

HEINRICI HENNIGES, DE SUMMA IMPERATORIS ROMANI POTESTATE CIRCA SACRA.

LIBER UNICUS.

Nicolai Fraggianni. Viennæ An. 1712

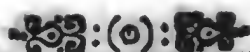

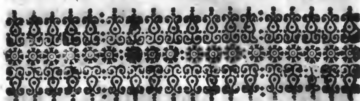

NORIBERGÆ,
Sumptibus WOLFGANGI MAURITII ENDTERI, & JOHANNIS ANDREÆ ENDTERI Hæredum.
ANNO M. DC. LXXVI.

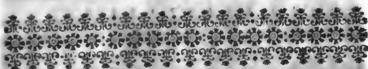

Ex libris Nicolai Fraggianni, Marchionis
et a Supremis Neapolis et Siciliæ Consiliis
Grado Fec.

SERENISSIMO PRINCIPI,
AC DOMINO
DOMINO
CAROLO LUDOVICO,
COMITI PALATINO
RHENI, S. R. I. ARCHI-
THESAURARIO ET ELE-
CTORI, DUCI BA-
VARIÆ. &c
DOMINO MEO CLE-
MENTISSIMO

FELICITATEM!
VICTORIAS!
TRIUMPHOS!

Runt fortaſſis, SERENISSIME PRINCEPS ELECTOR! qui importunum me & audaculum dicent, quod non temporis, non rerum præſentiũ æſtimata facie adire Principẽ ego ocioſus auſim, tot curis negotiisque nunc obſeſsũ, quod togatus ipſe & literariæ rei deditus intempeſtivè compellem ſagatum Ducem, ac jam pridiu ſumpto paludamento cum patriæ hoſtibus feliciter præliantem, quod bellum literis miſceam, & enſem ſtylo. His vero ut ex ſubſelliis reorum intrepidè reſpondeam, ſicut me non teneri ſentio, meritò enim

libera esse debet electio quærentium: scriptis rebusque suis illustre & tutum præsidium: ita apud Te sat scio nullam suspicionem exoriri criminationis tam infestæ. Nosti enim, qua animi es magnitudine, & in doctrinas propenso favore, quàm inepta sit illorum accusatio, qui Gradivo Deo ad populum diem dicunt, in sodalitio Musarum deprehenso, prorsus ac si bello cum literis omne commerciũ severa lege interdictum sit. Etenim si in ipsa atrocitate certaminis, interque promiscua virorum fortium funera non timuit Martem pro Trojanis pugnantem mollis & placida Venus sequi, ipsaque vulnerari, velut immanitatem tam sævæ horridæque rei amore suo & blanditiis mitigatura. Quis bello

illas virgines naturâ suâ fortiores prohibebit, nisi qui accenso & cœco furori temperamentum humanitatis, prudentiæ & justæ fortitudinis invideat, quæ sola tamen hoc immane malum, hanc tetram mortalium pestem continent, ut non ab omni memoria abeat humanæ sortis, nec ad extremam perniciem mutuò grassetur? Hac mente prisci sapientes addidere lyram ad Apollinis lethalem arcum, armatæque Palladis (Deæ scilicet ægide sua & fulminantis dextræ robore insignis) galeæ noctuam imposuere, quod belli calamitates divinitate scientiarum solari liceat & avertere: imò quod ipsum bellum hoc clavo felicius & tolerabilius regere. Græcorum ille maximus Rex, ille domitor

Ori-

Orientis, & latissimi post Romanos imperii conditor, Alexander, totam vitam inter legiones & arma consumpsit, non melior Imperator, quàm intrepidus miles. Cur ergò cum Homero suo semper dormivit: cur cœci vatis fabulas assidue legit? si nefas est ibi Musas canentes audire, ubi signa canunt: vel turpe factum, pugnis clamoribusque calentem animum aliquo bonarum artium refrigerio componere. Sed quid ego hæc apud Te discepto? quem omnes novimus ita curas publicas & molem regiminis sapienter partientem, ut subinde apud Te literarum sit aliquod pretium; quibus singulis pene diebus indulges, quantum satis est ad fatigati magnis rebus animi viriumq; commodam refectionem,

nullo publici boni neglectu vel damno. Hujus instituti ut Tibi quidem major libertas in pace est, qua securius lætiusque agunt Musæ: Sic illud ne quidem flagrante incendio prorsus deseruisti. Quæ res quidem mihi certam spem affirmat, & hoc, quicquid est mei ingenii, eam à Te gratiam impetraturum, ut bono & læto nutu pro mira tua mansuetudine & humanitate, tanto Principe dignâ, acceptum se possit meritò gloriari. Habeo autem multas & magnas causas, OPTIME PRINCEPS, cur Augustum Nomen Tuum hujus libri frontispicio inscribere mihi visum sit. Cui enim hæc literaria certamina, nisi rei, quæ agitur, gnaro & æquo judici committenda? Sed quis Te Principum totâ Europâ doctrinâ,

ctrinâ, ſapientiâ, pietate, moderatione, virtutibusque omnibus illuſtrior? Quis frequentior inter Muſarum Choros, aut notior Præſidi Deo? Quis oraculis divinis delibutior? Quis æquior denique cauſæ tam grandis, tam excelſæ, tam pleriſque locis præpotenti invidiâ oppreſſæ arbiter? Te jurium divinorum atque humanorum ſcientia, humani ingenii menſuram pene exſuperans, idoneum: Te proſperis adverſiſque caſibus fortuna expertum: Te meliorum ſacrorum diſciplina, nec corrupta Sacri Ordinis ambitioſis æſtibus, purum & integrum. Te juſtitia civibus & peregrinis nullo perſonarum reſpectu, nullo ſordium affluxu hucusque æquali modo adminiſtrata, minime omnium ſuſpectum, &

 vel

vel ab ipsis hujus causæ hostibus aliquo nomine non recusandum, judicio constituit. Ut vanum est & inconsultum, apud imprudentes aures causam dicere, ita apud præoccupatas alterius partis gratia, aut inveterata superstitione fascinatas intutum maxime plenumque periculo. Illic enim fortunæ ludibriis aut sorti exponetur justitia: Hic excandescenti invidiæ, quæ illam subito præjudicio damnabit. Igitur, Tu, CELSISSIME PRINCEPS, longe optimus in hac lite judex, nec præterea defensor minor veritatis, quam iste liber adversus malitiam improbæ factionis vindicat. Adhæc futurus procul dubio mihi firmum præsidium, quod invidiæ & indignationi hominum de propalata mysterii sui

tii ſui vanitate ſævientium cum decore meo opponam. Præterea communis eſt hæc omnium Principum cauſa, olim per ſacrificulos ſub infelici illo & diuturno literarum exilio neſcio qua opinione pietatis oppreſſa, & nunc demum redditâ meliore conſcientiis animisque libertate ex turpiſſima ſervitute paulatim in integrum cepta reſtitui. Cujus adeoque, quicquid eſt ubique ſummarum poteſtatum & Magiſtratuum patrocinium ſuſcipere, eamque favore publico tueri decet. Eſt denique gravior adhuc cauſa, quæ impulit me, ut Te, tantum Principem, tot naturæ ingeniique dotibus, ſed fide præcipue & conſtantia ad immortalitatem famæ factum, quacunque licuit venera-

tione demererem. Etenim quid illa excelsæ indolis rectitudine in his motibus imperio non præstitisti? quid non nocuisti rebus Tuis? Quam hoc specimen animi inopina res plerisque fuit, & pene incredibilis? Expectabant indies, qui Te minus noverant, ut aliorum exemplo in dubia tempestate, ac se nondum satis explicante, aut affectibus privatis indulgeres, feliciori, qui tum erat, accedendo: aut si multum etiam faceres pro re communi, quiesceres, consilia ex tempore capturus. Et erat haud exigunm, quod de Te homines tale quid cogebat suspicari. Scilicet veterum injuriarum sensus: carissimum pignus in regiam domum traditum: agri Tui, quamprimum te inciperes movere, vicino præsidio

ad direptiones & belli iram expoſiti. Ante omnia vero Gallus illo tempore nondum publica voce hoſtis imperii proclamatus: adeoque lenta & tepida defenſio, nulli niſi Imperatoris, & ſingulorum Statuum, exercitus: publicæ omnium ſecuritatis longinqua adhuc cura. **Cum Tu repente** contra opinionem multorum privatas ſimultates Reip. condonans, neque ſpecioſis & præſentibus motus, ſed fidelis magnique Principis functus pio officio, meliores & juſtiores, non tutiores partes elegiſti. Te non affinitas cum maximo Rege juncta: non munera & largitiones, (quibus hodie tanta vis ineſt, ut his mutis legionibus omnia firma expugnentur, hominesque hoc philtro tincti pene naturam, certè

omnia divina humanaque, pietatem, fidem, honorem, deserant,) non vicinum certumque rebus tuis ab hoste imminente periculum, non cædes tuorum civium, non villarum oppidorumque incendia & barbaræ populationes, ab hoc animi robore, hoc sanctæ fidei justitiæque proposito, avertére. O miraculum pietatis! O rectum & immobile inter mala & spem pectus! O specimen inconcussæ virtutis. O sincerum in publicam rem studium. Hanc tutam & incolumen ut præstes, ut à servitute vindices, quam cervicibus nostris ambitiosus hostis molitur, omnium fortunarum tuarum jacturam facis. Quicquid Tibi

carum est & naturale, solum, subditos, liberos, aras & focos, pro publico bono consecras: cujus servati major Tibi laus est, quam istorum omnium & erit diuturnior: ita Deus faxit! Tantam enim virtutem non perpetuo colere & celebrare quae posteritas nisi ingratissima potest? Ambivit potentissimus Rex amicitiam Tuam, multa spe, & promissorum longa scenâ adortus est sacram mentem. Adjunxit blanditiis minas, excidiis, & vasta populationum calamitate terruit: in summa vulpem se & leonem ostendit, ut Te lucraretur. Interea parum erat, quo demerere tantum Principem, accipere stipendia, & ante fores

res malum declinare licuit. Neque enim ut aperte deficeres, aut cum illo oppugnares patriam Tuam, ausus est petere. Sed ut Te saltem medium quietumque teneas, & utrisque partibus æquum, quod principio belli quam multi fecere? & faciunt aliqui nunc, majore invidiæ fama, quam incommodo. Quippe quos utrique illi, qui partes fovent, & hinc inde in adversa acie stant, suspiciunt lactantque velut summæ belli arbitros, illuc prævalituri, quo se isti extremo impetu & æquas lances tracturo verterint. Sed altior Tibi, meliorque mens SERENISSIME PRINCEPS. Tu inter primos periculo strepituque armorum tempe-

tempeſtivè excitus ſervaſti imperio fidem quam debes, & periclitanti patriæ cita ope omniumque virium ſuccurriſti ultimo experimento, aliis illuſtre exemplum factus, ut à veterno illo, tepore, aut trepida & circumſpecta mora, quâ plerunque, dum ſingula incerta fortunæ momenta expendunt, & omnia tuta etiam timent, tardo difficilique auxilio corrupere gerendarum rerum occaſiones, ad alacritatem & fortitudinem Te Ducem ſequerentur. Hoc pietatis fideique miraculum, hoc theatrum conſtantiæ & virtutis, ſi patiemur gratis nobis & ſine honore eſſe, ſi inter hoſtes ſuos perire, quod abominor; Si ipſi conſilium tam ſalutare, tam pulchrum &

 forte

forte factum fraudi damnoque vertere; Si denique non totis imperii viribus hostem ad reddendas res resarciendaque damna, quæ intulit, compellimus: indigni, me Hercule, omnes erimus, quibus vel Tu PRINCEPS FORTISSIME, vel alius quispiam deinceps in dubia fortunâ fidem nobis servet: quod unice hostes nostri optant. Sed inter alios, qui tibi gratias laudesque pro conservatis hactenus bonis debent, Franconum gens est. Quibus Tu felix præsidium, Tu propugnaculum, Tu munimentum es & tutelaris quidam genius, qui vim hostium Tuo excipis fortissimo pectore: iram belli in Te primum sævientem velut alta & immobilis rupes frangis:

gis: & populationibus obſtas, ſine dubio & Franconiam noſtram, interioraque imperii correpturis, hac arce expugnata. Quod ne unquam fiat, DEUS & totum imperium prohibebunt. Hoc igitur titulo omne Francum nomen Tibi tantum obſtrictum, quantum vix concipi animo poteſt: eloqui nunquam licet. Sed qua potiſſimum re potentiores, & quibus major eſt beneficii Tuis meritis digni materia, ſuam deceat gratitudinem teſtari, non eſt mei juris decernere. Privati in Franconiâ homines, quod poſſunt, pro ſalute Tua DEI pacem aſſidue expoſcunt, ut incolumem Te ſoſpitemque inter tot curas, tot perplexa negotia, tot [illegible] terrores præſtet: neve hoc ſe-

nilis animi ſapiens robur incumbentibus graviter malis laſſari ſinat aut mergi. Denique ut pacem tibi reddat honeſtam, firmam & ſecuram. Hoc omnium bonorum votum, hæc vox eſt, quam ſummum Numen ratam firmamq; eſſe jubeat. Minimus ego ex illis, ſed fide & reverentia in Te nulli ſecundus, hanc ſupplicem libri mei dextram obſequii cultusque mei eſſe ſponſorem volui. Accipe, quâ ſoles, ſerenâ fronte exiguum & leve munus, ac patiare illud gloriam immortalitatis conſequi Tuo favore. Sub hac umbra quieſcat libellus ille meus, hoc patrocinio ſecurus agat. Argumentum, quod aliis bilem forte moveat, Tibi ſacris ab omni immunditie purgatis addicto

procul

proculdubio placebit. Nam turbulentias & ambitiones Sacerdotum, quas reprehendit, ipſe odiſti & damnas. DEUS Te, PRINCEPS SERENISSIME, cum Principe Filio, (ah quantâ indole maturæ virtutis! quanta ad Electoratum ſpe!) omnique ElectoraliDomo, Tibi Tuisque, imò & nobis, & patriæ imprimis diu conſervet felicem & ſuperſtitem. Dabam Onoldi, in Franconia, VIII. Id. Auguſti. Anno natæ Salutis. M. DC. LXXV.

TUÆ SERENITATI
ELECTORALI

Subjectiſſimus Servus

HEINRICUS HENNIGES.

CANDIDE LECTOR!

Ntequam te ad præsentis libri lectionem accedere patiar, in vestibulo operis pauca monendus es mihi, ut quo illud consilio, quave de causa procuraverim edi, intelligas. Cum ante biennium, & quod excurrit, observationes meas in Grotium vulgassem, fidem dedi, de Aquila quadam Germanicâ, (quo nomine concinnationem juris publici novâ quadam utiliq; methodo in artem redigendi videri cupiebam promisisse,) judicio tuo & usibus juventutis juri publico deditæ, sistenda. Neq; etiam nunc aut promissi pœnitet, aut pudet incepti. Tam ardua verò est & undiquaq; late diffusæ materiæ hæc res, ut quamvis toto illo tempore scribendo non cessaverim, nondum mihi tamen imperantem *saltem* partem *operis licuerit absolvere. Etenim non est meæ consuetudinis, quod alios facere video, ut quicquid in mentem calamumq; inconsulto & subito impetu venerit, nullo ordinis discrimine, nullâq;*

láq; judicii limâ effundere, crudâq; & indigesta magnarum rerum mole obruere legentium studia : sed, quantum per me quidem præstari potest, singula suis discriminare sedibus, explicare difficilia, ambigua solvere & aperire, ac deniq; ex veris & genuinis politicæ prudentiæ fundamentis jura Majestatis, in imperio Romano certis legibus constricta à malevolorum quorundam, & velut ex compacto Imperatori, Summo Capiti acerbo odio insidiantium injuriis in splendorem suum & debitam dignitatem asserere. Hoc ipsum non esse quotidiani & præcipitati laboris rem arbitror omnes æquos judices sentire. Interea vellicari subinde aures meas, & expostulari mecum de fide exsolvenda illius æquilæ publicatione pati debui. Quod mihi summè molestum accidit. Cum hinc quidem lentum illud & cogitabundum scribendi genus nollem deserere, ne quod dicitur, dum canis nimium festinat, cæcos pariat catulos : illinc vero liberatam fidem meam præ omni alia re cuperem. Incidit præterea res, quæ metum mihi fecit, ne importunis crebrisq; aliorum provocationibus ab hac provincia prorsus in alium campum vi traherer. Quippe jam aliqui Jenæ exorti sunt disputantium, measq; observationes da-

ta opera criminantium iniqui rumores, & plusquam ante annum extraordinarius quidam Wittebergensis Professor notas in Grotium promisit, in quibus utiq; ipsum, si illas edidisset, (quod quantum mihi constat, nondum est factum,) mei non immemorem fore, facile ex eo, quo ille est in Zieglerum studio, potui divinare. Hos omnes impune ferre, & velut ad Dictatorum silere virgas, imperare mihi non potui. Sed jam providebam animo novum certamen, & ad illud me totis viribus componebam. Atq; hæc etiam causa est, cur Jenensibus disputatoribus respondere hucusq; distulerim, uno scilicet labore adversus omnes simul defuncturus, dealbando duos parietes una, quod dicitur, fidelia. Indignum etiam forte mea existimavi, ad quoscunque Academicos clamores, qui plerunq; longius non audiuntur, quam auditorium illud est, turpi trepidatione semper occurrere, imprimis cum Magistellos etiam in me furor improvisus egerit.

Interea dum hoc loco pugnatur, quieturam alibi aquilā meam, neq; tam brevi tempore, quod initio mihi ipsi persuaseram, evolaturam, certum erat. Igitur impetum sumpsi, ut aliqua saltem parte implerem fidem, ab ejus corpore resecare argumentum aliquod,

quod,

quod, idq; peculiari opere edendum curare, ut aequus Lector & specimen laboris nostri habeat, & publicum sponsorem, praestandi mox exasse promissi, si per alios licet. Forte etiam his subinde partibus speciatim edendis totum deniq; conficietur per vices opus, ne illud nimio plus quam velim moretur lectoris exspectationem. In praesenti autem elegi publicandum jus Imperatoris summum in sacris rebus, arduum profecto & clarum argumentum, planeq;

ἀμφότερον, κέντρον δὲ βοῶν, καὶ μέτρον ἀρούρης.

Illud cur tam prolixe tractatum à me sit, ratio est, quod juris publici scriptores tam strictim & jejune illud maximi momenti jus recenseant, cum alia minoris utiq; dignitatis fere ad fastidium crepent. Tum gravitas & dignatio rerum, quibus recte accurandis asserendisq; ab injusta vi nunquam inutilis aut frustraneus est labor. De ipsa veritate religionum nullum mihi publicum sumpsi judicium, & neque id me decebat hoc loco. Adhaec pro comperto habeo, mutuis illis rixis & clamoribus praeferentium suas utrinque opiniones animos multum exacerbari: ad Christianae rei summam profici parum. Et tamen, proh dolor! in haec funesta incidimus

tempora, ut nescio quo Syncretismi crimine calidi quidam & Saturnii homines illos onerent, qui humanis erroribus fomentum, non novaculam adhibent, neque confestim tristi supercilio de ægris mentibus volunt male ominari. Sed quicquid illi tam acerba & formidabili pietate præcipiant, ego merito hic subduxi invidiæ caput, judiciumque de religionum discriminibus, alias vanum futurum, suspendi, adeo ut ne quidem communem illam catholicam, quam tamen Deus vetet, ut unquam sequar, verbo aut facto inique læserim. Astus, ambitionem, parricidia, luxum, & crimina veteris Ecclesiæ Romanæ notavi, in eaque aliquando pro rei atrocitate indignabunde invectus sum, quod multi etiam ex illis fecerunt, quos eadem sacra amplexos studia factionum non fecere iniquiores. Tanta enim corruptione Sedis Romanæ, quæ olim captivato adhuc Christiano orbe fuit, difficile est non scribere satyram. Et quis æquo animo ferat homines, qui cum suam purpuram, suam dignitatem & divitias Romano imperio debeant, tam ferociter in illo sæviere: vanaque spiritualium prætextu ipsos suos dominos superbe conculcarunt. Enimvero hæc ad ipsam religionem non pertinent. Vitia personarum sunt, quæ carpere licet,

licet, incolumi sacrorum, quibus præsident, sanctitate: nam & apud nos, ut videtur mihi, incorruptior est doctrina, quam vita moresq; Sacerdotum. Neque vero, qui sic in aliis se carpi sentiunt merito conqueri arbitror, propalari demum & erui præterita mala, quæ nunc bene recondita melius sit taceri & tegi, nec priscæ dominationis flagitiis seculo ad majorẽ modestiam composito creari invidiam. Cur enim probant, cur laudant turbones illos, spiritusq; superbos? cur in exemplum proponunt? cur turpium tacendorumq; scelerum importuno patrocinio posteritatem ad majora audenda incitant? cur tranquilliores mentes nec litium illarum avidas ignaviæ & proditæ causæ suæ arguunt? Cur Principes suorum jurium, suæq; auctoritatis vigiles dehortantur falsa sacrilegii imputatione: terrent superstitione & suorum fulminum minis? Certe quidem hoc tempore rarior illa æstuum & turbarum fulminatrix tempestas, quod vereantur nudatam suis opprobriis potestatem irrito nec prævalente impetu despicabilem facere. Eadem tamen doctrina manet, eademq; jactatio contumax imperii in cœlestia & terrestria omnia latissime extensi: ne, si occasio ad audendum tandem aliquid adsit, desit conservatum diligen-

genter jus. Tamdiu igitur convincendi sunt erroris & pertinacis superbiæ, donec disciplinam mutaverint ad imaginem antiquæ probitatis atque castimoniæ. Scilicet vixere quondam parricidæ, qui variis artibus insidiati sunt Principibus. Marini, Cottones, Bellarmini, aliique ejus ordinis homines suis libris non mitiora suasere, cum primum odisse incipiunt ingenia Regum. Olim venenata hostia periit Imperator quidam: at isti subtiliori veneficii genere grassantur, docentq; vestibus & subselliis Principum occultam mortem insinuare. Quid in Galliæ Reges cultelli parricidarum illorum non executi sunt: quid non tormentarius pulvis in Jacobum Angliæ Dominum destinavit? Quis igitur illos venia aut miseratione dignos judicet, quibus ad eadem flagitia paratis saltem illa tam frequenter non patrantur? sive quadam Dei providentia, infausta consilia plerunq; aperientis: Sive seculi genio, liberi à superstitione, neque amplius ad ecclesiasticæ potestatis abusum expavescentis. Quod me attinet, ut non prorsus despero, fore aliquos, quibus noster hic labor probatur: Ita longe plures indicturos nobis bellum esse, nullus dubito. Jam enim nostræ in Grotium observatio-

nes

nes monere nos poterunt, quid expectare debeamus. Ibi egere aliqui gratias studiorum, & adulteriora hortati sunt amicis literis: Alii ad arma ferociter conclamarunt, ut se propugnatores faciant virorum quorundam, adversus quos ego dixeram: sed qui se ipsi melius his suis amicis defendere possunt. Praecipue Jenae irritavi crabrones, qui inauguralibus aliisque disputationibus in me vehementer invecti inani strepitu exertum aculeum suo malo reliquere in vulnere. Quid alibi sit factum: adhuc me latet. Nec irascor ego plerisque, quamvis multa rusticitate mihi insultent. Forte enim nimia crudaque, quam agnosco, libertate censurae commerui, ut sentirem, quid sit libere alios de errore accusare, quod tamen nisi facimus, invenietur nunquam veritas Atque si hoc saltem supplicio litatum est invidiae, bene actum est mihi. Unum ferre non possum, Magistellum quendam πολυπράγμονα *& tumultuosum, quem mirarer adversus me tam profligato pudore in aliena causa dicere, & quam meam nunquam feci, nec adhuc facio, nisi natum eum ad id audivissem, ut data quacunque occasione flagitiosè rixaretur. Homo scilicet, sicut relatum est mihi, compotatio-*

potationibus, clamoribus nocturnis, rixis jurgiisq; potissimum in Academia illâ notus. Adhæc, quod necesse est hoc morum genere, assiduus in gladiatoria arena, ubi quondam ipse unus contra novem infesto animo pugnavit, quæ feritas omnium maxime ab illo debet abesse, qui sacræ scientiæ & humanitatis se candidatum profitetur. Vulgavit iste superiore anno disputationem, in qua, ut verba ejus sunt, recens natam opinionem de impossibilitate polyarchiæ simplicis falsitatis convincere pro virili conatus est, *ipse scilicet indigno Præsidis officio functus, & os suum calamumq; alicui Jacobo Philippo Werenberg, Lyneburgensi, commodans. Ibi homo ineptissimus, adversus me multa contentione & jurgiis sustinet, posse majestatem possideri à pluribus indiviso modo, quod ego nunquam negaveram. Saltem enim recensitis Hornii rationibus hærere mihi aquam ingenue fassus sum, suspendiq; omnem assensum. Hic animi candor si vertendus est vitio, quod ille vitilitigator facit si omnia præcisâ & clarâ sententiâ decernenda sunt, si nulla unquam dubitandi aut hæsitandi in ambiguis & perplexis rebus libertas est, quam*

multa

quanta hominum doctissimorum vis hoc meo crimine involvitur? Veniet ante omnes in condemnationem Sapientissimus Græcorum præcepto suo, (quod creditum est hactenus societatem humanæ vitæ continere) qui mortales docuit ἀπέχειν καὶ ἐπέχειν. *Quando enim hoc Magistello judice res agitur, perpetuo interdicto illud* ἐπέχειν *exilio multandum est, & in dubiis causis ad hunc vatem eundum, quem benigniora fata humano generi his ultimis temporibus dedere, ut quicquid est ænigmate Sphingis perplexius, ipse veridica decisione sua explicet.*

— --- Risum teneatis amici!

Igitur huic ut verbum respondeam, quis mihi autor erit? Desero vadimonium, desero, quod prædixerat iste. Quid enim, ut habet proverbium, si me asinus calcitret? Solabitur hic me Aristophanes.

ἀλλ' οὐκ ἔνεστι συκοφάντου δήγματος.

Flores quidem contriti manibus suavius olent: Sed pix hæret & contaminat: quare relinquenda est hæc ardens vestis. *Cæteris erit fortasse tempus, ut vicem referam, sed procul omni ira & conviciis.*

Ita

Ita enim certum mihi eſt & obſtinatum, in poſterum, quam poſſum, temperatiſſime ſcribere. Ex cauſæ enim meritis & argumentorum vi, non acerbitate & præcipitantia ſermonis judicatur veritas. Interim tu, benevole Lector! mihi vale, & his fruere. Si placent, quod ſpero, brevi plura tibi dabimus. Scribeb. Onoldi.
3. Id. Aug. Anno Chriſti
M. DC. LXXV.

DE

DE SUMMA IMPERATORIS ROMANI POTESTATE CIRCA SACRA.

CAPUT I.

DE OFFICIO PRINCIPIS CIRCA SACRA.

SUMMARIA.

1. *Religio in qualibet Civitate Principi necessaria.*
2. *Quia primò felicitatis civilis & fortunæ genetrix.*
3. *Quia secundò conciliatrix obsequii & concordiæ.*
4. *Quia tertiò ipsis subditis utilis.*
5. *Imo quartò universæ Reipublicæ.*
6. *Curanda igitur religio. Sed cum modo & sapientia.*
7. *Sic ad omne vitæ civilis genus utilis.*

§. I.

E poteſtate Imperatoris Romani commentationem meditanti viſum eſt, ante omnia præfaminis loco de officio Principis circa religionem in genere nonnulla dicere. Nam ut omnibus imperantibus, ita & Imperatori noſtro præcipua ſit & prima ſacrorum cura. Eſt enim hæc circa ſacra & religionem prudens ordinatio fundamentum omnis civilis vitæ, & neceſſarius Reipublicæ nexus, quo & Princeps cum civibus, & cives in-

ter se arctissimè colligantur. Solve hæc vincula, quæ animos subditorum tenent, non obsequium Principi, non Magistratibus timor, non civibus fides constabit. Ut proinde quasi ex oraculo à Philosopho dictum sit, in omni Republica esse * πρῶτον, ἡ περὶ θείων ἐπιμέλεια; Quamobrem qui felix imperium, pacatam civitatem, unitos & tibi fidos subditos cupis: denique quietem, divitias, splendorem, imo salutem tuam, religionem cole, qua vita constat, ut Plinius ait. Hoc non solùm tibi decorum est, quoniam ex judicio etiam (a) gentilis, * δεῖ τὸ ἄριστον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου τιμᾶσθαι, καὶ τὸ ἡγεμονοῦν ὑπὸ τοῦ ἡγεμονοῦντος: sed & maxime expedit, idque duabus imprimis de caussis.

§. 2. Una, quæ religionem ex ipso ejus fructu commendat, ad divinam providentiam ducit, illam fortunæ Dominam & fabrum. Crede sacris literis, si Christianus, (b) *pietatem habere promissionem hujus & futuræ vitæ*, & (c) *quærentibus primùm regnum cælorum cætera omnia affatim adjici:* scilicet (d) *felicem regni statum, agrorum domuumq; fertilitatem, de hostibus triumphos*, & alia infinita. Nisi enim credideris, pejor infideli es, qui longè benignius de Diis suis sperarunt. Camillus apud (e) Livium ita loquitur ad cives suos: *Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas, invenietis omnia prosperè evenisse sequentibus Deos, adversa spernentibus.* Si Deum dixisset, nihil verius aut magis pium. Cum quo gemina sunt, quæ (f) Aristoteles habet brevi

(a) Diotag. Pythag. ap. Stob. (b) 1. Tim. 4. (c) Matth. 6, 33. (d) Deut. 28. (e) l. 5. c. 5. (f) Rhetor. ad Alexand.

vi sed probâ & laudabili ſententiâ. * Τοὺς θεοὺς εὐεργέτας εἶναι τοῖς μᾶλλον αὐτοὺς τιμῶσι. (*a*) Unde Homerus populorum felicitatem & omnium rerum copiam Diis adſcribit & Regum pietati: carmen ejus tale eſt.

> Ὥς τέ τευ ἢ βασιλῆος ἀμύμονος, ὅς τε θεουδὴς
> Ἀνδράσιν ἐν πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάσσων
> Εὐδικίας ἀνέχῃσι: φέρῃσι δὲ γαῖα μέλαινα
> Πυροὺς καὶ κριθάς, βρίθῃσι δὲ δένδρεα καρπῷ,
> Τίκτει δ' ἔμπεδα μῆλα: θάλασσα δὲ παρέχει ἰχθῦς
> Ἐξ εὐηγεσίης : ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ.

Cape in Roma exemplum, cujus (*b*) civis gloriari auſus, Romanos *non calliditate aut robore, ſed pietate ac religione omnes gentes nationesq́; ſuperaſſe*: cui etiam graviſſimis verbis Valerius Maximus ſuccenturiatur, inquiens: *Non mirum igitur ſi pro eo imperio augendo cuſtodiendoq́; pertinax indulgentia Deorũ ſemper excubuit, quod tam ſcrupuloſa cura parvula quoque momenta religionis examinare videretur.* Et rurſus alio loco: *Non dubitaverunt*, ait, *ſacris imperia ſervire, ita ſe rerum humanarum futura regimen exiſtimantia, ſi divina potentia bene atque conſtanter eſſent famulata.* E contra ubi contempta religioſa & deſtituta ſacra: illico ex Horatio querelæ.

> *Dii multa neglecti dederunt*
> *Heſperiæ mala luctuoſa.*

Et Silio Italico:

> *Heu prima ſcelerum cauſa mortalibus ægris*
> *Naturam neſciſſe Deûm.*

A 2 §. 3. Al-

(*a*) Odyſſ. 19. (*b*) Cicer. Orat. de Aruſp. reſp.

§. 3. Altera causa est ex vi religionis & ejus efficacia, quæ homines, natura animal ferox, indomitum, æqui impatiens & morosum, virtute sua & suavitate fascinat quasi, emollit, & ad civilem vitam tractabiles facit. Unde recte Ciceroni religio audit, *humanæ societatis fundamentum*. Ut solum urbis: imo hoc ipso ferè magis necessarium. Videtur enim Plutarcho teste * πόλις μᾶλλον ἐδάφους χωρὶς, ἢ πολιτεία τῆς περὶ θεῶν, δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασιν σύστασιν λαβεῖν, ἢ λαβοῦσα τηρῆσαι, & ibidem idem religionem vocat, * συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα. Quod ex Platone sumpsisse videtur, qui eandem *propugnaculum* dicit *potestatis legum & honestæ disciplinæ vinculum*. Ac eo nomine laudatur Numa Pompilius Romanorum Rex, * *omnium primum rem ad multitudinem imperitam & illis seculis rudem efficacissimam, Deum metum injiciendum ratus*: cui deinceps religionis ordinatori plus Roma debere visa est, quam conditori Romulo, qui dum novos cives ad militiam potius & ferociam instruit, quàm pietatem & justitiam, prædonum manum collegisse videtur, non populum in Reipublicæ faciem & salutarem juris communionem ordinasse. Decretum (*a*) Synesii habemus, quod sequi oportet; * Εὐσέβεια δὲ πρῶτον ὑποβλήσθω, κρηπὶς ἀσφαλὴς, ἐφ᾽ ἧς ἑστήξει τὸ ἄγαλμα ἔμπεδον τῆς βασιλείας. Religio ergo Reipublicæ inter Principem & cives glutinum, concordiæ pararia, & (*b*) *custos hominum inter se societatis*, qua sublata *vita hominum stultitia, scelere, immanitate complebitur*. Hæc salutare

(*a*) Orat. de regn. (*b*) Lactant. de ira cap. 21.

ſtare imperanti ſcutum adverſus inſidias & odium, * φίλτρον, ut Philo vocat, ἀνυπομάχετον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἐρωτικῆς. Ut enim rectè Cyro arbitratus eſt, * εἰ πάντες οἱ κοινῶνες θεοσεβεῖ εἶεν ἧττον ἂν αὐτοὺς ἐθέλειν περί τε ἀλλήλους ἀνόσιον τι ποιεῖν, καὶ περὶ ἑαυτῶν. Hæc carcer & compedes inquietæ ac fatuæ plebis, in omnia ſcelera continuo ruituræ, ſi metu divino vacet. quid enim unus adverſus tot millia poterit, ſenex interdum ac debilis, niſi religio poſſet adverſus omnes ? Si Deus eſt, qui præmia bonis rependit, & improbis pœnas, qui injuſtitiam, ſeditionem, perjurium, fraudes in caput civium, uxorum, liberorum vertit, qui pro patria pro Principe vitam opes & omnem fortunam profundere jubet, omnes libenter paremus, & fracta mitique cervice hoc fidelius ſubimus humanum illud imperii jugum, qui ſemel illud divinum, quò firmius nobis perſuaſum eſt, Deo magis quàm hominibus obſequio noſtro rem gratam fieri. Et utcunque alia conſideratio deſit, neſcio tamen quâ occulta vi ſola religionis tot ceremoniis & haud raro ſacris ludibriis ſtabilitæ ratio hominum mentes in ſui cultum & venerationem defixas teneat. Sæpe cum patriæ amorem, legum cuſtodiam, obſequium erga Magiſtratus, pietatem in parentes, caritatem liberorum, imo ultimam in Rempublicam fidem exuimus odio metuve, ſola nos religio & Numinis metus in officio continuit. Clariſſimum eſt hujus rei apud (a) Livium exemplum, quod bello Punico ſecundo accidit. Cùm enim Annibal poſt Cannenſem cladem victor Romano Im-

(a) Lib. 22. cap. 53.

perio superbè & crudeliter insultaret, Nobilissimi Romæ juvenes actum de patria rati facto fœdere ejus deserendæ consilium inierunt, & prævaluit potentissimi ac jamjam urbis mœnibus inhiantis hostis metus adversus omnia humana, quæ cuique cara erant in natali solo, & pretiosa. Non patria movit perculsos, tot adoreis olim macta, & beneficiis hònoribusque in universos cives liberalis: non legum rigor, non Magistratuum majestas: non parentum, non liberorum ratio: non denique libertatis cura, quam semper tamen Romani vita potiorem duxerunt. His omnibus potior desperatio & periculi impendentis imago territos ad fugam, & quod magis mirere, servitium impulit, in aliena terra & Regum aulis quærendum: jamque omnia ad fugam parata erant, cum religio Rempublicam servavit, humana ope destitutam. Nam Scipio, pòst felicitate & victoriis in Lybia partis Africanus dictus, juvenis tum etiam ultra ætatem suam confidens audito desertorum consilio, & veritus ne dato semel exemplo plures traherentur, nulla mora adhuc consultantes & de salute anxios adiit, strictoque ad terrorem omnium gladio in vestigio ipsis moriendum sua manu denunciat, ni sibi confestim interposito juramento fidem darent, Italia non excessuros: quo præstito veriti Deum ultorem, si fallerent, in officio & fide retenti sunt. Præterea non facile oderint subditi eum Principem, quem pietate sua in Deorum gratia & tutela sciunt: cùm ne Deum inimicum habeant, injuriæ suis illatæ vindicem, tùm imprimis quod sibi minus ab eo possint metuere,

tuere, quem ipsum metuere Deum credunt. Probè Aristoteles (5. Polit. 11.) * ἧττόν τε γὰρ φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα καὶ φροντίζειν τῶν θεῶν: καὶ ἐπιβουλεύουσιν ἧττον ὡς συμμάχους ἔχοντι καὶ τοὺς θεούς. Ubi verò metus exulat, qui malus est diuturnitatis magister, vix odio locus relinquitur. Demum enim secundum veterem Poëtam

Quem metuunt, oderunt.

Sed odio vitato periculum vitas, vitæ, bonorum: scilicet

Quem quisq; odit, periisse expetit.

Ita per gradus, *execrantur, insidiantur opprimunt.* Hanc pestem à Principe religio arcet, ad cujus securitatem festivè admodum (a) Plato *regales domos templis conjungendas esse* censuit. Et religio omnis quidem, etiam gentilis, impia, absurda: nam quæcunque fuerit, modo ad civilem vitam composita, animis ducendis efficax est: quoniam (b) *sua cuiq; optima videtur, ut quæ non ratione, sed affectu dijudicetur à singulis:* Notabile est hanc in rem Livii judicium: *Eludant nunc licet religionem,* inquit, *quid enim est, si pulli non pascentur? si ex cavea tardius exierint? si occinuerit avis? parva sunt hæc, sed ista parva non contemnendo majores nostri maximam hanc Rempublicam fecerunt.* Imprimis vero Christiana, quæ vel ab ipsis adversariis suis hoc testimonium habet, *quod homines sacramento obstringat, ne latrocinia committant, ne fidem fallant, ne depositum appellati abnegent.* Sicut Plinius ait: vel ut Ammianus Marcellinus,

 quod

(a) Lib. 6. de LL. (b) Phil. Int. ad Caj.

quod nihil doceat nisi justum & lene. * Δοξία πάσης ἁμαρτάτος ἀναιρετικὴ, ut Zosimus loquitur. à qua etiam à Deo præsidium, cum in falsa ab hominibus occasione Dei. Verissima & verè aurea est Trismegisti apud (*a*) Lactantium sententia. * μία φυλακὴ εὐσέβεια; εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. Θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. Ita utilis est Principi, imo necessaria religionis curatio.

§. 4. Etiamne subditis? omnino. Nam qui Principem pium & religiosum habent, nunquam tyrannum experiuntur: semper enim cogitabit *non tantum, quantum sibi commissum, sed & quatenus permissum. Nec fas esse potentes posse quod nefas est.* Hinc lene & patrium civium regimen, ex quo amor citra odium & contemptum in Imperantem: concordia inter subditos, denique vita felicissima.

§. 5. Ad hunc modum Principi & subditis religio salutaris non potest non & universæ Reipublicæ esse. Imo hæc ipsa est quasi quædam sacra anchora, ad quam deploratis jam publicis rebus confugere datur. Samnitibus cruento & periculoso bello cum populo Romano commissis post acceptam in Etruria pene ad internecionem exercitus cladem, cum viribus potius quam animis fracti nec jam bellare possent, nec quiescere, ad ultima tentanda religio præsto fuit, qua ægre contractas copias implebant. Repetito enim veteris cujusdam sacrificii more singulos milites horribili juramento ad pugnam obligarunt & fortitudinem, paratis ad terrorem, & si opus esset,

(*a*) 2. Instit. c. 16.

ſet, cædem centurioribus, ſi quis jurare detrectaret. Quod etſi ipſis tandem male vertit, * *nondimeno ſi vede*, inquit (*a*) Machiavellus, *come a loro non parve potere havere altro refugio, nè tentare altro rimedio a poter pigliare ſperanza di ricuperare la perduta virtù. il che teſtifica appieno, quanta confidenza ſi poſſa habere mediante la religione bene uſata.* Congerere hoc loco in cumulum exempla gentium, quæ religionis vi ad ordinandam conſervandamque Rempublicam, aut ad victorias & fortunam feliciter uſæ ſunt, id verò eſſet omnium hiſtoriarum ſeriem transſcribere : Romanus tantum populus quotiescunque hoc amuleto aut factiones plebis ſopivit, aut militum animos accendit ad virtutem. Hæc plebem Romuli cæde efferatam ſedavit, Patriciis imperium populo ereptum ſæpius reſtituit, Vejos decennali obſidione expugnavit, innumeras victorias peperit, quæ omnia nunc fuſius explicari nec inſtitutum noſtrum nec tempus patitur; congeſſit tamen aliqua hanc in rem exempla (*b*) Machiavellus , quem videre licet.

§. 6. Cura, cura ergo religionem, ſine qua nec ipſe, nec cives, nec Respublica ſtare poſſunt: Divinum eſt (*c*) Mæcenatis ad Auguſtum conſilium. * Τὸ μὲν θεῖον πάντῃ πάντως αὐτὸς τε σέβου κατὰ τὰ πατρία, καὶ τοὺς ἄλλους τιμᾷν ἀνάγκαζε. Τοὺς δὲ ξενίζοντάς τι περὶ αὐτὸ καὶ μίσει καὶ κόλαζε , μὴ μόνον τῶν θεῶν ἕνεκα, ὧν καταφρονήσας οὐδ' ἄλλου ἄν τινὸς προτιμήσειεν: ἀλλ' ὅτι καινά τινα δαιμόνια οἱ τοιοῦτοι ἀντεισφέροντες

(*a*) Discurſ. ſupr. Liv. l. 1. c. 15.
(*b*) Discurſ. ſupr. Liv. lib. 1. c. 13. & 14.
(*c*) Apud Diod. Caſſ. l. 52.

πολλὰς ἀναπείθουσιν ἀλλοτριωνομεῖν; κἀκ τούτου καὶ συνωμοσίαι καὶ συστάσεις, ἑταιρεῖαί τε γίνονται, ἅπερ ἥκιστα μοναρχίᾳ συμφέρει. Nec pejus hic (*a*) Machiavellus, quamvis aliàs multa mala, * *quelli*, inquit, *Principi, ò quelle Rep. lequali si vogliono mantenere incorrotte, hanno sopra d' ogni altra cosa ad mantenere incorrotte le cirimonie della loro religione, & tener le sempre nella lor' veneratione: perche nessun maggiore inditio si puote havere d'ella ronina d' una provincia, che vedere dispreggiato il culto divino.* Et mox. * *Debbono adunque i Principi d' una Rep. ò d' un regno i fondamenti della religione, che loro tengono, mantenergli, & fatto questo, sarà lor facil cosa mantener la lor Rep. religiosa & per consequente buona & unita: & debbono tutte le cose, che nascono in favor diquella, * come, che le giudichassero false, fovorirle & accrescerle, & tanto piu lo debbono fare, quanto piu prudente sono, & quanto piu conoscitori delle cose naturali, & perche questo modo è stato observato da gli huomini savi, ne e nata l' opinione de i miracoli, che si celebrano nelle religioni etiam false: perche i prudenti gli augmentano da qualunque principio e' si nascono, & l' autorita loro da poi a quelli fede appresso a qualunque.* Modus tamen adhibendus; primò in ipsa religione, ne in superstitionem evadat: & fiat (*b*) *gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa.* Quare juxta versiculum veterem:

(*c*) *Religentem oportet esse, religiosum nefas.*

Mul-

(*a*) Disc.sup.Liv.l.1.c.12.(*b*)Tac.5.Hist.13.(*c*)A.Gell.l.4.c.9.

Multum inter utrumque discrimen: imprimis illud, *Deos à religioso vereri, à superstitioso timeri*, tu fuge hoc: nam (*b*) *superstitione qui est imbutus, quietus esse nunquam potest*. Deinde in scopo illo civili religionis, cave, cave sedulò, ne fructus, qui tibi inde & Reipublicæ debentur, sacrificulis cedant, (*a*) *quibus quæstui sunt capti superstitione animi*. Gravissimo damno hunc errorē multis abhinc seculis res Christiana luit, sed serius agnitum, quàm ut emendare posset. Nisi enim Ecclesiasticæ disciplinæ adstricta severitate sacrum ordinem, per quem populus de religione docendus est, intra debitos cancellos coerceas, avaritia, ambitione, libidine ebrii, suas res agent apud credulam plebem, non tuas, cum auctoritatis publicæ ingenti jactura in Antistitum illorum inofficiosam venerationem nimis defixam, & iisdem deinceps flabris ad quævis pericula subeunda & defectiones commovendam. Ante omnia hic prohibendum est, ne hoc hominum genus, aliàs suapte natura avarum, contumax, & quasi propiore Numinis favore & societate superbum, immoderatis largitionibus & furiali liberalitatē saginetur. Nisi hanc Charybdim, quæ inexplebili voragine omnes Reipublicæ thesauros absorbet, prudenter declinaveris, jam actum de te esse scias, & illas ipsas opes, quas aut tutemet aut majores tui tanto flumine in sacerdotes profuderunt, in te ipsum ex occasione aliquando vertendas esse. Fecerunt omnes ferè Christiani Principes hujus rei lethale periculum, inæquali

(*a*) Cicer. 1. de Fin. (*b*) Liv. lib. 4. c. 30.

quali tamen ſorte & fortuna. Nonnulli enim quaſi inciſis uno ictu laqueis & plusquam Gordiis ſuperſtitionum nodis ex communi naufragio prudentia ſua & virtute emerſerunt. Aliis ſervitutem ſuam deplorare magis datum eſt, quam exuere. Non invidemus Hiſpanis aut Italis præpoſteram pietatem, de qua ſibi magnifice gratulantur: nam ſic quaſi diſſipata illarum provinciarum potentia & robore minus nobis timendum eſt. Fallor autem aut Galliam ſuperiore & hoc ſeculo non una vice pœnituit liberalitatis ſuæ& beneficii,quo fovit ſacrorum præſules & otioſam turbam. Factionibus enim in regno exortis non præſentiora perduelles inſtrumenta ad concitandam plebem, & Regibus invidiam creandam his ipſis ſeditionum Æolis habuerunt, aſſiduis concionibus & Reges tyrannos, hæreticos, Dei hoſtes proclamantibus: Factioſos verò bonos Principes, vindicandis populi injuriis&defendendæ fidei&religioni natos. Hæc licentia Heinrico III. tot millium ſanguine, florentiſſimi regni exciſione, ignominioſo exilio & denique vita conſtitit: Hæc eadem in altiſſima pace Heinricum IV. cultro ſacri carnificis confodit. Hæc ſecura ſui confidentia capitibus Regum & Principum quaſi in publicis nundinis venum propoſitis perditiſſimorum quorumvis & ſceleſtiſſima ſuperſtitione Numiniſque metu impletorum incantationibus illudit, venenis, gladiis, verbo, parricidiis. Quid enim non auſuros homines credis, qui bonis per ſcelera, libidineſque decoctis ad promerendam divinam gratiam his magiſtris utuntur & in-
cento-

centoribus, peccata ex composito anxiis,& confusis in majus exaggerantibus, quo eorum luendorum causa hoc obfirmatiores ad quævis facinora habeant; satis interim sibi sua ipsa doctrina tuti, qua miseris persuadent, si auctores cædis per quævis tormenta expugnatus revelaverit, nihil eum sua pietate & militia sacra profecisse, sed implacabili Dei ira piacularem æternis diabolorum laniatibus nulla redemptionis spe simul ac mortuus fuerit objectum iri, cùm ex adverso servata fide & constantia, si utique ipsum in hac Dei causa, quam suis cupiditatibus perfidè prætendunt, occidi oporteat, recto, non obliquo ad purgatorium itinere in cœlum ad capienda Martyrum præmia & coronas evolaturus sit. In hunc modum fascinatis parricidarum animis nulla tormenta & cruciatus corpori illati tam graves sunt & inhumani, quos non pertinax latro obversante identidem Diabolorum flagellantium imagine occupatus, & præter hæc quotidianis dolorum omnis generis experimentis ad tentandam patientiam ab ipsis suis præceptoribus assuefactus sustineat, vel in ipso equuleo mori certus, quàm ut ullo indicio eis periculum creasse videretur. Ad erudiendam tam impia religionis prævaricatione juventutem olim per omnem Europam à Gregorio XIII. Pontifice peculiaria seminaria instituta feruntur, in quibus seditionum, perfidiæque semina jaciebantur, in Regum & Principum cædes eruptura, cum adoleverint. Hæc matura falce evellere oportuit, non damnosa facilitate tueri: quod cùm insuper habitum sit, tot procellis & cladibus,

bus, in Angliam, Galliam Belgiumque inundantibus ignaviæ seculi litatum est. Enim verò minus externis movemur: Convertamus animum ad cadaverosam Germaniæ nostræ faciẽ, quam cum publico luctu hodie aspicimus: Causas malorum indaganti non potest non omnium primum neglecta religio occurrere soluta sacri Ordinis disciplina. Sicut enim membrum in humano corpore ultra justam suæ mensuræ rationem cum aliarum partium, succo vitali exhaustarum, injuria in immensum auctum & sibi ipsi ad legitimum usum impedimento est, & corpori damno, quod sua mole debilitat: Ita & opima & pinguis Cleri apud antiquos Cæsares fortuna Rempublicam virilitate sua, id est, virtute & potentia pristina exsecuit: & luxu mollitieque ipsos religionis Antistites à vitæ morumque innocenti sanctitate ad sacras nundinationes opumque per fas & nefas quærendarum profanas rationes deduxit. Præiverunt aliis hac in re incauta pietate & pernicioso exemplo Imperatores, insano studio dilapidantes imperii bona, usque dum superfuit quod profunderent: testes in id sunt amplissimæ tabulæ, quæ noxiæ liberalitatis fidem ubique faciunt. Hos deinde privati secuti sunt, eo religiosiores crediti, quô faciliores in Clerum, cœlum impudenter iis promittentem, à quo maxime ditati sunt. Unde tot monasteria regalibus impensis extructa, & immensis locupletata reditibus, quibus pecora pascerentur ventri servientia & libidinibus. Quantum enim Deo placere censes, quod frigidissimas preces ad globulorum mensuram & velut ad dimensum

mensum ei imputent? Cæterum intus male vota castitate torrentur secretis ignibus, aut in furtivam venerem desituris, aut quod pudet dicere, bestialem. Ventrem enim lautissimis epulis quotidie sollicitare, & non uri, hæc talia sunt, quæ ignem calore destituunt. Nec exaudiet Deus de castitate orantes, qui media ab ipso humani generis bono ordinata immani sapientia negligunt, & torqueri malunt, quam sanari. Auxerunt perpetuam calamitatem invidenda privilegia & immunitates, quæ Principes nostris sacri Ordinis possessionibus indulserunt, oneribus ferè in laicos derivatis, impares solos immani ponderi, cum omnes plusquam pares essent. Certe Magnus Carolus quanto hic prudentior? qui omnia bona etiam in Clerum cum suo onere transire voluit, veritus, ut post evenit, ne debilitaretur Respublica præcipuis viribus, si hic cuivis prodigum esse liceret. Accedit quod illis ipsis divitiis, quas sine fine & modo consecuti sunt, non tantum privata gula improbè & nequiter usos constet, sed & in patriæ, quæ plerisque patria non erat, & Reipublicæ perniciem. Acies, quæ olim contra Imperatores Heinricos & Fridericos steterunt, quo milite & sumptibus conscriptæ sunt, nisi maxima sui parte Sacri Ordinis ad quævis Pontificis mandata perduellis. Nec eis hoc difficile erat potiores Germanis provincias non tam implentibus, quàm habentibus in potestate. Ut enim ex gravaminibus quondam in Comitiis Carolo V. exhibitis liquet, inito rectè calculo Clerus bessem totius imperii occupavit, plurimi messores, prodigium, in exigua messe.

meſſe. Tandem religio male à Principibus adminiſtrata in cauſa eſt jugi, Chriſtiano orbi per Hierarchiam Romanam impoſiti, in tantum adultam, ut nunc morbus ſupra remedium ſit. Prima incunabula debet hic primatus Imperatorũ & Regum donativis, unde confidens ſui potentia: mox ſuperbia: ambitio: denique imperium in omnes: non ſpirituale tantum, miniſteriale, ad animarum ſalutem ordinatum: ſed civile etiam, regium, tyrannicum, in divina & humana, cœleſtia & terrena, corpus & animam potens. Quanti hujus dominationis abuſus & vitia, querelæ publicæ paſſim proſtant, ab illis quoque frequenter cumulatæ, qui nondum ſe pontificiæ religioni ſubduxerunt. Quid enim iniquius feras, quàm ſub imagine ſpiritualis alicujus poteſtatis capita coronasque Regum ad arbitrium tractari: ſummis poteſtatibus in alteram ſuæ civitatis partem, i. e. Clerum, jurisdictionem debitam ſubtrahi, ſubditos omnes ſolvi obſequio, quod legitimo Regi debent, ad nutus & deſideria Pontificis minus parato: ſeditiones excitari, cædes, incendia, & ut uno verbo omnia mala dicam, civile bellum. Toleratur tamen hactenus, imo defenditur ab illis ipſis, quibus tantopere nocet, hoc ſacrum imperium, cum errore & ignavia communi, tum quod aliquam etiam utilitatem ex iſto veneno ſentiant. Primo enim non niſi ſummo cum periculo & diſcrimine regni ſalutaris reformatio inſtituitur, ſubditis plerumque ad antiquam religionem defendendam & per ſe paratis, & concitatis à ſacrificulis ad majorem ſuperſtitionem. Nec tam docta plebs
eſt,

est, quæ inter ipsam religionem & abolendos errores distinguere noverit, inter præcipua pietatis officia hoc etiam reputans in nullo cessisse: sapienter (a) Cicero, *omnes religione moventur, & Deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter & retinendos arbitrantur.* Ita sane Rex Franciæ Henricus IV. non prius pacatum regnum habere potuit, quàm publica fidei Romanæ confessione populo satisfecerit, dignam coronam Galliæ missâ judicans. Paucis igitur populis hæc felicitas quasi singulari Dei beneficio contigit, ut se ab omni pontificia immunditie & humanis traditionibus purgaverint. Solæ in Europa ad Septentrionem gentes, nec illæ omnes aut ex omni parte ista & clementia cœli & sua virtute prudentiaque fruuntur: cæteris nec servitutem invidemus nec fortunam suam. Deinde commodum Principibus nonnullis visum est, subditos quamplurimis religionum ceremoniis & externæ pietatis imaginibus, quibus plebs rudis maxime movetur, occupatos habere, libentius etiam sibi ipsis parituros: nam ut ille apud (b) Curtium censuit, *nulla res multitudinem efficacius regit, quam superstitio.* * Denique velandis Regum cupiditatibus & ambitioni auctoritas Pontificis & sacrum imperium quasi quædam Orci galea est, quâ injustitiam injuriasque tegunt. Matrimonium in gradibus divino jure prohibitis contrahere vis: præsto est dispensatio, ubi merces: alienum regnum concupiscis, ex occasione facile occupandum: Venditor Pontifex est, qui pretio condigno placatus, ex-

(a) Vid. in Verrem. (b) Lib. 4.

auctorato priore Rege & solutis ab obsequio subditis tibi jus dabit oportunum ad opes quærendas. Sic Angliam Hispano adjudicavit, Elisabethâ siderata: sic Navarrenum regnum Ferdinando Arragonio: ita utræque Indiæ, quas nunquam conspexit, inter Hispanos & Lusitanos distributæ: ita certatur reciprocis officiis inter Pontifices & Catholicos Principes, ut dum unus alterum recenti memoria obnoxium tenet, is minus in Romanam sedem ausurus credi possit. Hæc igitur mala, has calamitates religio neglecta & remissior Ecclesiastica disciplina in orbem Christianum invexit.

§. 7. Cæterum eadem illa rectè ordinata omnis civilis felicitatis, (de spirituali enim & æterna nihil dico, tanquam ab argumento nostro aliena) œconoma est & dispensatrix, basis ordinis publici: Scutum imperantium adversus insidias & odium: obsequii subditorum pararia & conciliatrix, vinculum efficax tot millium animorum, quos in diversas partes, suis quique studiis & affectibus, raptos amica vi ad quietem componit & societatem. * *Considerato adunq; tutto*, ut (*a*) Machiavelli gemma hoc caput obsignem, *conchiudo, que la religione introdotta sia intra le prime cagioni della felicita di città; perche quella causa buoni ordini, i buoni ordini fanno buona fortuna & dalla buona fortuna nacquero i felici successi delle imprese: & come l' osservanza del culto divino è cagione della grandezza delle Rep. cosi il dispreggio di quelle è cagione della rouina d'esse: perche dove manca il timore di Dio,*

(*a*) Discurs. supr. Liv. lib. 1. cap. 11.

Dio, conviene, ò che quel regno rouini, ò che sia sostenuto dal timor d'un Principe, che supplisca a i difetti della religione: & perche gli Principi sono di corta vita, conviene, che quel regno manchi presto, secondo che manca la virtù di esso.

ANNOTATA
Ad
CAPUT I.

§. I.

Πρῶτον] id est, *primum caput, divinarum rerum cura.*

[δεῖ τὸ ἄριστον.] i. e *Decet quod optimum est, ab optimo coli; & quod imperat, ab imperante.* Optimum dicit, non quod Principes semper sint optimi, sed quod esse debeant, quodque faciat optimos religio. Nam ut ait Seneca *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus est.*

[§. 2. Τοὺς θεοὺς.] *Deos illis magis bene velle, qui magis ipsos Deos colunt.*

[ὥς τέ τευ] Hoc est:

Quemadmodum alicujus Regis probi, qui Deum veritus
Virisq; multis & fortibus imperans
Justitiam colit. Fert autem atra terra
Tritica & hordea. Onerantur q; arbores fructibus.
Et gignunt sana pecora. Mare autem pisces prabet
Ex justo regimine; Atq; felices sub ipso vivunt populi.

Vide hic catenam ab Homero nexam. Primus articulus & ex quo velut alii pendent, pietas est, imperio in mortales donata, justitiâque coruscans. Unde à Diis in præmium virtutis omnium rerum copia, terrâ mariq́ue strenuè suppeditata, benedicente Numine illo, quod impensè colitur. Sic enim intelligendum est, quod mare dicitur pisces affatim dare ob justum illud regimen. Scilicet ex mari Deus uberi piscatu. Ultimum est & summa nexus felicitas hominum, in αὐταρκείᾳ seu sufficientia rerum necessariarum terminata: quibus dum velut compluuntur miti cœlo, civilis beatitudinis suavissimo sensu eos oportet permulceri.

[§ 2. Πόλις μᾶλλον.] *Civitas sine solo magis subsistere, quam Respublica sublata de Diis opinione constitui, aut constituta servari posse.*

[Συνεκτικὸν.] *Copulam & fulcrum omnis societatis atque legum.*

[*Omnium primum.*] Livii hæc de Numâ laudatio est, primo Historiæ suæ libro cap. 19. non sibi ipsi contrarii, dum supra capite septimo dixerat, Romulum primum Regem *sacra Diis aliis Albano ritu, græco Herculi, ut ab Evandro instituta erant, fecisse.* Hic enim, etsi ferocem illam convenarum manum, qua Romam auspicatus est condere, sacris quibusdam imbueret, tamen quod intractabilis adhuc populus esset, & assueto latrocinio in bellum & prædam pronus, contentus ipse superficiaria pietate Pompilio informem rudemque materiam reliquit, quam post mitigatos animos diligentius dedolaret, plebe paulatim à cædibus & injuriis ad Deorum metum humanitatemque idonea superstitione admotâ. Ab eo igitur Sacra & discriminata impensius & aucta numero hoc primo auctore videbantur stare, præcipue quod feliciter res cecidisset, artificiosa scena eluso populo, & paulatim mansuetis moribus tincto.

[Εὐσέβεια δὴ.] *Pietas primum substernitor crepida seu basis tuta, à qua stabit firma structura regni.*

[φίλτρον ἀνυσιμώτατον.] *Philtrum efficacissimum & indissolubile vinculum amoris atque benevolentiæ.*

[εἰ πάντες.] *Si omnes, qui in communione vivunt, reverentia Deorum tangerentur, minus & inter se ipsos impium quid facturos, & sibi ipsis.*

[ἧττόν τε γάρ.] *Minus enim timent injustum quid ab eo perpeti Principe, quem Deos timere vererique putant. Ac minus insidiabuntur illi, tanquam auxiliatores ipsos Deos habenti.*

[δόξα πάσης.] *Doctrina omni peccato adversa.*

[μία φυλακή.] *Unica custodia pietas est. Timentes enim Dei homines neque malus genius neque fatum affligit. Deus enim pium tuetur ab omni malo.*

[§. 5. Non dimeno si vede.] *Nihilominus apparet, visum illis fuisse ad concipiendam spem recuperandæ amissæ virtutis non posse ipsos habere aliud refugium, nec tentare aliud remedium. Quod argumento est, quanta fiducia ab hominibus possit in religione poni rectè usurpata.*

[§. 6. Τὸ μὲν θεῖον.] *Divinam rem & ipse prorsus ubique cole patrio more, & ut alii colant, effice. Novantes verò aliquid circa illam & odio habe, & puni: non solum Deorum causa,*

sa, quos qui contemnit, nec aliud quidquam magni fecerit. Verum etiam quod nova quadam Numina tales introducentes multis autores sunt novandis rebus: Ex quo conjurationes, seditiones & factiones existunt, quæ minimè omnium Principatui conducunt.

[Quelli Principi.] *Ii Principes, eaq; Respublicæ, quibus propriæ salutis conservandæ studium est, ante omnia in id incumbere debent, ut ceremonias suæ religionis incorruptas teneant, & in perpetua veneratione. Neq; enim majus indicium erit provinciæ ad interitum suum vergentis, quam videre contemptam divinam rem.*

[Debbono adunque.] *Decet igitur Principes in Republica aut regno custodire fundamenta religionis, quo facto facile erit servare Rempublicam religiosam, & per hoc bonam unitamq;. Adeoq; convenit omnes res, quæ illius favore constant, utcunque eas ipsi falsas judicent, fovere & promovere in majus. Idq; tanto magis facere debent, quanto magis sapientes sunt rerumq; naturalium scrutatores. Ac quoniam iste modus à prudentibus viris observatus est. Unde opiniones natæ de miraculis, in religione etiam falsa tantopere celebratis. Prudentes enim augere illa solent quæcunque rumore nata, fidemq; apud omnes sua autoritate ipsi conciliant.*

[*Come che le giudicassero false.*] Hæc simulationis ars apud Romanos civilis religio dicta, qua publica sacra sequebantur, etiam qui apud animum suum illa damnarent: normam scilicet religionis id facientes, quod publicè receptum esset. Privatim licuit disputare de Diis, & indulgere rationi, quam apud plebem pristino cultu fascinatam, promere nefas fuit, quod non carere periculo censuere, etiam vera apud vulgus de rebus divinis differere, si à patriis legibus aliena. Hinc multi in Capitolium ivere adoratum, Reipublicæ causâ, qui nec Jovem Capitolinum nec Deorum gregem veriti sunt, innata mentis luce facilius agnoscentes falsa Numina, quam ut verum cognoscerent: quod illorum fraudes ratio detegeret, hujus autem voluntatem cœlestis revelatio. Unde factum est, ut illi etiam, qui unum tantum Deum profiterentur, in tenebris palparent, nescii quem vellent: friguitque religio in dubia mente, nec adhuc majorum errores fortiter excutiente. Patriæ etiam amori plurimum donatum, cujus salutem receptis diu sacris, quæ nec ipsi probarent, metiri sunt. Hinc (a) Augu-

(a) Lib. 4. c.3. & lib.6. c.10. de Civ. Dei.

Augustini de Seneca judicium, hinc inde transfugâ, prout vel sibi viveret, vel Reipublicæ. *Colebat*, inquit, *quod reprehendebat, agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat.* In Papatu quàm multi sunt, non dicam ex doctoribus divinæ scientiæ, sed & aliis emunctiorum narium, quibus ludibria religionis & illa Romani Præsulis adoptata divinitatis facies aut in risum vertit, aut certe suspicionem. Quippe tot modii sacrorum dentium, tot onusta plaustra lignis sanctissimæ crucis, tot alia reliquiarum inania monumenta quem non de supposito partu docebunt. Sed retinentur tamen instrumenta ad vulgus decipiendum idonea, quod superstitione & præclaris fabulis duci & eorum interest, qui sacris præsident, & Principum quoque, varios vultus ex hac pietatis larva sumentium: Atque illum morem solemnem esse in Hispanica aula post ex Thuani fide constabit. Certe igitur erit hoc institutum analoga quædam species civilis Theologiæ, Romanis olim, imo Græcis etiam usitatæ, cujus partes non in animi religione haberent, sed velut in scena effingerent externis actibus, servarentque ut legibus justa & publicæ rei utilia, arbitrati cultum magis ad morem quàm rem pertinere. Quo sensu Xenophon 5. Memorabilium oraculum recitat, præcipiens Deos ex cujusque Civitatis lege colendas. Sed profectò desertorum id munus est, veri sinceram professionem ex periculi metu vel quæstus causa dissimulantium: præcipuè si res sit, ad summam religionis pertinens. Nam in externis ritibus, iisque inveteratis, accommodare se interdum imperantes ad ingenium populi solent, quamvis ipsi minùs cultûs rationem probent, aut non abolendi sine damno conscientiarum: aut publicis rebus commodi. Et intra hos fines si substiterit Machiavelli doctrina, non severè damnamus. Ulterius piaculum erit indulgere, ac sincere fidei puritatem in superstitionem mutari, utcunque custodiendo sceptro idoneam.

3 *Denique velandis Regum cupiditatibus.*] Eam simulatæ pietatis fraudem fuisse Hispaniarum Regis, in ipsa Aula Romana illo tempore jactatum est, quo dissidia inter Pontificem & Rempublicam Venetam exarsere, resque non procul a bello abesse visa est. Quamvis enim facilè apparuit, omnium Principum in illa lite agi causam, quorum certè interfuit, consiliorum viriumque communicatione explicantem se Romani Pontificis potestatem maturè compescere, unus penè Hispanus repertus est, qui cupiditatibus Romani Præsulis faveret,

eumque

eumque auxilii spe ad contumaciam accenderet. Non certè quod ex animo cuperet tantum licere Pontifici, neque enim ipse unquam apud se tam ambitiose imperantem tulit, sed quod ex errore communi sibi solitus sit præmium & fortunas captare: nimirum disciplina à majoribus tradita, qua hujusmodi disceptationes de suprema Pontificis in cæteros Principes, etiam in iis, quæ ad civilem administrationem spectant, potestate passim atque in Hispania ipsa agitari non invitus audit, *præmeditato consilio dissimulans*, (quod judicium Thuani est. Histor. lib. 137.) *quod eas ad se minime pertinere existimet: quippe præpotens, & qui Pontificum molitiones in suis ditionibus facto non verbo revincere sit solitus: & cum hoc facit, sciat Pontifices mutire non ausuros, quod insigni exemplo in Siciliensi negotio aliquot post annis patuit.* Addito, *Hispanos profunda ambitione æstuantes bella inde nata & seditiones, in privatum suum emolumentum vertere, quippe qui interim in insidiis armati sedeant, occasionem opperientes, si qui minores Principes proscribantur, ut eorum ditiones invadant. Sicut in regni Navarræ occupatione parentum nostrorum memoria accidit.*

[§. 7. Considerato adunque tutto.] *Omnibus itaque probè expensis concludo, introductam religionem esse inter primas causas civilis felicitatis. Hac enim bonum ordinem efficit, ille bonam fortunam, à qua nascuntur felices expeditionum successus. Ac sicut cultus divini jugis observantia causa est magnitudinis Reipublicæ: ita ejusdem contemptus illius ruinæ causa. Ubi enim timor Dei abest, convenit aut pessum ire regnum, aut sustineri Principis alicujus timore, qui suppleat religionis defectus. Quoniam verò Principes brevi vita sunt, necesse est cito illud imperium deficere, quamprimum scilicet illius virtus.*

CAPUT II.

IMPERATORI IMPERIUM CIRCA SACRA COMPETERE.

SUMMARIA.

1. *Ratio ordinis explicata.*
2. *Ostenditur Principi jus in sacra competere. Primò: ex natura summi Imperii.*
3. *Secundò ex natura Vicariatus.*
4. *Tertiò auctoritate Sacrarum literarum.*
5. *Locus ad Coloss. 3. in argumentum assumptus.*
6. *Alia ex Sacro Codice loca adducta.*
7. *Quartò Exemplo Principum & Regum in Judaica Republica.*
8. *Etiam post captivitatem Babylonicam ad Christi tempora.*
9. *Quintò exemplis Imperatorum Romanorum ad hac usq; tempora.*
10. *Sextò. Exemplis aliorum Regum in Ecclesia Christiana.*
11. *Septimò. Ex ratione Sacerdotii olim Regibus obiti proprio & regio iure.*
12. *Octavo ex sensu & doctrina Ecclesiæ Christianæ.*
13. *Nono ex ore & confessione quorundam dissentientis sectæ sequacium.*
14. *Pontificii hic frustra dissentiunt.*
15. *Illorum prima objectio refutata, de arca & incenso.*
16. *Et secunda, quod pastores non sint Vicarii summarum potestatum.*
17. *Et tertia, de periculo confusionis sacri & politici muneris.*
18. *Et quarta, quod Magistratus non sit de essentia Ecclesiæ.*
19. *Et quinta, quod Imperator sit intra Ecclesiam.*
20. *Et sexta, quod sacra functio circa ipsos Reges versetur.*
21. *Et septima de regimine Pastorum in Principes.*
22. *Et octava, quod prima Ecclesia ab Episcopis non Imperatoribus gubernata.*
23. *Et nona: ex Esaia de Regibus Ecclesiam adoraturis.*
24. *Et decima, quod soli Christo in sacra imperium sit.*

§. 1. At-

§. 1.

Atque sic procul dubio multum interest Reipublicæ & Imperantium, rectè curari religionem: Sed nondum exinde liquet jus esse Principibus & potestatem ad sacrorum ordinationem. Plurima enim sunt, quæ cum Reipublicæ utilia esse possint, agere non licet: unde meritò hoc argumentum, quod in jure versatur, ab altero, quod est officii & consilii, separandum duximus. Quamvis autem aliàs juris quæstio consilii & officii ratione prior sit, cum de rectitudine actionis & agendi facultate ante omnia constare debeat, quia id demum, quod rectè & honestè fit, utile censendum est: placuit tamen hic nobis inversus ordo, ne videamur in re levi & infra dignitatem tanti fastigii posita occupari, cujus administratio nihil ad salutem & publicam quietem spectet, rectè se habeat an secus. Neque enim nudius tertius demum fuere homines improbi aut imprudentes, qui minus consultum auctoritati Imperantium censent sacris negotiis implicari, derivata in alios omni illorum curatione, quâ isti cùm imprimis ad suum emolumentum insigniter abutuntur, tum præsertim ad Reipublicæ perniciem. Erit itaque hæc de necessario Principis circa religionem officio proximè præcedens disquisitio invitamentum & quasi δέλεαρ quoddam, cujus dulcedine & præstantia imperantes inescati eo benignius de jure suo & potestate docentes audiant: quod hoc modo præstabimus.

§. 2. Majestas, seu imperium summum civile in totam civitatem validum est, ita ut nihil ejus

arbitrio & directioni subtrahendum sit, quod partem publicæ salutis& civilis beatitudinis constituat. Hoc enim requirit formalis imperii ratio, quæ, cùm non nisi unum in Republica summum admittat, summitate sua includit omnia negotia, ne si vel unum subtrahatur, quod in civitate sit, & extra sphæram civilis potestatis, plura in civitate summa fierent. Nec hic de divisione majestatis disceptatio est, quoniam ejus jura, quæ in plura subjecta juxta vulgarem opinionem divisa sunt, rursus in unum coalescere possunt; sed intruditur plane alia & quidem genere à civili imperio diversa potestas, quæ, sicut volunt, aliud subjectum præter Clerum habere nequit, & cum majestate Principis incompatibilis est, quà ratione duæ Resp. in una societate civili constituerentur, una sacra&altera profana seu laica, divisisque ita civium studiis & obsequio incerto nec concordia, unicum rerum firmandarum vinculum, in civitate sarciri posset, nec continua vitari litigia, quæ de jurisdictionis utriusque finibus oriunda essent: quod quàm contra naturam & indolem summæ potestatis, quæ sociam in civitate nullam patitur, & ipsam salutem publicam, in unione Civium inter sese fundatam, sit, nemini non constat. Nimirum alterutrum, utrumque tamen æquè absurdum, subtracto summis potestatibus circa sacra imperio sequi oportet, aut nulli imperio humano sacrorum & religionis ordinationem subjectam esse, aut alterius, quàm summæ potestatis: inter hæc duo non medium, non tertium datur. Si prius assumpseris, incumbet tibi tam alieni asserti probandi necessitas, cui vix est

ut

ut ullo termino colorem quæras. Deus qui omnia tam naturalia quam moralia certo quodam ordine disposuit, non est autor ἀκαταστασίας alicujus, quam hic manifestam in sacris exemptis sibi fingunt: nec pro scuto illis erit dixisse Deum communem ordinatorem. Necessaria enim hic est ordinatio καθ' ἕκαστα, & qualem rerum humanarum conditio postulat, quæ in speciali voluntatis declaratione secundum singulas circumstantias occupata est: quam declarationem cum hodie Deus non faciat, Vicariis suis ad ἀκαταστασίαν vitandam commisisse credi debet. Si verò posterius, id est, ea quæ summæ potestati subducis, alterius dispositioni subjicis, jam in una Civitate duo summa imperia facis, quod, ut paulo ante diximus, ipsius summitatis rationi minimè congruit, cujus *ea est conditio*, ut ait Tertullianus, *ut nihil aliud adæquet, nedum superet*: Sicut in corpore naturali non nisi una voluntas est, actionum & membrorum omnium imperatrix, ita in civili corpore, arte naturam imitante, unica est imperandi vis & facultas, non in profana tantum sed & sacra efficax, quantum ad publicam salutem & concordiam conducit: nam cujus ad finem est, ei non potest non ad omnia media, fini consequendo idonea, idem juris esse. Sed dubio omni caret, religionem maximam partem beatitudinis civilis facere, in qua comparanda omnis Principum prudentia spectari debet: quare absurdum foret media negare, quibus beatitudinem illam venamur. Multitudo hominum civitas est ordine publico instructa. Homines verò ut corpore & animo constant, ita illis

illi, secundum utrumque imperatur: Sed religio maxime est, quæ animos civium, nobilissimam utique personæ subjectæ partem dirigit, ac proinde summæ potestatis opus est. Nec aliud ipse ordo publicus postulat, cujus est ab uno summo principio omnes civiles actiones producere & moderari. Sicut in horologio aliquo αὐτομάτῳ à primo movente totius corporis motio dependit, ita à majestate movetur civitatis operosa machina, quæ spiritu illo destituta aut quiescit, aut omnino intermoritur: quicquid nomen actionis publicæ meretur, ab hoc principio & causa descendit, & eo ipso, quo privatorum arbitrio exemptum est, facere tamen jure licet, cum auctorem laudat, qui summum imperium habet, ut oppido falsus sit Clariss. (a) Hornius, qui à *sacrorum regimine ut actione publica privatum quidem arceri* ait, *nondum* verò *patere rationem, quæ Principi illud asserat.* Nam si religionis ordinatio actio civilis est, vel à Principe vel subditis produci oportet: præter hos duos ordines in civitate nemo est agendi potentia præditus: Arcentur autem privati à cura ista hoc solo actionis publicæ nomine, quam majestas generat; quare relinquitur imperans, qui vi summi imperii ut alia civilia negotia, ita & illud religionis tractat.

§. 3. Juvat hoc argumentum luculento favore Vicariatus, quem Deus summis potestatibus in hoc orbe singulis pro sua portione & Reipublicæ finibus, eo fine, ut suo loco in his terris * visibiles Dii essent, & potestate mandata, (non à popu-

(a) De Civit. lib. 2. c. 5. §. 3.

populo, sed ipso supremo Numine) in civilibus tantum dependenter possint, * quantum Deus in toto Orbe independenter & infinita potentia. Quemadmodum itaque Deo circa religionem jus summum est, & libera statuendi potestas: ita eandem hactenus in Vicarium suum contulisse voluit, quatenus ad conservationem religionis, ut à Deo æterno decreto jussa est, cultumque sacrorum & piam in adiaphoris libertatem expedire visum. Hoc enim est cujusque Vicarii præcipuum inter alia officium, ut Domino suo honorem, quàm maximum potest, ab iis, quibus indulgentia & auspicio Principalis sui præest, exhibendum curet. Renuit autem Deus alia ratione modovè coli, quam ut in sacris literis patefacta divina voluntate instituit: quare omnino ita credendum est, Deum in potestate & officio Vicariorum suorum esse velle, ut subditos suos omnibus legitimis mediis ad veram & unicam religionem cultumque divinum instituant, semel instituta sacra conservent, à superstitionibus & omni alia labe defendant, prohibeant hæreses & nociva schismata, tum externo cultus modo, qua sui parte liber est & indeterminatus, decenti sobrietate & compositis ad internam pietatem moribus, religiosè caveant. Huic rei eò felicius perficiendæ accendit ipse Deus in humanis cordibus lumen aliquod seu faculam, juris nimirum naturalis & honestatis ingenitæ regulam, quo duce ad veram Dei cognitionem constanti desiderio penetrare possint. Hæc connata principia, per se quidem debiliora, quàm ut ex iis veram pietatem liceat consequi, sed quæ eadem prima

quasi

quasi elementa ad majorem sapientiæ lucem sunt, urgere Principem quemvis decet, & sic hominum animis æternam veritatem paulatim instillare, quam in sacris oraculis altè reconditam unico Spiritus S. munere & mediis salutaribus consequimur. Nec minus in conservanda tuendave religione, quam instituẽda laborandum est Regibus, quos ut * sæpius divino ore eximie laudatos novimus, & infinitis ditatos bonis, si religionis & sacrorum curam impense amaverint: ita alii ex adverso minis, diris, suppliciis devoti sunt, qui divinum cultum aut collabi siverunt, aut non restituerunt collapsum: Sed iniquè imputasset Deus regibus neglectum rei, quæ extra jus eorum & agendi facultatem posita in sola summi Pontificis potestate fuit: quod enim me agere nefas est, id profectò mihi improperari nequit, si actum non fuerit. Cùm verò ubique religionis minus ex officio curatæ rei fiant, infallibili id nobis indicio est regii circa sacra juris. Quo sensu haud dubiè & sacræ literæ Reges Magistratusve vocant (*a*) Elohim, id est Dii, terrestres scilicet, Vicarii & Legati Veri Dei, quem & ipsi colere debent, & aliis debito modo adorandum injungere; sicut Provinciæ Præses Imperatori aut Regi suo omnem honorem & obsequium à Provincialibus deferendum imperio, minis, præmiis, pœnis conciliare. Dicuntur (*b*) Pastores ut populo prospiciant de pastu nõ corporali tantum seu felicitate civili; sed & spirituali ac æterna: in id enim à Deo præcipuè constituti sunt, ut omnia

(*a*) Exod. 21, 6. Psal. 82, 1.
(*b*) Esai 44, 28. Jerem. 49, 19.

omnia ad ſuam gloriam & animarum ſalutem referant firmati promiſſo, quærentibus cœlorum regnum cætera omnia quaſi appendicis loco eventura. Audiunt *(a) Patres*, quibus incumbit non educare tantum liberos, ad victum & amictum neceſſaria illis comparare: ſed & eosdem inſtituere ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου, ut ait *(b)* Apoſtolus. Sunt *(c) ſcuta terræ*, ut Eccleſiam à perſecutionibus, injuriis, impietate muniant: non cives tantùm. Sunt *(d) Eccleſiæ Nutritii*, id eſt, diſpenſatores, curatores, tutores, lactrices qui Eccleſiam, velut pupillam aut infantem, deſertam, contemptam, apertam aliorum fraudibus ac latrociniis alere debent, lactare, erigere, tueri: unde etiam *(e)* Spiritus S. Eccleſiam Regum mammillis lactandam, i. e. defendendam, augendam & ornandam prædicit, cùm externa magnificentia, ut in ædificandis aut *(f)* reſtaurandis templorum ruinis: tùm præcipuè interna devotione & pietate, qua & ipſi Reges veræ Eccleſiæ accedent, ut in Chriſtiana Conſtantini M. ætate factum, & ſubditos ſuos ad eandem exemplo ac mandatis vocabunt, & quà licet, compellent.

§. 4. Nec deficiunt nos ſacra teſtimonia, per quæ dubitantibus plenè poſſit ſatisfieri. Apoſtolus Paulus notiſſimo in Epiſtola ad Romanos *(a)* loco, ſingulari totius politicæ prudentiæ compendio, πᾶσα ψυχὴ, inquit, ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω: *omnis anima poteſtatibus ſupereminenti-*

(a) 1. Sam. 12, 15. *(b)* Ad Epheſ. 6, 4. *(c)* Pſ. 47, 10. *(d)* Eſa. 49. 23. *(e)* Eſa. 60. 10. *(f)* 2. Reg. 12, 6, 7. *(g)* cap. 13.

nentibus subjicitor. Si omnis anima, ergo & sacrorum ministri, Pastores, Episcopi, Pontifices. *Si omnis, & vestra*, ait Bernhardus in Epistola ad Archiepiscopum, *quis vox eximet ab universitate? Etiamsi Apostolus*, inquit Chrysostomus, *etiamsi Evangelista, etiamsi propheta*: rationem & fundamentum obsequii in causa efficiente potestatis quærit, quod omnis nimirum à Deo sit ordinata, & contumax ordinationi divinæ resistat. Hæc in sacris non minus quàm profanis locum habent, æquali Dei in utraque potestate, qui omnia nulla distinctione summis Regum Principumque imperiis subesse voluit. Hi enim sunt *Dei ministri, vindices ad iram ei, qui malum fecerit*. Qui malum ait, indefinitè, quo nomine etiam omne id sine dubio comprehenditur quod circa sacra fit: nam indefinita locutio hic universali æquivalet, quam apud Salomonem reperire est (*a*) *Rex solio justitiæ insidens oculis suis ventilat omne malum*. Eodem universali rerum omnium sensu summa potestas est ministra εἰς τὸ ἀγαθὸν, *ad bonum*, quod cum in civili vita & societate, tum imprimis in religione & pietate quærimus, optimo ipso Apostolo interprete, qui hæc bona (*b*) alibi distinctius explicans preces fieri pro Regibus jubet & omnibus, qui in sublimitate constituti sunt, ἵνα ἤρεμον hic finis est, καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, in omni non honestate solum externa & civili, sed etiam pietate, religionis veræ individuo comite. Quod si verò preces, obsecrationes, gratiarum actiones pro Regibus concipiendæ sunt

(*a*) Proverb. 20. (*b*) 1. ad Timoth. 2, 1.

ſunt ad id, ut piè vivamus, officii certè & regii juris erit, inſtituere & conſervare illa pietatis exercitia & ſcholas, quod ſine arbitrio & poteſtate in ſacra nulla ratione effici poteſt: prohibere item & tollere omne id, quicquid Chriſtianæ pietati officere videtur, abolere cultus impios & idololatricos, coercere blaſphemias, hæreſes & ſimilia. Hæc aut facere Regibus licet, aut preces pro iis in hunc finem concipiendæ non ſunt. Sed poſterius hoc dixiſſe idem eſt ac Spiritui Sancto obloqui, quare prius admittendum eſt, poteſtas Regum ſcilicet circa ſacra. Nec proficies quicquam, ſi dixeris, pro aliis quoque hominibus, quibus nullum jus eſt ſtatuendi circa ſacra, orationes præcipi eodem fine habendas: Nam finis ille quodammodo hæc duo in ſe comprehendit, ut & ipſimet ſinguli piè vivamus, & præcipiamus ut alii vivant: pro utroque quidem orandum eſt, ſed habito perſonarum diſcrimine: ut illi nimirum, quorum conditioni obſequii magis gloria quam imperium convenit, & ſuomet ingenio & juſſu ſuperiorum pietati ſtudeant: Alii verò, quibus jubendi facultas eſt, id eſt, ſummæ poteſtates tam exemplo ſuo in religione aliis præeant, quàm auctoritate & mandatis eandem promoveant, tueantur, lactent, quo integrum ſit ſubditis vacare pietati & divino cultui. A quovis ordine id expectatur, quod præſtare poteſt: introducere religionem, eandem conſervare, aliis amplectendam pro mandato injungere, externis ritibus exornare. à corruptione aut peſte defendere armis, legibus, conciliis, hæc omnia, & ſi quæ ſimilia, actiones publicæ ſunt, extra ſubditorum

 torum

torum arbitrium in sola Principis manu positæ, pro quo etiam preces faciendæ, ut singula rite pieque administret. Pro subditis verò, ut Magistratui rectè jubenti obediant, Deum sincero corde & pio affectu colant, timeant, ament, constitutiones publicas, quæ circa sacra latæ sunt, nec divinis literis adversæ, religiose sequantur, & omnem animum, vitam, mores ad pietatem componant. Denique pro omnibus, ut quisque, quod sui officii & muneris est, faciat. Partitim enim procedit Apostolus Paulus: Primo pro omnibus preces fundi jubet: Deinde speciatim pro Regibus & quicunque jus imperandi habent; tandem finem generalem addit, ut piè vivatur: quoniam verò ad hunc finem consequendum non omnes æquali modo graduve influunt, sed alio & pleniore Principes, alio privati: ideoque pro omnibus quidem oratur eo fine, ita tamen, ut quivis, quod decet & oportet, id agat. Firmat hanc rationem egregiè honestas eodem loco adjuncta pietati, quæ ad civilem vitam respicit, cum hæc ad spiritualem. Quàm verò non sequitur pro omnibus orandum, ut vitam honestam degamus, ergò Regibus jus non est imperandi in civilibus negotiis ad honestatem illam præcipiendam aut tuendam; ergo leges ferre nequeunt, quæ Civium actionibus vivendi agendique regulam dent; ergò non jus dicere ad præmia bonis rependenda, malis pœnas, &c: Tam malignè profectò cohæret altera illatio, omnes piè vivere debere, ac proinde Regibus potestatem circa sacra non competere. Finis enim totius civitatis sibi planè aliud vult, qui est, ut in

ea

ea quàm feliciſſimè vivatur. Ea verò demum felix & beata eſt Reſpublica, ſecundum (*a*) Auguſtinum, *quæ Dei eſt amans & amata Deo, illum ſibi Regem, ſe illius populum agnoſcit*: quocum illud (*b*) Ariſtotelis convenit, optimam vivendi rationem eam eſſe, quæ ad Deum conſiderandum maximè facit: & eam peſſimam, quæ à conſiderando Deo, colendove avocat. Sed ad Principem ſolum ſpectat ordinare ad finem civitatem, & de mediis proſpicere, quibus illo frui liceat. Subditorum enim conditio hic vicem inſtrumenti ſubit, quo civilis hic artifex ad faciendum curandumque opus uti ſolet. Adeoque ſanè hac etiam ratione pro Regibus precari convenit, ut Deus, à quo omnia bona proveniunt, eorum animos regat & conſilia, ne in religionis præpoſtera aut neglecta cura à meta propoſitæ civilis beatitudinis exerrent. Agnovere hoc ſuum officium optimi quique Imperatores, & in eodem à ſapientibus confirmati ſunt. Theodoſius in Epiſtola ad Cyrillum ait, *Cæſarei eſt muneris, ut non ſolum pacifice, ſed piè etiam ſubditi vivant.* Et idem cum Honorio in Epiſtola ad Marcellinum: *neque enim aliud belli laboribus agimus, aut pacis conſiliis ordinamus, niſi ut verum Dei cultum orbis noſtri plebs devota cuſtodiat:* quem etiam in ſenſum Iſidorus Peluſiota eundem Sacerdotio & regno finem facit, τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν. Cui geminum illud Ammiani Marcellini eſt: *Nihil aliud eſſe imperium, ut ſapientes definiunt, niſi curam ſalutis alienæ.*

(*a*). De Civit. Dei lib. 5. cap. 14.
(*b*) In fin Eudem.

Et Augustinus felices eos Reges dicit, *si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum majestati ejus famulam faciant.* Auctor etiam libri de regimine Principum, qui Thomæ adscribitur, *finis*, inquit, *ad quem Rex principaliter intendere debet, in seipso & in subditis est æterna beatitudo, quæ in visione Dei consistit: & quia ista visio est perfectissimum bonum, maximè movere debet Regem, & quemcunque Dominum, ut hunc finem subditi consequantur.*

§. 5. Filii, inquit idem Paulus, *obedite* (*a*) *parentibus in omnibus*, ergo etiam in pietatis & sacrorum institutione. Quod si filii parentibus obedire tenentur, quanto magis subditi Regibus, qui majus & eminentius imperium habent, quam patrium est, nec patitur subordinationis ratio, ut quod latius est, contineri possit sub arctiori. Dubio autem omni caret, in civitate minora maritorum, patrum & dominorum imperia majestati subesse, quæ illa ambitu suo eximie comprehendit: statuendum itaque erit, quòd patri extra Rempublicam licet, id multo magis in ea Principi: quod populum Israeliticum haud quaquam latuit, qui (*b*) Josuæ in *omnibus* obedientiam pollicetur, ut olim Mosi paruerat.

§. 6. Referenda etiam in hunc argumentorum censum omnia ea sunt, quæ divite apparatu in sacra scriptura circa regium officium de observantia & custodia legis, de Domino serviendo, exosculando Christo legentibus occurrunt. (*c*) *Postquam sederit Rex in solio regni sui, describet sibi deuteronomium legis hujus in volumine accipiens*

(*a*) Coloss. 3, 20. (*b*) Jos. 1, 17. (*c*) Deuterom. 17.

cipiens exemplar à Sacerdotibus Leviticæ tribus & habebit secum, legetq́ illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire *verba & ceremonias, quæ in lege præcepta sunt.* Non simplex hic & privata ad propriam salutem custodia Regibus tantum injungitur, sed imprimis etiam publica, cum imperio & coërcitione conjuncta, ad legem Dei cum à contemptu vindicandam, tũ ab injuriis & corruptelis: nec de secunda tantum legis tabula, civilis potissimum vitæ norma verba accipi debent, sed de prima etiam, & tota lege, nam sermo indifferens hoc loco nullam admittit restrictionem, & æquipollet universali, quæ velut hujus interpres *Jos. 1, 17.* extat, ubi Dominus ad Josuam ita infit: *Confortare & esto robustus valde, ut* custodias *& facias* omnem *legem quam præcepit tibi Moses servus meus.* Ubi duo imprimis notatu digna: primò præcipi custodiam omnis legis à Mose latæ. Deinde discerni actum custodiæ legis ab actu observantiæ ejus & impletionis, quasi hæc, obedientia nimirum erga legem, Regem deceat quà fidele Ecclesiæ membrum & legis divinæ rigori subjectum: illa verò custodia ut imperantem & Vicarium Dei, qui ex formula Romanorum antiqua divinitus data potestate cavere debet, ne religio & sacrorum majestas in sua civitate detrimentum capiat. (a) *Et nunc Reges intelligite, erudimini, qui judicatis terram. Servite Domino in timore & exultate ei in tremore: Osculamini filium, ne quando irascatur.* Jubentur hic intelligere Re-

(a) Psalm. 2, 10, 11, 12.

ges, erudiri, ſervire Domino, oſculari filium non tam communi omnium hominum obſequio & conditione, ita enim novo præcepto aut peculiari acclamatione non opus fuiſſet, quam ſingulari, & proprio eorum officio: id eſt ſceptra Regi Regum humili devotione ſubmittere, poteſtate ſua ad propagationem & defenſionem Eccleſiæ uti, puritati doctrinæ ſtudere, abolere heterodoxos cultus, lupos ab ovili Domini arcere, alere Miniſtros Eccleſiæ, & his gemina, quæ omnia Principibus imperium in ſacra haud obſcurè vendicant. De oſculo, filio à Regibus dando, paucis monendum, illud non eſſe amoris aut dilectionis: ſed magis obſequii & ſubjectionis, quæ loquendi formula apud Hebræos non inuſitata eſt, à moribus aliarum gentium, ut Indorum, deſumpta, quibus in ſignum fidei & ſubjectionis Regem exoſculari ſolemne fuit: Quare Septuaginta Interpretes verba Geneſeos 41, 40. *Super os tuum oſculabitur omnis populus*, ut ad ſenſum verbalem textus Hebræi ſonant, rectè per vocem ὑπακούσεται explicarunt, quos etiam B. Lutherus in Germanica verſione ſecutus eſt. *Elevate portæ capita veſtra*, canit (a) alio loco regius Pſaltes, *& elevate vos portæ ſeculi, & introibit Rex gloriæ.* Per portas ſeculi ſummæ hujus Orbis poteſtates, ſeu ἐξουσίαι ὑπερέχουσαι intelliguntur, quas ſignatè Septuaginta per ἄρχοντες ὑμῶν reddiderunt. Iterum hic tam gravis ad ſolos Imperantes exclamatio indicio nobis eſt, requiri ab ipſis aliquid præcipuum dignumque jure regio: quod nihil aliud præter poteſtatem in ſacra

(a) Pſalm. 24, 7.

ſacra eſt. Illuſtres ſunt hanc in rem apud Auguſtinum duo loci, quos hic tetigiſſe non pigebit. *In hoc Reges*, (*a*) ait, *ſicut eis divinitus præcipitur, Deo ſerviunt, in quantum Reges ſunt, ſi in ſuo regno bona jubeant, mala prohibeant, non ſolum quæ pertinent ad humanam ſocietatem, verùm etiam quæ pertinent ad divinam religionem.* Et (*b*) alibi. *Quomodo ergò Reges Domino ſerviunt in timore, niſi ea, quæ contra juſſa domini fiunt, religioſa ſeveritate prohibendo atq; plectendo. Aliter enim ſervit, qua homo eſt, aliter qua etiam Rex eſt. Qua homo eſt, ſervit vivendo fideliter, qua verò etiam Rex eſt, ſervit, leges juſta præcipientes & contraria prohibentes convenienti vigore ſanciendo. Sicut ſervivit Ezechias lucos & templa idolorum, & illa, quæ contra præcepta Dei fuerant conſtructa, deſtruendo. Sicut ſervivit Joſias talia & ipſe faciendo: Sicut ſervivit Rex Ninivitarum univerſam civitatem ad placandum Dominum compellendo. Sicut ſervivit Darius, idolum frangendum in poteſtatem Danieli dando, & inimicos ejus leonibus ingerendo. Sicut ſervivit Nabuchdonoſor, omnes in regno ſuo poſitos à blaſphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo ſerviunt Domino Reges, in quantū ſunt Reges, cum ea faciunt ad ſerviendum illi, quæ nō poſſunt facere niſi Reges.* Actus igitur, qui his & aliis locis in ſacris literis ſpeciatim requiruntur à Regibus, ex uſu imperii, quod Regū peculiare & pro-

(*a*) Cont. Creſcent. l. 3. c. 51.
(*b*) Epiſt. ad Bonif.

proprium bonum est, fluunt, nec in arbitrio aut jure privatorum sunt. Equidem cuivis licet servire Domino cultu adorationis & pietate domestica: Sed veram religionem præcipere subditis, eos cogere ad audiendum divinum verbum, extirpare fana & idolorum templa, inhibere victimas gentilium ritu mactandas, publicè docendam religionem curare, eligere Pastores, Episcopos, illis omnem honorem & reverentiam exhibendam jubere: Loca publica ad Basilicas aut Scholarum domos destinare, & cætera, hæc omnia cum actus publici sint, & ex majestate immediatè prodeant, à Regibus potissimum requiri intelliguntur, cum ineptè à subditis sperentur, agendi facultate omni destitutis, quos potius pati oportet & perferre superiorum impietatem, qui negato veræ religionis usu non tantum superstitionibus aut gentilium deliriis ipsi adhærent, sed eadem in omnibus suis regnis publicè accipi & doceri mandant, constitutis suppliciis in eos, qui rectius sentiunt. Nullum enim in primitiva & parturienti Christianorum Ecclesia exemplum est, fideles, sive Apostoli fuerint sive Episcopi, sive quicunque alii, sibi summum arbitrium in Imperatores aut Principes incredulos sumpsisse, multo minus vi aut pro imperio voluisse religionem mandare. Quin potius prædicatione Evangelii & functione Sacerdotali contenti abstinebant ab omni coactione, licet interdum vires non deessent, nec congregatis publicè hominibus destruebant idolorum aras, aut impediebant victimas, quô minus falsis Diis ab Ethnicis mactarentur: Sed commendato supremo

premo Numini omni rerum eventu sola verbi divini prædicatione strenuè fungebantur, ut miseros homines de errore & superstitione docerent, parati interim ad infinitas injurias & cruciatus, si quos ipsis pro cœlesti veritate & Ecclesiæ dilatatione sustinendos Deus judicasset. Longè autem alia religionis facies illo tempore fuit, quo primum ipsi etiam Imperatores Christo nomen & fidem dederunt. Hi enim auctoritate & summo imperio instructi multa tunc faciebant, quæ privatis optare magis licuit, ut fierent, quàm patrare. Nam utcunque factum per se pium & laudandum sit, illicitum fit, si ab alio, quàm per quem fas est, præpostero zelo agatur. Quid pulchrius est & magis pium quàm patriam ab hostibus defendere? Sed cum perduellionis infamia magnum malum habebit, quicunque privatus exercitu conscripto adornet defensionem eo colore, quod Princeps deses sit & Reipublicæ negligens: *nihil justus præcipuè cogitet in his rebus*, inquit Augustinus, *nisi ut bellum suscipiat, cui bellare fas est: non enim fas est omnibus.* Quid honestius est, quid divinius, quàm jus suum cuique tribuere? Quis autem laudaverit illum Advocatum, qui cum videat à judice aut corrupto aut imprudente suo Clienti injuriam fieri, sibi ipsi spreto tribunali jus vult dicere, & executioni dare, utcunque æquissimum dixerit? Haud melius profectò subditus facit, qui veræ religionis promovendæ studio turbas miscet in Republica, & sibi potestatem aliquam jubendi vetandique arrogat, quam non habet. At in Principe hæc omnia diversa sunt ob majestatis præ-

sentiam, quæ cives in rebus per se non illicitis ad strictissimum obligat obsequium. Hujus vi & præsidio ut Imperans cum effectu necessarii obsequii bona præcipit & mala prohibet, sic veram religionem instituit, defendit, conservat: Falsam verò proscribit, diruit idola & eorum templa & removet impedimenta, quæ salutarem Evangelii cursum remorari videntur. Atque hice sunt veri illi regii actus, potestatis circa sacra merè illativi, quos Deus dum à Regibus, qua tales sunt, exigit, nobis oppido liquet, sub imperio civili comprehendi. Benignissimum enim Numen à nullo hominum ultra suum depositum quicquam aliud sibi reddi postulat.

§. 7. Præterea in veteri Judæorum Republica optimos quosque Reges & Magistratus non citra laudem & divina præmia religionis & sacrorum curam suscepisse constat, increpitis aliis, qui connivebant ad populi idololatriam, toleratis lucis & excelsis, in quibus spirituali adulterio Diis quisque suis sacrificasse dicitur, maximâ veri Dei indignatione & æternæ hominum salutis dispendio. Moses primus Judaicæ Civitatis post Deum conditor & Ordinator, vi *regii officii*, quod in populo (*a*) administravit, religionem apud Israelitas constituit, promulgatis legibus, quæ cultum divinum & sacrorum rationem concernerent, cùm omni populo observandis, tum etiam Sacerdotum & Levitarum Ordini: ut integer Leviticus Liber, & satis magna pars Exodi, Numerorum ac Deuteronomii testantur. Equidem haud me latet, Deum, qui istam

(*a*) Deuterom. 33, 5.

istam gentem sibi quasi hęreditariam elegit, cum qua usque ad familiare colloquium descenderet, leges ut alias, ita etiam quæ sacra moderabantur, planè singulari modo & immediatè suo digito jussuque sancisse, ut Moses nihil præter instrumentum videri possit, quo medio Deus suam voluntatem populo suo declaraverit. Quatenus tamen Rempublicam Judæorum in ordine Civium ad se invicem imperantium parentiumq; spectamus, tulisse utique Mosen etiam leges potestate sibi à Deo concessa haud inficias ire possumus, & docent id expressè sacræ literæ, Mosen *mandasse* legem, idque *regio officio* (*a*) asserentes. Officio, inquam, regio, non pontificali aut Sacerdotali, quale hodie sibi in totum Christianum orbem Romanus Papa competere ait. Id saltem alii Reges præ Mose peculiare habent & præcipuum, quod ipsis jus sit Civibus suis leges dare, quæcunque legislatori placent, modo juri naturali, divino & gentium non sint contrariæ. Hic verò promulgare eas tenebatur, quas ex ipsissimo divino ore percepisset. Nec tamen adeò ipsius in arctum redacta erat potestas publica, quin interdum nec Deo jubente nec consulto aliquid suopte ingenio facere potuerit. Nam ad (*b*) Soceri sui Jethræ consilium Magistratus judiciarios in populo constituit, qui ipsum immensis juris dicundi laboribus sublevarent: & quin in aliis negotiis identidem incidentibus idem fecerit, nullus dubito: Post mortem Mosis, qui Aaronem quoque & ejus filios in Sacer-

(*a*) Deuterom. 33, 4. 5.
(*b*) Exod. 18, 25. 26.

Sacerdotio initiavit, Successor, (*a*) Josua nō sequius in sacris potestate sua usus est, renovato fœdere inter Deum & populum, Levitis ad arcæ deductionem delegatis, ac ordinatis plurimis aliis, quæ ad religionis & cultus divini constitutionem pertinere visa sunt. Continuata est eadem potestas ad Judices, ut in Judicum libro haud exigua vestigia sunt, & mutata postmodum in regnum Republica in Reges translata. Ita (*b*) *Saul abstulit magos & hariolos de terra*; (*c*) David arcam Domini ex ædibus Obededomi in Regiam deduxit, (*d*) ad conservationem ministerii & majorem cultus divini splendorem, vasa aurea argentea, & pretiosam supellectilem ex hostium manubiis partam, vel ab ipsis in subjectionis signum sponte oblatam Domino Deo suo consecravit: (*e*) constituit coram arcâ de Levitis, qui ministrarent canendo gloriam & laudes Dei. (*f*) Officia Levitarum per certas vices & ordines distribuit: & denique prohibitus templum ædificare (*g*) comparavit filio suo necessaria ad ejus molem decenti majestate & magnificentia erigendam. (*h*) Salomon exauctoravit Abiatharem Sacerdotem, quòd turbis & præposteræ fratris sui ambitioni participasset, surrogato in ejus locum Sadoco. Nec legitur Abiather eo tempore se fori præscriptione contra Regem defendisse. (*i*) Idem Salomon extruxit immensis opibus & splendidissimo apparatu Hierosolymitanum templum arcam fœderis in illud dedu-

(*a*) Jos. 8, 5, 24. (*b*) 1. Sam. 28, 9. (*c*) 2. Sam 6, 12. (*d*) 2. Sam. 8, 11. (*e*) 1. Paralip. 16, 4. (*f*) 1. Paralip. 23, 4. (*g*) 1. Paralip. 22. 2. (*h*) 1. Reg. 2, 27. (*i*) 1. Reg. 8.

deduxit, & fusis ad Deum instantissimis precibus innumerisque victimis cæsis solemni ritu initiavit. (*a*) Asa Rex, *qui, quod bonum & placitum erat in conspectu Domini, fecit*, subvertit aras, lucos & excelsa, alienis Diis dicata, confregit statuas, à majoribus coli solitas combusto idolo Miplezet, cui Maecha ejus mater superstitiosa fœmina singulari ritu serviebat, edictoque proposito, ut omnes subditi relictis gentium religionibus Dominum Deum patrum suorum quærerent & adorarent. Restituit altare Domini, & subditos ad fœdus cum Deo icendum idque juramento confirmandum adegit. (*b*) Josaphatus Asæ filius præter succisionem lucorum & editiorum, Principes & Sacerdotes circuire totum regnum suum, & populum in lege Dei instituere curavit, missis visitatoribus, qui reformationem collapsi & depravati cultus cum falsi eversione susciperent. Imò ipse ad subditos profectus eos ore, manu, exemplo ad majorum religionem revocavit, constitutis ubique Sacerdotibus & Levitis, qui sacris rite defungerentur, cum aliquali in Ecclesiasticis jurisdictione, sed certis cancellis inclusâ (*c*) Ezechias quantum laboraverit in restituenda religione, notius est, quàm ut multis dici debeat: non memorabo incisos lucos, confractas statuas, excelsa sublata: Æneus serpens, quem Dei jussu à Mose confectum, & hucusq; religiosè in miraculi memoriam asservatum populus superstitiose adorare ceperat, ipsius mandato sublatus, tum apertæ &

(*a*) 1. Reg. 15, 12. &c. 2. Paralip. 14, 3. &c. (*b*) 2 Paralip. 17. & 19. (*c*) 2. Reg. 18, 4. 2. Paralip. 29. & 31.

tæ & instauratæ domus Dei valvæ, repurgatio templi à sordibus, & cultus à mendis, initum fœdus cum Domino, constitutio Levitarum, qui in sacris ædibus cum psalteriis & cymbalis canerent; Celebratio Paschatos, longo quondam tempore neglecti, & nunc demum in usum revocati eximiam Regis pietatem & in sacra imperium affatim loquuntur: qui si in hæc tempora incidisset, quo hierarchia pontificia intolerabili molestia Christianis Principibus incumbit, sine dubio ingens fuisset malum habiturus, si Pontificis ingratiis tantum sibi juris in negotio religionis sumpsisset, quod ad se solum pertinere ab omnibus credi cupit. Quod si enim superiori seculo Gregorius Calendarium suum Christiano Orbi summâ audacia pro imperio obtrusit, quanto magis pro Paschatis, rei sine omni dubio spiritualis, celebratione sua non aliena auctoritate instituenda pugnaturus fuerit? Sed piaculum adhuc erat Ezechiæ ætate, Principis legitimi circa sacra potestatem summam in dubium vocare, adeoque ne quidem mussitasse Pontifices, Sacerdotes aut Levitæ leguntur, quasi eorum juribus aut privilegiis vis fieret, qui (*a*) in alia causa satis animi ad resistendum Regi suo habuerunt, sanctuarium interius ad immolandum ingressuro. Pene oblitus (*b*) Josiam fuissem, exemplo ferè ante omnes ponendum, qui religionis in deformes nævos & crudelem superstitionem delapsæ toto corde misertus librum legis ab Helcia Sacerdote repertum publicari,

(*a*) 2 Reg. 15, 5. 2. Paralip 26, 18.
(*b*) 2. Reg. 23. 2. Paralip. 34, & 35.

blicari, & populo integrum prælegi jussit, ut intellecto errore emendationi omnes studerent. Ipse rex, quantum suarum virium fuit, ad antiquà sacrà, sincerè peragenda, contulit, Camarimis Idolis deletis, quibus Reges Judæ in excelsis adolere consueverant, & mandato Sacerdotibus dato, ut omnia vasa peregrini cultus templo ejicerent, ne instrumenta superessent aut memoria detestandæ idololatriæ.

§. 8. Et sic in Vetere Judæorum Republica imperium circa sacra semper à Regibus usque ad Babylonicam captivitatem usurpatum esse, ex his quæ diximus abunde liquet. Quæ deinceps tempora post reductum ex servitute populum inciderunt, ut confusionis plena fuerunt, imprimis ubi per Alexandrum M. Persarum Monarchia eversa est, ut eodem brevi defuncto iterum illius imperium in plura regna dissipatum; ita in illis multum desudare nullo operæ pretio imprudentis foret. Fatendum tamen, nullis Regibus & incerto obsequio in civilibus turbis paulatim crevisse sacri Ordinis potentiam, ut plerunque solet, qui tacentibus Prophetis, exhalanteque pietate, omne in populum imperium ad se traxere, adeò ut summi Sacerdotes ut plurimum etiam Principis essent purpura & armis conspicui; donec iidem ipsi in tyrannos delaberentur, ad vexandam plebem intentos, à quibus ut nihil recti piique sperari potest; ita ante eos Sacerdotum in sacra imperium nec aliis præjudicio esse: nam & iidem seculari potestate usi sunt, quam Regibus ex hac ratione negare ineptissimum fuerit.

§. 9. Chri-

§. 9. Christo Salvatore nato, passo & in cœlum assumpto cum Republica Judæorum etiam illorum religio desiit, & vera Dei Ecclesia, novo fœdere instaurata, transiit ad Christianos, missæ hominum saluti certâ fiducia innixos, & per eandem nullo gentium discrimine Deo reconciliatos. Hîc per trecentos annos, & quod excurrit, nulla legitimi in Christianam religionem imperii vestigia apparent, Imperatoribus nimirum adhuc abominandis gentium ritibus addictis, & misera servitute, crudelissimisque persecutionibus premnentibus fideles; ipsis verò Christianis, ut subditis, potestate omni destitutis, ut proinde mirum non sit, illis nolentibus veræ religionis tutelam publicam suscipere, his non potentibus, destituta humano imperio sacra in solius Dei providentia & defensione recubuisse. Postquam verò ligato ad palum infernalem Dracone ipsi etiam Romanorum Principes, initio à Constantino M. facto, divino jugo colla salutari humiliatione submittere, & exosculari Filium Dei æternum ceperunt, protinus eorum imperium ad religionem ordinandam impensum est. Sic, quem paulò antè nominavimus, Constantinus M. edicto publico templa idolis ethnicorum consecrata occlusit, Christianis de libertate religionis idoneè cavit, omnes subditos suos ad amplectendam Christianorum fidem graviter hortatus est, principio à se facto, ut cæteris exemplo esset, piis Doctoribus stipendia constituit, & propter Arianam hæresin convocavit Nicænum Concilium, cui ipse in persona præfuit, & damnata Arii doctrina Pa-

trum

trum decreta ac canones imperiali auctoritate confirmavit, interdicto proposito, ne quis publicè aut privatim somnia Arriana sequeretur. Extat ejus Epistola apud(*a*)Eusebium post Synodum Nicænam Ecclesiis scripta, qua egregium studium promovendæ religionis abunde testatur. *Putavi mihi ante omnia in id enitendum esse*, inquit, *ut in Ecclesia fides una, felicissimi populi sincera caritas & religio erga authorem omnium Deum nunquam discrepans observetur.* Hoc sui juris & muneris esse cum plurimis legibus Clero & populo in religionis causa præscriptis, tum imprimis ingenua & simplici ad Episcopos confessione declaravit, cui nemo contradicere tunc justum duxit. *Vos estis Episcopi in Ecclesia*, ita (*b*) ait, *ego extra Ecclesiam seu templum Episcopus à Deo sum constitutus.* Nec minus Constantini Successores in constituendis & emendandis sacris laborasse inveniuntur. Marcianus in prima sessione Concilii Chalcedonensis ita patres alloquitur. *Cum primum per electionem in regnum de secreto Dei profecti sumus, inter tantas publicas utilitates nullum magis nos constrinxit negotium, quàm rectam & veram fidem Christianorum, quæ sancta & veneranda consistit, indubitatam omnibus declarare.* Declarare vult hic Imperator omnibus Christianam fidem non expectata Pontificis auctoritate aut consensu, quem eo tempore supra concilia & ipsius Imperatoris arbitrium posuisse paradoxon erat. Theodosius morti jam

D vici-

(*a*) l. 3. de ipsius vita. p. 891. (*b*) Arumæ. J. P. Tom. 4. Disc. 43. c. 2. n. 3. ex Euseb. l. 4. de Vit. Const. M. c. 24.

vicinus teste Ambrosio potiorem Ecclesiæ quàm imperii curam egit. Imprimis verò Justiniani nostri meminisse debemus, cujus plurimæ constitutiones extant, in rebus sacris occupatæ, ut de (*a*) recto in Deum sensu, juxta sacræ scripturæ normam habendo; de scripturarum (*b*) lectione & (*c*) versione; de (*d*) vita & officiis Clericorum: (*e*) de diebus feriatis, ordinationibus (*d*) bonis Ecclesiasticis, de (*d*) Episcopis & aliis cultui divino propriis legibus. Præsertim verò vox ejus memoratu digna adhuc celebratur, (*f*) *non minor nobis cura est horum, quæ sanctissimis Ecclesiis prosunt, quàm ipsius animæ.* Sub hæc quo felicius securiusvè res Christianorum indies habuerunt; eo minor in religionis Antistitibus pietatis & antiquæ sanctimoniæ ratio, subeunte paulatim vastissimos animos ambitione, superbia & opum quærendarum cupiditate. Hinc omnia eorum consilia in id ferè directa, ut superficiaria externæ sanctitatis specie credulę plebis animos quisque in majorem sui adorationem & cultum fascinaret, aliis quocunque modo in contemptum aut suspicionem conjectis, quos improbis suis desideriis obstare compererunt: inde prima inter Constantinopolitanum & Romanum Episcopos de honore & primaria dignitate certamina, quæ cum Imperatores in ipsis adhuc cunis opprimere debuissent, tanquam aliquando in Reipublicæ pestem desitura, fatali impru-

(*a*) l. 1. 5. 6. & t. t. C. de Summ. Trinit.
(*b*) Novell. 133. c. 2. (*c*) Nov. 146. c. 3.
(*d*) t. t. C. de Episc. & Cler. (*e*) l. fin. & tot. tit. C. de Feriis. (*f*) Nov. 3.

imprudentia foverunt, donec stultissimus Phocas exitiali errore palam pro Romano sententiam dixit. Sic obtento honoris primatu ambitiosi Præsules audaciores facti ulterius iverunt, sumpta universalis Episcopi in totum Christianum orbem facie, qui omnibus aliis, in quocunque dignitatis gradu constitutis, jure imperare possit: quo primo classico Antichristum ad hierarchiam sacram stabiliendam usurum jam ante Gregorius M. prædixerat. Ab hoc tempore Imperatorum in Sacra & Clerum legitima potestas cepit occultè in dubium vocari, exortis inter Leonem Isaurum & Constantinum, Romani Imperii Principes, nec non Gregorios II. ac III. Pontifices super imaginum adoratione dissidiis: nihil tamen ab Imperatoribus in præjudicium sui juris obtentum est, quamvis Pontifices omnia summa fecissent, suscitatis etiam in Italia factionibus, & vectigalibus tributisque Cæsari exsolvi prohibitis, pessimi hac in re Salvatoris nostri vicarii, qui gentili etiam Principi Petrum debita pro se suisque tributa pendere jussit. Quamobrem cum Imperatores Græci, ut par fuit, insolitum Præsulum horum fastum & improbas spes diutius ferre non potuissent, bella gravissima in Italia exorta sunt, inde Ravennatensibus Exarchis jussu Imperatorum seditosos Patres ad pœnam deposcentibus: Hinc Romano populo cum factione sua eosdem illos pervicaciter defendente: quibus tandem medii se interposuerunt Longobardi, non alio consilio, quam ut utrosque opprimerent. Pontifices tot hostibus hinc inde incumbentibus se impares conspicati ad Fran-

corum auxilia confugerunt, deſperantes de Imperatorum veniâ, quos tantopere irritaverant. Ita tandem Romanum in occidente imperium ad Carolum M. & ejus poſteros delatum eſt, qui nihilo ſecius tamen poteſtatem ſuam ad religionem ordinandam, quin ipſum Pontificem in ordinem cogendum, jugiter exercuit, ut meditatum ſacrum imperium aliquantulum delituerit: Teſtes in id ſunt tum Capitula Francorum, ut vocant, quorum non minima pars in conſtituendis ſacris occupata eſt, tum præſertim plurimi actus ſummæ Caroli M. & ejus ſucceſſorum poteſtatis in ipſam Romanam Eccleſiam illativi. Ita Pontificem ſine conſenſu & probatione Imperatoris creari nefas fuit: Carolus inter Leonem & ejus accuſatores Judex ſedit, innocentem Pontificem pronuncians: ut aliorum nunc taceam, quæ paulo infra pleniore modio cumulabimus. Et quidem iſte rerum ſtatus usque ad Heinricum IV. continuavit: quàm malè enim Otto Imperator Creſcentium multaverit, vel pueris conſtat. Quamvis verò Gregorius VII. parricidali ſua contumacia non parum imperatoriam majeſtatem labefactaverit, majus deinde vulnus ſub Paſchale in abdicata Epiſcoporum & Cleri electione paſſam, non omni tamen ad hunc usque diem in ſacra poteſtate imperium Rom. exui potuit, quin retenta EccleſiæRomanæ Advocatia reliquias aliquas ex priori jure quaſi ex communi naufragio ſervarit: nec unquam Imperatores omne circa religionem arbitrium ita in unum Pontificem conferre voluerunt, ut ſibi nihil omninò reliqui fecerint. Pleni ſunt Re-

ceſſus

cessus Imperii legum publicarum, quæ sacris moderantur, etiam reformandi iure Imperatori tributo: Notabilia sunt verba (a) Recessus anno 1544. conditi, in quo sui officii Carolus esse dicit, diversas in Imperio religiones conciliare, & ad unam veram reducere. Clarius idem illud in (b) Recessu de anno 1548. exprimit, fide statibus interposita, si quæ in sacris ceremoniis erroris aut superstitionis plena irrepserint, à se emendatum iri; & novissima (c) Osnabrugensis Pacificatio Imperatori Romano idem jus dat reformandi religionem, quod alii Reges & Principes in suis Rebuspublicis habent. Et ne putes ex privilegio quodam vel consensu Papæ hoc esse; Recessus imperii de jure regiæ potestatis à solo Deo concessæ loquuntur. In Krafft unsers obliegenden Käiserlichen Amts; unserm tragenden Amt nach/ꝛc. suo itaque jure hîc Imperator agit, quicquid agit, non mandato alieno. Reliqua quæ sensim Pontifices ad se traxerunt, nostra incuria & patientia animati, ut ea non mediocria esse lubens fatear, ita nullo periculo, sed ingenti Reipublicæ bono iisdem privabuntur, si aliquando nobis pristinus patriæ amor & pietas in præcordia redierit. Solo enim errore & præpostera religionis larvâ in nostra Republica imperant, quo animadverso citra ullum piaculum res suas sibi habere & nostras nobis relinquere ex formula antiqua juberi poterunt: quod ut citius fiat, nemi-

 ni nisi

(a) §. Erstlich der streitigen Religion halben.
(b) §. Nach dem auch in berührten Rathschlag.
(c) Art. 5. §. 13. Quod verò ad Comites.

ni nisi illis grave est, qui ex publica calamitate saginari solent.

§. 10. Hac ratione in Romano Imperio Cæsares semper potestatem suam circa sacra exeruerunt. In aliis regnis idem factum est. De Francis passim in id *l. 2. Spirensis Chronicæ*, præsertim verò *cap 41.* Lehmannus clarissimè docuit. De Gothis & Vandalis, Arrianam hæresin secutis res ipsa per se loquitur: & hodie locupletiore testimonio Christiana regna salutari Evangelii luce repurgata, ut Anglia, Suecia, Dania, & melior Germaniæ pars exemplo sunt. Illa etiam, quæ adhuc in fide Romanæ Curiæ sunt, non parum debent defecatæ per Lutherum religionis veritati, dum & ipsi oculos in rem suam prudentius aperuerunt, discussis ubique humanarum traditionum tenebris; & Pontifices multo temperatiores in usu suæ potestatis facti sunt, exemplum scilicet veriti, ne nimia contumacia irritatos Principes ad libertatem sollicitarent. Quanti enim ipsis quondam constitit imprudenter negata Heinrico VIII. Angliæ Regi, & defensori Catholico dispensatio, alias quinquies aureorum millibus emi solita? Quanto pluris etiam vibratum in Lutherum fulmen, quem præstitisset opima dementiri præbenda? His ictibus Piscator Romanus cautior factus umbram potius videtur retinere pristinæ potentiæ, quàm solidum robur: Hispaniarum Rex, devotissimus in speciem Ecclesiæ filius res suas hac ipsa religione & obsequio agit, haud æquè fidus, ubi de præjudicio ejus agitur: itaque Philippus II. superiore seculo per Oratorem suum Sixto V. Pontifici denunci-

ari

ari curavit, se eum non agniturum pro Pontifice, nisi desineret in occulto causæ Heinrici IV. Galliæ Regis favere. Longè minùs Gallia omnem potestatem civilem in sacra abstinet, in qua ad hunc usque diem Concilii Tridentini promulgatio contra Ecclesiæ Gallicæ libertates non potuit obtineri, quamvis ea superiori seculo in turbis regni publicis omni vi astuque tentata fuisset. Tenuit nihilominus Rex nominandi Episcopos jus, & appellationes ab abusu in caussis spiritualibus ad Regium tribunal jugiter conservatæ sunt, frustra ringente Clero, & summa imis confundente, ut abolerentur: tum in læsæ Majestatis crimine nulla admittitur fori præscriptio, sed æquè in Ecclesiasticas personas ac seculares animadverti fas est, perduellionis convictas, sicut Cardinalis Guisius Blœsis captus ac interfectus sua peste regni jura roboravit: Ut alias nunc Ecclesiæ Gallicanæ libertates taceam, quæ Regibus Francorum in sacra aliqualem potestatem largiuntur, non ex beneficio Pontificis ortam, eandem enim imo ampliorem, Reges Galliæ habuerunt, antequam Romanæ Ecclesiæ ullas partes in sua Republica fecerunt: sed ex communi periculo, velut felices reliquias, servatam, dum cætera fatali Europæ Christianæ ignavia pessum irent. Italiam nunc lubens prætereo, quæ utcunque præ aliis Romanæ Ecclesiæ addictior sit, nunquam tamen omne in sacris arbitrium Pontifici uni permisit, ceu vel unius Venetorum Reipublicæ cum Paulo V. habita discrimina, quæ ad belli usque strepitum eruperunt, sufficienter arguunt.

plurimas gentes durasse prope verum est, per universum orbem tenebantur homines Deum colere, quatenus eum norant, eique ex totis viribus gratias agere: quoniam verò semper cultus divinus peculiares ritus habuit, quibus Deus placari voluit, adeoque aut omnes ritus illos obire tenebantur, aut nonnullis ex suo cœtu Sacerdotium committere. At in unaquaque societate munera publica distribuendi jus apud illum est, cui imperium competit: Ut patrifamilias in domo: Regi in civitate. Qui verò alii functionem aliquam assignare potest, eandem & sibi ipsi rectè assignat, dum ei par sit, nec lege superiore prohibeatur, quo minus accipiat: sed neque naturali neque gentium publica jura Sacerdotii functionem Regibus interdicunt, ut multis (a) Grotius probat, cui hæc & alia plura debemus: relinquitur ergò, Reges suo jure, quo in totam civitatem usi sunt, administrandi Sacerdotii sibi facultatem sumpsisse: quod exinde etiam magis apparet, dum omnes fatentur, in statu illo primævo jus fuisse multitudini liberæ eligendi sibi Sacerdotem, quod jus deinde, ut omnes aliæ expediendorum negotiorum rationes, in eum translatum est, cui multitudo ipsa se regendi potestatem fecit: nec abnuit electionis indoles, ex jussione & prohibitione, actibus imperii, constans: jubetur enim aliquis fungi Sacerdotio: & alii ab eo abstinere. Sunt verò in civitate jubendi vetandique partes apud solum imperantem: alios premit obsequii necessitas; ideoque in hoc etiam electionis ad Sacerdotium negotio: Hac

D 5 præ-

(a) De Imp. Summ. potest. Circ. Sacr.

præsupposita certitudine nunc ultro concludimus: Si summis potestatibus jure regio Sacerdotii functionem sibi ipsis assignare licet, competere utique iisdem in Sacra potestatem, in quibus totum Sacerdotium occupatum est: Et vel hæc una consequentiæ ratio jus aperit, quod Principes in electione Sacerdotum olim habuerunt, & nonnulli ingenti Reipublicæ damno sibi à Romana Ecclesia eripi passi sunt.

§. 12. Eandem pro Regum circa Sacra imperio sententiam Orthodoxa Christianorum Ecclesia omni ævo pronunciavit. (a) Socrates Historicus verè dixit, *ex quo Imperatores facti sunt Christiani, res Ecclesiæ ab ipsis dependisse:* nec alio sensu (b) Optatus Milevitanus: *non esse Rempublicam in Ecclesia, sed Ecclesiam in Republica: i. e. in Romano imperio.* In antiqua inscriptione Constantinus *religionis & fidei auctor* dicitur; ac notum est Basilii judicium, qui Ecclesiam vocavit *navem universalem, cujus sibi gubernacula à Deo concredita:* nec minus diversa orbis parte Carolum M. Moguntinense Concilium *vera religionis rectorem* appellat, sicut Eleutherius Episcopus Romanus Regem Britonum *Dei Vicarium* etiam in religionis negotio, de quo in vetere illo epistolio agit, quod nomine ejus circumfertur: Eximia in hoc argumento Augustini loca sunt, Donatistis opposita, qui olim, ut hodie Pontificii, in summas potestates admodum fuerunt injuriosi. *Serviunt Reges terra Christo,* (a) inquit, *etiam leges ferendo pro Christo. Terror temporalium potestatum quan-*

(a) l. 5. præfat. (b) l. 3. (c) Epist. 48. ad Vincent.

quando veritatem oppugnat, justis fortibus gloriosa probatio est. Infirmis periculosa tentatio. Quando autem veritatem prædicat errantibus & discordantibus, cordatis utilis admonitio est, & insensatis inutilis afflictio. Non est tamen potestas nisi à Deo, &c. Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa, qui fuerit emendatus: Sive inimica veritati in aliquem sæviat, laudem habet ex illa, qui victor fuerit coronatus. Et (*a*) alibi. *Mirantur Donatistæ, quia commoventur potestates Christianæ adversus detestandos dissipatores Ecclesiæ; si non ergo moverentur, quomodo redderent rationem de Imperio suo Deo? intendat caritas vestra quid dicam, quia pertinet hoc ad Reges seculi Christianos, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam Ecclesiam habere, unde spiritualiter nati sunt.* Iterum (*b*) alio loco Donatistis respondet, *ad curam Regis pertinuisse, ut Ninivitæ Deum placarent, cujus viam Deus annunciaverat.* Hoc addito: *Quamdiu vos non tenetis Ecclesiam, quam prænunciaverunt piscatores, Apostoli plantaverunt, tamdiu Reges qui eam tenent, rectissimè ad suam curam judicant pertinere, ne vos adversus eam rebelletis impunè.* Leo etiam (*c*) ad Theodosium. *Pro integritate fidei Christianissimum Principem convenit esse solicitum.* Ac (*d*) rursus: *Quantum rebus humanis consulere divina providentia dignetur, solicitudo clementiæ vestræ spiritu Dei incitata demon-*

(*a*) Tract. 2. in Joh. (*b*) l. 2. contr. Epistol. Gaudentii c. 26. (*c*) Epist. 9. (*d*) Epist. 12.

commodo ? Quibus major bonorum quærendorum ratio, quàm animarum : quibus quotidie ex neſcio quo cœli theſauro novas licet promere divitias, ut ipſi ditentur, non ut alii ſalventur: Fac hujus rei periculum ſi lubet, quàm prompti ſint Paſtores illi ad tollenda in Eccleſia offendicula, errores ac abuſus : injice mentionem corruptæ diſciplinæ per legitimum liberumque Concilium in Capite & membris ſanandæ : Hæc tonitrua ſunt, hæc anathemata in Curiæ Romanæ auribus, quæ pejùs juſtum Concilium odit, quàm lucem noctuæ. Ignis privato parabitur, pro ſuo in Eccleſiam hoc ſtudio : & Principibus horrenda fulmina : nec aliter ſanè Eccleſiaſtici Statûs ratio patitur, quæ omnis perpetua catena ad emungendas ſimplicis plebeculæ divitias cohæret, tum ad domeſticam majeſtatem ſervandam, tum mittendos emiſſarios, qui occaſionem opprimendorum eorum occupent, qui dum prudentius ſibi ſapiunt, hæretici ſunt. In hanc piam militiam ſingulis annis immenſa profunditur auri argentique vis, iisdem artibus mox colligenda. Et verò tandem in quo niſi Principe præſidium erit, ſi Pontifex & ejus Palatini palam in hæreticos degenerent ? ſi à fide deficiant ? Dii meliora, inquiunt, & ipſum malum ominatori. Sed omnia ab illis ſperare poſſumus, qui intrarunt ut vulpes, regnarunt ut Leones, mortui ſunt ut canes. Multi Pontifices ſine fide & Deo vixerunt : hoc ultimum tantum hæreticæ pravitatis deerat, ut publicè docerent, quod crederent : & ſine dubio idem feciſſent, niſi de dignitate fuiſſent periclitaturi ſua.

Omnis

Omnis itaque Ecclesiæ defensio Principis est. Nec tam excludimus Episcopos, quàm subordinamus: Faciat quisque, quod sui est officii & muneris: Hi divini verbi prædicatione, spiritualibus armis, sobriè & prudenter adhibitis, ingenio denique & rationum arietibus oppugnent hostes suos: Illi verò etiam seculari brachio & potestate, in facinorosos aut turbatores Ecclesiasticæ unitatis severè animadvertant, Ecclesiam à mendis & humanis fictionibus, saluti hominum æternæ periculosis repurgent: Clericorum avaritiam, ambitionem ac spes immoderatas intra debitos cancellos detineant, ac denique omnia ea industriè faciant, quæ ad ordinandam piè religionem, tollendosque abusus necessaria sunt: Hoc Imperatoris est, hoc regiæ potestatis, quam (a) Electores quamq; Monguntinus & Trevirensis in Electione Caroli V. agnoverunt, *Statum Reipublicæ desiderare talem Imperatorem*, ajentes, *qui præter alia* CONSTITUAT *&* EMENDET *religionis statum*: Huc Lutherus *Athanasii exemplo confugit velut ad aram præsidiumq; legum*, orans Imperatorem Carolum, *ut doctrinæ Christianæ tutelam suscipiat, seq; contra vim & injuriam omnem defendat, quo usq; de causa constiterit.* Hæc cum sit doctrina pia, vera, certa Ecclesiarum omnium, quæ à jugo Pontificio defecerunt, de calumniis & injuria adversariorum nostrorum meritò conquerimur, identidem ad nostram invidiam hæc Principibus ingerentium, quasi Reformatorum religione non tantum fides in Deum, sed & omne erga

(a) Apud Sleidan. lib. 1.

erga legitimos Magistratus obsequium penitus convellatur. O triste & infelix mendacium, quod ipsæ nostræ Confessiones toto orbe publicatæ convellunt; quibuscum certè nemo insidias adversariorum fastumque Sacri ordinis ad contumeliam Principum exsurgentem contulerit. Profectò enim *longè aliter catuli olent, aliter sues*: ut proverbium habet. Una est omnium Ecclesiarum nostrarum vox ex (*a*) Isidoro Hispalensi. *Cognoscant Principes seculi, Deo debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt: Nam sive augeatur pax & disciplina Ecclesiæ per fideles Principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exigit; qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.* Nec displicet Angliæ lex, excommunicandos illos censens, qui affirmarent Regem Angliæ non eandem habere in caussis Ecclesiasticis auctoritatem, qua usi sunt pii Hebræorum Reges.

§. 13. Non incommodum, opinor erit, dissentientes ipsorum armis conficere. Jus canonicum in hac lite non ex omni parte Pontificium seu adulatorium est. *Boni Principis est ac religiosi*, (*b*) ait, *Ecclesias contritas atque conscissas restaurare, novas ædificare, & Dei Sacerdotes honorare ac tueri.* (*c*) Item: *Principes seculi nonnunquam intra Ecclesiam potestate adepta culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam Ecclesiasticam muniant. Cæterum intra Ecclesiam potestates necessariæ non essent, nisi ut quod non prævalent Sacerdotes efficere*

per

(*a*) Sen. 3. cap. 51. (*b*) c. Boni dist. 96. (*c*) c. Principes 23. q. 5.

per doctrinæ sermonem, potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem. Sæpe per regnum terrenum cæleste regnum profi it, ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem & disciplinam agunt, rigore Principum conterantur; ipsamq́ disciplinam, quam utilitas Ecclesiæ exercere non prævalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat, & ut venerationem mereatur, virtutem potestatis impertiatur. Cognoscant principales seculi se Deo debere esse reddit... s rationem propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt, &c. & rursus. (*a*) *Administratores secularium dignitatum ad Ecclesiarum tuitionem constituti esse debent.* Qualis vero tuitio & administratio Ecclesiarum intelligatur, jam §. præcedenti explicavimus. Canonico juri succenturiabimus aliquos pontificiæ religionis Theologos, qui actiones Sacerdotales imperio summarum potestatum subjiciunt: (*b*) Johannis Parisiensis hæc verba sunt. *Licitum est Principi abusum gladii spirtualis repellere eo modo, quo potest, etiam per gladium materialem, præcipuè ubi usus gladii spiritualis vergit in malum Reipublicæ, cujus cura Regi incumbit, aliter enim gladium sine causa portat.* (*c*) Francisci Victoriæ ista: *Respublica civilis est perfecta sibi sufficiens, ergò potest se defendere ab injuria cujuscunq́ propria auctoritate.* mox: *Possunt Principes servare proprias Respublicas, non solū per modum defensionis, sed etiam auctoritativè.* Denique (*d*) Rogerii Widdringtoni illa. *Si eveniat*

(*a*) c. Administratores 23. q. 5. (*b*) De Potestat. Reg. & Pap. c. 31. (*c*) Relect. de Potest. Ecclef. sect. 7. (*d*) In Apolog.

niat ſpiritualem poteſtatem male uti ſpiritualibus in perniciem Reipublicæ temporalis, per accidens ſubditur poteſtati politicæ, cui cura temporalium incumbit, & conſequenter poteſtatem habet ſuper omnes actiones externas, quæ pacem temporalem injurioſe perturbant. Item: *injuſta ſpiritualium adminiſtratio, velut excommunicatio Principis notorie injuſta, aut interdictum regni manifeſte iniquum, ab Epiſcopo, qui tali Principi civiliter ſubjicitur, quatenus pacem publicam perturbat, & ſeditiones ac tumultus in Republica excitat, qua ratione naturam criminis politici ſortitur, ad tribunal Principis pervenire videtur.* In diſputatione poſterius edita Pariſienſem & Victoriam ſecutus hæc habet. *Reſpublica temporalis eſt perfecta & ſibi ſufficiens, ergo propria auctoritate ab injuria cujuscunq; ſe defendere, & abuſum gladii ſpiritualis, præcipuè ubi vergit in malum Reipublicæ, cujus cura Regi incumbit, per gladium materialem repellere poteſt.* Ad argumenta Suarezii ſic reſpondit: *Penes Reges temporalis eſt poteſtas prohibendi atque puniendi crimina ſpiritualia, ut injuriæ temporales ſunt, & civilis Reipublicæ tranquillitatem injurioſè perturbant.* Imo propius in eodem libello rem ita tangit: *Mitto jam axaminare, utrum ad civilem Regum Chriſtianorum poteſtatem ſpectet crimina ſpiritualia, non tantum ut injuriæ temporales ſunt, & civili tranquillitati obſunt: ſed ut crimina etiam ſunt ſpiritualia, & ſpirituali Eccleſiæ Chriſti, cujus à Deo protectores conſtituti ſunt, bono incommodant,*

E prohi-

prohibere, *& pœnis temporalibus castigare.* Mittit nimirum hæc eo consilio, quod vera non audeat eloqui, falsa nolit.

§. 14. Hæc omnia, quàm vera sunt per se, rationibus summis innixa, in sacris literis fundata, exemplis probatissimis asserta, à veneranda antiquitate credita; tam malignè & veteratoriè à Pontificiis oppugnantur, quorum hierarchici status ratio non fert parem in imperio, ne dum superiorem. Hi summam & absolutam circa sacra potestatem arbitrandi & decidendi uni Pontifici, Christi in his terris Vicario, deferunt, exclusis omnino Principibus, quos ministros & executores Pontificiæ voluntatis faciunt, adeoque ad alienam libidinem alligant, non patiuntur proprio jure uti: quod ad salutem Reipublicæ à Deo habent. Collimant ad hanc metam omnium pene Theologorum eorum scripta, ineptissimis rationibus, & quandoque textibus ex divino Codice aut misere arreptis aut injuriose explicatis referta, quibus Primatum illum Papæ hactenus, qua licuit, fulciere: nec sibi ipsi Pontifices desunt, blanditiis, expostulationibus, minis, censuris in eos detonantes, qui manus in emendationem religionis & sacræ disciplinæ injicere volunt: Non opus est ut externa, & res Galliæ superiore seculo per factiones & in turbis actas hic tædiose repetamus: in ipsa nostra patria tantæ tyrannidis luctuosa extant vestigia, quæ optimam Caroli V. intentionem in negotio corruptæ religionis tractando haud parum remorata est: Testes in id locupletes sunt Pauli III. Pontificis literæ, quas inaudito fastu & audacia

ad

ad maximum hunc Imperatorem dedit, in Germania id agentem, ut per colloquia, conventus imperiales & legitimum Concilium exortam paulo ante in religione ſciſſuram, cui ipſa Romana Curia impudentiſſimis ſuis indulgentiis ingenti noſtro bono occaſionem dedit, tolleret, & ad concordiam & Eccleſiæ unitatem reduceret ſuos cives: Summa in id omnium bonorum erat conſenſio, ſibi invicem magnificè gratulantium ex ſervitute ſe aliquando eſſe in libertatem vocandos: Sola Romana Curia & ejus ſequaces, quorum delitiæ ſunt plebem ſuperſtitionibus dementiri, * ut ipſi interim delicatius vivant, injurioſe reſtiterunt, omnia prius tentare certi, quàm ut aliorum ſalutem ſuas miſerias facerent. Itaque Pontifex, cui tanquam capiti primas dant, ſuperbiſſimas literas ad Carolum exaravit, quas integras apud (*a*) Wolffium videre eſt: in his cum *ſupremam* ſibi per *divina & humana jura approbante tot ſeculorum conſenſu cùm cogendi concilii, tum ſtatuendi de his & ordinandi, quæ ad Eccleſiæ unitatem utilitatemq; ſpectant, auctoritatem* ſumpſiſſet, increpito obliquè Carolo quod *de concilio generali, tanquam de remedio omnium oportuniſſimo afflictis Eccleſiæ rebus & ipſius Germaniæ mentionem fecerit, vel de nationali vel de futuro, ad proximum omnium autumnum imperiali conventu, in quo de religione, cæteriſq; rebus, quæ ad illam pertinent, tractare promittit*, mox majore inſolentia Imperatoris ſalutare conſilium peſſima prævaricatione comparat *facto Uſæ, arca ruinam minitanti*

(*a*) **Tom. 2. lect. memor. p. 539.**

tanti manum admoventis; seditioni Core, Datam & Abiram adversus Mosen & Aaronem; temeritati Usiæ incensum in altari adolentis: addita absurdissima hac applicatione; *an non putas*, inquit, *hoc incensum esse coram Deo leges de religione sancire: est quidem incensum, idq; omnium Deo gratissimum: sed non est tuum munus illud, Imperator; est Sacerdotum Domini; est nostrum imprimis, quibus Deus potestatem ligandi & solvendi dedit. Nec te excusat, quod sanctum sit factum, vel quod non perpetuum sed ad tempus, hoc est, usque adfuturum Concilium duraturas leges laturum te esse dicas: Ut enim id per se pium sit, tamen in eo, cui Deus hoc ministerium non dedit, maxime est impium: Sumis enim tibi jam personam, quæ propria est Dei, cui solum de Sacerdotibus judicium relinquitur, quam ne ad tempus quidem cuiquam sumere licet*: & paulò post. *Si pluribus dissuasimus, ne in disceptatione super his, quæ ad religionem pertinent, componenda, jus tibi vel autoritatem sumeres, non ob id scripsimus, quod disceptationes componi non maxime optaremus: Sed ut exemplis tum ex divina scriptura, tum ex Ecclesiasticis historicis citatis te admoneremus, ne, quod ad tuum ministerium non pertinet, ipse tibi non arrogares, & pro tua & imperatoria dignitate juberes.* Item: *Quod præfers studium & desiderium, ut componantur controversiæ in religione, & ut aliqua disciplina morum in universa Ecclesia renovetur, te in hoc quidem magnopere laudamus, & abs te petimus, ut in hoc operam tuam præbeas,*

ceu

ceu cui Deus curam hujus ministerii commisit: Ut enim te tanquam caput in rebus hujusmodi tractandis minime ferendum censemus : ita tanquam brachii accommodatissimi tuam imprimis opem desideramus. Indignum, me Hercules, summo Imperatore hoc munus, qui dum brachii vicem subit, à capite Pontifice movendi, in religionis sane negotio mobile alienis nervis lignum & cadaver sine spiritu fit. Quis ferat hanc æquo animo Præsulum istorum ambitionem & superbiam? qui dum majestatem suam & potentiam non nisi Imperatorum liberalitati acceptam ferre possunt, (Petrus enim Apostolus, quem suum Patronum faciunt, non aurum, non argentum habuit) eosdem nunc infra se tam indignè despiciunt, & velo religionis ita fascinant, ut sentientes etiam facile decipiantur: Pene omiseram literarum istarum finem, quo, quantum Paulus III. Imperatori circa religionem tribuat, apertius declaravit. *Obtemperabis*, inquit, *Dei*, (i. e. Pontificis: nam in sacris literis hæc doctrina hospes est: imò ferè hæresis) *monitis, si ita animum inducas, nullum ut in iis quæ ad religionem pertinent, tibi jus & auctoritatem vendices. Si divinam institutionem & Ecclesiæ* (Romanæ) *consuetudinem sequens ab ipsis conventibus imperialibus, à quibus absunt, qui autoritatem de ejusmodi rebus cognoscendi habent, omnes de Sacerdotibus ac religione disputationes prorsus excludas, & ad eorum proprium tribunal rejicias; si de bonis Ecclesiasticis nihil statuas.* Hactenus Pontificiæ literæ, quibus ingens examen Theologorum adjungere

possemus, si opus foret, & ipsi sibi potius gloriæ non ducerent, in hoc negotio quàm calumniosissimè de Imperatoris potestate loqui. Egit hoc Bellarminus toto de Pontifice Romano libro; & ego tum lectoris patientia, tum meo instituto abuterer, si hic citra causam in probationibus conficiendis, ubi rei ingenua confessione superbiunt, diutiùs hærere vellem: Saltem (*a*) Petrum à Soto audiamus, docentem: *Si Princeps conatur definire dubia de religione*, tum meritò audit: *Vade post me Sathan: Scandalum mihi es* Et (*b*) Bellarminum: *Tenentur Christiani Principes*, ajentem, *non permittere suis subditis libertatem credendi, sed dare operam, ut ea fides servetur, quam Episcopi Catholici, & præcipuè Summus Pontifex docet esse tenendam.* Denique (*c*) Cens. Colon. *illud est certum* (scilicet ut illud, Pontifici in omnia cœlestia & terrena absolutum imperium divinitus datum) *alienum esse à Principe Rempublicam administrante definire dubia circa fidem, sed hoc relegandum ad solos Sacerdotes: Deinde hoc tantum esse officium Magistratus, quoad religionis negotium, ut in eos, quos Pontifices pœna percellendos putant, animadvertat: imò etiamsi Magistratus animadvertat, quosdam errores & abusus in Ecclesiasticis irrepsisse, non tamen licet illi reformationem instituere, sed Sacerdotes benignè admoneantur, quod si admonitionibus nihil proficitur, summus est aliquis in Ecclesia Præsul, ei deferendum est id negotii.* Quid verò,

(*a*) In Assert. Cathol. (*b*) De laicis lib. 3. c. 18. (*c*) Ann. 1560. edit. art. 12.

verò, Boni cenfores, auxilii, fi hic Præful, ut exempla funt infinita, ipfe pejor & crudelior fuerit fuis Sacerdotibus? Ad quem deinde ibitur? An fubjicienda funt colla miferorum Chriftianorum impotenti jugo, quod nec legitimum eft, nec à Deo cervicibus noftris impofitum? Refpiciant fe aliquando Reges & Principes, quàm expediat eis injurias iftas pati, fæpius in Reipublicæ & propriam illorum peftem exeuntes.

§. 15. Sed ne invidiâ potius aut lachrymis pugnaffe videamur, quam rationibus, trahendi funt in lucem adverfarii, & arma eorum exploranda, in quibus tantæ victoriæ fpem habent. Infeliciter trahunt in argumentum Ufæ & Ufiæ exempla, quorum ille, dum ruituram arcam fuftinet, (*a*) morte luit: hic adolendo Thymiama (*b*) lepra eft percuffus. Actus enim hi minifteriales folis Sacerdotibus & Levitis proprii longiffimè diftant ab imperii actibus, circa religionis negotium occupatis: nihil imperii, nihil poteftatis fapit, incenfum adolere, (*c*) quod non nifi Sacerdotibus licuit; aut fœderis arcam portare humeris, ut (*d*) Levitis datum. Itaque cum Pontifex cum fuo Clero Venerabile circumfert, cum Miffam celebrat: rectè manum de tabula Principes: Verum facrorum curam fufcipere, religionem ordinare, collapfum cultum reftituere, Sacerdotes in officio continere, bonos pios & eruditos viros ad Minifterium promovere: Avaros, fuperbos, hypocritas, feditiofos, removere ab officio, hoc non eft adolere thymiama, nec

(*a*) 2. Sam. 6, 6. 1. Paralip. 13, 10. (*b*) 2. Reg. 15, 5. 2. Paralip. 26, 18. (*c*) Num. 16, 4. (*d*) Num. 4, 15.

arcani tangere. Sed ſcrupulum fortaſſe movet Paulus III. in Epiſtola ad Carolum V. §. præcedente recitatâ, ubi eſſe incenſum coram Deo, ait, leges de religione ſancire? Certè incenſum dici poteſt, non tamen tale, à quo Reges arcebantur, nec quod unis Sacerdotibus incendere licuit: & tu maxime Pontifex annon incenſum coram Deo pùtas preces pias pœnitente & contrito pectore effundere? pauperibus ad ſuſtentationem opes erogare? Quid ſuavius enim Deo olet, hoc ipſo incenſo? Et ut te magis urgeam, ubi de re tua agitur, num incenſum eſt, Sacrum ordinem, imprimis verò Romanam Eccleſiam immenſis ditare divitiis, cœcâ ſuperſtitione colere, Pontificem ut Vicarium Dei adorare, omnem Clerum in ſummo honore habere, monaſteria ſplendidiſſima extruere, eadem ornare imaginibus, picturis, vaſis aureis, argenteisque? Ah ſuaviſſimum, inquis, odorem, ex hoc incenſo ad divinas nares penetraturum! Ah nidorem, pingüiſſimis arietum abdominibus, imò thure & omnibus aromatibus nobiliorem! Quid ais verò, ſacrilegium eſt, hæc omnia facere: *Eſt quidem incenſum, idq; omnium Deo gratiſſimum, ſed non eſt noſtrum munus illud, eſt Sacerdotum Domini.* Non, non, abſit, reclamas: de legibus dixeram: Enimvero, bone Pater, ſi non omnia incenſa Laicis prohibita ſunt, de legibus te ſecurùm eſſe jubemus, quæ ad Eccleſiaſticum Statùm ordinandum feruntur: prodeunt enim ex imperio, quod Principes habent, & proinde incenſum ſunt, ad quod Laici etiam admittuntur: Eadem ratione licet Regibus manum admovere

arcæ

arcæ, licet illam humeris portare, id est, veram religionem instituere, conservare, defendere: quamvis nemo præter Levitas materialem poterat arcam ferre. Si exemplis agere placet, cur non potius adversarii nostri Davidem in scenam producunt, officia Levitarum per certos ordines distribuentem? Cur non Salomonem, exauctorantem Abiatherem, multò levius res turbantem, quàm interdum Pontifices Gregorii, Innocentii, Alexandri, Paschales, alii fecerunt? Cur non Asam, Josaphatum, Ezechiam, Josiam, subvertentes aras, lucos, & excelsa: leges piissimas de vero Dei cultu ferentes; altaria Domini restituentes: Constituentes Levitas & Sacerdotes, Paschatos celebrationem mandantes: Librum legis forte repertum auctoritate sua publicantes, & denique nihil omnino reliqui facientes, quo vera religio à superstitiosis nævis vindicata ad antiquos ritus à Deo præceptos ac ingenuam sanctimoniam reduceretur? Hæc omnia altissimo silentio Pontificii cautè prætereunt, parum ipsis sua luce profutura: delinientes interea os simpliciorum uno aut alio exemplo, quod vel obscuritate vel ambiguo sensu facillimè imponit.

§. 16. Nec paulò acutius est alterum telum eorum, qui magno apparatu probant, Ecclesiarum Pastores non esse *vicarios summarum potestatum:* quid enim exinde? ergo non subjecti civili imperio? Quamobrem vero? cùm nec medicus nec sutor, nec aurifex Vicarii Principis sint, quos eadem ratione ejus jurisdictioni eximerem. Differunt immane quantum *imperium, & functio cui imperatur.* Nam illius est:

non imperata facere, sed imperando facere ut fiant: Hujus verò: *facere id, quod est imperatũ*: quemadmodum non estArchitecti, ut nos rectissimè Aristoteles docet, manum operi admovere, quod ad operarios spectat: sed saltem secundũ rectam rationem unicuiq; præscribere, quæ ab operariis facienda sunt. Ita potest Princeps alicui in Civitate opus faciendum imperare, etiam tale, quod natura sua & muneris emanatione non subjacet imperio, sed disciplinam & notitiam, imò agendi facultatem plane aliunde habet: sicut dum imperat Cantori, ut canat, non est Cantor Vicarius Principis, nec habet notitiam canendi ex imperio: cogitur interim à Principe etiam quandoque invitus cantare; quemadmodum & ipsi inhiberi potest, ne canat, licet canendi facultatem omni tempore habeat. Quod ut plenius intelligatur, sciendum est, functiones omnes quæ sub imperio sunt positæ, duorum esse generum: Alia enim subjacent & naturâ & Ordine, ut effecta à suis causis perpetuo emanantia: Sicut in naturalibus soli subjacent radii; in artificiis Architecto munus ἐργοδιωκτῶν: in civilibus, quæ imperium aut jurisdictionem continent, ut officium Præsidis, Prætura, Consulatus, & quicunque alius Magistratus: ac de his functionibus verum est, esse Vicarios Superioris, qui illis defungi solent. Alia subjacent tantum ordine; sicut cœlestibus terrestria: Architecto itidem munus fabri lignarii, ferrarii, cæmentarii: & tandem in civitate functio medica, Philosophia, Musica, agricultura, mercatura, & omnes omnino manuariæ artes: Hæc omnia scientiam & a-

gendi

gendi facultatem non ab imperio habent; imperari illis tamen potest, tum ut aliquid faciant, tum ut ordine certo faciant: quemadmodum Respubl. singulis tribubus leges & instituta dat, verbi gratia, Medicorum numerum in Civitate determinat; Cantoribus singulis tum canendi partes suas addicit, tum quid canendum sit, jubet: Mercatoribus pretia in res venales constituit, alias vendi emique omnino prohibet; agricolis dividit agrum, & derelicta occupari permittit; artificum denique cuique ordini ita pro imperio prospicit, ut quisque nullo negotio intelligere queat, quid ipsi agendum sit, & quid agi prohibitum. Ad harum rerum solo ordine subjectarum exemplum subsunt etiam imperio civili sacræ functiones, quibus ἐυταξίας externæ, itemque circumstantiarum, loci ac temporis indefiniti ratione per certam & specificam determinationem imperatur. Andabatarum itaque more in arena exerrant, qui pastorale munus non summas potestates, sed Christum instituisse dicunt, ab eodemque functionis suæ regulas, quantum quidem ad ipsam muneris substantiam attinet, accepisse; non enim hic quæritur de origine muneris, causa, & necessariis ejusdem ac perpetuis functionum regulis; sed de subjiciendi tantum modo. Ut hoc universum, quod mundum vocamus, res omnes certo ordine dispositas sibique invicem subordinatas continet, quæ tamen origine & causa aliæ ab aliis non semper dependent: ut terra & aqua subsunt aëri, à quo potentias suas & naturales qualitates non accipiunt: ita in Civitate etiam, cujus forma nihil aliud est quàm

ordo

ordo publicus, ordinis ratio à ratione originis longiſſimè ſemper diſtat. Patria & maritalis poteſtas ſine dubio à ſolo Deo per modum cauſandi eſt, quæ ſummis tamen poteſtatibus in Republica plenè ſubjicitur, quamvis antiquior ipſo civili imperio: idem judicium de medica arte formare licet, quæ regulas muneris exequendi à natura & experientia habet, & nihilominus cum ſuis cultoribus ſubeſt in Civitate imperantium ordini: atque hoc in univerſum eſt veriſſimum, non eſſe de ratione ordinis originis ſeriem. Quod verò porrò objiciunt, Paſtores non teneri parere ſummis poteſtatibus, quæ aut jubent à Deo vetita, aut juſſa prohibent, quid in eo ſingulare eſt? Nam cuivis privato tantundem eſt juris non in ſacris modo, ſed omnibus aliis rebus. Judex, qui jurisdictionem ſuam à Principe habet, rectè ſpernit ejus imperium, innocentem condemnare & nocentem abſolvere juſſus: nam ne quidem hoc juberi poteſt imperii vi, quod ad impia aut injuſta non extenditur. A Deo poteſtatem imperans habet, à quo nihil procedit, niſi quod bonum eſt: quod ſi illo ad injurias & vim abutitur, egreditur terminos mandati ſui, & deficiente imperio ſubditus ab obſequio liber eſt: Deficit verò imperium continuo, cum imperatur aliquid faciendum, quod Deus fieri prohibuit; aut quod fieri voluit, inhibetur ne fiat: ut pugnantibus Imperatoris & Præſidis mandatis provinciales hoc relicto illud attendunt, ita Deo magis quàm hominibus parendum eſt, ubi contraria ſunt imperia. Sollicitè tamen cavendum, ne confundantur, quòd fieri plerunque ſolet, agendorum ratio-

rationes cum necessitate patiendi iniqua aut mala. Quæ Deus aut jussit, aut vetuit, aliter agere non pastori licet, non judici, non privato, ne quidem ex Principis jussu: sed damna & supplicia ob non præstitum obsequium, subditis à Tyranno illata & licet ferre, & oportet, ne imperium à Deo concessum etiam in malo Principe lædatur: nec discrimen inter sacra & profana facimus, quia utrobique laudabile est patientiæ exercitium: non inter hæreticum Principem & paganum, quod hodiè Pontificii faciunt: quoniam & utrumq; idem imperium, quod omnem resistendi facultatem excludit, securum reddit: & utriusque subditos eadem patiendi necessitas ex conditione personæ subjectæ orta obligat ad iniquitates subeundas, quibus non morale malum patientibus infligitur, sed pœnale, quod cives etiam per vim injustam, imò actionem palàm tyrannicam illatum recipere tenentur, vindicta injuriarum Deo commendata, qui sibi soli in Vicarios suos judicium reservavit.

§. 17. Quæ de periculo confusionis Ecclesiastici & politici muneris afferunt, intempestiva sunt & absurda: Sicut enim non confunditur in civitate juris dicundi potestas, quæ Magistratui competit, cum illa Ducis exercitus, quæ in bello gerendo occupata est, eò, quod utræque summo imperio comprehendantur: ita etiam distincta manet Ecclesiastica functio à civili, licet ambobus imperari per Principem possit: nam neque exinde confusio aliqua metuenda, quod Deus tam in sacris quam profanis absolute regnat: aut quod Pontifex, ut κατ' ἄνθρωπον disputem, vi spiritua-

ritualis potestatis in omnia cœlestia & terrestria sibi jus & plenum arbitrium sumit. Ex quibus simul lux affunditur alii dubio, quod movent, ideo Magistratui politico non licere administrare jura Episcopalia; quoniam vice versa nec Episcopis jura politica administrare licet. Hic reponimus, si Magistratum proprie sumunt & ex Reipublicæ Romanæ sensu, quo ille notatur, qui ordinariam potestatem habet, non summam, sed dependentem, non adeo est, quod impugnemus argumentum, quoniam ad civilem ordinem conservandum omnino necesse est, ut diligenter custodiantur limites cujusque muneris, ne his semel turbatis tota civitas in suis actionibus confusis & incertis vicibus impediatur: ita quondam in Romano Imperio non licuit Consuli ex libris Sibyllinis respondere, nec Pontifici aut Sacrorum Regi jus dicere: At vero quando Magistratum pro eo accipiunt, apud quem summum est civitatis imperium, huic plus licere, quàm Episcopis, qui ab eodem concessa potestate utuntur, quis sanus negaverit? Deinde jurium Episcopalium diversa genera sunt: Alia enim à Deo immediatè ex Sacræ Scripturæ norma Episcopis competunt, ut verbi divini prædicatio, administratio Sacramentorum, tum usus legitimus clavis ligantis & solventis, in quæ imperium civile sibi nihil juris arrogat, nisi quatenus abusui obstat, & quæ per se facienda sunt, suis præceptis ac tutela promovet. Alia propius potestati accedunt, & ad conservationem potius divini cultus, quàm ejus actuale exercitium solis Sacerdotibus proprium, pertinent, ut est convocatio Syno-

Synodorum ; Ecclesiarum visitatio, hæreticorum coercitio, & cætera, quæ & Sacer Codex, & civiles rationes , & probatissima exempla summis potestatibus vindicant, ut hic solos Pontificios, domesticos testes, & rem sui Præsulis apertè agentes morari necesse non sit. Sufficiat nobis nunc notasse , longe aliud esse administrare munus & curare , ut eò ritè illi defungantur, quos decet. Nam concessum est Imperantibus cogere subditos suos ad officium maritale in sua domo cum fide & amore conjugali obeundum, quibus tamen eorum vices in ipso opere subire fas non est : & quondam Romæ in miraculorum perplexa expiatione Senatus libros Sibyllinos consuli mandavit , quamvis ex illis respondere nemo præter Sacerdotes potuerit.

§. 18. Sunt alii, qui nescio quo armorum genere Magistratum politicum non esse de essentia Ecclesiæ affirmant : nam quid hæc assertio momenti ad victoriam conferat ignoro : non esse de essentia Ecclesiæ cum tenebrarum plenissima sit locutio, lucem odisse videntur, qui tam obscurè loqui solent. Plerique ita explicant, Ecclesiam esse posse, etiamsi potestas nulla summa sit, aut Ecclesiæ minus amica. Sed non video, quid inde colligi velint. Quod si enim omne id, de cujus essentia potestas non est, id est , quod sine potestate esse potest, subjici potestati nequit, jam nec agricola, nec mercator, nec medicus, nec quilibet privatorum imperium agnoscet, quod de ejus essentia non est : id quàm absurdum vel cogitatu sit, nemo non perspicit. Si genuinum verborum sensum retinemus, invertenda potius

est

est adversariorum mens, ut de cujuscunque essentia sit summa potestas, illud in ordine civili imperare debeat, non parere: ita sane ad imperantis essentiam, qua imperans est, summa potestas requiritur: sine hac enim Princeps ne quidem per somnium concipi potest: qui tamen non subjicitur, sed alios sibi subjectos habet.

§. 19. Haud longè abit ab hac sententia illud Pontificiorum polythrylleton, *Imperatorem esse intra Ecclesiam, non supra eam:* id quod verissimum est, de universali & Catholica Ecclesia conceptum. Sed hoc modo nullos adversarios habent: neque enim nos tam stupidi sumus, qui cujusvis Principis potestatem in Catholicam totius orbis Ecclesiam per omnes Christianas Respublicas diffusam extendere velimus, cum haud quaquam nos lateat, omne imperium civile suæ civitatis finibus terminari. De aspectabili unius Reipublicæ Ecclesia cautè accipi enunciatum debet, ne imperii superioritas exinde detrimentum capiat. Princeps est quidem etiam intra Ecclesiam sui regni particularem, quá fidele ejus membrum est, quæ deinde Catholicæ partem aliquam integrantem constituit: Est verò etiam alio sensu supra Ecclesiam, quam summa potestate regit ac tuetur: Quid enim aliud est Ecclesia visibilis quàm cœtus fidelium, super quos Regem constitui (*a*) sacræ literæ testes sunt, quæ Saulum, Davidem, Salomonem, *super omnem Israelem, super populum Dei, super hæreditatem Domini* Reges creatos ajunt? In novo fœdere passim Apostoli Chri-

(*a*) 1. Sam. 8. & 19. &c.

Christianam Ecclesiam de obsequio & subjectione superioribus debitâ docent, ut Paulus Romanam & Cretensem: Petrus Ponti, Galatiæ & aliorum locorum: quare ut nihil Imperatoris majestati officit in equestri aurei Velleris ordine & commilitio esse: ita etiam nec esse intra Ecclesiam: nam non eo modo, quo imperat, aut ordinis aut Ecclesiæ membrum est: sed diverso: illius societatis æqualis jure; hujus vero fidei unione: & ut apertius dicam, Imperator, qua est miles aut Christianus, intra ordinem equestrem aut Ecclesiam particularem etiam sui imperii est: quà verò Princeps sive imperans supra utramque: quamvis non extra: plus enim hoc dicit, quam illud: qua eadem conceptus diversitate Rex omnis, qui verè Rex est, & intra civitatem suam esse dici potest, dum civitas nimirum pro toto imperantium & parentium complexu sumitur: & supra eam: quatenus ista voce solus subditorum ordo venit, ut abstrahit ab imperio.

§. 20. Nonnulli aliud argumentum contra imperii jus opponunt, idque eorum judicio validissimum, quod nimirum sacra functio circa ipsos etiam Reges versetur, non tantum in generali, Evangelii prædicatione: sed & singulari, clavium ministerii applicatione, quasi absurdum fuerit Regibus subesse Pastores, qui illis aut salutari clave cœlum reserare possunt: aut pœnali occludere. Sed in hac quoque acie exempla detegent insidias. Nam quotaquæque functio in civitate est, quæ non circa Regem occupatur? Agricolæ, mercatores, artifices, coqui, sartores imo omnes subditi sunt, quorum opera Rex in-

 diget

diget: Hunc Medicus eadem arte, qua vilissimum ex plebe sanat, & urit interdum, secatque, si ita res poscat. Consiliarii etiam, Jure Consulti & Philosophi Principem suis consiliis, legibus, præceptis instruunt, docent, regunt, ut hic Pastores nihil peculiare habeant, ne id quidem, quod de Clavium potestate dicitur. Nam illa uti debent non ad arbitrium & libidinem, feriendo bonos, & malos solvendo: multo minus ipsimet veram potestatem solvendi & ligandi ita possident, ut Deo necesse sit sequi illorum judicium, & in cœlo demum illud pro deplorato ac spurio habere, quod in terris homunciones, sæpius cœcis cupiditatibus in transversum abrepti, censura perstringunt; aut recipere in gratiam, quibus iidem pretio interdum corrupti cœlum promittunt. Absit hæc nefanda de Deo cogitare: Sed in usu clavium Pastores meri ministri sunt, declarantes impœnitentem hominem à divina gratia jam excidisse, * non eum pro imperio excludentes, ut absque eorum venia non integrum Deo sit deperditum filium, seque jam respicientem in domum recipere: itemque ex adverso resipiscentes, & specimen suæ conversionis per idonea signa exhibentes pronunciant in Dei gratiam quasi postliminio receptos: non mandant Deo, ut nolens volens eos recipiat. *Quanquam ligatio in cœlis*, ait quidam Theologus, *in præsenti loco, tanquam ad ligationem in terris accessura posterius ponatur, non tamen subordinationem cœlestis ligaminis, ad terrestre, sed identitatem eventus, significat, ac demonstrationem à posteriori: quorum peccata*

reten-

retenta sunt in terris, in cælo retinebuntur: i. e. ex retentione terrestri retentio cœlestis patefiet, alioqui Deus foret Judex pedaneus, qui hominum suffragiis subscribere teneretur. Væ nobis, si nostra salus ex judicio humano penderet, quod affectibus deterrimis obnoxium bonis damno esse posset, & malis solatio. Quantis contentionum æstibus circa finem superioris seculi Heinrici IV. Galliarum Regis causa in Romana curia agitata est! Ex una parte omnis Gallia absolutionem à Pontifice pro Rege suo jam in gremium Ecclesiæ Romanæ recepto petiit: Ex altera Hispani totis viribus connixi benedictionem illam ingestis subinde suspicionibus, intentato metu, & maximorum præmiorum spe facta impediebant. Pontifex qui arbiter inter utrosq; sedebere debuit, palam Hispanorum & Unionis fautor deprehensus est, præfractè negata Regi absolutione, quamvis illam per Nivernium prostrato in humum corpore & oblata promptissimè obedientia, penè infra dignitatem suam demisse petiisset. Quodsi itaque ob corruptum auro, metu, promissis Papam nec Deo licuit pœnitenti ignoscere, quis de salute tandem sua certus esse poterit, quæ ex arbitrio perditissimi nonnunquam & privatis affectibus obnoxii Præsulis pendet, non ex divina gratia per fidem apprehensa? Apex hæc esset potestas sævissimæ tyrannidis, in totius humani generis perniciem exundaturæ, imò ipsum Christi meritum sufflaminaturæ, quòd sine Pastorum, & imprimis Pontificis venali gratia non pœnitenti, non fideli quicquam profuerit. Quamobrem clavium pote-

ſtas non regia eſt, ſed miniſterialis judicii divini conſequens & declarativa, ut quod in terris ſpeciali & determinata ad ſingulos applicatione ligat, id jam in cœlo ligatum ſit, non denuo ligandum: & quod ſolvit, ibidem ſit ſolutum, non ſolvendum. Sicut Præco, qui ex præcepto Principis ſeditioſis ſubditis, cum reſipuerint, veniam delictorum pollicetur, non ipſe auctor gratiæ ſit, ſed jam factam denunciat: Ita Paſtores quoque cœleſtis gratiæ & iræ angeli per externum præconium, illam pœnitentibus inſinuant: hanc contumacibus: qua in re profecto nihil eſt, quòd eos poſſit ab imperio civili eximere. Ut medicus, qui ægroto Principi ab externis morbi ſignis vel ſalutem prædicit, vel peſtem: ut Conſiliarius, qui ex Reipublicæ habitu & actionibus judicium format, infra Regem ſunt: ita Paſtores etiam ex vita & moribus hominum de ſtatu illorum vel ſalutari vel rejecto pronunciantes.

§. 21. Cohærent cum his, & lucem inde aliquo modo accipiunt, quæ de regimine Paſtorum ex ſacris literis ad elidendum civile imperium congeruntur. Ita nimirum Presbyteri ſunt (a) προεστῶτες, (b) προϊστάμενοι; dicuntur (c) ποιμαίνειν (d) ἡγεῖσθαι, quibus populus jubetur πείθεσθαι & ὑπείκειν: unde colligunt, ſi Paſtoris officium eſt, fidelibus præeſſe, eosdem ducere, regere, paſcere, inter quos tamen non minùs ipſi Reges quam privati ſunt, ſequi, ſummis poteſtatibus non eſſe imperium in Paſtores, quoniam

(a) 1. Tim. 5, 17. (b) 1. Theſſal. 5, 12. (c) Actor. 20, 28. (d) ad Hebr. 13, 17, & 7.

niam quis uno eodemque tempore nequit regere & regi, ob repugnantiam imperii & obsequii, quæ nunquam idem subjectum afficiunt. Quoniam manifesta hic in ambigua regiminis voce captura latet, evolvenda sunt diversa regiminum genera, ne nominum similitudo in re diversissima nobis præjudicio sit. Omne regimen tale est, quo posito vel relinquitur in eo, quem regit, juris & actionis libertas: vel tollitur. Priori modo illi regere dicuntur, qui in rebus non adeo necessariis consilium dant, quod vel sequi possumus, vel citra culpam relinquere: ut quando consiliarius Principi suadet, ut limitem in pace muniat, fortalitium extruat. Cum Advocatus clienti, ut ex duabus actionibus, quæ in una causa concurrunt, meliorem eligat: cum Medicus ægroto, ut botanicis potius medicamentis utatur ex Galeni præcepto, quam mineralibus. Posterius regimen, quo dato tollitur libertas agendi, iterum est duplex, vel declarativum, vel constitutivum. Illud non propriè obligat, sed obligationi occasionem dat, dum notitiam agendorum ei, qui regitur, ita imprimit, ut, nisi sibi ipsi deesse velit, & contra conscientiam propriam agere, parere teneatur, non imperio superioris obstrictus, sed boni viri officio, quod citra peccatum negligi nequit: in hoc itaque regimine ex re ipsa, id est, objecto nascitur obligatio, non à principio extrinseco. Ita regit Medicus ægrotum ostendendo, quid ipsi letale sit & pestiferum: itemque suggerendo, quid ad conservandam sanitatem aut recuperandam necessarium. Sic Jureconsultus regit Principem

jus dictando, quod dici oportet. Ita etiam morum Doctores civilem vitam instruunt, honesta præcipiendo, & vetando turpia. Nam utcunque per ignorantiam factum culpâ carere possit, quam primum tamen aliquis meliora doctus est, notitiâ de rei bonitate & malitiâ ex se obligationem parit vel ad agendum, quod bonum est, vel ad cavendum malum. Continuo cum ægrotus à Medico rationem comperit restituendæ sanitatis, ex naturæ lege, quin re ipsa obligatur idonea adhibere remedia, quibus illam parare valeat: & quicunque virtutem per alium præceptorem agnoscit, eam sequi debet, quemadmodum etiam Rex Consiliario suo auscultare, qui quid utile Reipublicæ, quid item noxium, declarat, vel quæ sententia sit in judicio ad justi ac æqui normam ferenda. Regimen Constitutivum iterum est vel ex consensu, vel vi imperii. Illius obligatio ex jure naturæ est, quod pacta conventa servare jubet: atque hoc regimen *non solum in inferiorem esse potest*, ut toto in partes: errat enim Grotius, qui partem minorem in actu quodam speciali non determinativè consentientem magis ex naturæ lege, quæ vult partem omnem, qua pars est, ordinari ad bonum totius, quam consensu obligari ait. Sufficit enim hic ad producendam obligationem generalis omnium in societatem primò coeuntium consensus, tacitus etiam, & ex ipsa expediendorum negotiorum ratione desumptus, si expressus non sit, quo singuli se partis majoris judicio staturos promisisse creduntur, cui deinceps per dissensum unius alteriusve non licet amplius derogare, quoniam

niam majoris partis jus, quod ad obligandum minorem partem ex omnium voluntate saltem præsumpta habet (aliàs enim societatis res exitum vix habere possent, si quod pluribus placuit, ea paucis rescindere fas sit) trahit continuo minorem partem etiam dissentientem ad se, & prior obligatio absorbet omnem dissensum, qui contra fidem datam intempestivè interponitur. Ut nunc taceam non adeo certum esse, naturaliter partem regi à toto, quam Politicorum ferè receptam sententiam egregiis rationibus Dn. (*a*) Hornius impugnavit. *Sed & parem*, in quem pari coactio datur, quicquid Ziegletus sentiat, cui (*b*) alibi satisfecimus: ita creditor regit debitorem, quem ex pacto obligatum habet, ut aut solvat quod debet, aut usuras communes ad crediti proportionem præstet: ita Respublica Rempublicam, quæ ipsi vel conventione aliqua vel ex delicto tenetur: nam & in delictis noxiorum tacitus consensus præsumitur ad se obligandum vel ad pœnam vel reparationem. *Imò superiorem*; cujus statui non repugnat ex consensu obligari & regi, citra tamen coactionem. Tandem regimen constitutivum vi imperii illud est, quod obligationem ex intrinseca & essentiali suæ supereminentiæ ratione citra ullum regendorum aut consensum præstitum, aut assensum necessarium producit, cum coactione semper conjunctum. Hoc regimen proprio suo & domestico nomine imperium seu potestas audit, quod iterum in civile dividitur & id quod minus est

 civili.

(*a*) De Civitat. lib. 2. c. 1. §. 18.
(*b*) Observ. ad H. Grot. l. 1. c. 3. §. 17. p. 243.

civili. Civile regimen vel summum est, & vocatur majestas: vel sub summo, quale est imperium Præsidis, Consulis, Prætoris, &c. Minus civili est regimen Patrisfamilias in uxorem, filios, servos: unde potestas maritalis, patria, herilis. Quibus ita præmissis, ad Pastores veniamus exploraturi, quale ipsis regimen competat: & primo quidem constitutivum ex vi imperii, illis non (*a*) Christus solum eripit, Apostolis suis aliam vivendi rationem præscribens, quam Reges & Principes gentium, quibus dominantur, insistunt. Sed & (*b*) Petrus, vetans Presbyteros κατακυριεύειν τῶν κλήρων: ubi imprimis notandum, quod voce eadem κατακυριεύειν Christus in locis ad marginem notatis usus sit, cùm de summo Regum imperio loquitur: quemadmodum κατεξουσιάζειν tribuit τοῖς μεγάλοις, qui nimirum infra regiam dignitatem sunt, quales fuerunt Ethnarchæ Judæorum, apud (*c*) Josephum εὐεργέται dicti, ad quos fortasse Christus apud Lucam respexit, cum isto vocabulo utitur: quare si Pastoribus & regium imperium, & illud adimitur, quod minus est regio: sequitur omne imperium adimi: id quod etiam magis ex negato Presbyteris usu coactionis, quæ essentialis & immediatus imperii effectus est, apparet: (*d*) Christus jubet Petrum ut gladium in vaginam recondat, quem in grassatores nocturnos strinxerat, negans (*e*) regnum suum, in quo Apostoli dominaturi sunt, esse de hoc mundo, ad cujus defensionem non militum

ope,

(*a*) Matth. 20, 25. Marc. 10, 42. Luc. 22, 25.
(*b*) 1. Epist 5, 3. (*c*) Antiq. Jud. 13. 2.
(*d*) Joh. 18, 11. (*e*) Joh. 18, 36.

ope, seu seculari brachio, (*d*) sed Angelorum legionibus usurus fuerit, si vi agere vellet, tum (*e*) noluit esse Judex super adulterio cujusdam uxoris, ne vel umbram alicujus potestatis civilis sectari videretur. Apostolus Paulus à quacunque vi & coactione Pastores abducit, cum Episcopum (*f*) non vult esse πλήκτην: & suo ipsius exemplo præivit aliis, quanta modestia in illis rebus utendum sit, quæ aliquid imperii sapiunt: quando enim (*g*) Corinthios admonet, ut Hierosolymitas aliqua extraordinaria ope juvent, præoccupat statim, se non imperare hæc, (οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω,) sed potius suadere, precari, intercedere pro fratribus: relicto Corinthiis libero arbitrio citra necessitatem assentiendi: addit enim μὴ ἐξ ἀνάγκης. Et priori ad eosdem Epistola de virginibus consultus, quia nullum mandatum aut imperium à Domino habeat, nihil imperare audet, saltem quid sibi ea in re videatur, exponit. Notum est illud Chrysostomi : *Non est nobis data talis potestas, ut auctoritate sententiæ cohibeamus homines à delictis*: & ejusdem alio loco. *Homo si à fide fuerit abductus, multa imminet Sacerdoti patientia industria adhortationis, quia non potest errantem vi reducere, sed persuadere conabitur, ut ad fidem rectam revertatur*: itemque illud Bernhardi : *stetisse Apostolos judicandos lego : sed ipse judicantes non lego.* Regimen ex consensu singulis pastoribus ut toto in partes nonnisi absurdissime tribuitur: in quantum verò alii se fide data ipsis obliga-

F 5 runt,

(*a*) Matth. 26,53. (*b*) Luc. 12,14. (*c*) 1. ad Timoth. 3, 3. (*d*) 2. ad Corinth. 9, 7. & 8.

runt, tunc jus ad petendum habent, non qua paſtores ſunt, ſed qua contrahentes. Relinquitur itaque ſolum regimen ſuaſorium & declarativum, quo ducere & paſcere populum, eidemque præeſſe ſolent: & ſiquando imperaſſe leguntur, ita id intelligendum eſt, ſicut remittere dicuntur peccata & retinere, id eſt declarare remiſſa aut retenta: Deus enim qui hominibus ut in omnibus aliis, ita etiam præcipue in cultu divino imperat, per miniſtros ſuos nos de voluntate ſua docet, ſicut Princeps Prætori per tabularium reſcribit, qui longiſſime omnium ab imperio abeſt. Eadem etiam figura interpretari illud apud Jeremiam debemus, quem Deus à ſe conſtitutum dicit ad plantanda regna & exſcindenda: hoc eſt, ad pronuncianda regnorum excidia & plantationes, quæ ipſe Deus facturus ſit: ut jam ſupra innuimus. Interea cum Sacerdotes de ſalute æterna & mandatis cœleſtibus homines admonent, naſcitur obligatio ad obſequium præſtandum non quidem ex juſſu annunciatoris, ſed ex re ipſa: quam cognitam aut fugere nos oportet, ut malam, aut ſequi, ut bonam. Quàm vero regimen illud medici aut Conſiliarii, quo Principe moderantur, nihil ſummo imperio obſtat: tam nihil etiam hoc Paſtorũ, quod cum iſto plane idem eſt genere, poteſtatẽ civilem in ſacra moratur. Et hoc etiam ſenſu epiſtola Apoſtolorũ Seniorum & fratrum ad Eccleſias Syriæ & Ciliciæ data accipienda eſt, qua non pro imperio præcipitur, quid ad fidem Chriſtianam recens converſis faciendum ſit, aut omittendum, ſed declaratur ſaltem Chriſtianorum officium ex lege divi-
na,

na, cui omnes deinde obsequium præstare debent ob legem ipsam jubentem, non ob legis interpretem aut præconem: qua ratione nunc nemini mirum esse debet regi regem & regere, cum tam diversa regimina sint, quæ inter se sibi invicem non obstant. Regit enim Rex Pastores Imperio: Pastores verò Regem divinæ ac naturalis legis declaratione: ibi obsequium oritur ex ipsa superioritate; hic ex re intellecta citra externam vim aut coactionem: nec id in moralibus contingit tantum, sed & naturalibus. Nam diverso ductus modo non impossibile est hominem duci, & ducere: Quemadmodum nauta navigio secundo flumine defertur, qui ipse etiam alium adversus amnen in nave manu sua ducere potest. De Ecclesia hîc peculiariter monendum, habere eum tum regimen ex consensu constitutivum, qua cœtus est, qui jus habet singulas partes regendi: tum quandoque etiam summum civile imperium, si nimirum fideles aliis impermixti Rempublicam liberam constituant, ut hodie Batavi & Veneta Respublica: verum utrumque regimen non competit Ecclesiæ ut Ecclesiæ, cujus arma spiritualia sunt, ut verbum Dei, fides, amor: non carnalia, quæque in terra inquilina est, imperio destituta, non municeps: Sed vel ut cœtui vel ut populo libero: Quemadmodum & Pastores imperium aliquod inferius, v. gr. patrium, herile aut maritale habere possunt, quæ tamen cum sub summa potestate in civitate sint, jurisdictione seculari Ecclesiasticos eximere nequeunt, sicut nec illud regimen, quod jure Magistratus per modum concessionis à superio-

re

re factæ possideatur: imprimis cum hæc omnia ipsis competant, non qua Pastores sunt, sed qua Patres, mariti, Domini, Vicarii.

§. 22. Bellarminus alio adhuc se commento opponit. *Christus* (a) inquit, *Ecclesiam regendam Petro & Episcopis commisit; non Tiberio, & ejus præfectis, & per annos 300. sine ullis Regibus Christianis, exceptis paucissimis, qui vel brevissimo tempore imperarunt, ut Philippus Cæsar, vel solum in aliqua Provincia, ut Lucius Rex Britannorum, Ecclesia à solis Episcopis & Presbyteris optime gubernata est.* Reponimus, quæ Christus in Ecclesia Petro & Episcopis commisit, ut nimirum oves suas pascerent, id est Evangelium per omnes mundi angulos prædicarent, baptizantes homines, & credentibus absolutionem à peccatis ac æternam vitam promittentes, ea, tanquam Sacerdotalis officii propria, in quæ nihil juris summis potestatibus nisi quoad defensionem concedimus, non impediunt, quo minus in aliis ad sacrorum curam pertinentibus imperio civili liberius sit arbitrium; nec obstat, per trecentos annos & quod excurrit Ecclesiam sibi soli in regimine sufficisse, exclusis penitus Imperatoribus: se ipsos enim potiùs Imperatores excluserunt, Ecclesiam persequendo, quàm ut illos Ecclesia rejecerit, quæ, quo primum in ejus gremium concesserunt, humilima subjectione in religionis quoque & spiritualibus negotiis rectè monentibus paruit. Malo hic Augustini potiùs quam meis verbis Bellarmino satisfacere, contra Donati-

(a) Lib. 1. de Laic. c. 17.

natiſtas, idem in hac lite jugum cum Pontificiis olim trahentes, maſcule pro Principum juribus pugnantis. *Non invenitur,* (a) inquit, *exemplum in Evangelicis & Apoſtolicis literis aliquid petitum à Regibus terræ pro Eccleſia & contra inimicos Eccleſiæ. Quis negat non inveniri? ſed nondum implebatur illa prophetia: & nunc Reges intelligite, erudimini, qui judicatis terram. Servite Domino in timore. Adhuc enim implebatur, quod in eodem Pſalmo legitur: quare fremuerunt gentes & populi meditati ſunt inania. Adſtiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus. Veruntamen ſi facta præterita in propheticis libris figuræ fuerunt in Rege illo, qui appellabatur Nabuchodonoſar, utrumq; tempus figuratum eſt, & quod ſub Apoſtolis habuit, & quod nunc habet Eccleſia. Temporibus itaque Apoſtolorum & Martyrum illud implebatur, quod figuratum eſt, quando Rex memoratus pios & juſtos cogebat adorare ſimulacra, & recuſantes in flammas mittebat: nunc autem illud impletur, quod paulò poſt in eodem Rege figuratum eſt, cum converſus ad honorandum Deum verum decrevit in regno ſuo, ut quicunq; blaſphemaret in regno ſuo Deum Sadrach, Meſach, & Abednego, pœnis debitis ſubjaceret. Prius ergò tempus illius Regis ſignificabat priora tempora Regum infidelium, quo paſſi ſunt Chriſtiani pro impiis: poſterius verò tempus illius Regis ſignificavit tempora poſteriorum Regum jam fidelium, quo pa-*

tium-

(a) Epiſtol. 48. ad Vincent.

tiuntur impii pro Christianis. Idemque (*a*) alio loco: *Quod dicunt, qui contra suas impietates leges justas constitui nolunt, non petiisse à Regibus terræ Apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, & omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret? quando adhuc illud propheticum complebatur; quare fremuerunt gentes. &c. nondum autem agebatur, quod paulò post in eodem Psalmo dicitur, & nunc Reges intelligite, servite Domino.* & paulò post. *Postea quam cepit impleri, quòd scriptum est, & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes servient illi, quis mente sobrius Regibus dicat, nolite curare in regno vestro, à quo tueatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri: non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus, quibus dici non potest, non ad vos pertineat in regno vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus. Cum enim datum sit homini liberum arbitrium, cur adulteria legibus puniantur, & sacrilegia permittantur, an fidem non servare levius est animam Deo quam fœminam viro: aut si ea, quæ non contemptu, sed ignorantia religionis committuntur, mitius vindicanda nunquid ideo negligenda sunt?*

§. 23. Speciosius est, quod apud (*b*) Prophetam Reges demisso vultu & pronis in humū genubus Ecclesiam adoraturi prædicuntur, & pulverem ipsius pedum lincturi, quæ verba subjectio-

(*a*) Epistol. 50. ad Bonif. Comit.
(*b*) Esa. 49, 23.

jectionem magis à Regibus Ecclesiæ debitam videntur inferre, quàm ut illa imperio summarum potestatum teneatur obtemperare: atque hic profectò familiaris est pontificiorum aries, quo Principum jura in res sacras oppugnare solent: Verum enim verò si divinum promissionis Oraculum cum aliis Sacræ Scripturæ locis diligentius componimus, quod (*a*) bonum interpretem facere oportet, haud difficulter intelligemus, honorem illum, quem Propheta fatidico ore Ecclesiæ tribuit, soli Christo, Ecclesiæ capiti esse proprium & peculiarem, dici verò de Ecclesia ob Christum in illa spiritualiter præsentem. Et hunc scilicet esse genuinum hujus Vaticinii sensum, ut alias rationes omittam, cùm divinæ adorationis cultus evincit, qui soli Deo competere potest, non Ecclesiæ, quam, ut cœtus fidelium est, eo modo colere, quem Propheta requirit, sacrilegium esset: tum imprimis (*b*) Psalmista, eundem honorem haud multum disparibus verbis futuro Messiæ oblatum iri, spiritu præfatus, ex quo loco superioris textus incorrupta & vera interpretatio sumenda est. Quæ præterea hinc inde in sacro Codice & apud Patres inveniuntur loquendi rationes, quibus Reges Ecclesiæ servire dicuntur, id non ad servitutem, imperio adversam, pertrahi debet, sed utilitates Ecclesiæ, quas dum Reges curant & promovent, Ecclesiæ serviunt, *nimirum officio consulendi, & promovendi misericordia*, ut Augustinus ait. eo modo, quo pecuarius gregi servit, & tutor pupillo, quorum neuter inferior illo est, cujus commodita-

(*a*) Nehem. 8, 9. (*b*) Psal. 72, 10.

moditatibus vigilat. Servire itaque Reges Ecclesiæ rectè dici possunt, Servi esse non æquè, nisi per tropum aliquem, ut Ecclesia Christum notet: neque enim unquam Saul Rex Israëliticæ Ecclesiæ Servus vocatur: sed potiùs inversa vice Judæi Saulis Servi: nec iidem seculares saltem, (*a*) proceres ejus & purpurati: Sed & Sacer Ordo, & inter illos (*b*) Sacerdos Abimelechus, Saulis jussu, summa iniquitate trucidatus: ad quorum exemplum Synodi etiam, Ecclesiæ Christianę quondam sub Romano imperio compendium Imperatores Dominos suos salutarunt: quare servire Ecclesiæ est inservire, seu regere Ecclesiam, ut partem totius Reipublicæ nobiliorem: quo sensu antiqui regnum servitutem dixerunt. Pertinet huc illud apud (*c*) Xenophontem: * καὶ γὰρ ὁ βασιλεὺς αἱμεῖται, οὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελῆται, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ οἱ ἑλόμενοι διὰ τοῦτον εὖ πράττωσι.

§. 24. Restant denique illi, qui ita soli Christo in sacra imperium tribuunt, ut in nullam ejus partem admittant Principes, quasi vicariam alterius opem ille non desideret, qui regno administrando sibi ipsi sufficit. Sed hujus argumenti imbecillitas facile eliditur instantia, à regimine Dei in hoc universum desumpta, qui sibi haud dubie sufficit ad orbem regendum, & tamen Vicarios suos terrestres in quovis regno cõstituit, ut sua vice sint & populo jus dicant: nam vel eo ipso, quòd Deo sic placuisse videmus civilem ordinem, consentiendum est. Interea cum

(*a*) 1. Sam. 22,14. 1.Reg.1,32. (*b*) 1.Sam. 22,15.
(*c*) In memorab. Socrat. l.3.

cum regiæ Christi actiones, quas in suo regno exercet, non sint unius generis, quædam enim ita se habent, ut non vicariam, non sociam operam patiantur: aliæ, quæ subsidio non tam egent, quàm gaudent & delectantur, secundum has ipsas actiones distincte circa imperium civile judicandum est. Illæ sunt vel terminales vel mediæ: Terminales voco, quæ ad principium & finem regii muneris pertinent. ad principium, ut interpretatio authentica moralis legis, constitutio Evangelici ministerii & Sacramentorum, cum abrogatione legis Hebræorum ritualis præsente antitypo. Finem concernit supremum judicium, in quo Judice Christo pro tribunali sedente bonis præmia destribuentur, & improbis pœnæ. Intermediæ, consortis impatientes sunt, quæ versantur περὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, sive sint in homine, ut cum Christus vi Spiritus sui alios illuminat, alios indurat: sive de homine, quando peccata remittit aut retinet. Hæ omnes actiones terminales & mediæ meri hominis potentiam excedunt, ac proinde in jure Vicarii non sunt. Supersunt itaque actiones Christi περὶ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, quæ in tuenda & liberanda ab hostibus Ecclesia occupantur, in eadem ordinanda & ornanda; hæc cum providentiæ divinæ sint, quæ ut universalis per se αὐτάρκης & rebus disponendis idonea summis potestatibus nihilominùs ad demonstrandam multiformis sapientiæ regulam utitur: ita & hæc Christi particularis pro Ecclesia excubans easdem Vicarias sibi adsumit, veræ fidei patronas & Ecclesiæ nutrices, quibus ipse Christus nomen suum Uncti

non invidet, ſed communicat. Hi ſunt Reges & Proceres, quos Nazianzenus ait Christo *συνάρχειν, συνδικεῖν.* non æquali poteſtate, ſed jure Vicario, neque tamen mere miniſteriali: Differunt enim Vicarius & miniſter toto genere. Vicarii eſt producere actiones congeneres illius actionibus, cujus vices gerit, licet inferiores & minus perfectas. At verus miniſter non producit actiones congeneres, ſed tales, quæ principalis cauſæ actionibus inſerviant: unde fit, ut in illis etiam actionibus Chriſti, quæ vicarium reſpuunt, miniſtri admittantur, ſicut in remiſſione vel retentione peccatorum: non verè retinent vel remittunt Paſtores peccata, ſed tantùm à Deo remiſſa aut retenta declarant, quemadmodum nuncius donationem nunciare juſſus non donat: ſed alienæ liberalitati inſervit, quæ verò ratione vicariatus in ſacris rebus Reges jubent vetantque, ejuſdem actionis nomen cum divinâ ſortiuntur, proportione tantum diverſâ & gradu inferiore.

ANNO-

ANNOTATA

Ad

CAPUT II.

§. 3.

Visibiles Dei essent.] Unde piè creditum, habere Principes aliquem divinitatis characterem impressum. Apud Persas Artabano teste apud Plutarchum in vita Themistoclis, ἡμῖν δὲ τῶν πολλῶν ὄντων νόμων καὶ καλῶν κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν τὸν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα τοῦ πάντα σώζοντος θεοῦ. *Sanè cum multæ leges pulchræ essent, pulcherrima omnium illa erat, honorare Regem, & adorare eum tanquam imaginem Dei omnia conservantis.* Ecphantas Pythagoricus in libro de regno & officio Regis rem optimam natura hominem esse dixit, sed maximè divinam Regem. Similem quidem corpore reliquis, quippe ex eadem materia creatum, longè tamen meliore conditione ab optimo artifice productum, ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχιτέκτων χρώμενος ἑαυτῷ, *qui fabricavit ipsum ad sui instar*: Continuo subjicit esse Regem imaginem τῶ ἀνωτέρω βασιλῆος, *cœlestis regis.*

[*Quantum Deus in toto orbe.*] Id etiam paganis visum, quibus Principes à Deo non aliter discriminati, quam origine potestatis & amplitudine imperii. Diotogenes Pythagoricus alius: ἔχει δὲ καὶ ὡς θεὸς ποτὶ κόσμον, βασιλεὺς ποτὶ πόλιν. καὶ ὡς πόλις ποτὶ κόσμον, βασιλεὺς ποτὶ θεόν. *Ut vero se Deus habet ad mundum: ita Rex ad Civitatem. Et sicut Civitas ad mundum, ita Rex ad Deum.* Et paulò post: Θεὸς γὰρ φύσει ἐν τὶ καὶ πρᾶτος βασιλεὺς καὶ δυνάστας. ὁ δὲ γενέσει καὶ μιμήσει. ὁ μὲν ἐν τῷ παντὶ καὶ ὅλῳ: ὁ δὲ ἐπὶ γᾶς. *Deus natura primus Rex & Dominus: hic vero,* (id est, Rex homo *creatione & imitatione. Ille ubiq; & in universo orbe. Hic saltem in terra.* Quo nomine & ipsi Reges Dii sunt communicatione imperii atque dignitatis, (inferioris certè in ordine ad Deum. Sed summi inter homines.) Idem Diotogenes: Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀρχὰν ἔχων ἀνυπεύθυνον, καὶ αὐτὸς ὢν νόμος ἔμψυχος, θεὸς ἐν ἀνθρώποις παρεσχημάτισται. *Rex summam potestatem habens cum ipse sit lex quædam viva, Dei faciem apud homines gerit.*

[Ut sæpius divino ore eximie laudatos novimus &c.] Augustinus: *Omnes Reges, qui populo Dei non prohibuerunt, nec everterunt, quæ contra Dei præcepta fuerant instituta, culpan-*

tur. Qui probibuerunt & everterunt, super aliorum merita laudantur.

[§ 4. ἵνα ἤρεμον.] *Ut quietam placidamq; vitam vivamus in omni pietate & honestate.*

[Τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν.] *Subditorum salutem.*

[ἤγε βασιλεία.] *Hoc regnum præterquam quod omnem potestatem in se comprehendat, maximis sacrificiis in rebus divinis sanctum est & venerabile.*

[§. 14. *Ut ipsi interim delicatius vivant.*] Sermo est, bonis autoribus constans, Cæsarem Borgiam Alexandri Sexti Pontificis filium, cum aliquando centum millia aureorum una vice aleæ perdidisset, per contemptum dixisse, peccata Germanorum esse, quorum jacturam fecerit: quæstum illum intelligens, indulgentiarum lenocinio comparatum: ita majorum simplex pietas palatinis hominibus in Romana Curia joco fuit & derisui. Cui compar alia Sacerdotis cujusdam vox, sacrum ordinem, si centum saltem annos Lutherus venire tardasset, effecturum fuisse, ut Laici mutato in cibum fœno stramineque, capones & ferculorum omnes delitias in Ecclesiam ferrent pro salute animarum à sacrificulis consumendas.

[§. 20. Non eum pro imperio excludentes.] Johannes Marsilius Pontificius Doctor, quod Venetorum causæ faveret, citatus ad inquisitionis Romanæ iratum tribunal, & cum non compareret, ejectus ex Ecclesia publico diplomate, se defendit eodem argumenti genere, cœco fulmini conscientiæ tranquillitatem pacemqe cum Deo pro clypeo objiciens, nec se à communione catholica alieno & impotenti judicio resectum arbitratus, cum se ipse nunquam suis vitiis inde prior separaverit. Imò publicè professus, *pro sectariis habere, qui dixerunt, posse aliquem à Christo aut communione Ecclesiæ catholica separari, nisi se prius ipse separaverit: aut aliquem sine sua culpa excommunicatum, & tantum ob id, quod non auditur, cum audiri nec possunt nec debent, verè & validè excommunicatos esse.* Thuan. *Histor. l.* 137.

[§ 23. καὶ γὰρ ὁ βασιλεύς.] *Rex enim eligitur non tam ut ipse sibi bene faciat, quam ut per eum illi, qui eligunt, res publicas & suas rectè curent.*

CAPUT

CAPUT III.
DE FINIBUS SUMMI IMPERII CIRCA SACRA.

Summaria.

1. Imperium circa sacra quatenus liberum.
2. Prima actionum divisio in internas & externas: & quòd utrisq; imperitetur.
3. Actionum secunda divisio in definitas & liberas.
4. In utrasq; imperium valet: liberius tamen in indefinitas. In definitis saltem pro ipsis & circa ipsas.
5. Sed non contra illas.
6. Itaque non parendum Principi illicita mandanti: sed nec resistendum: probatum id primò rationibus.
7. Secundò sacrarum literarum testimonio.
8. Tertiò exemplo vera Dei Ecclesia.
9. Nullo inter privatos & Magistratus discrimine.

§. 1.

Vidimus imperium, quòd Regum est in sacrorum & religionis negotio: non infinitum tamen illud, & in absoluto Principum jure: sed certis limitibus inclusum, quos transilire citra peccatum non potest. Definiuntur verò fines illi ex hominum actionibus, quæ propriè materia imperii sunt: quare ut hæc meliùs percipiantur, quædam actionum divisiones præmittendæ sunt ad majorem certitudinem habendam, quantum imperio in illas liceat.

§. 2. Prima divisio actionum est, quod aliæ sint internæ, aliæ externæ. Illæ, quæ in solo animo & interiori mutæ cogitationis recessu pendent: Hæ quæ in sensus humanos incurrunt, & ex actibus vel signis seu necessariis seu probabilibus intelliguntur. Utræque sunt imperii mate-

ria quoad obsequii obligationem, quam subditus debet, sed diverso exercitii modo. Internæ enim actiones suapte natura incognitæ, imperio adverso vindicari nequeunt, quoniam in notitiam non cadunt, nisi qua cum externis conjunctæ sunt, & in illa quasi influunt: Externæ verò, quæ solem testem metuunt, animadversioni etiam subjacent, & suæ malitiæ, de qua constat, pœnas luunt. De istis verum est, quod communiter dici solet: cogitationis pœnam neminem pati: in foro scilic. externo, nam καρδιογνώστης Deus impunè nunquam siverit: De his, quod aliter: Delictis quemque forum sortiri. Unde errare (*a*) Grotium opinor, qui internas actiones per repercussum demum imperii materiam facit, *ut quia aliqua actio per imperantis interdictionem facta est illicita, & cogitando talem actionem, ut faciendam eligere, illicitum est: non quia cogitationi proprie lex humana sit posita, sed quia nemo honestè potest velle facere, id quod factu turpe est.* Nam non per repercussum tantum & ex mero subditi officio internæ actiones imperio subsunt, sed etiam directò, magis ob imperii vim, quàm objecti conditionem, licet coactione externa careant. Ita Magistratus, qui furtum, qui adulterium, qui cædes prohibet, obligat subditos ad internam quoque obedientiam, ut citra legis transgressionem de furto, adulterio, cædibus ne quidem apud se cum aliqua delectatione aut propositi exequendi certitudine cogitare possint, (humanę enim imbecillitati aliquid indulgendum est, & leges sic ferendæ, ut

(*a*) De Imper Summ. potest. Circ. Sacr. c. 3. n. 1.

dæ, ut communis hominum conditio patitur) utcunque nondum ad rem rapiendam manum porrexerit, ſcalas feneſtris applicaverit, confregerit fores aut arcas, alienum pudorem ſollicitaverit, cum gladio cædis faciendæ cauſa in foro deprehenſus ſit. Et ſi Princeps vitia prohibet, quæ potiſſimum animi ſunt, ut invidiam, ambitionem, rancorem, iram, peccat contra Principis imperium ille etiam qui citra externum actum mentis etiam nudæ pravitati indulget, & peccat non ſolum eo, quo rem turpem ſeu actum vitioſum facit, ſed & quò vetitum, id eſt, contra imperium, cui ſubjici oportet non tantum propter iram, id eſt ſuppliciorum metu, qui ab externis actionibus oritur, (eorum enim quæ intra homnis animum ſunt, vindicem in terris nemo timet) ſed & conſcientiam, ut loquitur (*a*) Apoſtolus, cui repugnat Principi rectè & juſte imperanti ex toto corde non obedire; nam internæ rebellionis nomen meretur ſubditi contumacia, quæ ſolo pœnarum timore à delictis arcetur, in omnem continuo licentiam & turpitudinem ruitura illo remoto. Evincit hanc materiæ latitudinem non origo tantum imperii civilis, quod ſe ad divinum refert, in interiora etiam proculdubio efficax: verum etiam expreſſum ſummi Numinis præceptum, Adami poteſtati in primæva conjugalis ſocietatis inſtitutione Evæ voluntatem non minus ſubjiciens, quam externas actiones: eſt verò voluntas meri animi, qui cum parere jubetur imperio, ne quidem nolle aliquid contra id debet: imo latitudo quoque rei, cui imperatur, quæ homo eſt, animo & corpore

 con-

(*a*) Rom. 13. 5.

constans, certè enim absurdum fuerit & à scopo legislatoris maxime alienum neglecta nobiliore parte vim imperii in solam materiam exerere, quæ ne quidem ejus recipiendi per se capax est. Et profecto in rebus sacris potissimum menti imperatur etiam per Principem: non coactivè quidem, ut necessitatem aliquam inevitabilem credendi, quod nolit, imperet: sed per modum obligationis & coactione quadam morali, ut qui præfractè obsequium negat, criminis contempti imperii reus sit. Pone enim mandare Principem ut populus Deum toto corde adoret, colat, amet, timeat, ut frequenti corona sacras conciones audiat, ut parentes liberos suos ad sacrum lavacrum mature ferant, ut idonei homines Eucharistia dominica citra contemptum religiose & sæpius utantur, an hîc externas tantum actiones imperium obligare censes, nulla in animum ipsum efficacia: an satisfecisse censes jussibus superioris & conscientiæ suæ, quantum imperii actum attinet, si Deum externis manuum plicis venerentur, si ritibus, ore, & toto corporis ad pietatem composito habitu fucum Ecclesiæ faciant? in interioribus pectoris ruinis ἄθεοι, religionis omnis contemptores, impii, perfidiosi, sacrilegi. Si concionibus intersint, Sacra Synaxi utantur: ne censuras Ecclesiæ incurrant & Principis indignationem, ne de officio suo periclitentur: audientes interea maxima modestia præcones Dei, eo demq; aut subsannantes tacitis cogitationibus, aut negligentes salutaria eorum monita, tanquam fabulas & ritus, quos Imperantes inter status rationes habent ad simpliciorum animos

animos demerendos. Si liberos baptismati afferant non regenerationis necessariæ, sed quæstus causa, ex sponsoribus colligendi? Quis sanus istud dixerit, non peccare contra imperium, qui externum tantum obsequium præstat, negato, quod potissimum est, cultu intrinseco ingenuæ pietatis? adeoque ferri non potest, quod Grotius ait, cogitationi legem non esse positam: caret quidem lex executione sua visibili, sed non caret obligatione, imò vi aliqua conscientiis impressa, quæ facinorosis flagelli loco & carnificis sunt; ac nisi resipuerint, punietur denique hæc internarum actionum perversitas in extremo judicio, ubi omnium cogitationes perinde ac facta sublata dissimulationum nube in publica luce prostituentur. Nec alia intentio Legislatoris deprehenditur, cui propositum esse debet subditos suos non bonos tantum cives, sed & bonos viros legibus efficere, differunt enim hi duo eadem actionum externarum & internarum rectitudine: ille obsequium præstat imperio pœnarum metu: hic virtutis amore & propter imperium ipsum: quod revereri obligatus est. Multum verò interest Reipublicæ habere cives obsequiosos ex virtute & ex metu: illorum enim actiones semper sibi similes sunt, quoniam virtus nunquam à se deficit: ac proinde Respublica semper concors, fortis, felix: Horum mutatio indies expectanda est, certe timenda, quos certum est haud quaquam in officio amplius duraturos, quàm ipse duraverit metus, qui malus est diuturnitatis magister: unde in civitate perpetua diffidentiæ semina, malignè cohærens pu-

blici ordinis compago: diſſidia, factiones, denique Reipublicæ mors. Quamobrem ita habendum, poſſe omnino imperium obligare actiones internas; hactenus enim in notitiam cadunt, cùm congruas legi latæ & ſuperioris intentioni exigimus: ſed non corrigere & vindicare devias aut juri adverſas, quoniam illæ prius non innoteſcunt, quam ſi in actiones externas facto aliquo influant: nam & latent quandoque crimina clam perpetrata imperantem citra obligationis ipſius ex imperio prodeuntis jacturam. Cavendum itaque eſt, ne confundamus temere obligandi modum & modum puniendi, qui longiſſime inter ſe diſtant.

§. 3. Secunda actionum diviſio eſt, quod ante actum humani imperii aliæ jam definitæ ſint: aliæ liberæ. Definitas ajo, aut moraliter bonas honeſtasque, adeoque neceſſario debitas & faciendas: aut malas ac turpes: proinde illicitas, & fugiendas. Liberæ ſunt, quæ antequam de illis humanum imperium aliquid conſtituit, in utramvis partem nullo diſcrimine verſantur, cum & fieri citra turpitudinem poſſint & cum laude omitti: has indifferentes alii vocant ſive adiaphoras, & maximam objecti partem conficiunt, circa quod leges occupantur, de quibus nunc multa dicere nihil profuerit: ſine dubio enim ſunt imperii civilis materia, cujus juſſibus & determinatione aut licitæ civibus redduntur aut vetitæ: quare ad definitas redeamus, quæ duplici modo definitionem ſuam habent: nam vel ſuapte natura, ex ſe & per ſe propter objecti conditionem tales ſunt: vel ex imperio, humano ſuperiore,

periore, quale solum divinum est. Illæ ad jus naturæ pertinent, quod ex principiis connatis rerum quarundam seu bonitatem seu malitiam necessaria evidentia docet, addito præcepto, ut has fugiendo illis studeamus. In hanc classem omnes illæ actiones transcribi debent, quæ bonitate sua vel malitia antevertunt omnem Dei voluntatem liberam, & bonæ vel malæ sunt non ex imperio divino, sed ante illud ex objecti vel boni vel mali conditione, quamvis imperium non excludendum sit in ordine ad homines. Ut exempli causa sunt Deum colere, amare, parentes honorare, homicidio, libidinibus vagis, mendacio, calumniis, cupiditatibus pravis, humanæ societati adversis abstinere: & breviter omnia fere Decalogi præcepta, unde latitudo præceptorum juris naturalis commode haberi potest, ceu jam Dn. Boeclerus observavit. Actiones divino imperio definitæ ad jus divinum positivum recte referuntur, imprimis universale illud, quod generi humano tum in primis mundi creati incunabulis in Adamo datum, tum post diluvium in Noa aut revocatum est, aut ampliatum, cum malitia orbis primi, violentia & injustitia ebrii quasi suffocatum fuisset: ut in civilibus rebus mandata tum perpetua, de homicida capite plectendo, tum ad tempus certum duratura * ut de esu sanguinis & τῦ πνίκτυ interdicto. In sacris non tantum quæ ad fidei substantiam pertinent, & tam in vetere ante Christum natum, quam hodierna Christianorum Ecclesia à fidelium cœtu credita sunt, ut de Deo vero, in essentia uno & trino in personis: de Personarum ordine & of-

ficiis:

ficiis: de attributis Deitatis, &c. sed & quæ ad fidem ordinata, cùm excitandam, ut Lavacrum regenerationis: tum confirmandam, ut corporis & sanguinis Christi communio: & olim victimæ, tanquam typus magnæ illius hostiæ pro totius mundi injustitia mactandæ: in cultu etiam religionis & disciplina quædam constituta sunt, ut est Sabbathi lex, seu præceptum de septimo die in pietate & precibus sanctificando, omisso omni & hominum & pecudum labore, & mandatum ἀποσυναγωγῆς, quod Christus Ecclesiæ dedit, ad processum cum eo servandum, qui cum fratre suo reconciliari nolit. Præter hæc universalia jura divina sunt etiam quædam particularia, in eo quidem cum illis comparanda, ut ex humano imperio nullam mutationem recipiant: cæterum diversa in obligationis generalitate: non enim alios obligabant, quam quibus data erant. Erant vero data vel populo, vel singulis. Populorum omnium unus est Israeliticus, cui Deus jura positiva in sacris & profanis rebus plurima præscripsit: Singulis etiam Abrahamo, Isaco, Jacobo, Mosi aliisque Dei servis mandata quædam leguntur, quæ omnia in ordine ad homines immutabilia fuerunt, adeo ut ne quidem Judæorum Regibus vel minimum in lege apicem corrigere licuerit. Duo obiter hoc loco monẽda duximus: unum est, errare illos, qui putant, quondam extra Judaismum non fuisse Ecclesiam Dei, & omnes, qui ad illam aggregati sunt, universos etiam judaici populi sacros ritus suscipere, adeoque necessario circumcidi debuisse: longe enim
aliter

aliter ſe rem habuiſſe jam luculenter (*a*) Grotius docuit. Alterum, poſſe omninò ea, quæ à Chriſto præcepta ſunt, aliquo modo leges vocari: quod ideò addo, ne quis ex noſtratibus nos ex Socinianorum ſchola ideò prodiiſſe propediem traducat, quòd paulo ante ordinem illum in irreconciliabili ſervandum legem ἀποσυναγωγῆς vocavimus, quæ calumnia bono Grotio ex eadem occaſione ſæpe injuriam fecit. Sane enim quamvis Chriſtus non venerit in hunc mundum, ut novum aliquod jugum hominum cervicibus imponeret, aut legem juſtificatoriam ferret, cujus impletione æterna ſalus conſtaret: Sed potius ut ipſe legem veterem pro nobis impleret perfecto obſequio, per fidem deinde nobismet ipſis applicando: Quin tamen illa, quæ à Chriſto aut noviter inſtituta, aut circa diſciplinam Eccleſiaſticam ordinata ſunt, propriè leges vocari liceat, non quidem meritorias, ſed tales, quæ ex præſcripto ſuperioris inferiorem obligant, nullus plane dubito. Eminet enim inter triplex Chriſti officium regium illud, quod per rerum naturam ſine legislatoria poteſtate concipi nequit: Et ſi in civilibus rebus, quod Principi placet, legis habet vigorem, quanto magis illud etiam, quod Regi Regum maximo, & Domino Dominorum placuit? quo ſenſu profecto ego nunquam verebor ſacræ cœnæ & baptiſmatis inſtitutionem legem vocare. *Baptizate*, inquit Salvator, *omnes gentes: ſumite & edite, bibite ex hoc omnes. Hoc facite, quotieſcunque feceritis, in mei memoriam*: & in aliis rebus etiam: *ite in univer-*

(*a*) De J. B. & P. l. 1. c. 1. § 16.

universum mundum & prædicate Evangelium, excludite eum à cœtu, & sit vobis ut Ethnicus, &c. ubique verbis præceptivis, obligationem necessarii obsequii ex superioris jussu inducentibus, in quo ipsissima legis forma consistit.

§. 4. His ita præmissis imperium summum in actiones tam definitas quam indefinitas agere dicimus, sed inæquali libertate præcepti; nam indefinitas actiones, quæ sic vel aliter se habeant, ab initio nihil refert, ut ait (*a*) Aristoteles, in utramque contradictionis partem & vetantem, & jubentem sine discrimine flectit, prout sibi & Reipublicæ commodum est: Hæ sunt, quæ ad instar tabulæ rasæ se habent, in quam stylo licet scribere, quæcunque volueris; aut informis ceræ, ex qua artifex vel angelum format, vel cacodæmonem. Definitæ verò actiones, adeoque quoad suam bonitatem vel malitiam immutabiles *pro* & *circa se* admittunt imperium: non etiam *contra*: *Pro se*, ut quod jam vel naturæ lege, vel divino jure positivo aut bonum est, & factu necessarium, aut malum, & fugiendum, denuò Princeps suis edictis fieri jubeat vetetque, unde nova nascitur in subditis ad superiores obligatio, etiam in conscientia, quamvis subordinata & minoris gradus, ad peccatum tamen augendum idonea. Ita si Rex in sua civitate legem ferat, ut omnes subditi Deum verum & unum religiose colant: ne eundem blasphemiis & dejerationibus irritent, obsequium debetur imperanti non tantùm quod actio per se bona sit aut à Deo præcepta, vel mala & vetita. Sed & præterea quod

(*b*) Ethic. l. 5. c. 10.

quod Princeps eandem vel jusserit, vel prohibuerit, cui in omnibus licitis parendum est: adstringunt hac ratione plura vincula fortius & contumax civis, qui aut negligit legem aut data opera transilit, tam in ipsum imperium civile, quàm naturam & Deum injuriosus est; * resistit enim divinæ ordinationi: qui verò resistunt, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται, ait (a) Apostolus. *Circa se* admittunt imperium definitæ actiones, qua ejus subsidiariam quasi opem in εὐταξίᾳ externa & agendi modo implorant: nam & quæ fieri oportet, & quæ oportet non fieri, extrinsece mutationis sunt capacia, quam ab imperio humano accipere possunt. Hoc actionibus debitis tempus, locum, modum & personas assignat, quatenus eadem ipsa per naturam rei vel legem divinam expressa non sunt: Hoc tollit actioni impedimenta, addit præmia bonis: coërcet malos pœnis, aut culpæ veniam dat, vel nudum permittit factum ex necessitate morali citra approbationem. Infinita possent in hanc rem exempla adduci, paucis nos contenti erimus. Lex divina est, & in primordiis statim mundi Adamo ut volunt, data, septimum quemque diem Deo esse dicandum omisso omni labore: perpetua hæc obligatio fuit, & omni tempore à vera Ecclesia agnita, in diei tamen determinatione nonnihil variatum est. Judæi enim ultimum septimanæ sumpserunt: nos ex libertate Christiana & in honorificam dominicæ resurrectionis memoriam primum: actio intrinseca nullibi immutata: tempus certum additum. In illa ipsa deinde dominicæ diei celebratione

(a) Rom. 13.

lebratione, & quæ tunc fieri communiter ſolent quantæ imperantium partes, ut omnia εὐσχημόνως fiant & κατὰ τάξιν? in ejus poteſtate & arbitrio hora eſt, qua ad laudes, preces & concionem convenitur: tum ſingulorum ordo, argumentum, tempus durationis: In (*a*) novellis Juſtiniani conſtitutionibus plurimæ in hanc rem leges inveniuntur, quæ omnia nunc Pontifices ſui juris eſſe volunt: veluti, Baptiſmi & Sacræ communionis canones elata voce pronunciandos, ut à populo exaudiantur. Sacra myſteria in privatis domibus non peragenda: nec litanias à Laicis niſi præſentibus Clericis canendas. Circa perſonas etiam ſacris functionibus deſtinatas multa inveniuntur diſpoſita: ut ne Epiſcopus ab Eccleſia abſit, niſi ſummæ poteſtatis conſenſu, & ne ſic quidem amplius anno: ne Epiſcopus ordinetur, niſi annos triginta quinque habeat: alia. Præterea à ſumma poteſtate libertas religionis dependet, quam ſub illius præſidio non tantum citra metum profiteri, ſed & abſque incommodo continuare licet, amotis impedimentis cùm quæ pietati externa vi officiunt, ſicut Cyrus & Darius templum inſtaurari permiſerunt cohibitis per ſeveriſſima edicta adverſariis, cum pecuniarum ad ſuſtinendas impenſas, pecorumque victimis faciendis idoneorum ex publico erogatione. Item Conſtantini & Licinii propoſito mandato Chriſtiani ἐλευθέρως καὶ ἁπλῶς ea facere licuit, quæ religio Chriſtiana deſiderat: tum quæ ſcandalo dato & vitio rei, quemadmo-

(*a*) Nov. 137. c. 6. Nov. 58. & 131. c. 8. Novell. 123. c. 23. & c. 13. & 9.

admodum piissimi quique Judæorum Reges succidunt lucos, amovent excelsa: confringunt statuas, idola, etiam res antiquitate & miraculorum recordatione conspicuas: ut serpentem æneum, à Mose quondam erectum, quòd ei à populo superstitioso adoleretur: Paganica templa Christiani Imperatores claudi jusserunt, ne recens conversi per mores inveteratos recidivam paterentur. De pœnis in sacrilegos, in blasphemos constitutis, de præmiis item, honoribus, privilegiis ac indultis sacro ordini ab Imperatoribus profuse concessis quid in tanta luce multa dicere attinet?

§. 5. Sed non admittunt imperium actiones definitæ *contra se*, nec actus imperii imperabiles sunt, qui repugnando naturali vel divino juri actionem ipsam intrinsecus immutant: ratio est, quoniam quod superior potestas duratura semel lege definivit, id inferiori non licet rescindere: dependet enim inferior causa à superiore, à qua vim suam habet & essentiam: sed contra ordinem moralem est, ut majus imperium à minore, quòd ab illo dependet, elidatur. Ut Vicarius in Provincia nihil contra Domini jussum decernere potest, ut patrisfamilias in uxorem, liberos & servos potestas in civitate à Civili absorbetur: ita divinum imperium longè eminentius omnia humana complectitur, quibus contra illud ne mutire quidem licet, à quo solo, omne quod sunt, habent. Egregie hic Augustinus. *Si aliquid jusserit Curator, nonne faciendum est? non tamen, si Proconsul jubeat: non utiq; contemnis potestatem, sed eligis majori*

H *servire.*

servire. Rursus si ipse aliquid jusserit Proconsul, aliud jubeat Imperator, nunquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum? Ergò si aliud Imperator, aliud jubeat Deus, quid judicatur? major potestas Deus, da veniam ô Imperator! Cum verò definitorum ante humanum imperium duo genera sint, alia justa, & alia vetita: duo etiam sunt genera actuum imperii extra jus imperantis positi, *jussa à Deo vetare, & vetita jubere*: nam neque quod divino imperio factu necessarium est, imperio humano illicitum reddi quit, neque quod illo vetitum, hoc honestum. Ita in sacris ut maneamus, nec Evangelium, nec ministerium nec sacramenta eo modo subsunt imperio, ut intrinsece mutari possint: quamvis in externis circumstantiis varie illis imperitetur. Quare non licet Imperanti salutarem verbi divini prædicationem, & administrationem sacramentorum efficaciter prohibere, ut nimirum propter imperium illud fas non sit Pa[illegible]ribus officio suo defungi, & oviculis solatium accipere: sicut in aliis rebus, quæ in jure Principum existunt, gravissimè isti peccant, qui adversus jussa superiorum aliquid faciunt. Nam quin vi mera & nequiter adhibita potentia interdum Evangelii cursus retardetur, dubio caret. Deinde formulæ à Deo verbi & Sacramentorum ministerio præscripta mutationi humanæ non sunt obnoxiæ; ac denique in universum, quicquid ad fidem pertinet, & in sacris oraculis divinæ gratiæ consequendæ idoneum instrumentum commendatur, necessario tenendum est,

est, nullo Principibus in fidei articulos aut divinos cultus arbitrio relicto, quia non potest fidei articulus esse, nisi cœlo exierit, à quo solo, quid ad salutem credi fierive debeat, patefactum est: nec in bonam partem Deus illum se colendi modum accipit, qui humano ingenio excogitatus à vera luce ad ἐθελοθρησκείας gravissima summi Numinis censura ubique perstrictas abducit. Eadem ex contrariis & vetitorum ratio est, quæ in sacris non minùs licita à summis potestatibus fiunt, si præcipiantur, quàm incestuosum illud matrimonium, quod quondam apud Persas per leges publicas inter parentes & liberos contrahere licuit.

§. 6. Hucusque limites summi imperii in sacris patent: Hi aggeres sunt positi amplissimæ potestati, quos Princeps cum laxat, extra suam jurisdictionem jus dicenti impune non paretur, deficit enim obsequii necessitas, cum peccatum est in mandato. Tenendum tamen seriò est, ab obsequii negatione non dari transitum ad resistendi licentiam, si eo nomine subditis vis inferatur, quod noluerint libidinibus & injustitiæ Principis velificari: quamvis enim actus imperii, qui fertur ad illicita, careat effectu suo, id est, obligatione, manet tamen ordo civilis inter imperantes & parentes, quo stante Princeps majestate sua defenditur, quam vitia nec inquinant nec fugant. Itaque si imperans jusserit, quod Deus vetuit, cave ut moveare. Si minis facta respondent, si exequitur tyrannus, quod iracunda aut ferina mens suggerit, cave, ut resistas. Patientiæ hic clypeo opus est, non gladio, non ve-

neno, quod nonnulli liberaliter suadent. Sed reclamant Parricidis illis civiles rationes, oracula sacra & exempla piorum. Civitate semel instituta ad tuendam tranquillitatem, perit singulis civibus naturale illud resistendi jus, quod ad arcendam injuriam habent, & absorbetur à publico fine, quem non licet consequi, salva resistendi eis, qui præsunt Reipublicæ, licentia. Distinctæ sunt imperantium & parentium functiones, quibus confusis incondita & dissociata multitudo fit, ut Cyclopum illa, ubi * ἀκούει οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός: sive ut est apud Homerum

* θεμιστεύει δ' ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων.

non societas ad juris participationem ordinata, qui præcipuus est scopus in Rempublicam coeuntium: quemlibet decet curare, quod sui est muneris & officii, non alienum invadere. Qui imperioso majestatis charactere pollent, summum rerum arbitrium à Diis accepere: aliis obsequii gloria relicta est. His Princeps ut instrumentis utitur, ad procurandam civilem salutem, propediem impediendam, quando causæ moventi restiterint: nec gravatè conditionem suam ferre debent, quam sibi ipsis fecerunt. Hæc enim est consensio eorum, qui Civitatem constituerunt, ordine publico animatam; ut apud quos rerum summa est, non tantum suprema jubendi vetandique potestate polleant, sed & sacrosancti sint & ab omni injuria defensi, ut eo majore & auctoritate & fiducia Rempublicam administrent. Duobus his munimentis semel perruptis solvitur societatis operosa compages,

& in-

& incerto obſequii imperiique jure, cui plusquam Trojanorum Palladio tranquillitas omnium nititur, inter factiones & ἀναρχίαν miſerè jactatur publica navis: illuſtris eſt hanc in rem apud Dionem Caſſium locus, quem hûc tranſcribere lubet. * οὐ μέν τοι καὶ ἐγὼ, inquit, οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήειόν τι γένεσθαί ποτε, εἰ τὸ ταχθὲν ὑπερηλεῖν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. Σκέψασθε δὲ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι; ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευτῶν ἀμελήσωσι; τίς ὑγίεια νοσοῦσι, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι; τίς δ' ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι. Φύσει τε γὰρ ἀναγκαῖά τινα καὶ σωτήεια τῷ μὲν ἄρχειν ὡς τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ ἄρχεσθαι τέτακται. Nec rectè aliquis objecerit, boni alicujus & juſtitiæ fruendæ cauſa homines olim aliis ſe ſubjecisſe, non ut ad injurias & inſaniam eorum paterent, quos tueri oves ſuas oportet, non deglubere: ceſſante itaque fine illo ceſſare etiam obligationis neceſſitatem, tanquam ex conditionis defectu, ſine qua nunquam in ſocietatem itum fuiſſet: nam ſi vis ineſt huic argumento, illa tantum erit, ut ſi in omnium certiſſimam perniciem Rex feratur, omnes etiam ſibi conſulere poſſint: non verò etiam ſi unum alterumve ex univerſa multitudine petat. Procul dubio enim ſatius eſt obligare aliquem Civium ad tantam patientiam, quam ſingulis concedere, ut de damno & injuriis ſibimet ipſis caveant, pernicioſiſſimo exemplo, quod mox aliis velum fuerit improbis cupiditatibus tegendis: nec eſt tanti unius ſalus,

ut propter eam Respublica periclitari debeat, quæ in ſecuritate imperantium maxima ſui parte conſiſtit : iſtâ enim peſſundatâ, nemo privatorum ſoſpes ex communi naufragio enatat; ſed citra magnum boni publici incommodum aliquando civis jacturam facimus. Et ſanè quin primi ordinis civilis auctores ea mente fuerint, non dubitandum, multò minùs verò, quin ſe ipſos ad tam ſtrictam parendi neceſſitatem abdicato reſiſtendi jure potuerint obligare: non tantum major pars minorem, ex ſocietatis ratione. quæ non fert, ut hæc illi ſe opponat, ne quidem ad ſui conſervationem, ſed & ſinguli ſeipſos: nihil enim peccat, qui in patriæ commodum juri ſuo renunciat, quod naturâ habet, & patitur potius injurias, quam ut ordinis publici ſalutarem faciem reſiſtendo convulſiſſe videatur, qua integra & incolumi etiam privatorum res, utcunque per vices turbatæ, melius ſe habent, quam ſi unusquisque contempta Reipublicæ ſanctimonia ſibi privato vigilet. Rectè ſapientiſſimus (*a*) Plato. * τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ ξυμφέρει τῷ κοινῷ καὶ τῷ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢν τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον: Nec pejus Xenophon. * ὅστις ἐν πολέμῳ ὢν στασιάζει πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: ratio apud (*b*) Livium eſt, quia *Reſpublica incolumis etiam privatas res ſalvas facilè præſtat: publica prodendo tua nequicquam ſerves*, id quod paulo prolixius Thucydides ita explicavit. * Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλέω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὖ πραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλ-

(*a*) de Leg. lib. 4. (*b*) l. 26. c. 36.

ἢ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν, διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἧσσον ξυναπόλλυται: κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασώζεται: ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίας ξυμφορὰς οἵα τε φέρειν : εἷς δὲ ἕκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατος : πῶς οὐ χρὴ πάντας ἀμύνειν αὐτῇ, καὶ μὴ, ὃ νῦν ὑμεῖς δρᾶτε ταῖς κατ' οἶκον ἐκπεπληγμένοι, τοῦ κοινοῦ τῆς σωτηρίας ἀφίεσθαι. Quod si itaque aliquando Civitatum Rectores nimia formidine, iracundia, amore, aut aliis affectibus præpediti à regio publicæ salutis & juris tramite abducantur, inter infrequentia id habendum, interventu meliorum deinde compensanda: Abusus hic est legitimæ potestatis, potiùs ferendus, ut alia fortuita, quàm propter eum amplissimus usus in discrimen vocandus. Vocaretur verò in maximum discrimen, si cuilibet ex privatis jus esset malè imperantibus nocere: nam propediem alii præjudicio invitati etiam bonos Principes opprimerent, qui ad eorum rationes & vota minus imperant: injuriam enim sibi fieri tunc etiam interpretabuntur, quando libidines & scelera vindicant. Quamobrem longè præstat tolerare (a) *luxum & avaritiam dominantium, quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala*, quàm pessimo exemplo parricidiis præire. Sanè lex, quæ securitati imperantium propter publicam utilitatem cavet, non deficit in speciali malæ administratæ Reipublicæ casu, de quo ne quidem suspicari voluit: sed mavult hunc dissimulare potius, ac surda, quod ajunt, aure prætervehere, quàm vel apicem de rigore suo remittere, * in

H 4 quo

(a) Tacit. 4. Histor. 74. 4.

quo omnium populorum tranquillitas consistit. Quod de civili lege quondam (*a*) Cato dixit, *nullam legem satis commodam esse, id modo quari, si majori parti & in summa prodest*, in hac quoque verissimum est. Prodest enim professò majori gentium parti non lædi imperantes, quorum plurimi sunt rei publicæ studiosi; quibus verò id non prodest, illi sub lege tamen sunt, & communibus regulis constringuntur, quia etsi ratio legis in isto speciali facto cesset, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici oportet: id enim melius est, quàm absque norma vivere, aut eam cujusque arbitrio permittere: Appositè (*b*) Tacitus ad hanc rem; *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.* Et (*c*) Seneca. *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquid tentari*: idque ad servandam domi militiæque disciplinam multis in negotiis usu venit. (*d*) Miles, qui castigare se volenti Centurioni restiterit, à veteribus notatur: Si vitem tenuit, militiam mutat: Si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur, nullo discrimine, jure injuriave à centurione cæsus sit. Quid verò militaris illa decimatio, qua re ex ignavia aut seditione militum male gesta decimi cujusque jugulum sorte petitur, an reprobanda exinde est, quod fortissimo etiam possit periculum creare? Senatus Consultum Silianum quis nescit, servos omnes occiso Domino & incerto percussore

(*a*) Liv. lib. 34. c. 2. (*b*) Annal. 14. c. 44. 7.
(*c*) de Benef. l. 7, c. 16. (*d*) Macer, in L. Mil. §. 5. ff. de re mil.

cussore ad supplicium trahens, quamvis in innoxios sæpè animadvertatur? Hac severitate si Respublica ad Dominorum securitatem uti potuit, quanto magis, cum de Principis salute, in qua omnium etiam salus vertitur, munienda solliciti sumus? Nec id quidem immeritò, summo imperio per se multorum odiis exposito, & miserabili Principum conditione, *quibus de conjuratione comperta non creditur nisi occisis:* ut nulla legum cura videri nimia debeat, quando unus omnium centrum vel amoris vel odii. Tribuni olim apud Romanos ἄσυλοι: i. e. inviolabiles erant: quantò justius verò Reges, qui plus quàm Tribuni? Adde nunc etiam Deum, à quo Reges, boni & mali; Quî scis itaque, an ad vindicanda populi delicta hoc instrumentum adhibeat, quod anceps retundere. Verè Vatum (a) Princeps.

—— * δεινὸν δὲ γένος βασιλήϊόν ἐστι
Κτείνειν: ——

Et sol Philosophiæ. * οἱ ἀρχὴν ἔχων ἐπιτάξειν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι: ipso nomine tuti sunt: nam * ἄρχοντές εἰσιν, ὥσθ' ὑπεικτέον, τιμή; ait Sophocles: Item Plutarchus in Agide. * οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν: non tantum si justè imperant, verum etiam quando injuriosè. Æschilus censuit. * Τραχὺς μόναρχος καὶ οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ. Item Euripedes: * Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼς φέρειν. Deniq; Sophocles etiam:

Ἀλλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν
Καὶ σμικρὰ, καὶ δίκαια, καὶ τἀναντία.

H 5 Quod

(a) Homer. Odyss. π.

Quod à Seneca ita versum:

Indigna digna habenda sunt, Rex quæ facit:
Æquum atq; iniquum Regis imperium feras.

Quin privatis ipsis, si me audient, auctor fuerim, ut injurias potius tolerent, quàm præfractè reluctentur. Quid lucri enim, quid spei eis captatur? Parata est pestis, sive pareant vitæ Regis, sive occidant: ibi irritatior contumacia tua redditus mox te perdet: nam tenuissimi sunt Principum animi, & omnis freni impatientes; Hic facinoris ultor est, quisquis successit, (*a*) *tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultione*: quippe ad suam etiam securitatem pertinere existimabit, percussorem ulcisci: & vel exempli causa

(*b*) *Regi tuenda maxime Regum est salus.*

Ac profectò habet aliquid secreti fati, velut Sejani equus, imperantium vita, quàm nec innoxiè quidem lædere citra vindictæ metum licet. * Prudenter sapientes observarunt, regicidium vix unquam impunè auctoribus mansisse, etiamsi per imprudentiam aut casu peccaverint. Triste hujus rei est in Gallia exemplum Mongomerii Comes, Heinrici II. Regis in hastiludio interfector; Hic quamvis & provocatus à Rege & omnino ad certamen coactus tamen cæde regiâ piacularis creditus est, & ob eandem causam Lutetiæ jussu Reginæ securi percussus: *nam quod illi perduellionis affictum est*, ait (*c*) Thuanus, *aut superioribus edictis aut data nuper fide remissum fuerat: sed hoc impotenti Regentis desiderio condonatum, quæ hominem regia morte pia-*

(*a*) Tac. Hist. c. 44. 4. (*b*) Senec. Oedip. (*c*) Hist. l. 58.

te piacularem quavis ratione pœna dedi postulabat, ut hoc insigni exemplo omnes discant, solo casu non tantum consilio nocentes effici, quicunque vel imprudenter perniciem Principibus attulerint. Nec privatis saltem patientia prodest, sed & universitati, quæ cum salum illud publicum quocunque colore turbat, sæpius ipsa fluctibus mergitur. Altissimas radices Regum potentia habet, & raro ea *moles convelli sine convellentium exitio potest.* Ut (*a*) Tacitus loquitur. Unde factiones, dissidia, clades, denique bellum civile, quod mare ipsum calamitatum, & in quo misera etiam victoria est. Quid nî igitur (*b*) Favonio credamus? * χεῖρον εἶναι μοναρχίας παρανόμου πόλεμον ἐμφύλιον. Adeoque sanè laudabilius, utilius, melius, ferre onus, quam cervicibus excutere in caput tuum recasurum. Opportuna est hic (*c*) Taciti admonitio, *meminisse temporum, quibus nati sumus: & bonos Principes votis expetere, qualescunque tolerare.*

§. 7. Et ita quidem nos Philosophiæ præcepta atque civiles rationes docent: Sed ex sacris literis huic rei major evidentia & certitudo conciliatur. Nam si Deus nos durare ad superiorum injurias voluit, quid miseri recalcitramus? Voluisse autem (*d*) Paulus testis est, cujus luculentum præceptum, * πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω: rationem addit. οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ θεοῦ: αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν: οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται:

(*a*) Histor. l. 4. (*b*) Apud Plutarch. in Brut.
(*c*) Histor. l. 4. c. 8. n. 3. (*d*) Rom. 13.

quo loco primo notandum, loqui Apostolum de Potestatibus in abstracto, i. e. civili imperio, citra personæ, cui inest, respectum: omnis enim potestas à Deo est: at vitiosus Princeps, at Tyrannus in sensu composito non est à Deo, à quo malum non descendit: ergo dictum de potestate sola intelligendum, quæ etiam in subjecto corrupto immaculata manet & sine labe. Vitium enim & sævitiam perditissimus homo de suo adjicit, imperium non inficit. Deinde imperium illud, cui omnis anima subdita esse jubetur, non tantum boni & justi Principes, sed etiam mali ac crudeles possidere possunt: ut enim virtutes morales imperium nullum dant, ita nec vitia auferunt: quis pejor Saule Rege? quis Deo inobedientior, & in homines, imprimis verò proceres regni ac ipsum divino digito destinatum successorem magis injurius? Agnovit tamen David in Tyranno etiam unctum illud Domini: illud inviolabile Characteris cœlestis asylum. Unde porro sequitur, super eminentes potestates esse ordinationem Dei tunc etiam, cum in subiecto vitioso sunt, ac proinde resistentes malis & injuriosis Dominis non minus ordinationi divinæ resistere, quàm si optimis aut æquissimis: neque enim minus his illi imperium habent: non ad personas nec ad imperantium vitam respicit Paulus, quæ profectò sæpius omnibus iniquitatibus polluta non à Deo: sed ad potestatem, quam semper Deus dat, licet quandoque ingrato aut minus digno: unde apposite Chrysostomus ad hunc locum notat, non Principem quemlibet à Deo, sed quamlibet potestatem esse. Falsus

itaque

itaque eſt & veterator (*a*) Miltonius, qui Pauli dictum, ad eos, qui Tyrannis obſiſtunt non pertinere putat. Certe Tyrannus in ſenſu compoſito non eſt ordinatio Dei, ſed poteſtas illa, quam cœlitus accepit: Verum Tyranno reſiſtendo poteſtati etiam, & ordinationi Dei reſiſtitur, quæ in eo conſiſtit, ut parentes obediamus ſuperioribus, non tantum cum pie & juſte regnant, ſed & ſi avarè & crudeliter: ut (*b*) alibi pluribus contra Miltonium explicavi. Quarto is, qui reſiſtit, Apoſtolo, ſignatè admodum dicitur, ὁ ἀντιτασσόμενος, quaſi ex æquo cum imperante compoſitus, ſicut duæ acies hoſtiles propediem conflicturæ ſibi invicem opponuntur. Hunc reſiſtendi modum damnat, qui injuriis non ferendis ſed propellendis aptus eſt. Si Princeps aliquem animo cædendi occidendive invadat, ἀντιτασσόμενος eſt, qui vitâ & corpus gladio aut quocunq; telo*cum invaſoris periculo defendit, non qui fugit: Si contra jus ſpoliare rebus ſubditos cupit, ἀντιτάσσεται ille, qui raptorem violenter repellit, verberat, interficit: non qui occultat res, donec prætererit furor. Denique comminatio reſiſtentibus dictatur, quod ſibi ipſis judicium accipient: æternum imprimis, niſi reſipuerint: non excluſo tamen temporali, nam rariſſime factioſis aut regicidis ſeditiones inſidiæque bene cedunt, ſed divina Nemeſis, in cujus ſpeciali tutela Reges ſunt, plerumque furias jam ipſo ſucceſſu ſecuras opprimit: *ne vel unquam improbis timor vel ſpes abſit calamitoſæ virtuti*: ut hæc Barclai verba in-

(*a*) In defenſ. pro popul. Angl. c 4.
(*b*) Obſerv. in H. Grot. l. 1. c. 4. §. 4.

lebratione, & quæ tunc fieri communiter solent: quantæ imperantium partes, ut omnia εὐσχημόνως fiant & κατὰ τάξιν? in ejus potestate & arbitrio hora est, qua ad laudes, preces & concionem convenitur: tum singulorum ordo, argumentum, tempus durationis: In (a) novellis Justiniani constitutionibus plurimæ in hanc rem leges inveniuntur, quæ omnia nunc Pontifices sui juris esse volunt: veluti, Baptismi & Sacræ communionis canones elata voce pronunciandos, ut à populo exaudiantur. Sacra mysteria in privatis domibus non peragenda: nec litanias à Laicis nisi præsentibus Clericis canendas. Circa personas etiam sacris functionibus destinatas multa inveniuntur disposita: ut ne Episcopus ab Ecclesia absit, nisi summæ potestatis consensu, & ne sic quidem amplius anno: ne Episcopus ordinetur, nisi annos triginta quinque habeat: alia. Præterea à summa potestate libertas religionis dependet, quam sub illius præsidio non tantum citra metum profiteri, sed & absque incommodo continuare licet, amotis impedimentis cùm quæ pietati externa vi officiunt, sicut Cyrus & Darius templum instaurari permiserunt cohibitis per severissima edicta adversariis, cum pecuniarum ad sustinendas impensas, pecorumque victimis faciendis idoneorum ex publico erogatione. Item Constantini & Licinii proposito mandato Christiani ἐλευθέρως καὶ ἀπλάστως ea facere licuit, quæ religio Christiana desiderat: tum quæ scandalo dato & vitio rei, quemadmo-

(a) Nov. 137. c. 6. Nov. 58. & 131. c. 8. Novell. 123. c. 23. & c. 13. & 9.

admodum piissimi quique Judæorum Reges succidunt lucos, amovent excelsa: confringunt statuas, idola, etiam res antiquitate & miraculorum recordatione conspicuas: ut serpentem æneum, à Mose quondam erectum, quòd ei à populo superstitioso adoleretur: Paganica templa Christiani Imperatores claudi jusserunt, ne recens conversi per mores inveteratos recidivam paterentur. De pœnis in sacrilegos, in blasphemos constitutis, de præmiis item, honoribus, privilegiis ac indultis sacro ordini ab Imperatoribus profuse concessis quid in tanta luce multa dicere attinet?

§. 5. Sed non admittunt imperium actiones definitæ *contra se*, nec actus imperii imperabiles sunt, qui repugnando naturali vel divino juri actionem ipsam intrinsecus immutant: ratio est, quoniam quod superior potestas duratura semel lege definivit, id inferiori non licet rescindere: dependet enim inferior causa à superiore, à qua vim suam habet & essentiam: sed contra ordinem moralem est, ut majus imperium à minore, quòd ab illo dependet, elidatur. Ut Vicarius in Provincia nihil contra Domini jussum decernere potest, ut patrisfamilias in uxorem, liberos & servos potestas in civitate à Civili absorbetur: ita divinum imperium longè eminentius omnia humana complectitur, quibus contra illud ne mutire quidem licet, à quo solo, omne quod sunt, habent. Egregie hic Augustinus. *Si aliquid jusserit Curator, nonne faciendum est? non tamen, si Proconsul jubeat: non utiq; contemnis potestatem, sed eligis majori*

 servire.

servire. Rursus si ipse aliquid jusserit Proconsul, aliud jubeat Imperator, nunquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum? Ergò si aliud Imperator, aliud jubeat Deus, quid judicatur? major potestas Deus, da veniam ô Imperator! Cum verò definitorum ante humanum imperium duo genera sint, alia justa, & alia vetita: duo etiam sunt genera actuum imperii extra jus imperantis positi, *jussa à Deo vetare, & vetita jubere*: nam neque quod divino imperio factu necessarium est, imperio humano illicitum reddi quit, neque quod illo vetitum, hoc honestum. Ita in sacris ut maneamus, nec Evangelium, nec ministerium nec sacramenta eo modo subsunt imperio, ut intrinsece mutari possint: quamvis in externis circumstantiis varie illis imperitetur. Quare non licet Imperanti salutarem verbi divini prædicationem, & administrationem sacramentorum efficaciter prohibere, ut nimirum propter imperium illud fas non sit Pastoribus officio suo defungi, & oviculis solatium accipere: sicut in aliis rebus, quæ in jure Principum existunt, gravissimè isti peccant, qui adversus jussa superiorum aliquid faciunt. Nam quin vi mera & nequiter adhibita potentia interdum Evangelii cursus retardetur, dubio caret. Deinde formulæ à Deo verbi & Sacramentorum ministerio præscripta mutationi humanæ non sunt obnoxiæ: ac denique in universum, quicquid ad fidem pertinet, & in sacris oraculis divinæ gratiæ consequendæ idoneum instrumentum commendatur, necessario tenendum est,

eſt, nullo Principibus in fidei articulos aut divinos cultus arbitrio relicto, quia non poteſt fidei articulus eſſe, niſi cœlo exierit, à quo ſolo, quid ad ſalutem credi fierive debeat, patefactum eſt: nec in bonam partem Deus illum ſe colendi modum accipit, qui humano ingenio excogitatus à vera luce ad ἐθελοθρησκείας graviſſima ſummi Numinis cenſura ubique perſtrictas abducit. Eadem ex contrariis & vetitorum ratio eſt, quæ in ſacris non minùs licita à ſummis poteſtatibus fiunt, ſi præcipiantur, quàm inceſtuoſum illud matrimonium, quod quondam apud Perſas per leges publicas inter parentes & liberos contrahere licuit.

§. 6. Hucusque limites ſummi imperii in ſacris patent: Hi aggeres ſunt poſiti ampliſſimæ poteſtati, quos Princeps cum laxat, extra ſuam jurisdictionem jus dicenti impune non paretur, deficit enim obſequii neceſſitas, cum peccatum eſt in mandato. Tenendum tamen ſeriò eſt, ab obſequii negatione non dari tranſitum ad reſiſtendi licentiam, ſi eo nomine ſubditis vis inferatur, quod noluerint libidinibus & injuſtitiæ Principis velificari: quamvis enim actus imperii, qui fertur ad illicita, careat effectu ſuo, id eſt, obligatione, manet tamen ordo civilis inter imperantes & parentes, quo ſtante Princeps majeſtate ſua defenditur, quam vitia nec inquinant nec fugant. Itaque ſi imperans juſſerit, quod Deus vetuit, cave ut moveare. Si minis facta reſpondent, ſi exequitur tyrannus, quod iracunda aut ferina mens ſuggerit, cave, ut reſiſtas. Patientiæ hic clypeo opus eſt, non gladio, non ve-

neno, quod nonnulli liberaliter suadent. Sed reclamant Parricidis illis civiles rationes, oracula sacra & exempla piorum. Civitate semel instituta ad tuendam tranquillitatem, perit singulis civibus naturale illud resistendi jus, quod ad arcendam injuriam habent, & absorbetur à publico fine, quem non licet consequi, salva resistendi eis, qui præsunt Reipublicæ, licentia. Distinctæ sunt imperantium & parentium functiones, quibus confusis incondita & dissociata multitudo fit, ut Cyclopum illa, ubi * ἀκούει οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός: sive ut est apud Homerum

* θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων.

non societas ad juris participationem ordinata, qui præcipuus est scopus in Rempublicam coeuntium: quemlibet decet curare, quod sui est muneris & officii, non alienum invadere. Qui imperioso majestatis charactere pollent, summum rerum arbitrium à Diis accepere: aliis obsequii gloria relicta est. His Princeps ut instrumentis utitur, ad procurandam civilem salutem, propediem impediendam, quando causæ moventi restiterint: nec gravatè conditionem suam ferre debent, quam sibi ipsis fecerunt. Hæc enim est consensio eorum, qui Civitatem constituerunt, ordine publico animatam; ut apud quos rerum summa est, non tantum suprema jubendi vetandique potestate polleant, sed & sacrosancti sint & ab omni injuria defensi, ut eo majore & auctoritate & fiducia Rempublicam administrent. Duobus his munimentis semel perruptis solvitur societatis operosa compages,

& in-

& incerto obsequii imperiique jure, cui plusquam Trojanorum Palladio tranquillitas omnium nititur, inter factiones & ἀναρχίαν miserè jactatur publica navis: illustris est hanc in rem apud Dionem Cassium locus, quem hûc transcribere lubet. * οὐ μέντοι καὶ ἐγὼ, inquit, οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήριόν τι γενέσθαι ποτὲ, εἰ τὸ ταχθὲν ὑπερηλεῖν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. Σκέψασθε δὲ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι; ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευτῶν ἀμελήσωσι; τίς ὑγίεια νοσοῦσι, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι; τὶς δὲ ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι. φύσει τε γὰρ ἀναγκαῖα τινὰ καὶ σωτήρια τὸ μὲν ἄρχειν ὡς τοῖς ἀνθρώποις, τὸ δὲ ἄρχεσθαι τέτακται. Nec rectè aliquis objecerit, boni alicujus & justitiæ fruendæ causa homines olim aliis se subjecisse, non ut ad injurias & insaniam eorum paterent, quos tueri oves suas oportet, non deglubere: cessante itaque fine illo cessare etiam obligationis necessitatem, tanquam ex conditionis defectu, sine qua nunquam in societatem itum fuisset: nam si vis inest huic argumento, illa tantum erit, ut si in omnium certissimam perniciem Rex feratur, omnes etiam sibi consulere possint: non verò etiam si unum alterumve ex universa multitudine petat. Procul dubio enim satius est obligare aliquem Civium ad tantam patientiam, quam singulis concedere, ut de damno & injuriis sibimet ipsis caveant, perniciosissimo exemplo, quod mox aliis velum fuerit improbis cupiditatibus tegendis: nec est tanti unius salus,

ut propter eam Respublica periclitari debeat, quæ in securitate imperantium maxima sui parte consistit: istâ enim pessundatâ, nemo privatorum sospes ex communi naufragio enatat; sed citra magnum boni publici incommodum aliquando civis jacturam facimus. Et sanè quin primi ordinis civilis auctores ea mente fuerint, non dubitandum, multò minùs verò, quin se ipsos ad tam strictam parendi necessitatem abdicato resistendi jure potuerint obligare: non tantum major pars minorem, ex societatis ratione, quæ non fert, ut hæc illi se opponat, ne quidem ad sui conservationem, sed & singuli seipsos: nihil enim peccat, qui in patriæ commodum juri suo renunciat, quod naturâ habet, & patitur potius injurias, quam ut ordinis publici salutarem faciem resistendo convulsisse videatur, qua integra & incolumi etiam privatorum res, utcunque per vices turbatæ, melius se habent, quam si unusquisque contempta Reipublicæ sanctimonia sibi privato vigilet. Rectè sapientissimus (*a*) Plato. * τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ ξυμφέρει τῷ κοινῷ καὶ τῷ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢν τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον: Nec pejus Xenophon. * ὅστις ἐν πολέμῳ ἂν στασιάζει πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν, ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: ratio apud (*b*) Livium est, quia *Respublica incolumis etiam privatas res salvas facilè præstat: publica prodendo tua nequicquam serves*, id quod paulo prolixius Thucydides ita explicavit. * Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλέω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν

δὲ σφαλ-

(*a*) de Leg. lib. 4. (*b*) l. 26. c. 36.

ἢ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φαρόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν, διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἧσσον ξυναπόλλυται: κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασώζεται: ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίας ξυμφορὰς οἵα τε φέρειν : εἷς δὲ ἕκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατος : πῶς οὐ χρὴ πάντας ἀμύνων αὐτῇ, καὶ μὴ, ὃ νῦν ὑμεῖς δρᾶτε ταῖς καὶ οἶκον ἐκπεπληγμένοι, τοῦ κοινοῦ τῆς σωτηρίας ἀφίεσθαι. Quod si itaque aliquando Civitatum Rectores nimia formidine, iracundia, amore, aut aliis affectibus præpediti à regio publicæ salutis & juris tramite abducantur, inter infrequentia id habendum, interventu meliorum deinde compensanda: Abusus hic est legitimæ potestatis, potiùs ferendus, ut alia fortuita, quàm propter eum amplissimus usus in discrimen vocandus. Vocaretur verò in maximum discrimen, si cuilibet ex privatis jus esset malè imperantibus nocere: nam propediem alii præjudicio invitati etiam bonos Principes opprimerent, qui ad eorum rationes & vota minus imperant: injuriam enim sibi fieri tunc etiam interpretabuntur, quando libidines & scelera vindicant. Quamobrem longè præstat tolerare (a) *luxum & avaritiam dominantium, quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala*, quàm pessimo exemplo parricidiis præire. Sanè lex, quæ securitati imperantium propter publicam utilitatem cavet, non deficit in speciali malæ administratæ Reipublicæ casu, de quo ne quidem suspicari voluit: sed mavult hunc dissimulare potius, ac surda, quod ajunt, aure prætervehere, quàm vel apicem de rigore suo remittere, * in

H 4 quo

(a) Tacit. 4. Histor. 74. 4.

quo omnium populorum tranquillitas consistit. Quod de civili lege quondam (*a*) Cato dixit, *nullam legem satis commodam esse, id modo quæri, si majori parti & in summa prodest*, in hac quoque verissimum est. Prodest enim profectò majori gentium parti non lædi imperantes, quorum plurimi sunt rei publicæ studiosi; quibus verò id non prodest, illi sub lege tamen sunt, & communibus regulis constringuntur, quia etsi ratio legis in isto speciali facto cesset, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici oportet: id enim melius est, quàm absque norma vivere, aut eam cujusque arbitrio permittere: Appositè (*b*) Tacitus ad hanc rem; *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.* Et (*c*) Seneca. *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquid tentari*: idque ad servandam domi militiæque disciplinam multis in negotiis usu venit. (*d*) Miles, qui castigare se volenti Centurioni restiterit, à veteribus notatur: Si vitem tenuit, militiam mutat: Si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur, nullo discrimine, jure injuriave à centurione cæsus sit. Quid verò militaris illa decimatio, qua re ex ignavia aut seditione militum male gesta decimi cujusque jugulum sorte petitur, an reprobanda exinde est, quod fortissimo etiam possit periculum creare? Senatus Consultum Silianum quis nescit, servos omnes occiso Domino & incerto percussore

(*a*) Liv. lib. 34. c. 2. (*b*) Annal. 14. c. 44. 7.
(*c*) de Benef. l. 7. c. 16. (*d*) Macer, in l. Mil. §. 5. ff. de re mil.

cussore ad supplicium trahens, quamvis in innoxios sæpè animadvertatur? Hac severitate si Respublica ad Dominorum securitatem uti potuit, quanto magis, cum de Principis salute, in qua omnium etiam salus vertitur, munienda solliciti sumus? Nec id quidem immeritò, summo imperio per se multorum odiis exposito, & miserabili Principum conditione, *quibus de conjuratione comperta non creditur nisi occisis*: ut nulla legum cura videri nimia debeat, quando unus omnium centrum vel amoris vel odii. Tribuni olim apud Romanos ἄσυλοι: i. e. inviolabiles erant: quantò justius verò Reges, qui plus quàm Tribuni? Adde nunc etiam Deum, à quo Reges, boni & mali; Quî scis itaque, an ad vindicanda populi delicta hoc instrumentum adhibeat, quod anceps retundere. Verè Vatum (a) Princeps.

——— * δεινὸν δὲ γένος βασιλήϊόν ἐστι
Κτείνειν: ———

Et sol Philosophiæ. * εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπιτάξειν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι: ipso nomine tuti sunt: nam * ἄρχοντές εἰσιν, ὥς θ' ὑπεικτέον, τιμὴ; ait Sophocles: Item Plutarchus in Agide. * οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν: non tantum si justè imperant, verum etiam quando injuriosè. Æschilus censuit. * Τραχὺς μόναρχος κοὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ. Item Euripedes: * Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν. Deniq; Sophocles etiam:

Ἀλλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν
Καὶ σμικρὰ, καὶ δίκαια, καὶ τἀναντία.

(a) Homer. Odyss. π.

Quod à Seneca ita versum:

Indigna digna habenda sunt, Rex quæ facit:

Æquum atq; iniquum Regis imperium feras.

Quin privatis ipsis, si me audient, auctor fuerim, ut injurias potius tolerent, quàm præfractè reluctentur. Quid lucri enim, quid spei eis captatur? Parata est pestis, sive pareant vitæ Regis, sive occidant: ibi irritatior contumacia tua redditus mox te perdet: nam tenuissimi sunt Principum animi, & omnis freni impatientes; Hic facinoris ultor est, quisquis successit, (*a*) *tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultione*: quippe ad suam etiam securitatem pertinere existimabit, percussorem ulcisci: & vel exempli causa

(*b*) *Regi tuenda maxime Regum est salus.*

Ac profectò habet aliquid secreti fati, velut Sejani equus, imperantium vita, quàm nec innoxiè quidem lædere citra vindictæ metum licet. * Prudenter sapientes observarunt, regicidium vix unquam impunè auctoribus mansisse, etiamsi per imprudentiam aut casu peccaverint. Triste hujus rei est in Gallia exemplum Mongomerii Comes, Heinrici II. Regis in hastiludio interfector; Hic quamvis & provocatus à Rege & omnino ad certamen coactus tamen cæde regiâ piacularis creditus est, & ob eandem causam Lutetiæ jussu Reginæ securi percussus: *nam quod illi perduellionis affictum est*, ait (*c*) Thuanus, *aut superioribus edictis aut data nuper fide remissum fuerat: sed hoc impotenti Regentis desiderio condonatum, quæ hominem regia morte pia-*

(*a*) Tac. Hist. c. 44. 4. (*b*) Senec. Oedip. (*c*) Hist. l. 58.

te piacularem quavis ratione pœnæ dedi postulabat, ut hoc insigni exemplo omnes discant, solo casu non tantum consilio nocentes effici, quicunque vel imprudenter perniciem Principibus attulerint. Nec privatis saltem patientia prodest, sed & universitati, quæ cum salum illud publicum quocunque colore turbat, sæpius ipsa fluctibus mergitur. Altissimas radices Regum potentia habet, & raro ea *moles convelli sine convellentium exitio potest.* Ut (*a*) Tacitus loquitur. Unde factiones, dissidia, clades, denique bellum civile, quod mare ipsum calamitatum, & in quo misera etiam victoria est. Quid nî igitur (*b*) Favonio credamus? * χεῖρον εἶναι μοναρχίας παρανόμου πόλεμον ἐμφύλιον. Adeoque sanè laudabilius, utilius, melius, ferre onus, quam cervicibus excutere in caput tuum recasurum. Opportuna est hic (*c*) Taciti admonitio, *meminisse temporum, quibus nati sumus, & bonos Principes votis expetere, qualescunque tolerare.*

§. 7. Et ita quidem nos Philosophiæ præcepta atque civiles rationes docent: Sed ex sacris literis huic rei major evidentia & certitudo conciliatur. Nam si Deus nos durare ad superiorum injurias voluit, quid miseri recalcitramus? Voluisse autem (*d*) Paulus testis est, cujus luculentum præceptum, * πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω: rationem addit. οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ θεοῦ: αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν: οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται: qui

(*a*) Histor. l. 4. (*b*) Apud Plutarch. in Brut.
(*c*) Histor. l. 4. c. 8. n. 3. (*d*) Rom. 13.

itaque eſt & veterator (*a*) Miltonius, qui Pauli dictum, ad eos, qui Tyrannis obſiſtunt non pertinere putat. Certe Tyrannus in ſenſu compoſito non eſt ordinatio Dei, ſed poteſtas illa, quam cœlitus accepit: Verum Tyranno reſiſtendo poteſtati etiam, & ordinationi Dei reſiſtitur, quæ in eo conſiſtit, ut parentes obediamus ſuperioribus, non tantum cum pie & juſte regnant, ſed & ſi avarè & crudeliter: ut (*b*) alibi pluribus contra Miltonium explicavi. Quarto is, qui reſiſtit, Apoſtolo, ſignatè admodum dicitur, ὁ ἀντιτασσόμενος, quaſi ex æquo cum imperante compoſitus, ſicut duæ acies hoſtiles propediem conflicturæ ſibi invicem opponuntur. Hunc reſiſtendi modum damnat, qui injuriis non ferendis ſed propellendis aptus eſt. Si Princeps aliquem animo cædendi occidendive invadat, ἀντιτασσόμενος eſt, qui vitá & corpus gladio aut quocunq; telo*cum invaſoris periculo defendit, non qui fugit: Si contra jus ſpoliare rebus ſubditos cupit, ἀντιτάσσεται ille, qui raptorem violenter repellit, verberat, interficit: non qui occultat res, donec præterierit furor. Denique comminatio reſiſtentibus dictatur, quod ſibi ipſis judicium accipient: æternum imprimis, niſi reſipuerint: non excluſo tamen temporali, nam rariſſime factioſis aut regicidis ſeditiones inſidiæque bene cedunt, ſed divina Nemeſis, in cujus ſpeciali tutela Reges ſunt, plerumque furias jam ipſo ſucceſſu ſecuras opprimit: *ne vel unquam improbis timor vel ſpes abſit calamitoſæ virtuti:* ut hæc Barclai verba in-

(*a*) In defenſ. pro popul. Angl. c 4.
(*b*) Obſerv. in H. Grot. l. 1. c. 4. §. 4.

ba inflexo paulatim sensu huc applicemus. Et hunc esse Paulini loci genuinum sensum ipsissima veritas (*a*) Christus explicat, qui gladium à Petro in nocturnos grassatores vibratum in vaginam recondi jubet, addito, * πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπόλλυνται, quibus verbis diserte improbat defensionem, quæ vi fiat, contra vim etiam injustissimam, sed publica auctoritate illatam: quæ enim major crudelitas, quæ insolentior tyrannis esse poterat, quam illa Judæorum, qua extortis à Pilato per calumnias stipatoribus in mundi Salvatorem, ad crucem capiendum usi sunt? quod justius defensionis nomen, quæ pia magis & legitima indignatio, quàm Petri, qui pro Domino & Magistro meritissimo pugnavit? Reprimit tamen præliandi impetum Christus, & ad patientiam Petrum hortatur, eo quod nullam legitimam capiendi arma vocationem habeat; subjuncta generali comminatione, omnes perituros gladio, qui citra officium publicum privata manu etiam defensionis causa ensem arripuerint, i. e. quocunque modo vel injustis superiorum cupiditatibus violenter restiterint. Quod idem à (*b*) Petro paulo disertius traditur, qui, dum servos cum omni timore Dominis subditos esse jubet, non tantum bonis & æquis, sed & duris, σκολιοῖς, una opera officium boni civis exprimit: nam rationes, quas adjicit, ut nunc imperium taceam, subditos non minus quam servos stringunt: commendat enim patientiæ virtutem duplici potissimum loco: tum quod decorum sit, innocentes imperantium injurias

(*a*) Matth. 26, 52. (*b*) 1. Epist. 2, 12.

jurias pati : * Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν θεοῦ ὑποφέρει τὰς λύπας, πάσχων ἀδίκως. Ποῖον γὰρ κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο γὰρ χάρις παρὰ θεῷ : tum quod necessarium, exemplo à Christo relicto, qu d sequi oportet. * Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπολιμβάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθήσετε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντιλοιδόρει: πάσχων οὐκ ἠπείλει. In Clementis quoque constitutionibus quod uno loco de servorum obsequio cum injuriarum patientia conjuncto dicitur, * ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ; id alio ad regem etiam extenditur : * Βασιλείᾳ οὐ θεμιτὸν ἐπανίστασθαι : quod enim in minoribus societatibus constitutis non licet : quomodo eis liceat, qui majoris & omnium perfectissimæ participes majori etiam & eminentiori imperio subsunt, quod cætera omnia augustissimo complexu in se comprehendit ? unde rectè sapienter ab officio filii, patris iram ferentis ad illud subditi transierunt. De Lysimacho (*a*) Justinus ait, *magno animo Regis velut parentis contumeliam tulit* : & notum est apud (*b*) Livium illud: *Ut parentum sævitiam, sic patriæ PATIENDO AC FERENDO leniendam esse.* Ius regium, quod apud Samuelem legitur, quamvis de verô jure, id est facultate honestè & justè aliquid agendi sit, tamen quod in fine additur, populum gravi imperio pressum opem Dei implo-

(*a*) Lib. 15. (*b*) Lib. 27.

imploraturum, quod nimirum humana remedia nulla extarent, quin & ad injurias trahi possit, impedimentum non video. Equidem haud nego, potissimo sui sensu ad ipsum regiminis genus, quod regium & sua natura adstrictius severiusque est, & populo licentioso minus aptum, respicere, non exclusis tamen injuriis, ad quas à jure in regia purpura facilis transitus. Sed quicquid tandem hujus sit, id textus apertè indicat, subditos, si quid displiceat in Monarchia, sive hoc sit ipsa Reipublicæ forma, unius arbitrio relicta; sive dominantium luxus & injuriæ, omni humana ope destitutos solius Dei auxilium & vindictam implorare, minimè omnium verò sibimet ipsis consulere posse: ne verbis quidem, cum scriptum in (*a*) lege sit, *Diis*, i. e. imperantibus, *non maledices*, *& Principi in populo tuo non maledices*: peculiare aliquid præcipi quivis eô animadvertit, quod ne in privatum quidem falsa maledicta jacere liceat, ut speciali Principis mentione non opus fuisset: quare veris etiam maledictis abstinendum in Regem est: nam (*b*) κακηγορῶν τὸν ἄρχοντα εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει: quanto minùs facti atrocitate: apertè (*c*) David in sua etiam causa dixit: neminem esse posse insontem, qui manus Regi inferret: & (*d*) novimus eundem religione perculsum non mediocriter pœnituisse, quod vel fimbriam vestis regiæ tentasset; tantam personæ Saulis infensissimi hostis sui sanctitudinem esse intelligebat: Expectanda igitur divina manus est, & interea patienter jugum

(*a*) Deuter. 22. 28. (*b*) Problem. Arist. Sect. 40.
(*c*) 1. Sam. 26. 9. (*d*) 1. Sam. 24. 6.

gum ſubeundum, quod conditio noſtra nobis impoſuit. Perſas eo nomine Claudianus laudat, apud quos

——— *quamvis crudelibus æquè*
Paretur Dominis.

quo cum convenit, quod Tacitus habet: *Ferenda regum ingenia*, &: *bonos imperatores voto expetendos, qualescunq; tolerandos.*

§. 8. Sic vixit ſic docuit omni ævo vera Dei Eccleſia. In Vetere teſtamento Abrahamus & Iſacus, inquilini Philiſtrorum ac Ægypti Regibus uxores pene ſuas ceſſerunt, quod vitæ metuerent. Jacobi filii in Ægyptum commeatus parandi cauſa profecti & mox ab Oeconomo Joſephi ſacrilegii accuſati, quamvis nullius ſibi criminis conſcii eſſent, omiſſa omni defenſione capi ſe ſiverunt, ut innocentiam ſuam coram ipſo Prorege agerent. Populus verò Iſraeliticus in eadem Ægypto graviſſima ſervitute contra pacta conventa preſſus, & in opus publicum laterum conficiendorum damnatus totis quadringentis annis nullam ſeditionem excitaſſe legitur, Regibus omni crudelitatis genere in illos deſævientibus, juſſis quoque pueris recens natis omnibus necari, ut fœcundam gentem labore, inedia, deniq; maſculæ prolis defectu conficerent: Et tamen animos defuiſſe putas ſexies centum millibus hominum intolerabili liturgia ad extremam ferè deſperationem adactorum? nimis creduli ſunt & rerum humanarum ignari, qui ita ſentiunt. Quoties una aliqua Civitas, eaque nec opibus nec viribus valida adverſus potentiſſimum imperium ſurrexit, nulla omninò

boni eventus spe? gravissimi enim sunt morsus irritatæ necessitatis & non raro homines tædio vitæ abrumpendæ ipsa *desperatione in audaciam accinguntur*: itaque conscientia profectò fuit, non metus à periculis, quæ impetum parandæ libertatis tenuit; Hæc longe fortiora animo vincula injicit, quàm quæ ferrea corpus vinciunt, & vindice Deo terret, cùm ab hominibus securè agitur. Scilicet à teneris sic instituti Israëlitæ erant, ferendas imperantium injurias potiùs, quam repellendas, & spiritualibus armis, precibus, votis piis, patientia contra pugnandum, non gladio. Sincera hac pietate imbuti indignissima quotidie sustinere maluerunt, quàm motu suscitato in Deum peccare, in Regem, in boni subditi officium. Rapiebantur in horas à tenerrimis parentum complexibus plorabundi infantes ad necem, & ipse populus à domesticis curis ad publicum opus, plagas, verbera, servitutem: & quod mirêre in contumacissimo populo, hæc omnia tolerant, ferunt, remediis adversus illa usi lachrymis, obsequio, supplicationibus ad Regem & ad Deum precibus; nec prius regno excesserunt, quàm illud ipsis cum bona Regis venia licuit, miraculis, & suppliciis cælitus immissis territi. Jam David designatus dudum regni Judaici Rex quomodo se contra Saulis persecutionem tutatus est? Latebras quærit, modo deviis locis occultatus, modo apud externas gentes refugio captato, omissa penitus pugnandi occasione, nec urbibus tentatis, quod ei perfacile fuisset: quin hostem suum in insidias & potestatem pertractum, ut impune illum potuis-

potuisset occidere, contra Procerum suorum consilium incolumem dimittit, ignaviâ per unctum Domini excusatâ. Elias Propheta Achabi tyrannidem fuga devitat, non igne desuper vocato, quo duos illos centuriones singulos cum quinquaginta militibus peremit: Eandem vivendi rationem Christiana Ecclesia iniit post sublatam Judæorum & religionem & Rempublicam. Christus ipse fugam concedit, quibus mortis periculum propter religionem impendet, præter fugam nihil: ita fugerunt ex urbe in urbem alteram, Apostoli, fugere Christiani primi, in Ecclesia parturiente exactissimis gentilium Imperatorum persecutionibus correpti: contra Julianum defectorem lachrymis & suspiriis Ecclesia præliata est, quòd aliud contra persecutorem non erat remedium, ut Nazianzenus testatur: nec tamen eo tempore vires Christianis deerant, multis legionum Ducibus cum ipsis Provinciis atque legionibus sinceram fidem amplectentibus: Hoc instituto maxime crevit religio nostra, uberrima subinde Christianorum segete ex sanguine martyrum repullulante, ut, si vi uti contra Tyrannos voluissent, abunde virium habuisse credantur. *Si enim hostes*, inquit Tertullianus ad Imperatores, ejus rei haud ignaros, *& apertos non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum. Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsiq; Parthi, vel quantacunq; unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, concilia-*

bula, castra ipsa, tribus, decurias, Palatium, Senatum, forum, sola vobis relinquimus templa: cui bello non idonei non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam lubenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere. Cyrillus etiam testis ejusdem patientiæ: *Inde est, quòd nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur, nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur: Patientes facit de secutura ultione securitas: innocentes nocentibus cedunt.* Et Augustinus. *Neq; tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum, adversus impios persecutores pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam, non repugnavit, ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur & multiplicabantur: non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro salute contemnere.* De legione Thebæa, militibus sexies mille, sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus constante res notior est quam ut dici debeat, jussi enim gentium Diis adolere, cum recusarent, decimati primò, mox omnes cæsi sunt: qui resisteret, quod armatis & tantis pro manibus erat, nemo inventus, *cædebantur passim*, ita habet vetus martyrologium, *gladiis non repugnantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed* hoc

hoc solum reminiscentes, se illum confiteri, qui nec reclamando ad occisionem ductus est; & tanquam agnus non aperuit os suum: ipsi quoq; tamquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt. Cum vero Maximiano & Diocletiano Imperatoribus crudele edictum Nicomediæ propositum fuisset, quo sacri Codices ad ignem, Basilicæ ad ruinam, ipsi Christiani ad cruciatus & necem vocabantur, unusque ex illis indignatione edictum discerpsisset, quo nomine publico supplicio in eum animadversum est, cæteri jure cæsum pronunciarunt, velut in Principes licet maxime sanguinarios innoxia pene ira injurium, nec memoria indignum illud est, quòd Veteres Christiani ne quidem exilii certis hominibus non toti causæ assignati locum sibi egredi fas esse existimarunt, Johannis Apostoli exemplo, qui Pathmo insulâ se continuit, ut imperatum erat, qua de re hoc Cypriani judicium legitur. *Ælias in eam patriam, unde extorris factus est, regreditur, ut deprehensus, non jam quasi Christianus, sed quasi nocens pereat.* Ne verò Pontificii, quod ipsis hic solemne est, inter gentiles Principes & hæreticos discrimen faciant, Valentem adjungamus, Arrianum Imperatorem, impiè & crudeliter in eos sævientem, qui ex verbi divini ductu & Patrum catholicâ doctrinâ filium Patri ὁμόουσιον profitebantur. Maxima certè eo tempore verè credentium multitudo fuit, quin major ipsis hæreticis, quæ nunquam adversus Cæsaris impietatem se armis defendit: imò Eusebius Pius Samosatæ Urbis Episcopus ejus imperio pulsus co-

hibuit populum, retinere se volentem, & compescuit jam imminentem seditionem inquiens: *nec ego me vallabo circumfusione populorum.* Ambrosio ingẽtes injuriæ à Valentiniano, Valentiniani filio, nec sibi privato tantum, sed & omni fidelium cœtui fiebant, quas perferre maluit quàm ulcisci, unde nunquam adduci potuit, ut Maximi copiis aut populi concitatissimi, operamque suam prolixè deferentis, studiis in Imperatorem Ecclesiæ hostem uteretur: *Coactus,* inquit, *repugnare non novi, dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoq; lachrymæ meæ arma sunt: talia enim sunt munimenta Sacerdotum, aliter nec debeo nec possum resistere.* & mox, *exigebatur à me, ut compescerem populum, referebam in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu, ut mitigaret.* Quamobrem etiam sedulo caverunt Christiani, ut à factionibus abstinerent, etiam incerto Dominantium jure, ne vel imprudentia peccarent. *Unde Cassii,* inquit Tertullianus, *& Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent, unde, qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot Sigeriis ac Partheniis audaciores? De Romanis ni fallor: id est, de non Christianis.* Idemque alio loco. *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani,* nunquam igitur contra Imperatorem steterunt: pro eo semper, qua per Deum licuit. *Milites Christiani,* ait Augustinus, *servierunt Imperatori infi-*

infideli: quando volebat, ut Idola colerent, ut thurificarent, praeponebant ei Deum: distinguebant Dominum aeternum à Domino temporali, & tamen subditi erant propter Dominum aeternum etiam temporali. In extremo & certissimo vitæ discrimine adversus flagitiosæ Principis voluntatis executores immanes carnifices defensio licita est, non æque ipsum Principem. Nam David etiam armatos circa se habuit, cui alio fini, nisi pugnaturus in Saulis stipatores, si ad extrema cogeretur: ipsum verò Saulum, forte fortuna in suas manus delapsum ne quidem attingere voluit: solam ejus hastam cum scypho, argumenta sui obsequii & reverentiæ in Regem, secum tulit. Armenii Maximium bellum ob fidem inferentem anno circiter 310. ingenti prælio profligarunt, non sine laude, quam eo facto consecuti sunt, ad quorum exemplum Novatiani quoque, referente (*a*) Socrate Historico, Mantinienses milites in se missos penè ad internecionem delevere. Tractavi prolixius hoc argumentum in (*b*) observationibus ad Grotium, quò compendii causa lectorem remitto. Quod ad Martyrum exempla, imprimis verò Thebæam legionem attinet, qui mori maluerunt quam resistere, licet nec animus nec vires deficerent, conditione temporum excusantur, quibus religio Christianorum adhuc adolescens & tenera innocentium sanguine & miraculoso patientiæ robore plantanda fuit: *asserenda tum temporis*, inquit (*c*) Hornius, *à confesso-*

(*a*) Lib. 2. c. 38. (*b*) L. 1. c. 4. §. 7. p. 282. &c.
(*c*) De Civit. l. 2. c. 12. §. 12.

ribus rei Christiani certitudo & veritas erat, & approbanda veniebat adeò in conspectu orbis universi, ut nondum confirmati status haberent exemplar, quod respicerent. Id melius autem fieri haud poterat, quàm si magnanimi prodirent Heroës, qui ingenti animo mortem obirent propter fidem, quam publicè docebant vel sequebantur: non enim sine insigni utilitate communis rei & incremento nascentis Ecclesiæ audiebantur cædes constantissimorum hominum, qui non tantum perseverantiam majorem popularibus doctrinæ salvificæ aspirabant, sed tacitos sæpe relinquebant stimulos in animis persecutorum, adeò ut hi inquirerent altius, inque ipsas descenderent causas hujus, quàm vocare solebant, pervicaciæ, mox deprehensa cœlesti veritate & profiterentur eam & propugnarent, & qua affecerant ejus cultores morte, pro eadem obire diem nihil quicquam recusarent. Martyrum igitur exempla singularem æquitatis laudem habent, quod cum potuerint fugere vel repugnare, ad confirmandos socios & contestandam doctrinæ veritatem se interficiendos tradiderint: interpretanda vero neutiquam sunt, quasi perpessi talia sint propter negatam jure resistendi facultatem.

§. 9. Sunt quidam, qui, quod hucusque de non resistendo superioribus diximus, solos privatos concernere putant, non Magistratus inferiores, quibus adeo jus resistendi injuriis ejus, qui summum imperium habet, esse ajunt, ut si officio suo, tam populo quam sibi, desint, graviter peccent. Dici non potest, quantas ista hæresis

refis in Gallia turbas dederit, qua tamen nihil impudentius, nihil improbius, nihil falſius dicitur : Nam Apoſtolus Paulus, qui omnem animam poteſtatibus ſupereminentibus ſubeſſe voluit, non excludit Magiſtratus, ſed ad idem obſequium ligat, quod privati debent. Hos enim ad poteſtates ſupereminentes non pertinere apertè Petrus docet, qui aliter Regi ὡς ὑπερέχοντι, aliter ἡγεμόσιν, id eſt Præſidibus, Ducibus Magiſtratibus, ὡς δι αὐτοῦ πεμπομένοις parendum eſſe præcipit: quare Magiſtratus in cenſu illarum animarum ſunt, quæ ſubjectionem debent, neque in ſacris ſcripturis ullo loco quoad obſequii debitum & negatam reſiſtendi licentiam inter haſce & privatos diſcrimẽ factum animadvertas. Quin contra potius David & Samuel uterque perſona publica Saulem Regem manifeſtè jam inſanientem ſolita veneratione ac cultu proſecuti ſunt: ſicut & in Chriſtiana Eccleſia plurimi Provinciarum Præſides ac Duces legionum fuerunt, qui ſuæ poteſtatis prætextu vix unquam Tyrannis reſtituerunt. Rectè Marcus Aurelius ſapientiſſimus imperator dixit, *Magiſtratum de privatis, Principem de Magiſtratibus, Deum autem de Principibus decernere ac judicare:* nec aliud ratio civilis ordinis patitur; in jure enim ſummi imperii eſt ipſa Magiſtratuum creatio, qui in ordine ad imperantes tam privati ſunt ; quam in ordine ad privatos publici. Totum eſſe, tota eſſentia & latitudo Magiſtratuum à majeſtate dependet, in cujus injuriam non retorquendum eſt, quod à ſe cauſam habet : ubi enim voluerit Princeps, vel nutus momento in viliſſimam pri-

vati conditionem adempta auctoritate decidet, qui modo purpura & imperio fulsit. Sicut in domo servus potestate sua, quam à Domino in conservos accepit, in ipsum Dominum, quamvis graviter & perverse dominantem, uti nequit: sicut nec uxor in maritum imperio, quod ex ejus liberalitate in liberos & totam familiam habet: ita nec Magistratui utcunque maximo, modo infra Regem sit, in auctorem & causam suæ potestatis inquirere & animadvertere licet. Vide plura de hoc argumento, quæ contra Miltonium Anglum in (*a*) observationibus nostris ad Grotium annotavimus.

ANNOTATA
Ad
CAPUT III.

§. 3.

UT de esu sanguinis & τῦ πνικτῦ interdicto.] Utique enim in vetere Ecclesia ante Christum natum universale præceptum fuit, Judæis cum omnibus fidelibus commune, sanguine & suffocato non vesci. In novo fœdere expiravit quidem obligatio, fuso jam & immolato cruore illo, cujus reverentia humanum genus à pecudum sanguine abstinere debuit. Sed inconsultum visum Apostolis repentina mutatione à Judæis scindi, aversaturos procul dubio illa sacra, quæ non solum à majorum institutis prorsus abducerent, verum etiam potestatem rei facerent, olim sine gentium discrimine omnibus piis æquali interdicto vetita: inde cavendum offendiculum rata Ecclesia, quæ illo tempore nondum spem omnem abjecerat de Judæorum conversione, retento ad tempus onusculo quodam, quo cum Judæis consociaretur, invidiam leniit remissæ necessitatis circumcidendi præputia, quam etsi populus, patriis ritibus usque ad pertinaciam imbutus, ægrè ferret negligi, plenior tamen excusatio fuit & ratio mutationis, quod illam nec ipsi Judæo-

(*a*) Lib. I. c. 4. §. 7.

Judæorum sapientes necessariam ducerent nisi illis, qui in fœdus cum Abrahamo percussum cuperent adoptari. Cæteris sufficere visa septem illa mandata, Noæ posteris post terram à diluvio purgatam data, inter quæ illud de suffocato & sanguine relatum est. Id prolixius à Grotio explicatur, cujus ea de re hæc verba sunt *in cap. 4. de Imperio Summ. Potest. circ. Sac. §. 8. Sic & in illa Apostolorum, Seniorum & fratrum Epistola ad Ecclesias Syriæ & Ciliciæ verba hæc ἐπιτίθεσθαι βάρος similis modo sunt exponenda: non enim novum onus imponitur Christianis, alioqui enim sequeretur scortari ante hoc decretum licuisse, cum ejus quoq; rei abstinentia iisdem oneribus accenseatur, sed declaratur quod sit Christianorum officium ex lege divina, quæ actiones liberas ad aliorum salutem promovendam vult dirigi, & offendicula anxie vitari. Jam vero Judæi, quanquam proselytos propiore quodam affectu amplexabantur, soliti tamen, ut ex ipsorum libris apparet, ferre etiam alios ex gentibus, dummodo ea instituta servarent, quæ Deus dederat Noæ filiis, in quibus & hoc erat comprehensum, ne quis suffocato aut sanguine vesceretur. Contra verò si quis ea præcepta in commune data humano generi contemneret, eum omnes hostem ducebant publicum, cum quo nihil sibi ne humani quidem juris commune existimabant. Nam Cananæos quoq; & vicinos ipsis populos internecione devotos arbitrabantur non aliam ob causam, quam quod istius generis præcepta violassent. Quare & Apostolorum ævo cum legem ritualem abrogatam à Christo nondum possent intelligere Judæi, aliter existimare non potuerunt, quam gentes illis ceremoniis, quæ toti humano generi præscripta erant, non minus quam se Israëliticis legibus obligari: ideoq; ab iis institutis recedentes hostiliter erant aversaturi. Quod cum magnum esset futurum impedimentum propagando Evangelio, tenebantur sanè gentiles ea in re Judæi obsequii: ideoq; postquam desperare cœpit de pervicacia Judæorum ad Christum adducendis, hoc onus sine ulla abrogatione sponte sua per occidentis Ecclesias evanuit, quia scilicet vis obligandi non nisi ex illa, quam diximus divina, lege pendebat, quod speciatim in causa idolothytorum ad Corinthios explicat Paulus.*

[§. 4. Resistit enim divinæ ordinationi.] Rectè Augustinus: *Nam & apud homines pœnas luit, & apud Deum frontem non habebit, qui hoc facere noluit, quod ei per cor Regis ipsa veritas jussit.* Item: *Hoc jubent Imperatores quod jubet & Christus, quia cum bonum jubent, per illos non jubet nisi Christus.*

[§. 6. ἀνάγκη

[§ 6. ἀκούει οὐδέν.] *Audit in nullo nemo neminem.*
[θεμιστεύει]
Imperat vero unusquisque
Liberis & uxoribus.

[οὐ μὲν τοι ἔγωγ' ἐγώ.] *Neque ego per se bonum aut pulchrum esse arbitror, si Princeps à subditis in ordinem redigatur: nec salutare quid fieri posse unquam, si quod ordinatum est servire, dominari illi,* (id est Principi) *conetur. Considerate vero quale in domo sit ordo futurus, cùm, qui in juventute sunt, seniores contemnunt? Aut qualis scholarum, si qui frequentant, Praeceptores flocci faciunt? Quae item sanitas aegrotis, qui non in omnibus sequuntur Medicos? Et quae navigantibus securitas, quando Magistris nautae non obediunt? Natura enim haec duo in hominum genere ut necessaria & salutaria ordinata sunt, hinc imperare, illinc parere.*

[τὸ μὲν γὰρ κοινόν.] *Publicum enim stipat civitates, privatum convellit. At tam publicae quam privatae rei plurimùm interest, ut magis publicum bene se habeat quam privatum.*

[Ὅτις ἐν πολέμῳ ἄν.] *Quicunque in bello miles adversus Imperatorem seditiosus fit, adversus suam ipsius salutem tumultuatur.*

[ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι.] *Ego enim ita censeo, Civitatem illam, quae in communi se rectè habet, magis prodesse privatis etiam, quam quae ad singulos cives demerendos fertur: ipsa verò publicè sibi nocet. Vir enim domi sibi soli felix pessum eunte patria unà nihilominus perit. Sed qui incolumi publico privatim patitur, multo magis servatur. Cùm igitur Civitas privatas quidem calamitates ferre possit: singuli vero publicas Civitatis non possint, cur non omnes oporteat huic auxiliari & non, quod vos nunc facitis, domesticis malis obruti, publicae rei salutem negligere?*

[In quo omnium populorum.] Poliarchus apud Barclajum in Argenide. *Nec me aliud Meleandri partibus junxit,* inquit, *quam quod illius calamitas omnibus gentibus abominandum exemplum est, quae quietem nunquam agant, si vitiis Principis irasci liceat & insidiari bonitati.*

[δεινὸν δὲ γένος.] *Difficile est genus regium,*
Occidere.

[εἰ ἀρχὴν ἔχων.] ***Si, qui imperium habet, percusserit, non ille repercutiendus est.***

[ἀρχον-

[ἄρχοντές εἰσι.] *Principes sunt, obediendum igitur, quid ni?*

[οὐ θεμιτὸν.] *Neque justum est, neq; legibus congruum Regis corpori manus afferre.*

[τραχὺς μόναρχος.] *Asper etiam Rex & nulli obnoxius imperat tamen.*

[τὰς τῶν κρατούντων.] *Imperantium inscitia ferenda est.*

[Prudenter sapientes observarunt.] Confer exempla apud Forstnerum *in not. Polit. ad Tacit. l. 1. c. 8. ad verb. cum occisus Cæsar aliis pessimum aliis pulcherrimum facinus videretur.*

[χεῖρον εἶναι.] *Pejus esse principatu injusto bellum civile.*

[§. 7. Πᾶσα ψυχὴ.] *Omnis anima potestatibus superioribus subjecta esto : quia non est potestas nisi à Deo, quæ vero sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt : quare qui resistit potestati, ordinationi divinæ resistit. At qui restiterunt, sibi ipsis judicium accipient.*

[Cum invasoris periculo.] Grotius *in cap. 5. §. 4. de Imper. Summ. Potest. circ. Sacr.* inquit : *Neq; jubentia neque vetantia præcepta obligant ad agendum omittendumve aliquid contra legem Dei sive naturalem sive positivam : sed duntaxat ad patiendum ; idq; tum demum, ubi pœna evitari nisi vi opposita non potest.*

[πάντες γὰρ οἱ λαβόντες] *Omnes enim, qui gladium sumunt, peribunt gladio.*

[τοῦτο γὰρ χάρις] *Hoc enim est gratia, si quis Dei causa perfert injurias, injustè patiens. Quæ enim gloria, quod ob peccata affecti plagis toleratis, sed cum rectè facientes perfertis verbera, hoc est gratia apud Deum.*

[εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε.] *In hoc enim vocati estis, quod & Christus passus sit pro vobis; relinquens vobis exemplar, ut sequamini vestigia ejus, qui non fecit peccatum, nec repertus est dolus in ore ejus : qui cum maledictis incesseretur, non regessit maledicta, nec cum pateretur, minatus est.*

[ὁ δοῦλος.] *Servus amet dominum cum timore Dei, etiamsi impius sit & malus.*

[βασιλείας οὐ θεμιτὸν] *Contra regnum nefas est insurgere.*

CAPUT

CAPUT IV. DE JUDICIO CIRCA SACRA.

SUMMARIA.

1. *Cur de judicio circa sacra agendum.*
2. *Definitio judicii circa Sacra.*
3. *Ejusdem divisio.*
4. *Probatur summum illud Principi competere.*
5. *Refutata aliorum objectio, quod Princeps labi possit.*
6. *Itemq; alia de summo Christi judicio.*
7. *Modus exercendi judicium explicatus.*
8. *Distinguendum tamen inter rectitudinem actionis & ejus validitatem.*

§. 1.

Viso & asserto imperio, quod imperantibus circa sacra competit, nunc insigniora ejus jura seu partes potestativas percurrere animus est. Quoniam verò omnem imperandi actum præcedit judicium, est enim imperare voluntatis, judicare verò intellectus, qui rem ipsam prius examinat, ac deinde voluntati agendam committit, ideoque hîc etiam nonnulla de judicio circa sacra summo & humano in quavis Republica dicenda sunt.

§. 2. Judicium potissima sua & genuina significatione actum superioris denotat, quo inter partes litigantes definit, quod justum est, à quo postea & locus ille, ubi jus redditur, judicium appellatum, ut judicium Aulicum, Rotweilense, Provinciale: Magis vulgariter pro quacunque definitione sumitur, etiam interna, in omnibus, quæ contemplamur aut agimus; Ita judicium

um circa ſacra in communi eſt veræ religionis & cultus divini deſignatio, quam qui que homi- num ex intellectu recto & libero depronit, qui objectum ſeu religionem ut veram cognoſcit ac judicat: in ſingularibus definitio illius, quod in quavis religionis negotio dubio aut controverſo occurrit: ut exempli cauſa infantes etiam bapti- zari poſſe: ſacram Synaxin ſub utraque dandam & ſumendam: bonis operibus non mereri cœ- lum. Pontificem non eſſe univerſalem Paſtorem & Eccleſiæ Catholicæ viſibile caput. Hæc omnia intellectus ſacris literis, Conciliis liberis & in- corruptis, Patrumque traditionibus congruen- tia judicat, adeoque voluntati credenda & confi- tenda tradit.

§. 3. Hac ratione judicium circa agenda uni- verſaliter ſumptum duplex eſt: unum, quod propriis actionibus præit: alterum quod per pro- prias actiones refertur ad alienas, quod rurſus dupliciter fit: refertur enim ad actiones alienas per actiones proprias vel per modum intellectus, quod judicium directivum rectè vocari poteſt: vel per modum voluntatis, unde judicium im- perativum, de quo ultimo nunc nobis laboran- dum, nam directivum etiam aliis, qui ſummo imperio ſubſunt, in ipſos quoque imperantes citra imperativi diſcrimen aut damnum compe- tit.

§. 4. Quamobrem cùm ſummum imperium in ſacris non minus quam profanis apud eum ſit, cui Dii civitatis clavum, ſeu, ut Tacitus loquitur, ſummum rerum arbitrium dederunt, rationis eſt, ut eidem quoque ſummum judicium tribua-

tur,

tur, quod imperium actu & tempore præcedit: id enim, quod rectum piumque judicavi, imperat. Competit verò eidem judicium nō abſolutum, quod ſolius Dei eſt, qui & abſolute regnat: ſed reſtrictum, & ſummū in ordine ad ſubditos, eodē plane modo, quo ſummum imperium in rebus civilibus, cui ſuperius divinum nihil quicquam detrahit. Verū hoc eſſe, quod diximus, vel ex eo patet, quòd nemo in tota civitate reperiatur, cujus ſuperiore judicio leges & ſententiæ Principis retractari aut reſcindi poſſint: nam neq; ordo civilis neq; ſana ratio patitur, ut cum Sacrorum ordinatio & negotium religionis tam in ſuo univerſali complexu quam ſingulis circumſtantiis, certam quandam determinationem, eamque in civitate quavis ſupremam in ordine ad homines inter ſe, requirant, ſicut aliæ civiles res, iſta determinatio & judicium ſubditis magis, quorum conditio in obſequio conſiſtit, quam imperantibus competat, quibus tota civitatis cura incumbit. Apage hinc Pontificem, ſe univerſalem omnium Eccleſiarum ac ſummum Curatorem faſtidiosè venditantem: facti eſt & ambitionis, non juris, quicquid uſurpat: ex ſeculi imprudentia aut infelicitate dominatus, non divino inſtituto: neque enim in ſacris oraculis vel umbram tantæ poteſtatis invenire licet: inſanus profectò fuerit, qui illud quod de Ovium Paſtu à Chriſto Petro commendato affertur, huc inaudita violentia rapuerit, cum non Petrum magis quam quemvis alium Paſtorem concernat. Sed ſit ille, (quod tamen abſit) ſupremus judex inter omnes Chriſtianos, nihil decedet ſummitati judicii Principis

pis in quaque civitate, quemadmodum necessdem divinum judicium obest: Nam qui Episcopos statim Pontifici substituunt, excluso penitus imperante, næ illi omnem ordinem invertunt, & in una Republica duo summa faciunt, unum in civilibus, & alterum in sacris, quod nihil aliud est, quàm palàm insanire: Enim verò si ad antiquiora tempora paulatim respicimus, ubi Romana hierarchia nondum tam monstrose parturiit, omnes Imperatores & Reges suum judicium in sacris supra illud quoque Pontificis, nedum aliorum Episcoporum, esse judicarunt. Testes in id locupletissimi sunt Synodi & Concilia Oecumenica, in quibus & præsederunt Principes seculares, & sua auctoritate atque judicio de vera religione deciderunt, damnatis hæresibus. * Ita imperatoria Constantini M. sententia in Concilio Nicæno Arriana somnia damnata sunt: ita idem Imperator cognoscere voluit, an quæ ab Episcopis Tyri acta erant, recte se haberent vel secus: ita Martianus *suum negotium* esse duxit *rectam & veram fidem omnibus declarare*: Ita Theodosius & Valentinianus: *inter cateras sollicitudines, quas amor publicus pervigili nobis cogitatione indixit, pracipuam imperatoria majestatis curam esse prospicimus religionis indagationem: cujus si cultum retinere poterimus, iter prosperitatis humanis aperitur inceptis.* Ita Theodosius ad Hormisdam: *inquisitio vera religionis pracipua est sollicitudo imperialis majestatis.* Ita Justinianus ad Epiphanium. *Nos maximam habemus sollicitudinem circa veri Dei dogmata, & circa Sacerdotum hone-*

 statem.

ſtatem. Ita Carolus M. in Feliciana controverſia arbitrum ſe vocat; decernendo, *quid eſſet de hac inquiſitione firmiter tuendum.* In liberis Rebuspublicis, ubi vel apud optimates, vel populum rerum ſumma eſt, judicium de religione illis adhæret, quibus & imperandi jus, inter quos ſi minus conveniat, judicio majoris partis ſtabitur, niſi aliter conventum: nec enim indiſtinctè & extra noſtram Rempublicam ubique gentium verum eſt, quod hodie in omnium ore volutatur axioma, majora in religionis cauſa non valere, cùm naturalis illa ratio, quæ partem ad ſalutem totius ordinat, & tacitus in ſocietatem coeuntium conſenſus inter negotia ſacra & profana nullum diſcrimen faciat: ſermo enim hic eſt de publico judicio, quo de religione definitur non inter privatos parietes habenda, ſed publica auctoritate & legum præſidio docenda, quod cur in minoris potius partis jure, quàm majoris poni debeat, nullam cauſam video: nec refert, quod pars iſta minor poſſit aliquando rectius de Deo ſentire: nam & deterius ſentire poteſt, ſicut in fœderatis Belgii Provinciis & Anglia Photiniani, Sociniani, Anabaptiſtæ & alia hujus farinæ apum infernalium examina, quæ eodem modo majorem Orthodoxorum partem vincant neceſſe fuerit. Et hæc ita ſe habent, niſi pactis conventis quævis Civitas ſibi & ſubditis aliter proſpexerit, ſicut interdum evenire videmus, ut judicium illud circa religionem, ut majeſtatis etiam jura ab Imperantibus civibus aliis, qui dignitate & imperio pollent, communicetur, ut quilibet in ſuis ditionibus id exercendi citra

tra summi Principis interventionem jus habeat. In Patria nostra & Romano-Germanico imperio à multis retro seculis ad Carolum usque quintum judicium de religione publicum Imperatoris fuit, donec ob cauponarias quorundam e-mi?ariorum artes & opum cum miseræ plebis dispendio æterno ac temporali congerendarum plus quam Erisichthoniam famem melior Germaniæ pars ex diuturno veterno tandem evigilavit, & à dirissima servitute se in Christianam libertatem asseruit. Dici non potest, quam ægre Romana curia generosam hanc Germanorum prudentiam tulerit, cœlum & tartara motura, ut ipsi pristino nidore adoleatur, unde civilibus bellis Germania misere conflictata est, quæ primis principiis captivitate Saxonis & Hessi infausta nobis tandem Mauritio Duce ac liberatore, Caroli que ignominosa fuga in melius & pacem religiosam, de qua plura mox, verterunt, per quam jugum Pontificium denuo à nostris cervicibus generose excussum & religio resecta traditionum humanarum mole ad pristinam sanctitatem, qua tunc licuit, reducta est. Ab illo tempore statibus imperii judicium aliquod in religionis purgandæ negotio summo quidem Imperatoris inferius, sed tale tamen, quod nec ab eodem * pro lubitu possit impediri tollive, concessum, quo in suis provinciis adhuc utuntur, in quantum scilicet per pacem illam religiosam licet, haud ita pridem Osnabrugensi pacificatione multis locis aut explicatam aut in melius, quod judicium hoc attinet, redactam: nam & id, quod Ordines habent, aliqua ex parte restrictum, ut subditos suos ante Januarii primum diem anni

1624. in possessione religionis cujusque ex receptis deprehensos reformare invitos illis non amplius jus sit, ut plenius deinde dicemus.

§. 5. Quæ ab aliis contra judicium Summarum potestatum circa sacra adferuntur, nihili omnino æstimamus. Nam qui ideò omne judicium Principi negant, quod labi possit & errare, non vident eundem hac ratione ab omnibus civilibus negotiis arceri. Quoties in jure dicundo, in consiliis capiendis, in bello & pace, in fœderibus, in legibus ferendis gravissime impingitur, quæ omnia tamen in jure Principum sunt. Quid vero à Pontifice interdum avaritia & ambitione ebrio non idem lapsus errorisve periculum? Vehementer fallor, aut ipsæmet hujus Curiæ traditiones & commenta divitiis parandis quàm pietati propiora luculentum id testimonium perhibent. Quare non pugnant invicem labi posse, & judicare, nisi omnia judicia de humanis etiam rebus tollere velis : obtusius est rationis acumen, quam ut semper in veritatem penetret, quæ in puteo delitescit; lora & perticæ, quibus illam inde extrahimus, judicium est, quod à re quærenda cum ideo deterremus, quasi labile sit & incertum , veritas ipsa nunquam invenietur. Jam si privatus quisque tum suæ salutis curandæ , tum familiæ ordinandæ causa circa veram religionem judicium sibi sumit, quanto minus illud Principi negandum est ad felicitatem civitatis procurandam ? Quoniam verò in Republica pro personarum conditione & gradu ordo ab imo ad summum datur , judicia quoque diversa & sibi invicem subordinata esse necesse est, do-

est, donec tandem ad summum omnium perveniatur, quod præter illud Principis nullum aliud esse potest: in infinitum enim haud datur progressus, sed ubi ad summum in civitate adscendimus, subsistere oportet. Hoc summum Principis judiciũ cum non minus quàm cujusvis privati errori & affectibus obnoxium, nec porro inter homines ullum sit, cui certo fidere licet, sequitur errores quorundam *non humano, sed divino judicio reservari*, sicut jam dudum Ivo Episcopus Carnutensis dixit. Sed & etiamsi Princeps minus rectum piumve de religione judicium formaverit, non caret id omni effectu suo. Certe quidem homines obsequium non debent, cum idolis adolere, Christo maledicere, fidem abnegare, necessaria pietatis caritatisve officia deserere jubentur: major enim Dei potestas est, quæ hæc vetat ut illicita: injuriam tamen eo nomine illatam vi nequeunt repellere, sed pati tenentur ultione judicio divino commendata, ut paulo ante docui. Deinde hic quoque est judicii pravi & erronei effectus, ut falsa religio præsidium publicum habeat, sine metu & impedimento profitenda, cum vera pressa sit, & obnoxia persecutionibus. Cohærent cum his & eadem responsione dimitti possunt, qui Principem à judicio eo obtentu excludunt, quod minus peritus sit rerum, quæ à Theologis disceptari solent: nam confundunt aptitudinem judicandi cum jure judicii publici seu Imperativi, quæ duo tamen inter se diversissima sunt: & quis non videt hæc in omni genere imperiorum distincta esse? Quot servi sunt prudentes & callidissimi,

dissimi, longe Dominis suis ad familiæ regimen aptiores, qui tamen ex eo statum suum non mutant? Quot item Domini, stolidissima ad imperium indole præditi, ut Senecæ joco regnare etiam inter fatuos possent, qui imperio non exuuntur, ad quod tamen velut asini ad lyram! In ipsa Civitate multi interdum subditi & prudentia& moribus plurimum imperantibus præstant, qui satis sibi felices videntur, cum saltem ad consilium de Republica vocati fuerint: Judices quoque haud raro & juris, quod dicere debent, & aliarum omnium rerum imperiti, quorum nihilominus sententia jus facit: sic adeò in judicio imperativo nihil aptitudo ad ipsum jus confert: in directivo, ubi consilium magis datur, quàm pro imperio aliquid edicitur, res paulo aliter se habet: nec enim quis facile ab eo se persuaderi in re patietur, cujus auctorem ipsum imperitum novit: nec sapientis viri auctoritatem temere negliget, quæ sola interdum per se dubio hærentique animo pondus aliquod addere potest ad definiendam actionis qualitatem.

§. 6. Nihilo magis summum Christi judicium huic de quo loquimur obstat, quemadmodum nec summum ejus imperium civili potestati: ordo inter hæc est, sed extra civitatem, nos verò de summo, quod in civitate est, agimus. Quin semper humanum judicium ad Christi illud divinum accedere debet, ut actio recta sequatur, aliàs enim ob defectum intellectus cum re ipsa ex conscientia dubia procedens vitiosa est, cum agenti perinde fuerit, rectè an secus egisse, quæ ipsa incuria non caret sua reprehensione; vel enim

enim in id ſaltem judicium adhibendum, ut credat, judicium, quod ſequitur, Chriſti eſſe. Sicut verò ad privatas actiones cuivis privato tale judicium competit, ita ad actiones publicas ſummis poteſtatibus: eſt verò inter actiones publicas non poſtrema, quæ de religione recipienda judicat & definit: Recte hic Brentius. *Ut privatus privatam, ita Princeps publicam habet de doctrina religionis poteſtatem judicandi & decidendi.* Seu: *judicio opus eſt, præſertim Principum, ut ſciant, quam doctrinam & privatim ad ſuam ſalutem æternam & publicè in populo Dei tueri debeant.* Sacra ſcriptura tantum abeſt, ut judicio noſtro obſtet, ut potius eidem ancilletur & ſerviat velut lydius quidam lapis, ad quem judicii rectitudo probari debeat: cùm judex vocatur, per tropum id fit, nam citra figuram norma judicandi eſt, nunquam autem eſt idem ſui regula. De judicio Paſtorum & Doctorum, qui ſenſus in ſcriptura exercitatos habent, non ſumus difficiles: Alterius enim id generis eſt, & actionibus alienis præit directivè ac per modum intellectus; noſtrum verò per modum voluntatis, quod imperando fit. Compatibilia itaque hæc judicia ſunt, non ſibi invicem adverſa, quorum hoc ſummum inter homines poteſtate eſt, illud auctoritate.

§. 7. Et hæc quidem de judicio ipſo dixiſſe ſufficiat. De modo exercendi nunc pauca quædam. Duo imprimis ſunt Principibus neceſſaria ad judicium in rebus ſacris recte inſtituendum, intelligentia & pietas: illa ad actionem confirmandam, hæc ad ornandam. Quod apud

Tacitum Imperatori Tiberio votum, ut *Dii ipsi intelligentem divini humaniq; juris mentem darent*, id Christiano Principi tanto magis precandum, quò vera religio superstitiosos gentilium ritus antestat: Hoc decorum Imperanti, quem turpe est negligere divina, æterna illa, & omnis sapientiæ veros recessus: cum humana curet fluxa & caduca: nec idem difficile: nam *Theologia*, ut Nazianzenus ait, *res est simplex & nuda, sine magno artificio divinis constans testimoniis, quam tamen pravè quidam convertunt in artem difficillimam.* Ut proinde frustra sint, qui imperantem tanta negotiorum mole occupatum sacrarum rerum cognitioni non posse vacare objiciunt. Sane quæ ad fidem & salutem speratu, creditu, factu sunt necessaria, vel quæ necessaria quidem absolute non sunt, magnum tamen in Ecclesia momentum habent, ea nec multa adeo sunt, nec obscura, sed obvia cuique, & clarè emicantia, cùm certissimis oraculorum divinorum testimoniis, tum Ecclesiæ purioris continuato consensu: nec est quod de sensu ambiguo aut subtilitate quisquam conqueratur, quia *prope nos verbum est*, ut ait Apostolus, *in ore nostro, in corde nostro.* Cætera, quæ inutiles magis tricas & ambitiosam sapientiæ ac argutiarum ostentationem, per ociosas quæstiunculas affectatam olent, quàm pietatem aut Christianam disciplinam, sine discrimine à Principe ignorantur, cum utique melius fuerit, nunquam movisse Camarinam illam, qua Christianæ rei tot clades & vulnera ex scissa religionis unitate illatæ sunt. Age verò si ex plebe quivis tardissimo

ſimo intellectu inter laborioſas quotidiani victus amictusve curas ea, quæ ad corpus fidei pertinent, percipere aptus eſt, cur de Regibus deſperemus, quorum tamen corda propiore quodam Spiritu Deus inſtruit? Adſunt judicaturo divina & humana auxilia, quibus uti poterit. Veterum quidam vere dixit, *plus ſe precando, quam legendo didiciſſe*, nec ſurdus eſt ad illa Eccleſiæ deſideria Deus, qui ipſos Reges *intelligere, erudiri, exemplum legis deſcribere, idq; penes ſe adſervare & in eo legere omnibus diebus vitæ ſuæ* jubet. Hic Moſen, Joſuam, Simſonem, Saulem, Davidem idoneos regimini, plenos ſapientia fecit: Hic Salomoni adoleſcenti, qui neſciebat, *quomodo gradus ſuos dirigeret, cor ſapiens & intelligens dedit*, quale nec ante eum quisquam hominum habuit, nec deinde habiturus eſt; ad quam proculdubio ſingularem præſentiæ divinæ in Regibus efficaciam reſpexit idem Salomo, dum in parabolis ſuis *Vaticinationem inſidere labiis regis*, ait, *& in judicio non prævaricari os ejus.* Hoc præſidio divino fretus quid eſt de quo quis non feliciter judicare poſſit? Theodoſius profecto Imperator eodem duce inter plurimas ſectas judex, cum opem divinam in arcano imploraſſet, ſententiam tulit, ut debuit, & Juſtinianus Imperator *talem edidit fidei confeſſionem, ut à nullo Patrum Epiſcoporumve editam aut pleniorem aut luculentiorem* conſtet. Fac tamen aliquid inopinum emergere, in quo hæreat, tempore utetur & conſiliis: illo, quoniam ut ait ille apud Liviū, *omnia non properanti clara certaq; ſunt, feſtinatio improvida eſt, & cæca:* &

nihil magni discriminus consiliis tam inimicum quàm celeritas. His, cùm certum sit, *Principem sua scientia non posse cuncta complecti*, multosque Regis oculos & multas aures esse debere: & hæc quasi mutuata prudentia Imperantibus laudi cedit, non ignominiæ aut contemptui: inter sapientes enim & ille ab antiquis refertur, qui domestico ingenio destitutus aliorum præcepta sequitur. *Sæpe audivi*, inquit Magister Equitum apud Livium, *eum primum esse virum, qui ipse consulat, quod in rem sit, secundum eum, qui bene monenti obediat.* Et Cicero: *apientissimum esse dicunt eum, cui, quod opus St, ipsi veniat in mentem; proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet.* Quod uterque ex Hesiodo sumpsisse videtur.

οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσει,
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.

Alterum fulcrum pietas est, quæ *ad omnes res utilis promissionem habet hujus & futuræ vitæ.* Quid juvat Imperantem scientia divinarum atque humanarum rerum, quid rectum in sacris judicium, si hæc regina ab actionibus absit, & simulata sanctitate ex status magis ratione, quam toto animo & corde religio conservetur? Fumum humanis actionibus facere poterit, non item Deo, qui arbiter & inspector non operum tantum nostrorum, sed consiliorum, mentium. Egregie (*a*) Seneca. *Nihil Deo clausum est, interest animis nostris & cogitationibus mediis intervenit.* Duo itaque vitia hic maximè judicaturo fugienda sunt, summa de Deo securitas, seu

(*a*) Epist. 84.

ſeu ἀθεότης, quæ cuidam μεγίςη νόσων vocatur: deinde ſuperſtitio, quia modus judicii in hac abyſſo tenendus, quoniam veriſſimum eſt, quod apud Tacitum: *ſanctius ac reverentius eſſe de actis Deorum credere quam ſcire.*

§. 8. Enim verò hic diligenter notari debet, duo hæc, quæ diximus, hoc eſt, intelligentiam & pietatem ad rectitudinem actionis requiri, non etiam validitatem actus: Plus enim illud deſiderat, quam hoc, & poteſt actus eſſe ratus, quamvis actio non ſit recta, quemadmodum ex prodiga donatione apparet. Ratio eſt quod ad plenam actionis ex omni ſui parte perfectionem non tantum opus ſit morali agendi poteſtate: ſed etiam intellectu bene informato & judicio determinato, tum honeſto animi propoſito, tandem modo & circumſtantiis debitis: actus verò validitati ſufficiat ſolum agendi jus, id eſt, moralis illa facultas, quam juſtitia ſpecialis, quæ Grotio expletrix, Ariſtoteli ἐπανορθωτικὴ ſeu συναλλακτικὴ appellatur, conſiderat. Quare ut actus valeat, ſatis eſt, ſi in jure agentis ſit, non extra jus: Eſt verò extra jus vel abſolute, ut in illis, quæ cum ſuapte natura tum univerſali Dei interdicto illicita ſunt: vel relatè, quando agere quidem licet, ſed non per eum, qui agit, ut cum quis debitum à debitore exigit, quod ei non debetur, cum ſubditus inconſulto Rege cives armat & ad bellum educit, cum alieno ſervo præcipitur. Ut verò actio recta ſit, ſcientiam & honeſtatem præcipuè adeſſe oportet, quibus deficientibus vitiatur quidem actio, qua ex imperante procedit, ſed non redditur actus

imperii

imperii vitiosus, cui idem obsequium subditus debet, ac si ex optima & honestissima intentione processisset.

ANNOTATA
Ad
CAPUT IV.

§. 4.

ITa Imperatoria Constantini M. sententia] Vid. infra historiam Theodosii & ad illam Brentii judicium. c. 8. §. 24.

[Quod nec ab eodem pro lubitu possit impediri.] Ita Protestantes in intercessione sua pro Palatino ad Carolum V. apud Goldastum Reichs-Satzungen p. 275. Ihre Majestät könnten leichtlich ermessen / daß der Augspurgischen Confession verwandten Ständen nicht gebühren wolle / andern so in der Religion mit ihnen nicht gleich stimmen jetzt oder künfftiglich das Urtheil heim zu setzen / wenn Sie dafür halten oder achten / daß dem wahren Verstand der Augspurgischen Confession seine Meinung gemäß sey. Dann unter diesem Schein möchte ohn dieser Stånd Verursachung vielen Leuten / und insonderheit den Schwachglaubigen / welche Christus mit seinem Blut erworben / Gewalt und Unrecht geschehen / wie dergleichen Exempel biß anhero nicht wenig vor Augen gewesen. Hæc quidem illi. Quia tamen præter recepta in Imperio sacra omnes aliæ sectæ proscribuntur, in quas Imperatori jus est animadvertendi, non videtur sanè ille penitus à judicio excludi posse, cùm disceptatur de nova disciplina vel recipienda in publicum præsidium, vel expellenda civitate. Fortè igitur Protestantes non solius arbitrii Imperatorii aut catholicorum Statuum rem esse censuerunt decidere, quis consentanea Augustanæ Confessioni doceat credatque: Sed ad omnium ordinum judicium pertinere causam, amica compositione, ut in sacris apud nos fieri solet, finiendam. Quod si enim nostrates Proceres sibi solis, omne arbitrandi jus de confessionis suæ sociis voluissent arrogare, excluso Imperatore & Catholicis, non alia ratione, quam ne sub aliena specie homines simplices circumvenirentur: opponi illis ab altera parte par metus poterat, ne vetitæ religiones sub larva Augustanæ Confessionis favore Protestan-

tium paulatim irreperent, si necesse sit hic cœcum esse Imperatorem, sic prorsus suo jure, quod in hæreticos coercendos habet, exuendum, quando demum à Protestantibus illum rescire oporteat, quis pro sectatore vetitorum sacrorum condemnandus sit. Qua circulatione res nunquam habitura fuit exitum. Quare sic partiendum negotium erat, ut utraque parte ad judicandum admissa neque hinc querelæ superessent vim sociis fieri: neque illinc violatæ jurisdictionis indignabundus dolor. Confirmat sententiam nostram publicus usus. Nam cùm Ferdinandus Imperator edicto suo à religiosa pace illos exclusisset, qui Calvini dogmata impensius sequuntur, irritum judicium Proceribus nostris propediem visum est, quod solus Imperator inconsultis Statibus pronunciasset: adeoque ad invidiam concitandam multis dicteriis oneratum. Ex adverso nec apud Catholicos decreti vim obtinuit nostrorum sententia, illos ut fratres ad consortium publicæ securitatis admittentium. Diu igitur lis in incerto hæsit, subinde his illis obloquentibus, donec Osnabrugensi pace consensu omnium ordinum validum pro Reformatis judicium stetit, quibus proinde ex illo tempore de beneficio religiosæ pacis nemo ausus est amplius movere controversiam. Igitur modus definiendi dubias in religione res Cæsareæ Majestatis scitis Statuumque concordibus suffragiis constat: aliquo horum deficiente infecta re discedi solet.

[§. 7. οὗτος μὲν πανάριστος.]

Hic quidem optimus, qui ipse noverit omnia
Bonus tamen & ille, qui bene monenti obtemperat.

CAPUT

CAPUT V.

DE LEGISLATORIA POTESTATE CIRCA SACRA, UBI DE PACE RELIGIOSA.

SUMMARIA.

1. *Potestas legislatoria etiam in sacris rebus inter jura majestatis est.*
2. *Quâ definitur, quæ Sacra publicè habenda: quæ toleranda: quæq; fugienda.*
3. *Admixta quæstio, an ex usu sit Reipublicæ varietas religionum, & negata.*
4. *Interdum tamen aliquid temporibus dandum: id quædam regna fecerunt.*
5. *Sed imprimis Germania nostra religiosa pace sancita: cujus origo narratur.*
6. *Itemq; materia ejus & argumentum.*
7. *Firmitas pacis asseritur primo contra metum injectum.*
8. *Secundo contra Pontificis auctoritatem.*
9. *Tertio contra defectum potestatis pacificendi.*
10. *Quarto contra Tridentini Concilii decreta.*
11. *De interpretatione pacis.*
12. *Protestationes adversus religiosam pacem non valent.*
13. *Amicabilis inter partes compositio de religione non penitus impossibilis.*
14. *Peculiares quædam controversiæ enumeratæ.*
15. *De jurisdictione Consilii Aulici in causis religiosis, remissivè.*
16. *De civili concordia æqualitate obtinenda.*
17. *De jure reformandi, quod Statibus competit.*
18. *De Reformatis in specie sub religiosa pace comprehensis.*
19. *De reservato Ecclesiastico.*
20. *Ejus origo narratur.*
21. *Et progressus atq; confirmationes.*
22. *Semper reclamantibus tamen August. Confess. Statibus.*
23. *Deniq; post Ferdinandi Edictum res in instrumento pacis transacta.*
24. *Digressio ad merita causæ: & Protestantium quædam rationes*

rationes contra reservatum recensita ab antiquitate petitionis desumpta.

25. *Aliæ Protestantium rationes à potestatis defectu.*

26. *Quæ à Catholicis contrariis argumentis refutantur.*

27. *Examinantur utriusq; partis rationes, & ostenditur, Protestantes certo modo consensisse in Ecclesiasticum reservatum.*

28. *Quod etiam absq; illorum consensu valeret.*

29. *Protestatio autoris: & ad Osnabrug. Tractatum transitio.*

30. *Ibi prima Evangelicorum conditiones pacis circa hunc articulum narrantur.*

31. *Et prima Catholicorum.*

32. *Ab iisdem paulo mox mitigata.*

33. *Protestantium secunda conditiones.*

34. *Et legati Saxonici adjectio.*

35. *Ultima Catholicorum rationes pacis ab Oratore imperatorio proposita.*

36. *Ut & Evangelicorum.*

37. *Quid tandem ea de re in instrumento pacis sancitum.*

38. *De tempore restitutionis.*

39. *De bonis Ecclesiasticis mediatu, & rationes Evangelicorum pro jure reformandi.*

40. *Catholicorum rationes contra reformationis jus.*

41. *Evangelicorum prima conditiones pacis.*

42. *Et prima Catholicorum.*

43. *Legati Cæsarei intercessio.*

44. *Et responsio Evangelicorum.*

45. *Sanctio pragmatica ex instrumento pacis de hac causa.*

46. *De jurisdictionis Ecclesiastica suspensione.*

47. *De reditibus.*

48. *De jure subditorum in mutanda religione.*

49. *De jure subditorum in mutata tuenda: & emigrationis libertate.*

50. *De Ferdinandea Declaratione.*

51. *Ejus formula.*

52. *Quid in tractatu Osnabrugensi & instrumento pacis ea de re actum sancitumq;.*

53. *Prima instrumenti illius sanctio.*

54. *Et secunda.*

55. *Et tertia.*

56. Et quarta.

57. De immediata Nobilitate.

58. De Civitatibus imperialibus.

59. Monitum de non vellicanda religiosa pace.

60. Alia vis legum in damnandis & amoliendis sacris, quæ falsa aut non toleranda judicant.

61. Quæ non improbanda, quia malum coercere Princeps debet, i. e. ut Dei Vicarius.

62. Dum divina præcepta sequitur & defendit.

63. Id ampliùs argumento à Pseudoprophetis ostensum.

64. Et ab exemplis piorum Principum.

65. Deinde qua Summus Civitatis curator.

66. Tertio qua vir bonus.

67. Argumenta contraria adducta & refutata.

68. Interdum tamen tolerata diversa religiones.

69. Permissionis illius gradus explicati.

70. Legislatoria potestas etiam ad singula momenta rerum extenditur: quod exemplis ostensum.

71. Caroli M. & Germanorum Cæsarum quædam jura enarrata.

72. Aliquando mutata etiam, quæ sacris literis & Apostolorum canonibus definita; sed tantum κατ' ἐπίκαιαν.

73. Modus utendi ostensus.

74. Quæstio decisa, an Ecclesia per se habeat potestatem ferendi leges.

75. Exempla aliquot adducta Imperatorum à canonum decretis abeuntium.

§. I.

NUnc ad speciales quosdam imperii circa sacra actus veniendum est, qui tam late ferè patent, quàm tota majestatis natura, sed nos potiora tantum decerpemus. Eminet inter hos legislatoria in rebus sacris potestas, quæ in omni Republica ad eum spectat, qui summum jubendi vetandiqúe jus habet. Hîc de rebus & definitis & indefinitis leges fert, nec in profanis tantùm, sed & religionis & sacrorum negotio, quibus, si justæ sunt & piæ, stare subditi tenentur, quam-

quamvis à Pontifice & Clero sua auctoritate non sint probatæ: Sin minùs, negato quoad istum imperii actum, qui ad illicita fertur, obsequio contenti in aliis rebus fidem non exuant: Oppido insigni fraude Paulus III. Pontifex Carolo V. illusit, quando leges de religione sancire non esse imperatorium munus affirmavit, sed sacerdotum Domini, sed imprimis Pontificis, quibus Deus potestatē ligandi & solvendi dedit, nam solvendi illud & ligādi jus in nuda divini judicii declaratione subsistit, nec præjudicat legislatoriæ imperantium facultati, ut jam ante animadverti. Certè ab omni orbis cōditi serie *tam apud gentiles quam veram Dei Ecclesiā de hac Principis potestate addubitare sacrilegium fuit, ut in mutatione tanti momenti merito privilegium divinum desideremus, quod curiæ Romanæ cœlitus missum esse oportuit: aliàs veniam meremur & excusationem, si nobis ea in re non licet esse faciles, qui tandiu rem in suo pristino statu consistere dicimus, donec mutata appareat. Quod enim hanc in rem de petra inconcussa, de Ovium cura, aut aliunde capillitio trahunt, ut vulgare proverbium habet, cum à veneranda antiquitate purioris adhuc & sanctioris Ecclesiæ Christianæ isto sensu nunquam sit creditum, commento propius videtur, quàm veritati: Fortasse verò hoc Vicariatûs generalis diploma cum donatione Constantini M. eodem loco reconditum fugit lucem & conspectum hominum, ne si ex superstitiosis tenebris extrahatur, multum de veneratione sua amittat.

§. 2. Leges, de rebus latæ, quæ in sacris de-

finitæ sunt, vel totam religionem concernunt, vel singulas ejus partes. Illæ eò imprimis pertinent, ut definiant, quænam religio in Civitate publicè doceri & exerceri debeat, quod in arbitrio & jure Imperantis esse omnes Politici concordibus suffragiis statuunt, qua in re, si in ulla aliâ, vis summi imperii magnificè elucescit, de quo nos nec sensus dubitare sinunt, nec experientia: Quærentibus enim cur alia religio in Hispania Italiavè vigeat, alia in Suecia aut Daniâ, ad imperantes, ut mutationis ejus causam proximam, recurritur, hujus vel illius religioni addictos. In Anglia Maria regnante Romana sacra sequebantur homines; Elisabethâ vero, Evangelica religio restituta, utrobique voluntate imperantium, qui hanc vel illam publicè docendam jusserunt. Objiciunt hic nonnulli mutandæ religionis periculum, si uni Principis arbitrio committatur, verùm satis maligne, ut opinor, aut imprudenter. Quodsi enim legitimæ potestatis usum propter incertum abusus metum indistinctè tollere volumus, jam nullum jus erit, quod Principi relinquetur: non juris dicundi, cum injuriam facere possit; non gerendi belli, cum injustum gerere, aut justum etiam minus provide seu opportunè, non tributorum indicendorùm, cum bonis subditos spoliare: non alius cujuscunque, quo abuti licet: ut enim nihil tam molle est aut voluptùarium, quo vir bonus non sanctè utatur, sic nihil sua bonitate abusum omnem excludit. Respublica ut beata sit & felix, religione opus habet, eaque certa ac publico præsidio profitenda, quæ speciali definitione debet

debet publicari. Hanc definitionem quamvis Princeps alii commiſerit, de homine ibitur ad homines non minore mutationis periculo. Quamobrem unicum ſolatium in providentia divina eſt, quæ Regum animos ita flectit & ducit, ut Eccleſiæ optimum & ſaluberrimum: Etiam Tyranni, etiam perſecutores fidelium cultui ſæpius magis profuere, quàm Chriſtiani Principes, Eccleſiâ inter diriſſima ſupplicia, imò ab ipſo ferro opes animumq; ducente. *Sive poteſtas, veritati favens*, inquit Auguſtinus, *aliquem corrigat, laudem habet ex illa, qui fuerit emendatus: ſive inimica veritati in aliquem ſæviat, laudem habet ex illa, qui fuerit coronatus.* Itemque: *Imperatores cum in errore ſunt, pro errore ſuo contra veritatem leges dant, per quas juſti & probantur & coronantur, non faciendo, quod illi jubent, quia Deus prohibet.* * Ex adverſo cum à metu externo vacat religio, in ſe ipſam haud raro vertitur, Paſtoribus ambitione & ingenii per inutiles diſputationes oſtentandi illecebris ad ſchismata & hæreſes mox deficientibus, per quas Eccleſia Chriſtiana plus detrimenti cepit, quàm decem graviſſimæ, quas numerant, ſub paganismo perſecutiones non dederunt. In primordiis Chriſtianæ fidei ſedulo ſibi Viri pii & ſancti caverunt, ne quocunque religionis propagandæ aut inſtituendæ colore jure publico ac vi uterentur, quamvis ſummi poſt Imperatorem Magiſtratus, Præſides Provinciarum, Prætores, Senatoresve jam dudum Chriſto nomen dediſſent, opportuna profectò novandis rebus manubria, ſi eo tempore ſedi-

tiosos Pontifices invenissent. Et mirum sanè est, nostros majores non ignaviæ incusemus aut rei Christianæ proditæ; qui tam oportunam occasionem fidei propagandæ è manibus suis imprudenter elabi passi sunt. Sicuti verò sub imperio Ethnicorum Principum religio nostra ubique depressa & adflicta, ita continuo eadem post Constantini M. Christiani Imperatoris tempora tuta & quod ajunt, in portu; ut secundum Deum tam repentinę felicitatis prӕter ipsum Principem nulla alia causa afferri possit, id quod Judæis etiam accidisse legimus, quorum religio ad Regum ingenia subinde in pejus meliusvè mutavit, quo nomine & à Deo vel laudati sunt vel increpiti. Nec minus ad coercendam vetitarum religionum luxuriam, quam receptam tuendam, summis Potestatibus jus est, qua in re si rectam viam insistunt, id Dei imprimis beneficium, & fortunæ: non enim excidunt propterea jure suo, cum pro errorê stant, & impiis edictis veritatem oppugnant, quod sæpius primis à Christo nato trecentis annis factum legimus. Constantino regnante feliciora demum Ecclesiæ Christianæ tempora inciderunt, quæ accessione Imperatorum nobilitata tam piè superstitiosos gentium ritus publica auctoritate & judicio sensim delevit, quàm flagitiose olim ab ipsis in cursu salutaris fidei impedita fuit: Tum primum imperiali lege Idolorum templa in orbe Romano clausa sunt, tum vetitum gentium Diis adolere, tum omnes subditi ad Christianam religionem cum securè docendam, tum amplectendam, mandatis, hortamentis, benignitate & clementia

qua

qua pertracti, qua invitati, nec in publicis saltem locis offendicula illa & irritamenta malorum amota, sed in privatis quoque domibus, superiore nimirum Principis imperio, cum antea nemini privatorum publicum religionis exercitium seu vi arripere, seu detestandam idolomaniam evertere licuisset: Quicquid illis hac in re juris fuit, id omne intra parietes proprios substitit; in publicum prodire nefas erat cum aliqua coactione, quam Veteres Christiani religionis ardore in privatis, adeoque jubendi cogendique facultate destitutis nunquam excusarunt. Concilium Elibertinum, *si quis idola fregerit, & ibidem occisus fuerit*, in numerum Martyrum recipi vetat, *quod neq; in Evangelio scriptum sit, neq; ab Apostolis traditum reperiatur.* Christiani illius supra memini, quem alii ob discerptum Maximiani & Diocletiani Imperatorum Edictum crudele, contra Christianos Nicomediæ propositum, jure cæsum pronunciarunt; & optimo judicio Nicephorus Abdam Episcopum reprehendit, quòd Persarum πυρεῖον extinxerit, quæ res ibidem magno damno rei Christianæ cessit. Scilicet Apostolorum & qui eos secuti sunt, arma ad fidem tradendam spiritualia fuerunt, ut Dei verbum, & morum ac disciplinæ sanctitas, cum extrema injuriarum & contemptus patientia: non carnalia, minæ, vis, gladius, quæ per privatos arripi ne quidem in justissima causa Christus permisit: itaque monstrasse errores, monuisse devios satis habuerunt, non remotis offendiculis, quæ publica auctoritate defensa privata tolli non debuerunt. Expectanda erant

ipsorum Imperantium judicia, donec agnito lapsu eandem opem ad destruendas superstitiones conferrent, quam ante ad fovendas: quo sensu interpretari convenit (*a*) Deuteronomii illam legem, quâ Judæi gentilium *aras diruere, statuas frangere, lucos succidere & sculptilia comburere jubentur*, ut nimirum illi, qui imperium habent, mandatis præeant, subditi prompta executione imperantibus præsto sint, quod his verbis optime (*b*) Augustinus exposuit: *Cum acceperitis potestatem, hac facite; ubi non est data nobis potestas, non facimus, ubi data est, non prætermittimus. Multi pagani habent abominationes istas in fundis suis, nunquid accedimus ac confringimus: Prius enim ut idola in eorum cordibus confringamus, quando & Christiani facti sunt, ipsi aut invitant nos ad tam bonum opus, aut præveniunt nos.* Unde satis nunc apparet, legibus & externa coercitione non nisi summis potestatibus licuisse paganismum evertere: nec paganismum solùm, sed & hæreses, quæ unionem fidei dirimerent, & pravis superstitionibus aut errore pernicioso Catholicæ Ecclesiæ & simpliciorum conscientiis insidiari viderentur. Hoc modo Imperatores Christiani vetuerunt hæreticorum coitiones & conciliabula, ademerunt eis basilicarum usum, & ex testamento quicquam capiendi, vel ad honores & publica munera perveniendi spem, imò nulla non alia imperatoria indignatione prosecuti sunt, sicut ex Codice nostro Justinianeo clarum est, præterquam quod sanguine & ultimis sup-
pliciis

(*a*) Cap. 7, 5. (*b*) Serm. 6. de Verb. Dom. Sec. Matth.

pliciis parcius usi sint, quo nomine Idacius & Ithacius à Gallis Episcopis damnati, quòd in Priscillianistas quosdam gladio animadverti suasissent. Aliquando tamen cum diversæ à Christiana religiones, tùm hæreses & schismata pro temporum & Reipublicæ conditione toleratæ sunt, ut Judæorum pervicax & cœca pietas, gentilium item damnandi ritus, quos primis suæ conversionis annis Constantinus statim abrogare noluit, sub aliis Imperatoribus, iisque non minus piis sectarium virus impunitum plane fuit: Quin quod magis mirere, extant adhuc leges in omnium oculis, quæ Judæorum religionem haud incurie ordinant, ut Constantini, Valentiniani, Valentis, Arcadii & Honorii, Theodosii, Justiniani tributis iisdem juribus Judæorum Archisynagogis, quæ Christianorum Episcopis, & vetitis in ipsorum sectam recipi, qui Primatibus eorum displicent, vel resurrectionem ac judicium supremum negant: quam Cæsarum in hoc negotio sollicitudinē non eo accusare possumus, quòd nimium ad aliorum impietates & superstitiosos ritus conniverint, cùm etiam in lege divina facti quasdam permissiones non tam à à Deo probatas, quàm artis limitibus, ne latius evagentur, circumscriptas inveniamus.

§. 3. Perduxit nos hic locus ad quæstionem in politica prudentia haud postremam, an ex usu sit & securitate imperantis, varias in Civitate, easque à se diversas religiones liberè subditis permittere? Scimus, quæ Ægyptiorum Regum mens & consilia, qui variam & miscellam religionem induxerunt stabiliendo sceptro: difficilius

enim in ipsum Regem conspiraturos arbitrati sunt, quibus inter se malè conveniret, nec *quicquam adversus subditos utilius, quàm si inter se non conspirent* : Et probavit Julianus Apostata, qui Ammiano teste, *ut dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum Antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis sua quisq; religioni serviret intrepidus, quod agebat ideò obstinate, ut dissensiones augente licentia non timeret unanimantem postea plebem.* nec ratione videtur institutum carere; quod (*a*) Cato in familia sua spectavit & effectui dedit, ἀεί τινα στάσιν ἔχειν τοὺς δούλους καὶ διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, ὑπονοῶν τὴν ὁμόνοιαν καὶ δεδοικὼς cur non Princeps in Republica? ubi (*b*) *Societas lapidum fornicationi simillima est, quæ casura nisi invicem obstarent hoc ipso continetur.* Quod ego ut in levibus dissidiis non reprobem, ita in religione vix admitto, qua divisa nesciunt subditi odiorum modum, sed perpetuis agitantur turbis, in quibus quod præsidium Principi esse potest? Incidit concordiæ vinculum, qui unitatem religionis, ex quo partes & factiones in imperio, (*c*) *quæ fuerunt eruntq; pluribus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbive, quæq; alia in Deûm iras velut ultima malorum vertunt.* Ut duo quercus robora, cuneo medio suspensa eo luxato violenter coeunt cum summo moventis periculo; ita scissis religione animis urgetur studiis partium hinc inde Prin-

(*a*) Plutarch. Caton. (*b*) Senec. Epist. 97.
(*c*) Liv. l. 4. c. 9.

Princeps, & quasi inter saxum stat & sacrum, si medium teneat, omnibus suspectus, nulli acceptus; cum in partes transit, alteram hostem habiturus. Sit verò ad securitatem Dominantis dissidentes in religione subditos habere, ad Reipublicæ profectò commodum non est, quæ turbis intestinis marcescit ac diffluit. In comitiis, in Senatu, in judiciis, in exercitu, de civilibus rebus vix unquam bene consentiunt, qui diversa sacra sequuntur: exagitant se invicem, contemnunt, proscindunt, unde diffidentia, irritatio animorum, denique odium, nebulæ illæ & nubes, quæ bonis consiliis & publicæ rei officiunt, ad privatam cujusque factionis intentionem utilitatemque impensâ operâ. Hanc sui securitatem cum tanto communis boni dispendio conjunctam optare Tyranni princeps nota est, non legitimi & boni Regis, qui honestiore longe modo sibi prospicere potest. At quid rationibus opus, quid argumentis, cùm exempla præposteram hanc prudentiam damnent, sensus revincant? Quæ nostro & superiore seculo non damna & quas non clades Christianæ rei scissa religionis unitas in Europa dedit? Quando mota hæc sacra quasi anchora, & non universa Reipublicæ navis turbata, jactata & fluctibus pene mersa? Germania, Gallia, Anglia, Belgium, Hungaria, Suecia, Polonia, Dania, si suo periculo, motibus, ruinis, excidiis, incendiis, parricidiis, fidem non faciunt, quos testes conquiremus? Patria nostra nunc duobus civilibus bellis ob eam rem defuncta. Galliæ major & periculosior incubuit ejusdem tempestatis moles & sævitia, quę floren-
 tissimum

tissimum quondam & nunc regnum in desolationem cineresque, & parum absuit, dirissimam Hispanorum servitutem redegit : nec diversæ populorum in sacris rebus opiniones Gallorum Regibus tanta veneratione & obsequio in ordinata & quieta Republica olim adoratis, à sicariis & cucullatis latronibus securitatem, sed exitium potiùs conciliarunt, Heinrico III. & IV. insidiosis Monachorum ictibus per summum scelus interfectis, quasi impios & profanos lædere fas sit, qui Deum ipsum primi læsisse viderentur. Angliæ Regina Elisabetha, fœmina virilis animi & sapientiæ, petita sæpius iisdem artibus, majore felicitate & Numinis favore pestem vitavit. Quid verò nunc Belgium dicam, totis octoginta annis internecino bello absumptam, & tandem sua virtute rupto jugo in libertatem assertam? Fallor aut hæc ipsa in religione dissensio Hispanicæ dominationi tanti stetit, quanti nulla clades ab externo hoste accepta, infracta æterno bello, quod utriusque Indiæ divitias consumpsit, & melioris Belgii amissione formidabili adeò potentia, quæ vicinis Principibus quondam gravis fama magis hodie & antiqua gloria constare fertur, quàm virium fiducia. Sane Galliæ regnum, quasi vicem repensurum captatæ ex civilium motuum miseria occasionis impunè nunc Hispaniæ insultat, Flandriam Burgundiamque subinde carpendo, vix ad defensionem paratis Hispanis, imò vero sibi gratulantibus, si periculo dilato magis quam depulso pacem jactura quorundam ab hoste redimere possit, qui mox viribus instructior ad plura reversurus sit. Quare non video, quomodo religio-

religionis in plures sectas scissura imperanti aut securitatem afferat, aut emolumentum, nisi forte in eo regno, ubi subditorum fidei Rex diffisus externo satellitio salutem suam debet, tunc enim ejus maxime interest, cives debiles habere & meticulosos, id quod certiore ratione nunquam fiet, quam cum ipsimet inter se simultates fovent & dissidia. Verum hæc regni corruptissima forma perpetuo partium hiatu maligne cohærens brevis ævi esse potest, sed vel interno vitio collabitur, vel externorum hostium facilis præda fit, necessario ad sui defensionem robore, hoc est concordia, & conspiratione animorum destituta.

§. 4. Cæterum ita quidem omni Reipublicæ optandum est, & totis viribus eò connitendum, ut *unus sit Dominus, una fides, unum Baptisma adservandam unitatem spiritus in vinculo pacis*: Verum enim verò, incidunt nonnunquam tam calamitosa tempora, ut excitato semel de religione incendio nec facile tanta ruina sarciri, nec tam grave vulnus cicatricem ducere possit, dum religio *sua cuiq; optima videtur, ut quæ non ratione, sed affectu dijudicetur à singulis.* Hoc rerum statu subtrahenda paulatim vento vela, si rectà non licet decurrere, & obliquato latere tempestati cedendum, ne publica navis incumbentibus procellis quassata penitus dissiliat: quid præsens ægrotantis Reipublicæ conditio ferat, non quid simpliciter ad publicam tranquillitatem utile, spectandum est, ni malis venenum pro amuleto procurare, pestem pro valetudine. Est enim ea hominis natura & indoles: ut duci magis ad sanitatem velit, quàm

obtorto

oborto collo rapi, præsertim si vires non desunt, quibus errorem defendat. Itaque si temporum calamitate in illas necessitates præcipitavimus, ut in religione diversum sentientibus ad civilem concordiam stabiliendam aut indulgendum quodammodo sit, aut ad utriusque partis internecionem usque sæviendum, quis non illius Principis sapientiam laudaverit, qui auctoritate sua interposita libertatem aliquam conscientiis laxat, quas deinde sensim ad officium reducturus est, ubi prima contumacia deferbuit, quàm si nimio rigore & easdem obstinatiores reddat, & Rempublicam indies turbatiorem? Quod cum in hæreticis palam insanientibus locum etiam habere possit; nec enim jubetur probaturve error, sed fertur; quanto magis in illis, qui per salutarem religionis infandis superstitionibus oblutæ reformationem ex carcere & cœca servitute exierunt? eundem cum aliis civibus Deum, eadem sacra habentes, nisi qua parte se in Christianam libertatem vindicarunt, quam & conscientiis necessariam, si intra recti & honesti cancellos contineatur, nec publico bono noxiam, sed oppido utilissimam, tam invidere auctoribus suis non decet, quam ipsi libenter antiquum adhuc jugum, per quod sibi tantopere placent, illis relinquunt, si externa saltem & civili concordia tranquillè inter se vivatur. Quo consilio & Gallia adversus Hugonotos suos & Anglia in Catholicos usa, quæ regna eodem religionis turbine diu rotata non prius quietem invenerunt in civilibus rebus, quàm pacem aliquam in sacris.

§. 5. Præcipuè verò in nostra Republica pax religio-

religiosa, ob eandem causam inter Catholicos Romanos & Evangelicos sub Carolo V. parario Ferdinando, tum Romanorum Rege, & Imperatoris Vicario in Comitiis, incomparabili qua pietate, qua iustitia & animi magnitudine Principe, facta, & nupero Pacis Westphaliensis instrumento confirmata & explicata, per quam concordia inter caput & membra, tum membra inter se ipsa reducta, & Imperio Romano exoptata diu quies conciliata est: Ejus constituendæ quando ipsimet Romani Pontifices inexplebili avaritia & divitiarum per turpissimas nundinationes quærendarum libidine occasionem dederint, non est, quod eam nobis tantoperè exprobrent, ad quam necessitate ultima compulsi sumus. Hæc pax quoniam in argumento legislatoria circa sacra potestatis, quæ Imperatori competit, præcipuo loco habenda est, à nobis pro instituto nostro nunc tradi & explicari debet. Origo ejus hæc est. Cum seculo decimo sexto à Leone Pontifice in universum pene Christianum orbem ex nescio quo cœli thesauro per publicos emissarios & caupones indulgentiarum, quas vocant, tota flumina & plaustra venum exposita essent, constitutis ubique declamatoribus, qui divinæ mercis præstantiam & efficacem bonitatem ineptissimis mendaciis simpliciorum hominum animis conciliarent, ut dum Glauci & Diomedis permutatione imprudentibus fumum vendunt, ipsi aurum recipiant & miseræ plebis sanguinem, bonus Germaniæ Genius Tezelium hominem impudentem & stolidè ferocem, ejusdem beneficii rancidum præconem in Saxoniam

& Wit-

&Wittebergam tulit,ubi crepundiis suis venum propositis, quotidianis declamationibus ad raucedinem usque sibi collum rumpere non desiit, donec Martinum Lutherum, Augustini Ordinis illic sodalem,sibi adversarium excitavit: qui hominum credulitatis misertus,certatim indulgentias illas, tanquam firmissimum præsidium adversus omnia peccata præterita & futura ementium, eos ex ambone hortari cepit, *prudentius agerent, neq; merces illas tanti compararent, quod enim his rebus impenderent, multo posse melius collocari.* Hoc classico innocenti subito crabrones excitati sunt, qui disputationibus, libellis, minis, censuris in Lutherum, intempestivum adeo plebis patronum, horrendum in modum detonuerunt,secutis mox ista belli spiritualis præludia Præsulis Romani fulminibus,fortiori, ut ipsi videbatur, brachio missis,quam ut Monachus impetum tantæ irarum molis sustinere posset: Sed vel solo hoc exemplo constitit, invictas esse necessitatis vires,& sæpè desperationem salutis principium fuisse. Lutherus, qui initio sibi cum solo aliquo circumforaneo rem esse putavit, de nulla re minus quàm ipsa reformatione cogitans, ubi se inauditum Romæ damnatum,& jam ad rogum quæri videt, non habita innocentiæ, non deprecationis, non appellationis ad futurum Concilium ratione: periculum audacia discutiendum ratus mirabili Dei ductu opus aggreditur, quod jam pridem tam necessarium viri pii & docti habuerũt,quàm supra privati hominis vires ob præpotentem Romanæ aulæ ambitionem positum: ita sæpè Deus præpostera hominum

num

num prudentia ad ſuam gloriam uti ſolet, ut qua in re ſibi præſidium quærunt, eadem ipſis exitio vertat. Profectò enim ſi Pontifex ad unas & alteras Lutheri literas, quibus illi obliquè perſtricta inimicorum malitia omnem obſequium defert, imò ſilentium ſpondet,& errorem deprecatur, benignius reſpondiſſet, monitis Proxenetis ſuis, ut cautius illuderent, & Luthero ſpe alicujus honoris factâ, diſſidium illud in prima herba potuiſſet facilè opprimi, quod cum in virum evaſit, Romanæ ſedi tanto luctu & jactura ſtetit. Saxo Elector indignatus præcipitato judicio hominem opprimi, nullius criminis convictum,palam ejus patrocinium etiam apud Pontificem ſuſcepit, ea in re ab Univerſitatibus Wittebergenſi ac Lipſienſi ſuccenturiatus, id quod ſuperbum Præſulem tam malè habuit, ut ab illo tempore cum Imperatore Carolo & in Germania nihil non fecerit, quò oriens Evangelii clarior lux inductis tenebris occultaretur. Interea Lutherus indies confidentior in ipſum etiam Pontificem, & Romanæ Eccleſiæ abominabiles, ut ipſi viſum, ſuperſtitiones ac vitia calamum ſtringit, illum in Apocalypſi notatum Anti-Chriſtum, hanc Babylonem clamando felici adeò ſucceſſu, ut momento plurimi Germaniæ Principes & Civitates Imperii agnita veritate ejus doctrinam amplexi ſint,nec Imperatoris indignationem veriti, qui ad Pontificis gratiam aucupandam Lutherum proſcripſerat, eandem in publicis Imperii conventibus contra alteram partem maſculè defenderint. Itaque cùm ob religionis diviſionem diſſidia & ſimultates inter Ordines quotidiè

in

in majus excrescerent, & merito quisque prudentum timeret, ne in mutuam patriæ perniciem aliquando desitura essent, Carolus Imperatòr de Concilio libero, velut unico componendarum litium remedio, habendo seriò cogitare cepit, cujus mentio subinde à Statibus in omnibus penè Imperii recessibus ab Anno 1524. usque ad 1532. habitis refricata est. Quoniam verò malum non ferebat dilationem, sed maturam manum desiderabat, Pontifex autem non facilè Concilio assensurus credebatur, per quod auctoritas ejus detectis fraudibus in ordinem cogeretur, placuit ad omnimodam compositionem usque temporariâ ope laboranti patriæ succurrere. In hanc rem conditum primo Noribergense Decretum, multis in locis edicto Wormatiensi derogatorium, quo, ut & in Spirensibus comitiis Anno 1626. habitis causa Lutheri tantum non probata est, fremente multum ad hæc Cæsare, & contemni imperia sua querente. Secuta inde alia Spiræ comitia Anno 1529. in quibus juri Lutheranis quæsito quasi repensa vice multum detrahebatur prævalida Imperatoris gratia, ad quam se plurimi Ordinum componebant. Nam repetito Wormatiensi edicto Statibus libertas conscientiæ & jus ampliùs reformandi ademptum, re in eo statu, ut tunc fuit jussa, ut deinceps maneat. Sed Saxo, Brandenburgicus & Hessus, quibus se alii Principes ac Civitates Imperii adjunxerunt, nimium se gravari edicto rati, contra illud publico scripto protestati sunt, appellatione etiam ab actione Spirensi ad Cæsarem liberúmque Concilium interpositâ: unde Protestanti-

ſtantium nomen exortum : Legati quoque ad Carolum miſſi, qui ad occupatas pridem Principis aures ægrè auditi tradita appellatione in carcerem conjecti ſunt. Pupugit hæc res mirum in modum Proteſtantium animos, qui recenti adhuc fœderis Catholicorum quorundam adverſus ſe initi fama pejora ab alieno à ſua cauſa Imperatore veriti de defenſione propria cogitare ceperunt, indictis ex hac cauſa Smalcaldiæ, Noribergæ, ac denique Francofurti conventibus, in quibus fœdus Smalcaldicum vel ictum vel confirmatum eſt, multis Civitatibus in id ſubinde ad tuendam conſcientiarum & jurium ſuorum libertatem nomen dantibus: Hæc usque ad annum trigeſimum ſecundum acta, irritato interim Saxone Regis Romanorum creatione, in qua ſuæ interceſſionis nullam rationem habitam indigniſſimè tulit. Exacerbatis ita hinc inde animis cum res ad apertum bellum ſpectare videretur, pace publica jam repetitis actionibus turbatâ, Moguntinus & Palatinus Principes denuò partes ſuas apud Cæſaré ex Belgio Ratisbonam ad Comitia euntem interponunt, & eo permittente actionem Saxonem & Heſſum eodem ſtudio ad pacem hortantur. Conventu Sweinfurti habito ac poſt multas disceptationes Noribergam translato, licet ſumma rei conciliari non poſſet, tamen periculo Turcico imminente, cui Germaniæ vires opponi neceſſe fuit, in has leges concordiæ cauſa conventum, quas deinde Cæſar edicto publico ratas habuit: Ut pax publica per totam Germaniam ſit, & ne cuiquam religionis cauſa moleſtia fiat usque ad Concilii tempus,

M vel

vel hoc tardante, donec per Imperii publica Comitia alia fuerit ratio inita componendi dissidii, gravi constituta pœna in eos, qui contra fecerint. Cæsar in se recipit Concilii intra sex menses denunciandi, & anno post inchoandi celebrationem, quo non impetrato ab universis Ordinibus controversias de religione diremptum iri promittit: interea suspenduntur omnes actiones forenses in causis religionis contra Protestantes intentatæ, & ne posthac ullæ moveantur, edicitur. Quod contra fit, pro nullo futurum. Protestantes verò promittunt Imperatori & Romanorum Regi obsequium in rebus civilibus, & adversus Turcicum bellum auxilia. Hæc prima pax, seu potius induciæ pacis, ut (*a*) alibi vocantur, fuere, in religionis causa per universum imperium promulgatæ, & quasi æternæ illius Anno 1555. constitutæ præparatoriæ, sæpius deinde repetitæ & confirmatæ, non in (*b*) Ratisbonensibus tantum illis comitiis, sed & biennio post in transactione Cadaviensi, & ab Oratoribus Commissariisque Cæsareis, Anno 1539. (*c*) per Francofurtenses inducias: ac porrò in (*d*) Comitiis Ratisbonæ Anno 1541. habitis, rursus (*e*) Anno sequenti prorogatæ, (*f*) biennio post repetitæ, & iterum (*g*) sequenti Anno, adeoque in omnibus

(*a*) Recess. Imper. de Ann. 1541. §. Und damit. & 1555. §. In solcher.

(*b*) Hordl. de Caus. Bell. Germ. Tom. I. pag. 70. 71.

(*c*) Idem pag. 149.

(*d*) §. Und damit.

(*e*) Recess. de Ann. 1542. §. Und damit die Zeit.

(*f*) Recess de Ann. 1544. §. Nachdem wir uns.

(*g*) Recess. 1545. §. Dieweil wir aber.

bus publicis consultationibus, quæ facta pace celebratæ sunt, ut proinde usque ad Annum 1646. quo Germanicum bellum à Carolo ceptum, res in Germania satis quietæ fuerint. Mox verò periculosius dissensiones recruduerunt, & tandem civile bellum, quod à Pontifice exoratus Cæsar adversus Protestantes omnimodo in ordinem cogendos suscepit, id tandem ipsimet auctori ignominiosa fuga in malum vertit, nullo Evangelicorum publico damno; nam captivitatem Saxonis & Hessi, translatam vero Electoralem dignitatem in Mauritium inter privata incommoda ponimus: certè enim ab eo tempore cœlestis veritas non suppressa, sed aucta est. Ubi utramque partem satietas belli tenuit, iterum sarciendæ concordiæ rationes repetitæ; primo in Augustanis Comitiis Anno (*a*) 1548. (*b*) 1551. celebratis, injecta Concilii redintegrandi mentione. Deinde per (*c*) Passaviensem transactionem, novis induciis conditis, quibus tamen dilatum magis malum, quàm sublatum, cum Protestantes subinde vociferarentur, nec amplius in incerto quasi salo fluctuari, & ex alieno arbitriò pendere vellent, ipsa jam experientia & sensibus docti, nullum Concilium liberum per Pontificem, qui Cæsarem obnoxium habebat, sperari posse, æterna pace, non induciis, de fide sua & securitate sibi caveri postularunt, & æquum petere Ferdinando Romanorum Regi visi sunt. Profectò enim sicut nunquam Evangelici liberum Concilium, in quo Præside Imperatore de cor-

M 2 rupta

(*a*) §. Und nachdem. (*b*) §. Und als wir.
(*c*) Extat apud Gold. Refcr. & Stat. Imp. p. 175.

rupta Ecclesiæ disciplina cuique sententiam citra metum dicere licet, fugerunt, ita nulla spes erat eo tempore, ut necessariis illorum desideriis satis fieret, oculis ad Tridentinum paulo reflexis, de quo etiam inter Catholicos tunc jocus fuit, Spiritum Sanctum singulis septimanis ex Capitolio per veredarios equos Decreta ad Patres perferre. Itaque tandem in pacem religiosam sempiternam & usque ad religionis amicam compositionem duraturam consensum est, quæ in Comitiis Augustæ Vindelicorum Anno 1555. indictis sancita, & cum præsenti seculo rursus per edictum Ferdinandeum turbaretur, pace Westphaliensi confirmata & explicata antiquam inter caput & membra concordiam, quà tamen per diversitatem religionis licet, reduxit.

§. 6. Articuli & conditiones religiosæ pacis in recessu imperii Anno 1555. publicato longa serie extant, quibus cum transactionem, postmodum verò auctoritate publica sæpius confirmatam, conferre operæ pretium est. In compendio tamen hæc ejus capita sunt.

1. Nemo, cujuscunque dignitatis sit vel conditionis alterum, de quacunque causa, neque per se neque alieno nomine bello petito: vel eos, qui hæc faciunt, consilio, ope, receptu, juvato; sed alius aliū vera ac infucata caritate prosequitor, alimoniâ & reditibus omnibus salvis, qui ad jus provocant: Adeoque Cæsaream ac Regiam majestatem omnes Status, & vicissim Status Majestates suas in pace religiosa conservanto.

2. Cæsaream & Regiam Majestatem, itemque Status imperii antiquæ religionis nemini ex Ordini-

dinibus ob Augustanam confessionem, aut sub Religionis aliove colore vim illaturos, nec eorum conscientias gravaturos, sed quietam, illius religionis, fidei, ceremoniarum, constitutionum Ecclesiasticarum, quæ aut in præsens latæ sunt, aut post futuræ, item, bonorum, subditorum, jurium & superioritatis possessionem cuivis relicturos; unione religionis nonnisi per amicabilem compositionem & Christiana media procuranda.

3. Ex adverso Status Augustanæ confessioni addictos Cæsaream & Regiam Majestatem, nec non Status Antiquæ religionis, Ecclesiasticos & seculares cum Capitulis & reliquo Clero tam in fide recepta, & quæ ab illa dependent, quam bonis secularibus & juribus ac dignitatibus quibuscunque nihil omnino turbaturos: diffidiis & litibus secundum jura ac Constitutiones Imperii decidendis.

4. Alii tamen, sub duabus religionibus non comprehensi ab hac pace religiosa excluduntor.

5. Ecclesiastici Status, ab antiqua religione deficientes omnibus suis bonis, quæ Ecclesiæ sunt, nec non dignitatibus, beneficiis, reditibus, salvo tamen honore, excidunto, relicto Capitulis, aut ad quos ea res spectat, libero arbitrio, eligendi personam antiquæ religioni addictam, quæ in tranquilla omnium jurium ac beneficiorum Ecclesiasticorum possessione cum Capitulis & Ecclesiis aliis relinquitor; sed nullo futuræ & amicæ compositionis præjudicio.

6. Bonorum Ecclesiasticorum ab Ordinibus Augustanæ confessionis tempore Passaviensis

transactionis, ut & hujus religiosæ pacis possessorum nulla in jure repetitio sit: Cameræ omni desuper juris dicundi potestate interdicta.

7. Jurisdictio Ecclesiastica ad majorem inter utriusque religionis socios concordiam sarciendam, adversus Augustanæ confessionis sectatores ad usque religionis unionem suspenditor, salvis tamen reditibus, decimis, feudis, juribus & privilegiis, nec non jurisdictione in casibus, qui Augustanam confessionem, Constitutiones ac Ceremonias Ecclesiasticas, ordinationem ministerii, quæque alia religionis sunt, non concernunt.

8. Ut verò Statibus antiquæ religionis omnes ipsis competentes, reditus & proventus integri manere debent: ita quoque cuilibet Statui, sub quo sunt & situantur, jurisdictio ac superioritas territorialis in his bonis, quam ante hanc pacificationem habuit, illæsa maneto: piis tamen causis ex bonis illis sine religionis discrimine curatis.

9. Lis verò super hanc rem orta per arbitros ab utraque parte nominandos intra sex menses deciditor, re interim usque ad sententiam integra manente, sic tamen, ut medio litis tempore illi, quibus ex bonis fructus proveniunt, ministeria Ecclesiæ aliasque pias causas sustentare debeant.

10. Status neque Statum, neque ejus subditos ad religionem cogito, vel hos contra superiores defendito aut irritato: salvo cujuscunque in patronis & defensoribus eligendis, jure.

11. Subditis à superiorum religione diversis

jus

Jus emigrandi & vendendi bona sine ullo impedimento esto, præstita ratione servitutis personalis & tributi satisfactione, ut & salvo Dominis in mancipia jure.

12. Pax firma, perpetua, inviolabilis & sine conditione usque ad religionis unionem per media Christiana & amicabilia utrinque procurandam, erigitor: quod si verò illa compositio per concilia, colloquia & acta comitialia non sit secutura: pax semel sancita maneto.

13. Nobilitas immediata pace religiosa & ejus beneficiis comprehenditor.

14. In civitatibus imperialibus, ubi utriusque religionis cives sunt, alius alium quietè suæ pietati vacare sinito, concordia in civilibus firmâ.

15. Quæcunque in aliis Imperii Constitutionibus paci huic religiosæ adversa sunt, eidem nihil deroganto: nec ulla declaratio vel aliud quid contra illam dator, obtinetor, aut acceptator: si quid contra fiet, id irritum esto.

§. 7. Pace confecta, per quam conscientiarum libertati satis cautum videbatur, mox disputationes ortæ sunt, cum utraque pars habere aliquid judicari vellet, de quo jure conqueri posset. Principium à Pontificiis factum, quibus admodum doluit, magnam bonorum Ecclesiasticorum partem in Evangelicos translatam: nec verò hi etiam ex omni parte contenti, occluso ipsis per reservatum Ecclesiasticum ad immediatas imperii fundationes ac dignitates Episcopales aditu. Primo de firmitate pacis disputatum, quam maleferiati quidam homines, Pontifici Romano

etiam cum patriæ excidio gratificari cupientes, totis viribus convellere nitebantur, Jeſuitis præcipuè ad hanc ſacram militiam opem ſuam impendentibus. Quamobrem ſedulo conquiſita hinc inde argumenta, per quæ calumniis ſuis fidem conciliarent, & Catholicorum Principum conſcientias urgerent, injecto ſcrupulo, quaſi in continuo reatu hærerent, quibus pax illa probaretur. Metus ante omnia productus, quem Imperatori Carolo & Ferdinando Regi armis Evangelicorum injectum ipſum contractum irritare, impudenti rabie clamitarunt, qua profecto re non parum pudor & fama fortiſſimorum Principum maligne ſugillata eſt. Quis enim facile ſibi perſuaderi patietur, Carolum inter bella & armorum ſtrepitus educatum, tot adoreis mactum Victorem, tot periculis defunctum, in præliis & media morte intrepidum, terrorem Africæ & Hungarici regni felix præſidium, tuto in Italia receptu de Proteſtantibus ſecurum, & majoribus copiis, ſi voluiſſet, in Germaniam reditu- rum, metu adigi potuiſſe ad pacem faciendam? Quis Ferdinandum, non tantum fratre Cæſare, maximorum regnorum Principe, ſed & duorum regnorum & latiſſimarum præterea provinciarum propriis viribus, ut & ſubſidiaria omnium Catholicorum ope ſubnixum? An Proteſtantes totum imperium in poteſtate: Imperatorem verò ſuum & Regem invinculis habuerunt, ut intentato mortis metu ab invitis ad deſideria eorum reſponderetur? In liberis imperii comitiis omnium Statuum, quos civilis belli mutuæ lanienæ ſeriò pœnituit, conſenſu per Ferdinan-

dum

dum Cæſaris Vicarium cum plena poteſtate conſtitutum Senatus conſultum illud de religionis libertate factum,&poſtea ab ipſomet Imperatore æque libera voluntate confirmatum eſt, qui plus habuit Germaniæ ſuæ, quam Patriam ſemper duxit, externa concordia conſuluiſſe, quam ad Hiſpanorum hirudinum ſanguinolenta conſilia auſcultaſſe, laqueos, ignem, pontum, ferrum ad perdomandos Evangelicos ſuggerentium. In privatis civium promiſſis non leviſſimus quivis metus, ſed qui in conſtantem virum cadere poteſt, neque is quidem remittente jam facti atrocitate injectus reſciſſionem meretur: Quanto magis in publicis negotiis terriculamenta inania à verô metu excludere oportet, ubi cũ Principibus res eſt,qui natura ad conſtantiam&magnanimitatem facti non tam facile metuere poſſunt? Quod ſi enim omnes illas leges, quæ neceſſitate aliqua & civili ratione ad ordinum jura augenda in imperio latæ ſunt, exceptione metus ſufflaminare licet, jam actum eſt de eorum libertate & privilegiis, aut nullis omnino, aut non adeo multis exiſtentibus,quæ non civilis concordiæ cauſa, adeoque belli habendi metu conceſſa fuerint. Capitulatio Cæſarea, quæ Imperatoris poteſtatem tanto ſtudio & rigore in arctum cogit, eadem arte facillimè eluderetur: nam certe electus metuere debuit, ut imperio excideret, niſi in capita & articulos propoſitos juraret. Conventionum quoque, quas imperans cum ſeditioſis civibus nonnunquam facere cogitur, nec religio ulla nec fides per hoc metus diverticulum eſſet, adeoque nec diffiden-

fiduentiæ & dissidiorum tollendorum ratio, quæ plerunque in generali amnestia sancienda consistit. Quoties verò ipse Pontifex gravissimis minis, paratis censuris, imo exterorum Principum sollicitatorum armorum metu Imperatores terruit, ut inofficiosis donationibus Petri patrimonium, & imprudenti facilitate cum perpetua Cæsareæ majestatis injuria Ecclesiæ Romanæ ambitionem foverent. Hæc profectò aut metus remedio pari jure revocare fas est, aut Pontificii nobis contemptim illudere cupiunt. Accedit, quod etiamsi metus principiò in contractum incidisset, is utique repetitis adeo edictis purgatus fuisset, cum nullus pene à facta pace religiosa Recessus in imperio sit publicatus, qui non aut pacem religiosam expressis verbis probaverit, aut honorificam ejus fecerit mentionem, novissima verò Osnabrugensi pacificatione omne ejus rei dubium penitus summotum, confirmata denuo pace, non attentis ullis protestationibus, exceptionibus aut contradictionibus: nec Pontificii ampliùs se metu territos consensisse salva verecundia dicere possunt, qui, ut protocolla tractatus expressè habent, non una vice satis arroganter jactarunt, sufficientes adhuc ipsis vires esse, quibus religionem defenderent, si Protestantes in puncto reservati Ecclesiastici nihil concedere vellent. Enimvero quicquid tandem de metu sit, illud certissimum est, jure gentium non dari metus, etiam justi exceptionem, quod publicæ tranquillitatis causa ita placuit, ne bella ex bellis serere necesse sit, subinde illis, qui succubuerunt, meliore oblata occasione, à data fide se

metus

metus prætextu excuſantibus : unde ortum illud JCtorũ (*a*) axioma videtur, *non decere Principem metus exceptionem*, cujus auctoritati & famæ non parum nocet ad alterius arbitrium circumagi.

§. 8. Alii omiſſo metu ad Pontificem confugiunt, ſine cujus juſſu & aſſenſu nihil in cauſa religionis ad favorem & ſublevationem Proteſtantium Imperator conſtituere potuerit. Placet hæc ſapientia immane quantum Romanæ Curiæ & tantum non inter articulos fidei reponitur. Sed argumenta, quibus auctoritatem illam & ſupremum in Eccleſia dominatum fulcire volunt, tam imbellia ſunt & fatua, ut mirum ſit invaluiſſe opinionem, niſi vi primum & malis artibus, non ratione aut pietate defenſam conſtet. Quid enim in tanti momenti re aliud præter perfidè intellectos aliquos ſacræ ſcripturæ locos, (quos tamen antiqua & purior Chriſtiana Eccleſia nunquam eo ſenſu vel per ſomnium cepit) & privata domeſticorum teſtimonia adferunt ? Quando ante Gregorii VII. tempora Vicariatus, adeoque ſummi imperii per Pontificem Romanum in Eccleſia affectati tam immania crudaque veſtigia extant ? * De honore & proedria aliquoties certatum non ignoramus : * ſed vix ullus repertus eſt, qui œcumenici Epiſcopi nomen ſibi & poteſtatem ſumeret, * imò vero Gregorius M. modeſtia & morum innocentia ſuis ſucceſſoribus longe diſpar pontifex eam ambitionem haud dubiam futuri Anti-Chriſti notam dixit. Diſſenſiones, quæ inter Heinricum IV. Im-

(*a*) Alb. Gent. de Jur. bell. l. 3. c. 14.

IV. Imperatorem & Gregorium exortæ, * huic monſtro occaſionem dederunt, quod ſeculi ſimplicis & rudis infelicitas multum promovit, cum tamen ultra decem ſecula Chriſtiana Reſpublica maximo ſuo bono * illa doctrina caruiſſet. Verum non aliter rationes Hildebrandi ferebant, quàm ut dominatum in Clerum ſumeret ejecto Cæſare, quo ſine hierarchiam pridem meditatam & fundamento cariturам & brevi diſparituram providebat: quod conſilium deinde ſucceſſores ejus adeò utile & opportunum ſuis cupiditatibus invenerunt, ut id omni modo ſibi retinendum eſſe arbitrati ſint, præſertim tam facili ad credendum plebe, quàm ipſi ingenioſi ad audendum aliquid fuerint. Ab illo tempore * immenſis librorum centonibus Vicariatus iſte & ſumma in Eccleſiam Univerſam Pontificis auctoritas ab otioſis ac ingenio ſuo abutentibus ſacrificulis aſſeri cepta, conquiſitis undique ſubſidiis, quæ peſſimam cauſam ſuſtinerent: Ex ſacris quidem literis quædam eam in rem obtorto collo rapta magis, quam deprompta, quibus tamen nec ipſi multum fidere videntur: nam plurimi ex Jeſuitis, iique magni nominis ſcriptores citra ſcrupulum affirmant, *Vicariatum Pontificis non poſſe ex Verbo Dei ſcripto probari:* recurrunt itaque ad Eccleſiæ Catholicæ traditiones, veluti tutiſſimum ſomniis ſuis & impoſturis portum, ſub cujus umbra improbas ſpes & falſi crimina facilè recondunt. Quicquid enim ex occaſione temporis ad Romanæ Curiæ commodum & auctoritatem valdè pertinere deprehenditur, ne contemptum ex novitate trahat, oppidò antiquis [illegible] tradi-

traditionibus tranſcribitur,* quarum condendarum jus & poteſtatem ſibi Pontifices ſumunt. Sed hac ipſa licentia crudeliter nobis illudi nemo eſt, qui non animadvertat. Ut enim concedamus, quod vix tamen credibile eſt, non omnia in ſacris literis creditu neceſſaria comprehendi, ſed quædam etiam orali per Eccleſiam & continuo tr̄aduce committi fidelibus, neceſſe profectò erit, hæc ab Apoſtolis, qui vel ex ore Chriſti talia exceperunt, vel immediato Spiritus Dei ductu & ſcribebant & docebant, haberi: de illis enim ſolis, ut ex cœlo acceptis & divino digito monſtratis certi eſſe poſſumus. Quæcunque verò ceſſante iſtâ ſingulari inſpiratione & θεοπνεύσει poſtmodum, addita, tanquam incerta & dubia, & ab ingenio humano profecta, nullo periculo rejicere licet: aliàs nec traditionum nec ſacræ ambitionis modus aut finis eſſet, ſi ſubinde nova dogmata, haud raro antiquæ diſciplinæ contraria recuderentur. Quare cùm veræ Dei Eccleſiæ mille annis & quod excurrit, de Pontificis Romani Vicariatu nec ex bibliis ſacris, nec certâ traditione Patrum quicquam innotuerit, oportet profectò eum ab hominum inſtituto eſſe, adeoque ſuppoſititium & adulterinum: nam Vicarium Dei in Eccleſia univerſalem conſtituere, non eſt humani juris, ſed divinæ poteſtatis, quam ſicut nullum dubium eſt id facere potuiſſe, ita feciſſe maximum; Concilia, quæ de primatu loquuntur, non extra ſuſpicionem ſunt, aliquid in gratiam Pontificis, à quo ferè, ut nunc mores ſunt, dependent, decreviſſe: nam vel ſolum Tridentinum argumento nobis eſt, quam parum ſince-

ſincerè in illis procedatur: ut nunc taceam, ne Synodis quidem credendum eſſe, niſi earum decreta ſacris oraculis conveniant: Nemo verò hic cautiore ignaviâ juris Canonici Doctoribus verſatur, qui de plenitudine poteſtatis Pontificiæ tanquam *de ingenti & imperſcrutabili abyſſo, loquuntur, ex qua nemo magis poſſit emergere, quàm ex profunda & immenſa aquarum voragine: nam rem eſſe infinitam, quæ nec finem nec principium, nec ripam nec fundum, nec ſummum, nec imum, nec medium nec extremum habeat.* Hoc modô, cùm veræ deficiant probationes ad fulciendum ſacrum imperium, ſimpliciorum animos religioſo rei ſupra captum humanum poſitæ myſterio perſtringunt, ne ſi ulterius inquirere pergant, fabulam narrare deprehendantur: unde conſultius eſſe ducunt abſtruſa nec penetrabili magnitudine ſecreti curioſos faſcinare, & profanorum oculos à cœlo averſos in terram alligare, quò minùs maculas in ſole videre poſſint: quippe expeditiſſima eſt illa ratio ad flectendas hominum mentes, ſi negotio, quod vix creditum iri apparet, religionis ſanctitas admiſceatur; omnibus magnis imperiis fundandis Deorum imperia prætenduntur, & quo familiarior quis cœlo creditur, eo majore auctoritate ſuperſtitioſos ad obſequium cogit: multa enim ſunt, quæ plebi religione perſuaderi debent, cum rationibus nequeant. Numa Pompilius Romanorum Rex ut divino metu & ſacris ritibus Civitatem imbueret, congreſſum cum Dea ſimulavit, cujus juſſu & conſilio religionem ordinaret. Mahumetes fœdiſſimæ pietatis auctor eadem via

via suis deliriis fidem conciliavit: uterque disputare de religione subditos vetuit, quæ credenda, non exploranda est. Nolim cum his Primatum Papæ conferre, illud tamen certum est, non absimili consilio eum à Canonistis defendi, magna insuper veri Dei injuria & animarum dispendio. Pontificis enim potestatem, imperscrutabilem abyssum, profundam & immensam aquarum voraginem, rem infinitam, principio & fine, summo & imo carentem dicere, quid hoc aliud est, quam omnipotentiam, & Episcopum Deum? Quid aliud, quàm à cultu sum̃i Numinis ad vivi idoli adorationẽ summa impietate & stultitia plebem deducere, quæ spisso judicio dum præsentia ferè sequitur, majore veneratione hominem Deo colit, potestate in cœlestia & terrestria prævalidum. Sed ut redeam, unde digressus sum, concusso Primatu Pontificis, qui nudis tantum verbis & externa potentia, non oraculis, non rationibus sustentatur, corruit una auctoritas illa, quam in universam Ecclesiam sibi tribuit, & potestas de religione leges ferendi ad Principes redit, quam his ille Præsul olim injuriosè extortum ire voluit. Jure verò imperantibus in sacris rebus salvo non desideramus amplius alienum mandatum ad actus validitatem, cui satis est in jure agentis esse. Quodsi enim Principi licet publica lege definire, quæ religio in Republica docenda sit & sequenda, quid nî etiam cum iis, qui dissentiunt, pacem facere libertate conscientiis data? Absit ut Imperatorem etiam in rebus spiritualibus per modum regiminis imperativi Pontifici subjiciamus. Consilium ejus, si salutare est & bonum, non spernendum

nendum ut Episcopi existimamus: sed temperet sibi vicissim in alienam messem sacrilegam falcẽ mittere: Imperii Romani cura ad Imperatorem pertinet, cujus Imperio, ut supereminenti, Ecclesiasticus ordo non minùs quàm secularis subest. Quid Pontifici in rebus nostris negotii aut juris, ut istarum regimen ab ejus nutu pendere necesse sit? Aut quis non indignetur, ambitiosum Præsulem, majorum nostrorum indulgentia & profusa liberalitate saginatum opes contra Patronos suos vertere, vix precaria illis in Republica potestate concessa? Quid enim colore spiritualis Imperii non ad se trahit, aut quid inausum relinquit ad potentiam suam indies promovendam? Quæ gravior verò injuria Principibus Christianis fieri potest, quàm si sacerdotem, plerunque externum, & haud rarò hostem in meliorem Reipublicæ partem admittere cogantur, qui eos deinde penitus exclusurus est? Nam ubicunque semel iste auctoritate & veneratione invaluit, religionis & Ecclesiasticæ disciplinæ, nec non sacri Ordinis & bonorum dicatorum omnem sibi curam vindicat, interdicto imperantibus, quod à Deo & ordine civili habent, in ista jure; qua ratione in duas factiones scinditur Civitas, Clero ad Pontificem propenso, qui eos jurisdictione civili exemit: & plebe Principes suos sequente. Quæ verò non ex tanta scissura confusiones & turbæ, cùm serpente in horas sacra avaritia perpetuum de finibus regundis litigium, & ita in una societate duæ quodammodo Respublicæ, quæ separatas à se invicem, imò diversas rationes habent? Quando igitur tandem cum nostro malo

sapere

ſapere incipiemus? Liceat mihi hic citra fucum dicere, quod ſentio, non magis Deus in Eccleſiam ſuam Romano Pontifici ſupremam jurisdictionem cœleſti mandato conceſſit: quàm Turcis, quod tanto ſtudio inter juſtificas bellorum cauſas referunt, in univerſum orbem dominatum.

§. 9. Tertia ſententia eorum eſt, qui pacem religioſam moralis quid in ſe vitii habere, adeoque ob defectum legitimæ facultatis paciſcendi de re turpi & illicita ab initio ſtatim nullam irritamque pronunciant: de hæreſi enim fovenda augendaque agere, quam peſſimi homines reformatam Evangelicorum religionē indigitant. Sed non eſſe in jure Imperantis recipere hæreſim & probare cum Catholicæ Eccleſiæ detrimento. Sed profecto hic inauditi condemnamur ac innocentes. Quæ enim eſt illa Proteſtantium hæreſis, quæ culpa? an quod Deum ex præſcripto verbi ſui colimus? quod Magiſtratui obſequium deferimus, quod pietati, juſtitiæ, caritati, & integritati vitæ ſtudemus? quod ſuperſtitiones & offendicula, quibus rudis plebs in cultum externum & vetitum delabitur, removemus? quod religionem Chriſtianam à fabuloſis Pontificiorum traditionibus & deterrimi fermenti immunditie repurgamus? Quod Curiæ Romanæ injuſtiſſima imperia, quæ Chriſtianam libertatem intolerabili jugo ſupprimunt, generoſo ſupercilio contemnimus? quod Roma exiimus, ubi bonis viris nec piis eſſe licet nec honeſtis? Quod degeneres ab antiqua ſanctitate mores & corruptiſſimam Eccleſię diſciplinam corripimus?

denique quod non amplius patimur nos laqueis illis circumveniri, quibus olim apud attonitum præpostera pietate populum tantum non totius Germaniæ vires & divitias expiscati sunt? His criminibus oneramur, hæc invidiosa hæreseos nomina sunt, quæ iracundi judices in vindictam amissæ propriis vitiis auctoritatis suæ per calumnias nostræ innocentiæ impingunt. Quid enim sanctius hac ipsa doctrina est? quid ad sacrarum literarum & divinæ voluntatis præscriptum propius? quid tandem civili vitæ & Principum majestati accommodatius? itaque per pacem virtuti & pietati præsidium quærimus adversus hostes, quos nostra prudentia & felicitas ægre habet, non malitiæ & sceleribus patrocinamur. Quantum verò cum veris hæreticis Principem deceat in fœdus & amicitiæ leges coire, deinde dicemus, ne præjudicio causam nostram videamur afflixisse.

§. 10. Nec paulo magis verum illud erat, quod jactabatur, per Concilii Tridentini decreta damnatâ nostrâ fide pacem religiosam sublatam esse. Nunquam illud à Principibus Evangelicis pro legitimo agnitum est, quod editis scriptis & multis locis suspectum fecerunt, & interposita appellatione, quoad seipsos, invalidum: nec causa est, cur Pontifex propterea illis multum succenseat, cum Galliæ & Hispaniarum Reges, dilectissimi Ecclesiæ Romanæ filii idem in suis regnis plenè publicari adhuc usque diem passi non sint. Liberum Concilium Protestantes desiderabant, in quo omnibus nullo metu aut periculo jus esset de religione & collapsa discipli-

na

na ingenue differere, præſide Imperatore, qui pro ſua prudentia deciſivo judicio de veritate cœleſti ſtatueret. Tridentinum ſervum fuit, per unum Pontificem, qui tamen in eo pars eſſe debuit, multis nominibus accuſanda, ad ludibrium Chriſtiani orbis circumactum, Patribus, quos obnoxios Præſuli pleroſque legerant, ne muſſitare quidem auſis, & decretis ejus Romæ in Capitolio confectis, quæ neceſſario ſequi Concilium debuit. Cum aliquando liberius Epiſcopi Hiſpani de modo & ratione tractandi cenſerent, continuò Pontifex, veritus ne aliquid monſtri Synodus parturiret; illam Bononiam transtulit, ut Epiſcopos magis in poteſtate haberet: nam quod ea mutatio infecto aëri adſcripta, corruptis Medicis ſuſpicionem in majus augentibus, ea re honeſtam excuſationem quæſitam conſtat, & invidiæ, quæ timebatur, lenimen, tradunt enim vix duos homines toto illo tempore, quo Concilium Bononiæ ſedit, Tridenti contagione periiſſe. Certè Imperator Carolus non diſſimulavit indignationem ex tam repentina migratione conceptam, quando nec auctoritati ſuæ nec precibus datum, ut Patres manerent, & deſuper cum Pontifice acerrimè contendit. Utut verò de Concilio ſit, id meridiana luce clarius, non ad illud religioſam pacem alligatam eſſe: nulla ratione Proteſtantes in illam hac conditione conſenſiſſent, quod velut jam ex alta ſpecula providerent, Synodum Pontifici obnoxiam, ipſis minus æquam fore: ideoque ne vis conſcientiis fieret, (a) amicabilis compoſitionis

(a) Receſſ. Imp. 1555. §. Und nachdem eine Vergleichung.

tionis mentio facta, ad quam pax duratura esset, quo prudentissimo consilio necessitatem credendi, quod nolint, deprecati sunt. Præterea absurdum fuisset confirmare pacem singulis pene recessibus, multis annis post finitum Concilium habitis, quæ cum illo desinere debuit: nec aliam imperio mentem olim fuisse recens (*a*) Osnabrugensis Pacificatio argumento est, per quam religiosa pax fere ante seculum constituta manere jubetur, usque dum de religione utraque pars amice convenerit, ex quo facilis nunc ad quæstionem contentiose sæpius agitatam, *an pax religiosa perpetua sit?* responsio est, in sensu diviso, & quousque religio in Germania divisa, esse omnino æternam: temporalem verò in sensu composito: nam cum unione religionis instaurata sublato subjecto confestim interituram: nec propterea male quis pacem æternam vocari existimet, quod aliquando possit cessare, quando etiam Prætor actiones suas perpetuas dicit, quæ triginta annos vim suam retinent.

§. 11. * De interpretatione pacis olim quoque disceptatum. Nulla lex est tam studiose conscripta, quæ non quandoque interpretatione egeat, emergentibus subinde rebus, de quibus eo tempore, cum lex facta, cogitatum non est; aut verbis ambiguis sensum dubium suggerentibus. Hoc juris Rudolphus & Ferdinandus II. Imperatores suum esse voluerunt, exclusis penitus statibus, qui proinde de illa re non una vice conquesti sunt. Ferdinandus prolixo edicto, quod pro lege publica Cameræ servandum præce-

(*a*) Act. 5. §. Transactio.

præcepit, dum pacem declarat,& omnes controversias pro Catholicis decidit, bello inteſtino cauſam præbuit, & per hoc deinde majorem Proteſtantibus ſecuritatem: Pace enim facta (*a*) placuit, ut de dubiis religioſæ pacis in imperii conventibus inter utriusque religionis Proceres amice tranſigeretur: ita pragmatica ſanctione Imperatori adempta occaſio intempeſtivis decretis turbandi Proteſtantium pietatem & quietem publicam. Ita Deus tandem immenſa ſua ſapientia in melius vertit, quod nobis peſtem allaturum adverſarii male conſulti judicarunt. Nam viris bonis hoſtes etiam ſui quando minime omnium id putant, prodeſſe ſolent, adeò verum illud Græcorum adagium.

ἡ δὲ κακὴ βȣλὴ τῷ βȣλεύσαντι κακίϛη.

§. 12. Supervacaneum eſt hic monere, (*b*) Proteſtationes Pontificis & aliorum Weſtphalicæ paci oppoſitas irritas eſſe & inanes,quas imperium ipſum prudentiſſima ſeveritate & merito contemptu rejecit. Captat Romana Curia ex turbis & miſeriis noſtræ Reipublicæ lucrum ſuum, ut non niſi ægerrime pacis negotium ferre potuerit, imprimis tot bonis Eccleſiaſticis ſeculo redditis, ex quibus olim immenſas divitias collegerat. Verum nos jure noſtro utimur, & quæ bona Imperatores pro conditione temporum quondam Eccleſiis dederunt, eadem hodie pro ſalute Reipublicæ in profanos uſus expendere fas eſt. Piis cauſis dicata non deſierunt ſub poteſtate civili eſſe, cui ipſa Eccleſia obſequitur. Urit hoc Pontificis animum & ſubtriſti dolore

 invi-

(*a*) I. P. art. 5. §. 17. (*b*) Inſtr. pac. art. 5. §. Transactio;

invidum exedit cor. Quid nos? spernimus irarum moles viribus vacuas,& beneficio pacis constanter fruimur.

§. 13. Insuper Pontificii mentionem amicabilis in religionis negotio compositionis, quæ in recessu placuit,ut dicis causa adjectam,rident, nec spem esse ullam ajunt, ut, qui legitimo concilio,ad quod semper appellarunt, totiusque Catholicæ Ecclesiæ judicio damnati hæresim pertinaciter propugnant, eandem blanditiis aut obsequio convicti velint ejurare. Verùm non nostra est in hoc malo culpa: Quàm legitimum concilium fuerit,quo turpissima prævaricatione damnati sumus: Quæ hæresis nostra sit, à Pontifice Romano tanto furore proscripta; pauló ante strictim & modestè expressimus: ab aliis, qui id professo studio agunt, major veritatis lux revincendis calumniis affusa. Quis vitio nobis vertet, si solem cum tenebris, libertatem cum servitute, munditiem cum sordibus, pietatem cum superstitione permutare recusamus? Quid prodest nobis religio à vitiis purgata, si violento adversæ partis turbine abrepti recidivam patimur? si quod constantiâ nostrâ & sapienti fortitudine obtinuimus, mox ignavâ facilitate amittamus? Optamus profectò totis visceribus, imò omnibus diebus apud Deum precibus nostris intercedimus, ut tandem aliquando rationem monstrare velit per Christiana & honesta media religionis uniendæ: sed vim deprecamur & conscientiarum carnificinâ, quam iniquissimi nostri judices nobis intendunt. Huic cavendæ Pontificem hostem fortiter repellimus: Occupati

Imperatoris insubida mandata humiliter defugimus, & necessitatem declinamus fidei ex alieno arbitrio recipiendæ. Provocamus interim ad amicam compositionem, haudquaquam per illam excluso concilio, dummodo liberum sit & antiquæ disciplinæ. Imperatorem in eo Præsidem volumus, non Pontificem: locum nec suspectum nec insidiosum: jus dicendi sententias non metu aut spe impeditum: decreta denique ad Sacræ Scripturæ salutarem normam auctoritate Cæsaris, ut Præsidis supremi publicanda, quibus non minùs ipse Pontifex, quàm alii stare teneantur. Tale concilium cum negatur, alias vias, per colloquia, per disputationes aut quemcunque modum ineundas censemus, non expectata etiam Romanæ curiæ scientia aut approbatione, quæ, ut hactenus experientiâ constitit, plus affectata potestate & avaritia negotio tantopere desiderato offecit, quàm amicis utrinque studiis & mutua animorum benevolentia profectum est. (†) * Non desperamus verò penitus de divina gratia, aut malum pro deplorato habemus: ante omnia præparandi ad fraternam concordiam civium animi, omissis utrinque convitiis & invidiosis hæreticorum nominibus: quâ in re multũ poterit Imperatoris & Statuum imperii auctoritas, jussis ubique rixosis concionatoribus injuriis & verborum acerbitate abstinere: hactenus enim, nullo ad animarum salutem profectu, nescio ad quem pro Deo singularem zelum referunt conviciandi libertatem, qua nihil tum Christiano turpius, tum pernicio-

 sius

(†) Vid. Prot. Pac. p. 184.

sius Reipublicæ dici potest. Ita compositis animis seponendus est in nostra Republica Pontificis Primatus, quo stante nulla per omnem æternitatem in religione concordia speranda est. Et id utique citra Catholicæ fidei detrimentum fieri posse nequaquam dubitandum. Ita Heinricus VIII. Angliæ Rex abolita per omnem Angliam Papæ auctoritate se Caput Ecclesiæ Anglicanæ constituit, integra de cætero fide, quæ ante fuit: Sic Carolus V. Imperator in Hispania Pontificis nomen proscripsit, retenta nihilominùs antiqua religione. Gallia, patriæ libertatis retinentissimum regnum quoties idem fecit, si iniquior Pontifex tempestatem & turbas conciere visus est? Et dici profecto nequit, quanto id Reipublicæ commodo & utilitate fiat. Sacer enim Ordo, qui in omnibus provinciis majorum imprudentia ultra justam sui mensuram crevit, admisso pontificio nomine & primatu vix se membrum Reipublicæ sentit, omni obsequio & jurisdictione in unum Pontificem delatâ, & exclusis jure suo ac imperio Principibus, quod à Deo in cives suos nullo discrimine acceperunt. Eliso Primatu, & restituta in Clerum Imperatoribus potestate jam plurimum ad ineundam unionem profectum, & innumeræ uno velut ictu quæstiones decisæ, quibus mordicus defendendis, quamvis majestatem magis externam & emolumentum Pontificum, quàm ipsam fidem respiciant, Curia Romana immensum laborat. Sed & Protestantibus major erga Imperatorem & Ordines antiquæ religioni addictos fiducia redibit, quando eos flaminibus alienis non ampliùs agitari

tari noverint. Porro nationale Germaniæ Concilium, (* œcumenicum enim per ambitionem Romanæ Ecclesiæ non licet sperare) auctoritate Imperatoris convocandum, in quo utraque pars de controversis fidei articulis, qui haud ita multi sunt, mitem primo ac moderatam suscipiat disceptationem, mox etiam remissis utrinque & permissis citra scissuræ notam adiaphoris, aut explicatis, quæ duriora videntur, compositionem. Unione inter Catholicos & Protestantes sancita, facilius Protestantes inter se, Lutherani nimirum, & qui κατ' ἐξοχὴν reformati dicuntur, convenient, utpote quorum confessio, si contentionibus & factis ad ostentationem disputationibus abstineatur, vix in uno aut altero articulo, in quo recte concepto Reformati haud quaquam se difficiles præbituri sunt, discrepat, nec parum unitati proderit, si à definitionibus periculosis, quantum fieri potest, abstineatur, & cum de sensu loci alicujus Sacræ Scripturæ ambigitur, ad antiquissima Ecclesiæ tempora recurratur. Verum de ratione concordiæ in Ecclesia procurandæ alibi prolixiores futuri erimus: id saltem nunc addere fas sit, hunc modum, pium, æquum, bonum, maligne à quibusdam (*a*) Pontificiis, contractibus & pactionibus, rusticis inter se invicem in-iri solitis, comparari, qui indoli & naturæ religionis, quæ non imperari vult, sed benigne persuaderi, imò primæ Ecclesiæ moribus ac institutis, longe melius quadrat, quam illud Romani Præsulis *coge intrare*, quod sævissimæ tyran-

(*a*) Vid. Auth. Auton. Part. 3. c. 13.

nidi propius accedente inquisitionis sanguinolentæ officio immani carnificina nulla in Ecclesiam utilitate, maximo in Rempublicam damno, conscientias excruciat.

§. 14. Præter illa, quæ Pacem Religionis universim attinent, peculiares olim circa articulos quosdam controversiæ exortæ, quæ diu inter partes tum in Comitiis, tum privatim ore & calamo, interdum quoque armis agitatæ cum non possent consopiri, intercessit tandem Ferdinandus II. Imperator, & notissimo suo edicto anno 1629. publicato, quod classicum belli civilis fuit, plurimas pro Catholicis decidit: Sed conquerentibus de iniquitate Protestantibus, & executionem paratam opposita vi impedientibus, pace Westphalica paulò aliter conventum est, omni auctoritate edicto illo abrogata. Singula breviter videbimus.

§. 15. (*a*) De jurisdictione Imperatoris in causis pacem religiosam concernentibus quondam inter Catholicos & Protestantes acerbè disceptatum, his imperatorium tribunal, ut sibi multis nominibus suspectum aut iniquum summo studio defugientibus: * qua de re plura alibi dicturi sumus. Lis enim per pacem Osnabrugensem sublata est.

§. 16. Cum præcipua pacis religiosæ intentio & finis fuerit concordia civilis, inter utriusq; religionis consortes tenenda adeoque amicitia & caritas Christiana (†) imprimis commendantur, quæ tamen felicius non licet consequi, quàm

(*a*) Instr. pac. art. 5. §. 20. (†) Adrel. Pax. art. 1. verb. it rechter Freundschafft und Christlicher Lieb meinen.

quàm introductâ paritate in civilibus negotiis, ante omnia verò justitiæ administratione, & honorum dignitatumve capessendarum serie. Quæ paritas quoniam malignius observari Protestantibus videbatur, ad judicium aulicum & Spirensis Cameræ tribunal nonnisi ferè Catholicis admissis, promptioribus utique cùm in processibus decernendis tùm ferendis sententiis, si litigantes favore religionis sublevarentur, qua de re,& illa præterea, quod subditis emigrantibus nec beneficium publicis legibus indultum maneat integrum, nec nativitatis, bonæ famæ aut artium testimonia à Magistratu iniquo concedantur, gravissimæ Protestantium querelæ prostant, ideoque (a) novissimâ pace majoris concordiæ causâ placuit,ut *exacta in reliquis omnibus*, (quæ scilicet expressa sanctione nullam inæqualitatem habent) *inter utriusq; religionis Status omnes & singulos sit & mutua æqualitas,quatenus formæ Reipublicæ, imperii Constitutionibus & præsenti Conventioni conformis est: ita ut quod uni parti justum est, alteri quoque sit justum, violentia omni, & via facti ut alias, ita hic inter utramq; partem perpetuo prohibita*: De puncto justitiæ quoque ut & subditis emigraturis (b) infrà quædam in instrumento pacis traduntur.

§. 17. Jus reformandi Statibus competens olim valde controversum (†) fuit, aliis ejus fundamentum in sola jurisdictione & superioritate terri-

(a) Instrum. Pac. Art. 5. §. 1.
(b) Art. 5. §. 12. verb. Sive autem. et. Conventum autem est.
(†) Art. 2. verb. oder nochmals aufrichten möchten.

territoriali ponentibus: aliis insuper in qualitate feudali aut subfeudali, jure gladii, patronatus, filialitatis, retentionis; per quæ Protestantibus plurimæ molestiæ creatæ, de quibus in (*a*) tractatu pacis Osnabrugæ graviter conquesti sunt. Et quamvis (*b*) Catholici petierint, ut res in eo statu relinqueretur, in quem per pacta, investituras, transactiones jam collocata est: Tenuerunt tamen Evangelici, ut indistinctè à sola superioritate & jure territorii jus reformandi dependeat, quod in instrumento pacis expressè cautum.

§. 18. De reformatis (†) quondam vehementer dubitatum: Certe Pontificii scriptores nullum non lapidem hoc seculo movebant, ut eos à pacis religiosæ præsidio & Societate Augustanæ Confessioni addictorum dirimerent, rati, quod pene accidit, utrosque facilius opprimi posse, si separatos invenissent, non alio nostrûm solatio, quàm quod Ulysses peremptis sociis habuit, ultimus devorandus. Adjuverunt etiam nostrates Theologi haud parum vaferrima illorum consilia tristissima intemperie in civilibus turbis ubique vociferantes, Calvinianos, quos contemptim vocant, nec pace religiosa comprehendi, nec in imperio ferendos: imò vero Principes ad eorum oppressionem summa imprudentia identidem concitantes. Placuit hoc animorum ulcus supra modum Pontificiis, qui interna hæc inter Protestantes dissidia aliquando in ipsorum pestem

(*a*) Vid. Protocoll. Tract. & act. pacif. p. m. 181. & 244.
(*b*) Ibid. p. 227. (*c*) Art. 5. §. 14.
(†) Art. 4. doch sollen alle andere.

pestem esse exitura callidè providebant, itaque simulata ac insidiosa amicitia studiose Lutheranorum partes fovere, hos bonos cives dicere, quibus cum ipsis concordia sit & pax civilis: Calvinianos verò sectarios, non juris vinculo, non conventionum fœderumvè sanctimonia secum conjunctos: adeoque hostes imperii, conjunctis viribus exterminandos. Suspecta jam tum erat prudentissimo cuique hæc inopina facilitas eorum, quos paulò ante acerrimos habuimus persecutores, & leoninam cum ipsis societatem contrahi haud occultis indiciis suboluerat: nec communi rei defuerunt ipsimet reformati, monitis subinde officiose fratribus, ne contempto periculo in mutuam perniciem præfracte ruerent. Sed prævaluit adversus necessariam concordiam impotens odium, quod sub speciosa religionis larva rixosi quidam Theologi Principibus suis malè consultis ingerebant: unde sparsi passim libelli, Calvinianos pace religiosa non teneri: melius esse necessitate imposita ad Papatum deficere, quàm Calvini dogmata: Calvinianos in plus quam nonaginta novem articulis Arrianos sequi & Mahumetana deliria: quæ dum hi contrariis scriptis aculeate & interdum condigne refellunt, in maximo contentionum æstu irritati animi sunt, nihil ad rei Christianæ summam profectum est. Et sanè desiderare tunc aliquis in hoc seculo majorum nostrorum æquitatem potuisset & moderationem, qui apud Carolum pro reformatis enixo studio intercesserunt, ne beneficio religiosæ pacis excluderentur; verba eorum legi merentur, quæ sunt apud

(a) Gol-

(*a*) Goldastum hæc. Und wiewol die Ständt der Augspurgischen Confession verwandt sich Gewissens und Gehorsams halber/ auch der Warheit zu Beystand gegen der Käyserl. Majestät dermassen erklärt / so wäre doch ihr Gemüt / Will und Meinung gar nicht / den Churfürsten Pfaltzgraven oder andere / so in etlichen Articuln mit ihnen streitig in Teutschen oder in fremden Nationen in einige Gefahr / viel weniger aus den Religion Frieden zu stellen / oder auch deß Gegentheils Verfolgung/welche inn- oder ausserhalb Teutscher Nation fürläufft/ zu billigen/stärcken/oder den Armen/ Betrübten/Bekümmerten deß Worts Christi ihr Creutz und Verfolgung schwerer nnd grösser zu machẽ. Huic Evangelicorum declarationi alienum à mente sensum (*b*) Limnæus ex Cranio affingit, quasi reformatos nec velint à pace removere, utpote quos eorum doctrina satis removeat, nec admittere, cum invita altera parte id ipsis non liceat. Hac enim tergiversatione, & pene dixerim ludibrio nihilo magis consultum eis fuisset, quos sublevare voluerunt, omni alia religione præter Catholicam Romanam & Augustanæ Confessioni conformem publicis legibus interdicta, ut quis hoc sensu intercessionem pro amicis vulpeculæ illius catarrho meritò conferret, quæ ad leonem dominum admissa, cum de odore domus rogaretur, odoris languore se à periculosa responsione excusavit. Itaque Evangelicorum Statuum preces pro Palatino Helveticorum doctrinam secuto ita capiendæ sunt, ut ei

(*a*) Reichs-Satzung. pag. 295.
(*b*) J. P. Tom. 1. l. 1. c. 13. n. 32.

ei prodesse possint, nimirum quod reformati ob unum alterumve articulum discrepantem non debeant religiosa pace excludi, imprimis Palatino in fundamentali justificationis nostræ nec non aliis plurimis capitibus ab Augustana Confessione non discedente: Solo propemodum sacræ cœnæ articulo, in quo dissentiat: sed spe facta, ut meliora edoctus mutet: quæ discrepantia non tanti sit æstimanda, ut religiosæ paci noceat, quando & in antiqua religione non in omnibus articulis ab universis idem sentitur: ad hunc enim scopum nec aliorsum collimant verba illa: Es wolten auch ihre Majestät sich gleicher Gestalt erinnern / daß auch bey dem Päpstlichen Theil im Haupt-Articul der Rechtfertigung vor GOtt betreffend und vielen andern nicht an allen Orten gleichmässiger Weis gehalten und gelehret werde. Hæc procul dubio eo tempore Protestantium fuit sententia, quæ hoc seculo iterum, ut dixi, per intestina dissidia & animorum ægritudinem convelli cepta est, blandiente data opera Evangelicis Ferdinando, qui ad leniendam edicti sui invidiam hoc in gratiam eorum adjecere voluisse visus est, ut Calvinianos extra pacem sua declaratione poneret, quod tamen re intrinsecus perspecta illis ipsis, quibus gratificari cupiit, in pejus vertisset, nisi Deus pro nobis vigilasset, ubi in cauto veterno obdormivimus. Deniq; satiatis cõviciis & odio animis pace Westphalica *unanimi Cæsareæ majestatis omniumq; Ordinum Imperii consensu placuit; ut quicquid juris aut beneficii, cùm omnes aliæ constitutiones imperii, tum pax religiosa & publica hac trans-*

actio,

actio, in eaq; decisio gravaminum cæteris Catholicis & Augustanæ Confessioni addictis Statibus & subditis tribuunt, id etiam iis, qui inter illos reformati vocantur competere debeat: salvis tamen Statuum, qui Protestantes nuncupantur, inter se & cum subditis suis conventis, pactis, privilegiis, reversalibus & dispositionibus aliis, quibus de religione, ejusque exercitio & inde dependentibus, cujusq; loci Statibus & subditis provisum est, salva itidem cujusq; conscientiæ libertate: ita composita lite reformatorum conscientiis publica lege cautum est.

§. 19. Articulus iste de reservato Ecclesiastico agit, quod nostro & superiore ævo aureum Eridos pomum quis haud absurde dixerit: nomen inde sortitum est, quod cum per pacem religiosam Protestantes omnibus imperii Statibus facultatem & arbitrium religionem mutandi dari cuperent, Ecclesiastici ordines intercesserint, & se eximi ab illa libertate petierint, quasi sibi, ut Statibus reservantes necessarium antiquæ religionis usum. Quamvis verò litigium nupera pace confectum sit, ut non videatur operæ pretium multis de eo disceptare: quoniam tamen reservatum res est notissimæ famæ, & tot tumultuum in imperio causa, ideoque breviter, qua licet, fatum ejus & fortunam multiplicem ab origine ad compositionem usque omnimodam tractasse haud inutile studium fore duximus. (Vid. *Art. 5.* Und nachdem bey Vergleichung.)

§. 20. Anno Seculi à Christo nato, decimi sexti quinquagesimo quinto in Comitiis Augustanis de perpetua religionis pace inter Ferdinan-

nandum Regem & Ordines imperii actum est, in cujus conceptione cùm in aliis articulis aliquantulum, tum præcipuè circa Ecclesiasticorum statuum autonomiam gravissimæ difficultates subortæ. Protestantes enim initio nulla Ordinum differentia censebant, *quod si unus pluresve Electores, Principes & Status abhinc usque ad religionis unionem religioni antiquæ, ut vocant, vel Augustanæ Confessioni accesserint, tum eos, qui antiquam religionem amplectuntur, omnium eorum capaces esse debere, quæ de Statibus antiquæ religionis in præsenti constitutione posita: & ex adverso etiam Augustanam confessionem secuturos illorum omnium, quæ in favorem istorum, qui jam Augustanam confessionem mutata religione habuerunt, statuta sunt.* Verum id minus antiquæ religionis Statibus, imprimis verò Ecclesiasticis placuit, qui verborum latitudinem & præjudicium, in fundationum omnium certissimam pestem desinens causati ab assensu se continuò excusarunt, hac ulteriorè declaratione, si articulum unica voce ad Status *Seculares* saltem restringerent, se in cæteris ab ejus conceptione haud alienos esse, re hinc inde versata cum Ordines invicem cedere nollent, Protestantes, qui conscientia se attineri dicebant, quo minus Clerum à salutari Evangelii cursu arcerent, ut tamen eum Catholicorum animis scrupulum eriperent, quasi Ecclesiasticis bonis per occultos cuniculos inhiarent, clausulam superiori articulo annexerunt, per quam cavebatur, ne imperii fundationes immediatæ seculo ullo tempore redderentur, sed post mor-

tem cujusvis Episcopi aut Prælati Capitulo, aut ad quos ea res pertinet, jus integrum esset electionis, administrationis bonorum, & alius cujusque; Salva tamen Secularibus superioritate & juribus: spe insuper facta, ut (a) author Autonomiæ tradit, fore, ut à proposito penitus abstinerent, si recessui futuro, aut saltem ordinationi Cameræ articulus insereretur, qui Ecclesiasticam jurisdictionem adversus Protestantes usque ad finalem religionis compositionem penitus suspenderet. Ex altera parte Catholici, quibus adjecta clausula de bonis Ecclesiasticis nunquam profanandis nihilo melius satisfactum videbatur, diverso longè sensu articulum ità conceperunt, *ut Archiepiscopi, Episcopi, Prælati, Capitula, Ordines & omnis Clerus, si eveniente casu antiqua religione deserta ad Augustanam confessionem transirent, confestim ipso jure & facto dignitate & publicis muneribus excidisse intelligantur, data Capitulis aliisq; quibus id de jure aut more in Ecclesia recepto compètit, libertate eligendi personam aliam, antiquæ religioni addictam, quæ cũ Capitulis & Ecclesiis in quieta jurium, electionis, præsentationis, confirmationis, consuetudinum, ac deniq; bonorum omnium, mobilium & immobilium possessione relinquenda sit.* In hoc comitiorum æstu res tandem, de qua invicem convenire non poterant, ad Ferdinandum Regem delata est, qui rescripto 3. Calend. Septembr. Ordinibus misso *nihil causæ se post seriam deliberationem videre dixit, quamobrem Protestantes reservato*

(a) Part. 1. cap. 4.

to Catholicorum tam ægre concederent, quod nullo tamen verbo Proteſtantium rebus noceat, in id tantum adhibita cura, ne Eccleſiaſtica bona ab antiquo & vero uſu per ſuos adminiſtratores, cum religione ad aliena pietatis ſtudia contra Fundatorum ultimam voluntatem & vota converterentur. Conſtitutiones imperii, receſſus, pacem publicam, & Paſſavienſem transactionem expreſſe jubere, ut Auguſtanæ Confeſſionis Status concives ſuos antiquæ religionis nulla vi injuriisq; laceſſant, ſed trãquillo religionis Conſtitutionum Eccleſiaſticarum, Ceremoniarum, redituum, cenſuum, penſionum, juriſdictionis, tum ſubditorum bonorumq; uſu & libertate imperturbatos frui patiantur, ut proinde reſervatum illud, quod eundem nec alium ſibi finem propoſitum habet, nonniſi malignè poſſit à Proteſtantibus rejici, quibus dum Catholici Status modum non dant in fundationibus, monaſteriis, Præbendis, transactione Paſſavienſi comprehenſis, eandem moderationem & æquitatem ab ipſis jure meritoq; expectare: monere itaq; Regiam majeſtatem Status Auguſtanæ confeſſioni addictos, ne porro ſe in honeſtis Catholicorum deſideriis difficiles præbeant, ſed conſcientiarum libertate & ſecuritate propria contenti negotium ipſimet nullo modo præjudicioſum, ſed quod ſolos Catholicos concernit, qui Proteſtantium nimiam pro eorum ſalute ſollicitudinem ægre ferunt, contentioſis protelationibus impedire deſinant. Ad hæc à Proteſtantibus reſponſum eſt, *nolle ſe antiquæ religionis Statibus in eorum territoriis aut civili regimi-*

ne quacunq; ratione præcipere, multo magis convellere fundationum & Ecclesiasticorum bonorum seriem, quibus magna parte Romanum imperium fundatum est, ad quod cum aliis conservandum totis viribus connixuri sint: hoc agere, ut omisso Ecclesiastico reservato suboriturae indies difficultates & diffidentiæ semina firma pace terminarentur: jam ante Ecclesiasticorum Electorum legatos cum Protestantibus in id consensisse, mutata mox sententia ad inferiorum quorundam Statuum suggestiones: se vero in reservatum ob sequentes gravissimas rationes non posse consentire; primo non levem Augustanæ confessioni injuriam fieri, si omnes, qui ad eam se conferunt, ipso facto fundationibus excidere, & ut hæreticos dignitatibus privari paterentur. Deinde Sacræ Scripturæ & conscientiarum libertati repugnare, si Status consentiat, ne persona Ecclesiastica eam religionem acceptet, quam ipse pro vera & Christiana agnoscit. Denique tertio hujus articuli dispositionem ipsius religionis esse quandam præjudiciosam decisionem, quæ Augustanam confessionem in doctrinam sectariam & damnatam præcoci judicio conjiciat, cui nemo ex Ecclesiasticis, quos salutis suæ tamen magis quam alios decet esse memores, possit sine jactura famæ & dignitatum adhærere: quod causæ principali ingenti præjudicio, ut paci maximo incommodo sit futurum. Hactenus Protestantium rationes, quibus cum Catholici reposuissent, *non ad suggillationem & injuriam Augustanæ confessionis, sed Fundationum conservationem Ecclesiasticum reser-*

reservatum pertinere, nec conscientiis libertatem præcidi, sed bona Ecclesiis dicata, quæ proculdubio illos non essent impeditura, qui Augustanam confessionem ex animo sectari velint, & sic utraque pars proposito constanter adhæreret, tandem Ferdinandus ex officio & pro potestate articulum de reservato paulo mitius & ita conceptum, ut nunc in pacis religiosæ Articulo 5. conspicimus, Ordinibus exhibuit, monitis Protestantibus, eodem tenore paci religiosæ insertum iri, qui spatio deliberandi sumpto, ut super eo Dominos suos consulerent, & accepto mandato, apud Ferdinandum porrecto supplice libello denuo intercesserunt, quo repetitis rationibus, & interposita protestatione, non id eo animo peti, quod Ecclesiastica imperii bona in seculares rationes conversuri essent, ingenua libertate explicuerunt, *se conscientia salva in reservatum Ecclesiasticum nullo modo posse consentire, adeoq; quam demiße supplicare suam regiam Majestatem, ne libertati Christianæ contra comitialia Ratisbonæ, Noriberga & Spiræ facta Decreta vis fieret, sed æqualitate utrinq; servata nemo omnium ad religionem alterutram cogeretur: de cætero pati posse, ut religiosa pax, sicut in aliis articulis concepta, publico consensu executioni mandetur. Quod si verò tamen præter spem Regia majestas his non attentis à priore sententia nullo modo discedere, sed articulum illum, ut à sua Majestate ex plenitudine vicariæ Cæsareæ Majestatis, & quasi compromisso, regio officio informatus est, publicare decreverit: tunc Protestantes regiæ Majestati*

O 3 *præ-*

præter supplices preces oblatas & necessarias dissensus causas non posse in eo negotio ulteriorem modum & limites dare, multo minus cupere antiquæ religioni addictos Status in suis bonis Ecclesiasticis, beneficiis, officio, dignitatibus verbis aut facto lædere, pro quibus aliquando summo Judici non sint rationes administratæ rei Christianæ reddituri: cæterum adhuc intrepide profiteri, ne honorem Dei videantur impedire, & æternum sibi ipsis in conscientia flagellum relinquant, consensum suum & approbationem non posse præstare: quo tamen non obstante pacem tam profanam quàm religiosam cum aliis statibus religiose observaturos, nec non Cæsareæ & Regiæ Majestatibus omne debitum obsequium, Statibus vero sinceram amicitiam concordiamve oblaturos esse. His auditis Ferdinandus breviter priora præfatus, ex potestatis plenitudine in re quasi conclusa & ad arbitrium ejus remissa articulum de reservato imperii recessui ac religionis paci inseruit, quæ pax, ut recessus habet, ab universis Ordinibus in omnibus suis articulis approbata, jurata, subscripta, sigillata & publicata est, datis mox ad Spirensem Cameram mandatis, ut secundum eam inter partes jus dicerent, & ita in illis Comitiis negotium de pace remittentibus aliquantulum Protestantibus feliciter finem accepit.

§. 21. Sequenti anno in Comitiis Ratisbonensibus repetitæ preces sunt à Statibus Augustanæ confessionis, idque majore paulum æstu & exquisitiore rationum apparatu: minæ etiam admixtæ, ut, nisi ea in re ipsis satisfiat, nec alii in

Sena-

Senatibus actioni participaturi ſint: negotium tamen denuò, ut alienum, pro quo aliquando coram tribunali divino reſpondere nolint, arbitrio Ferdinandi permiſſum, renovata ſaltem proteſtatione de non adhibito conſenſu ſuo. Cùm Ferdinandus prolixo ſcripto reſpondiſſet, quo articulum iſtum de reſervato Eccleſiaſtico poſt longas & varias diſceptationes ſcientibus volentibusque Evangelicis paci religioſæ adjunctum affatim probare nititur; Proteſtantes continuò replicarunt, & ſcientiam faſſi ſunt, negato conſenſu, hunc enim ſe ullo rempore præſtitiſſe, vel ipſam pacem religioſam diffiteri, cui Ordinum imperii in hoc articulo diſſenſus & poteſtativa Ferdinandi deciſio quaſi ex officio clariſſimis verbis ad petitionem Proteſtantium inſerta ſit: proinde petere, ut mitigetur paulùm articulus, nec ad Evangelicam lucem ſe converſuris hoc obice via ſalutaris præcludatur. Perſtante in priore ſententia Ferdinando, à Proteſtantibus circa finem comitiorum ſolemnis Proteſtatio cum declaratione 4. Id. Martii anno quinquageſimo ſeptimo interpoſita eſt, qua coram Deo palam faciunt, ſe in reſervatum Eccleſiaſticum nunquam conſenſiſſe, nec nunc conſentire, adeoque permittere illud conſcientiis Catholicorum; cæterum id conceptè declarare, quod eveniente caſu, ut aliquis Eccleſiaſticus Status, Auguſtanam confeſſionem profeſſus ex eo dignitatibus, bonis, muneribus publicis ſpoliandus ſit, non tantum ipſimet ob injuriam illam, veritati divinæ factam, purgata conſcientia innocentes eſſe velint, ſed & nec facto nec verbis ad ejus op-

pressionem ulla ratione concursuri sint, sicuti nec executionem pacis religiosæ & profanæ prædicto casu probare vel sequi possint: interea orare suam Majestatem, ne hanc dissensus sui per solemnem formulam expressam mentem aliter capere velit, quàm quatenus ad conscientiarum exonerationem à Protestantibus facta est, qui in aliis causis & Regiæ Majestati paratissimum obsequium, & patriæ omnem fidem & securitatem pro viribus præstaturi sint. Quo rerum statu tunc discessum est, inserta tamen recessui, 17. Calend. April. publicato clausula, ut usque ad plenam religionis unionem pax religiosa ex omni sui parte firma sit & perpetua, cui tractatus & actiones, quæ sub manibus sunt, nihil omnino derogare aut præjudicio esse debeant vel possint: sicut ex ipso recessu pluribus patet.

§. 22. Biennio post in Comitiis Augustanis eadem actio refricata & elisa est, cùm Augustanæ Confessionis Status certatim ad salvandam conscientiam super dissensu suo protestarentur: Ferdinandus verò superioribus rescriptis * periculo in se recepto adhæreret: nec ullo tempore sub Maximiliano, Rudolpho, Matthia cessatum, imprimis verò prope finem superioris seculi negotium maximè caluit, quando Gebhardus Truchsesius Coloniensis Archiepiscopus & Elector ejurata Pontificia religione Augustanæ Confessioni nomen dedit: tunc literis, armis, stylo, ense, Minerva & Marte super reservato Ecclesiastico certatum, sed pejore nostrûm conditione. Ernestus enim Bajoarus proscripto Truchsesio sedem occupavit, quamvis omnia

sum-

ſumma Proteſtantes facerent, ne priori Domino ſua defectio fraudi eſſet. Brandenburgico Marchioni felicior quidem cum Lotharingiæ Duce de Epiſcopatu Argentoratenſi fortuna fuit, dum pactis & pecunia res transacta. Victoria tamen penes Catholicos & hic ſtetit, qui ipſum Epiſcopatum retinuerunt. Hinc auctæ Proteſtantium querelæ, quarum commentarium in Comitiis Ratisbonenſibus Anno hujus ſeculi decimo tertio celebratis exhibuerunt: ad quas cum non ex animo à Cæſarea Majeſtate, Matthia reſponderetur, pene infecta re disceſſum eſt. Correſpondentes enim, ut ſe illo tempore vocarunt, de Comitiis proteſtati domum abiere. Ita actio nullis non Comitiis agitata, ſed nullo fructu, utriusque partis pertinacia, cum Proteſtantes æquum petere viderentur; Catholici vero ſibi metuerent, nunquam finem accipere potuit. (Vid. *Auton. p. 60. lat. 2.*)

§. 23. Supervenit deinde poſt aliquot annos Ferdinandeum edictum, quod dum duro nodo durum & violentum cuneum quærendum judicavit, utrumque ferè confregit. Articulo enim ad votum & expectationem Pontificiorum explicato Proteſtantibus bilem movit, de præteritis magis anxiis, quam futuris. Itaque cum urgeretur executio, ad reſtituenda tot Eccleſiaſtica bona ſuſpecto maximè & alieno tempore decreta, ad exteras Sueciæ Regis opes defenſionis cauſa reſpexerunt, quibus ſemel in Imperium pertractis, diuturno, & parum abfuit internecino bello vaſtati ſumus, niſi Deus poſt vicennales clades exacerbatos animos repentè ad pacem in-

O 5 clinas-

clinasset. Hujus reducendæ causa conventus Osnabrugi in Westphalia celebratus est, quo inter alia capita & Ecclesiasticum reservatum vehementissima contentione & partium studio hinc inde volutatum, ut tandem certa & libera omnium Ordinum voluntate decideretur. Primo utraque pars rationes suas & argumenta produxit, ad postulationis æquitatem tuendam. Deinde utrinque aliquid remissum & meliores propositæ conditiones. Denique servata æqualitate certis legibus conventum : ut propediem videbimus.

§. 24. Priusquam verò id continuo stylo persequar , aliquantisper mihi animi gratia subsistendum esse duxi , & merita causæ examinanda, ut, salvo aliorum judicio, appareat, quæ pars olim potiore jure nixa sit. Quamvis enim hodiè inutilis sit hæc disputatio, transacta jam re, cui præjudicium nec facere potest, nec vult : tamen cum Politici de jure belli , quod Alexander Magnus in Asiam habuit, se variis conflictibus exerceant : & Theologi de forma serpentis, qui Adamum decepit , multifariam sentiant : Jureconsulti verò Libertinorum ex lege Juniâ Norbanâ, aut dedititiorum, quorum nomina vetustas retinuit, causam agant : Quis vitio mihi vertet, si ego innoxia sedulitate hic curiosus fuerim ? Atque eò minùs nunc aliquid partium studiis dedisse videbor, quo magis certum est , utcunque se res habuit , jam se aliter habere. Igitur ut commodiore luce veritas effulgeat , argumenta utriusque partis juxta se invicem ponimus , examine postremo ordine servato. Protestantium ratio-

nes

nes in duplici pene classe sunt. Aliæ enim causas aperiunt, cur in reservatum Ecclesiasticum nullo tempore consenserint. Aliæ verò; cur illud ipsum reservatum, contra eorum approbationem & voluntatem paci religiosæ insertum, nullum sit atque irritum. De prioribus, quas circiter decem ex actis publicis (*a*) Auctor Autonomiæ annotavit, non est quod multum laboremus. Nihil enim illis aliud probatur, quàm æquam fuisse & justam ea in re Protestantium petitionem, quo dato non continuo inferre licet, ergo lex, quæ petitionem rejicit, nulla est aut invalida. Æquitatis plenissimæ sunt miseri populi preces, quibus contra fiscalium edictorum immoderatam severitatem rei familiaris levamen quærunt, manentibus nihilominus edictis, si Rex illa noluerit abrogare. Et quid si nunc, qui à Pontificia disciplina discesserunt, apud Hispaniarum Regem instent, ut defæcatam ab humanis traditionibus Evangelii doctrinam sibi suisque subditis in Provinciis suis liberam permittat; quid si publicè fateantur, se non posse salva conscientia in regias constitutiones consentire, quæ salutiferum Augustanæ Confessionis usum prohibent; quis non æquum eos petere videt? quis non excusatos à consensu, qui obsequio suo peccatum fovet? Quis item verò ex eo publicas leges tollet, quæ corruptæ religioni contra lucem patrocinium præstant? Est enim, ut ante diximus, in jure regio, cujuscunque religionis publica auctoritate & præsidio docendæ arbitrium: & quamvis si Princeps falsam amplectendam jubeat, [illegible]

(*a*) Part. 2. cap. 2.

beat, lex ad obsequium non obliget, quod Deum offendit: manet tamen ea legis vis & efficacia, ut subditi nec veram contra hostes Ecclesiæ Imperio civili armatos contumaciter defendere, nec per violenta media propagare, aut loca publica ad commodius pietatis suæ exercitium invadere possint. Quæ cum in aperta injuria ita se habeant, quanto magis, ubi non de tam animarum salute quam externis bonis agitur. Nemini in toto Imperio per Ecclesiasticum reservatum ad cœlestem veritatem via obstruitur, quæ, * ut aculeatè satis Ferdinandus argumentatus est, non à necessaria Fundationum sequela dependet: sed cavetur tantum, ne dignitates & bona Ecclesiastica ad Protestantes perveniant. Mitior profectò adhuc longè hæc lex est, quam Ethnicorum Cæsarum; qui Christianam fidem professos ad nulla publica munera honoresque admiserunt, cui legum rigori tamen omnes libenter paruere, dummodo à persecutionibus & vi abstinuerint. Neque cùm hæc ita dico, aut Ferdinandi inexorabilem adversus æquissima Protestantium desideria animum probo, aut illorum accuso constantiam, in consensu non præstito fortiter & piè exertam: nisi enim suæ fidei præjudicium creare voluerint, consentire in illud non potuere: sed illud saltem volo, non easdem rationes, quæ Protestantes propter dissensum suum excusant, etiam Ecclesiasticum reservatum irritare aut perimere.

§. 25. Nec hoc adeò ipsos religionis nostræ Proceres latuit, qui in Osnabrugensi conventu omissis his omnibus causis, quæ quàm veræ sunt,

tam

tam nihil publicæ legi nocent, ad propiora tela confugerunt, defectu nimirum legitimæ potestatis ostenso in condendo illo ad Catholicorum gratiam reservato: id quod hoc ordine abunde sibi visi sunt explicuasse. In religiosa pace verbis claris & conceptis interdictum esse, ne Status Imperii, quicunque fuerit, in usu Augustanæ Confessionis turbari possit, sed in ejusdem ut & subditorum, bonorum, dignitatum & jurium quieta & pacifica possessione, relinquendus sit: atque hanc regulam universalem jam pridem in annis superioris seculi quadragesimo primo & quarto cum adversarum constitutionum abrogatione, nec non quinquagesimo secundo in Passaviensi transactione placuisse. Tum Electorale Collegium, cùm prima quasi facies religiosæ pacis anno quinquagesimo quinto adumbraretur, nullam mutationem quæsivisse, nec salvo pudore petere potuisse, ut Evangelici in conventu ad pacis negotium continuandum & plenariam æquitatem constituendam indicto, jus suum quæsitum desererent, religione sua tanta contumelia adfecta, ut inter causas & modos dominia dignitatesve amittendi recenseri debeat. Quamvis verò nonnulli Ecclesiastici eo tempore petierint, ut voci Status, vocabulum secularis, per modum restrictionis adjiceretur, id tamen ab eis minime obtentum esse, sed rem in sua latitudine, Recessibus de Anno 1541. & 44. congrua relictam. Equidem hic Catholicos exceptionem sibi quandam à regula fingere, quam de secularibus tantum Statibus intelligunt. De Ecclesiasticis enim, inquiunt, longe aliud in articu-

lo,

lo, pacis, und nachdeme ꝛc. per reservatum Ecclesiasticum constitutum est. Verum enim verò non intellectu solùm, sed & sensibus comprehendi, hunc articulum obligatoriam legis vim nunquam habuisse, quod in illum, tanquam correctorium generalis regulæ Status Evangelici nunquam consenserint. Esse autem unicuique in Germanorum juribus vel mediocriter versato notissimum, in Romano Imperio nullas leges ferri posse, nec antiquas authenticè explicari, nisi consensu omnium Statuum: præterea in Passaviensi tractatu cautum esse, ne in causis religionis majora ad præjudicium minoris partis attenderentur. Cùm itaque ad validitatem cujusque actus cùm voluntas, tum imprimis potestas requiratur, hanc in Ferdinando & Catholicis, non quidem voluntatem, ad condendam legem defecisse, quibus non licuit Constitutiones Imperii, ut & religiosam pacem pro lubitu, absque Protestantium, qui semper contradixerunt, consensu moderari. Quod verò Catholici hîc regerere soleant, articulum istum ab Evangelicis ad arbitrium Ferdinandi remissum esse, id è diametro adversari religiosæ pacis contextui & Imperii actis, quæ luculenter testantur, nunquam hîc consensisse Protestantes, sed Ferdinandum Regem pro Cæsareæ potestatis vicaria plenitudine ita decrevisse, quæ potestas tamen & mandatum non illud potuere efficere, ut suæ Majestati jus fuerit Statibus invitis legem dare. Sanè non posse negari, fassos esse Evangelicos, se suæ Majestati non posse modum facere, quid ex mandata potestate Cæsarea velit hîc decidere. Sed in eodem

eodem scripto pro se verbis expressis declarare, se in reservatum nolle consentire: ac quoniam factum inserendi reservati nequiverunt impedire, idcirco petiisse, ut saltem verba quædam mitigarentur; quo ipso tamen non magis probasse reservatum, quàm libellum confitetur, qui apud actorem instat, ut illum mutet, omissis aculeatis verbis: Assecurationem verò & subscriptionem in fine Recessus ad id se determinare, quod firmiter & concordi omnium voluntate sancitum: jam verò in pace ipsa religionis exprimi, Evangelicos in dictum reservatum non consensisse: imò se dissensum suum omnibus Comitiis jugiter testatos esse, adeò ut Ferdinandus Imperator Anno 1557. 17. Febr. spem fecerit, memorem ejus contradictionis se futurum, & Maximilianus in rescripto quodam Cæsareo Anno 1566. idem caput controversum duxerit, quod ad alios tractatus remittendum, & cum reliquis religionis punctis, qui adhuc sub judice, ad Christianam concordiam reducendum sit. Quamvis ipsi Protestantes nequaquam id controversum existiment, cum nihil æquius sit, quàm ut juxta plurimos Imperii Recessus, nullus Statuum, sive Ecclesiasticus sit, sive secularis, ex religionis causa contemptum sentiat, vel Imperio suo, dominiis, bonis, dignitate & honoribus spolietur. Hæc tunc Status Augustanæ Confessionis.

§. 26. Ad quæ Catholici ordines scripto contrario, per modum gravaminum exhibito, responderunt; Non negare se, sed Catholicos Status semper ante, in, & post factam religiosam pacem ex multis invictissimis rationibus contendisse,

disse, quod mutatio religionis, desertio Ecclesiastici Status, voti & professionis, dignitatum & commodorum Ecclesiasticorum, quæ possessor nullo alio titulo, quam ratione sui Status habet, privationem necessariam importet, & hoc in religionis pace verbis certis nec ambiguis post longas disputationes communi omnium utriusque religionis Statuum consilio & voluntate libera decretum, juratum, Cæsaream Majestatem in Capitulatione ad totam religionis pacem sine exceptione obligatam, nec non Cameram secundum eam, nullo articulo excepto, judicare jussam esse. Et referre omnino nihil, solus Episcopus, Prælatus aut Capituli sodalis sciente & consentiente Capitulo deficiat; an & Capitulum cum eo, articulo de uno vel pluribus, & sic de toto Capitulo collectivè agente: Desinere enim Capitulum esse eo ipso, quod religionem mutat, & eandem esse prohibitionis rationem apud omnes, quæ apud unum vel plures, nimirum incapacitatem talium possessorum quoad beneficia Ecclesiastica, promanantem ex jure divino, fundatorum dispositionibus, generalibus Ecclesiæ Catholicæ nec non Imperialibus Constitutionibus, & novissimè Statuum Imperii Anno 1555. constitutis ac juratis fœderibus. Adhæc secundum jura civilia & Canonica nec Episcopos nec Capitula esse proprietarios dominos jurium Ecclesiæ, sed nudos Procuratores, administratoresque, qui universo ordini Ecclesiastico privatis pactis nullum damnum dare possunt, cum uno contra dicente servetur jus toti ordini. Recessus Imperii de Annis 1541, & 1544. ut &

Passa-

Paſſavienſem Transactionem in gratiam Auguſtanæ Confeſſionis addictorum de Autonomia in beneficiis & Prælaturis immediatis concedenda ad effectum retentionis dignitatis & bonorum Eccleſiaſticorum nihil decidere; nam ex allegato Anni 1544. Receſſu contrarium diſparere, qui libertatem religionis quoad dignitates & fructus non admittit, ſed Principibus Eccleſiaſticis, qui fuga ſibi conſuluerunt, aut vi pulſi ſunt, reditus & beneficia integra conſervat. Poſito verò, ſed non conceſſo, priores Imperii Receſſus Autonomiam in Fundationibus immediatis ad tempus quietis cauſa admiſiſſe, Pacem tamen religioſam in hoc paſſu omnibus anterioribus Conſtitutionibus derogare, ex qua etiam, non aliis legibus, deciſio Autonomiæ Statibus Auguſtanæ Confeſſioni addictis prætenſæ, petenda ſit. Multò minùs per verba religioſæ pacis generalia, quæ Status Auguſtanæ Confeſſionis ex religionis cauſa turbari vetant, probari libertatem Eccleſiaſticis beneficiis mutata religione utendi, nec hanc illo tempore vel Cæſareæ Majeſtatis vel Statuum Eccleſiaſticorum & ſecularium mentem fuiſſe, ejusmodi libertatem verborum captiunculis confirmare. Secus enim reſervato Eccleſiaſtico opus non fuiſſet, per quod Catholici Status ſibi ſpecialiter cavere voluerunt, poſtquam adverſa pars prioris articuli generalem ſenſum nullo adjecto reſtringi paſſa eſt: nec videri aliquem ob religionem gravari, qui amiſſis propria culpa juribus, ſi nolit amice cócedere, per eos ordine legitimo exuitur, ad quos illa debito acquirendi modo interveniente pervenerunt:

P nam

nam cum detentor nec titulum nec possessionem habeat, non debere spolium dici, quod ab eo injustè possessum avocatur. Quodsi objiciatur, Augustanæ Confessionis Status ad istam libertatem respexisse, & per generalem clausulam Catholicos obligare voluisse: responderi à se, eam intentionem unilaterem legis aut contractus vim non potuisse operari, cum primis, quòd factæ pacis tempore omnes immediatæ fundationes, exceptis paucis, in Catholicorum manu fuerint, quos per pauciores suis beneficiis exturbari iniquum fuisset. Non pertinere ad Protestantes reservatum Ecclesiasticum, sed ad Ecclesiasticos Status, quorum patrocinium non rogatos suscipere haud deceat: illos nullam libertatem religionis petiisse, nec mandasse Protestantibus, ut alieno nomine agerent. Quam Ecclesiastici Electores principio Tractatuum mentem habuerint, nihil referre: ad conclusionem & id attendendum, quid recessui insertum, non quid media actione hinc inde jactari consuevit. Quæstionem, an mutatio religionis Catholicæ modus sit & causa amittendi Ecclesiastica dominia & dignitates, pace religiosa definitam: satis famæ & honori, nec non conscientiis Protestantium prospectum, nec reservato libertatem impediri, quæ non in eo consistit, ut Augustanæ Confessionis socius beneficium aliquod Ecclesiasticum habeat. Frustrà in elidenda exceptione à regula laborari, quæ à Catholicorum parte non agnoscitur, nec ab allegantibus probata est. Utrosque articulos religiosæ pacis essentiales partes esse, & singulos æquè obligatorios; non corrigere

rigere se invicem, sed singulos manere in suo vigore, ut à Majestate Cæsarea & Statibus concepti & placiti sunt. Quamvis verò Ecclesiasticum reservatum mentionem faciat dissidii inter Status ex illa occasione habiti, tamen Confessionistarum assensum ad effectum obligatorium eo sufficienter adhibitum, dum illud caput ad Imperatoris decisionem remiserunt: & licet ejus remissionis religiosa pax non meminerit, eam tamen, & proinde etiam consensum ex actis Imperii clarè probari. Cùm enim Status Catholici in omnimodam Augustanæ Confessionis libertatem & suspensionem Ecclesiasticæ jurisdictionis nollent consentire, Protestantes conditionem fecisse, ut probata jurisdictionis suspensione ipsi quoque à suo proposito destituri sint: Quare conditione à Catholicis impleta alteram etiam partem ad reservati Ecclesiastici probationem ex natura conditionati contractus obligatam fuisse, nisi ex capite non subsecuti implementi totam pacem evertere & rem in statum pristinum restituere velimus. Prædictam ad Ferdinandi arbitrium rei contentiosæ remissionem ex supplice Protestantium libello uberius probari, quo fatentur, se nescire modum suo majestati dare, si proposito constanter inhærere velit, saltem consensum suum deprecari, ne conscientiam lædant. Unde patere, Status Augustanæ confessionis eo rempore plenitudinem potestatis Cæsareæ decidendi controversum articulum, nondum in dubium vocasse, ut nunc faciunt, sed agnovisse dispositionem Cæsaream quoad effectum obligativum &

in foro civili cum aliis pacis articulis acceptaſſe, actis inſuper pro labore gratiis, & obſequio promiſſo: Porro probari confeſſioniſtarum conſenſum inde etiam, quando clauſulas quasdam articulo à Cæſarea majeſtate concepto inferendas curaverunt, ſcilicet, quod Status in hoc puncto non potuerint convenire: quod Eccleſiaſticarum dignitatum renunciatio famæ & honori Auguſtanæ confeſſioni addictorum nocere non poſſit: & ne hæc diſpoſitio amicæ compoſitioni præjudicio ſit: quæ omnia tunc à Ferdinando concordię cauſa impetrata ſunt: ut vix in tanti momenti re Proteſtantes deceat conſenſum adhibitum cautela quadam cauſidica, in contentioſo foro uſitata ſufflaminare. De poteſtate Cæſarea, quam Auguſtanæ confeſſionis Status maligne totius Romani imperii probro ſugillent, non eſſe operæ pretium multis agere. Agnoviſſe eam Proteſtantes non tantum tempore factæ pacis per remiſſionem illam, de qua ſupra dictum: ſed & imperante Maximiliano aliquot annis poſt, porrecto Anno 1576. ſupplici libello, quo gravaminum ſuorum exonerationem petentes inter alia in recognitionem ſupremæ juriſdictionis Cæſareæ Imperatori ſupplicant, non eſſe neceſſarium, unius alterius alteriusve partis aſſenſum expectare: competere Cæſareæ Majeſtati tanquam ſummo Capiti & Defenſori cum legum, tum miſere oppreſſorum omne jus & plenam facultatem interponendi officium Cæſareum, & procurandi, quæcunque publicæ ſaluti ac tollendæ diffidentiæ conducere videntur. Quod ſi itaque Status Auguſtanæ Confeſ-
ſionis

ſionis eo tempore de ſumma Imperatoris poteſtate tam reverenter & magnifice ſenſerunt, quo ea poſt pacem religioſam multis modis limitata eſt. Quanto magis Cæſareæ Majeſtati licuiſſe, uti jure ſuo ante pacem confectam, nullo adhuc obſtaculo poſito? Cæſaream Majeſtatem Catholicis Statibus non attribuiſſe novum jus, ſed antiquum, & imperio Romano-Germanico coævum confirmaſſe: ad eam confirmationem nec conſenſu Statuum nec nova Cæſarea poteſtate opus fuiſſe, attento, quod alterius religionis Status ad Fundationes & Eccleſiaſtica bona non jus, non actionem habuerunt. Finge tamẽ articulum de reſervato ex defectu Cæſareæ poteſtatis eſſe nullum, adeoque nec eſſentialem partem religioſæ pacis, rem utique ad deciſionem communium jurium Cæſareorum recidere, quæ Eccleſias iis omnibus adimendas jubent, qui vel levi argumento à judicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deviare. Accedere juribus publicis uſum & obſervantiam aliorum regnorum Galliæ, Poloniæ, in quibus admiſſa libertate conſcientiæ nemo niſi Catholicus capax eſt beneficiorum Eccleſiis dicatorum. Et habuiſſe Imperatores ſummas rationes, cur per reſervatum illud pro conſervatione Status Eccleſiaſtici vigilarent: Pleraſque enim fundationes non à Principibus, Comitibus & Nobilitate, ut nunc fertur, ſed Carolo M. & ejus ſucceſſoribus eſſe inſtitutas, easque eo ſolum fine, ut ſolis Catholicæ & non alienæ religionis, Eccleſiaſticis perſonis ad pias cauſas & cultum divinũ cederent. Certius nihil eſſe, quam, ſi aliquando Miniſter aut

P 3 totum

totum ministerium Augustanæ confessionis Catholicæ religioni accederet, ut is illudve omnibus dignitatibus & reditibus cariturum esset. Unde ex æquitate naturali idem juris Catholicis adversus suæ fidei desertores non posse negari. Tantum Catholici Status.

§. 27. Si quis nunc utriusque partis argumenta invicem collocata probe excutiat, summam quæstionis in duobus versari deprehendet. Scilicet an Evangelici Status in reservatum Ecclesiasticum consenserint? Et si non consenserunt, an defectu illo non obstante reservatum nihilominus valeat? in his solis cardo totius rei vertitur: Quicquid enim de aliis Recessibus, de Passaviensi Transactione, de generalibus pacis religiosæ verbis affertur, id omne uno reservato, si utique subsistit, evertitur: nec magis stringit modus dominia amittendi, Augustanæ confessioni contumeliosus, ut videtur: quoniam non omnis modus, quo rerum dominia & dignitates amittimus, contumeliæ comes est: ita officium Præsidis officit emptioni bonorum in provincia: * ita apud Ecclesiam Romanam quorundam ordinum professio & votum excludit omnem rei familiaris proprietatem: ita in Camera & Judicio aulico honorifico Assessoris munere amittitur Procuratoris & Advocati studium: nullibi levissimo alicujus injuriæ sensu: quotidianum hoc est in civili administratione, ut persona statum suum & conditionem mutante pereant illi pristina jura, quæ habuit, salvo honore. Et profectò re ingenuè considerata salutaris est & honorificus modus perdendi do-

minia

minia rerum Christiana disciplina & fides. Ipse enim ejus Magister Christus nos relictis omnibus se sequi jubet. Quamobrem remanet solus consensus, de quo dispiciendum. Primo an Protestantes eum adhibuerint, quod reservatum Ecclesiasticum attinet? Asseruerunt hoc communi ore Catholici, negarunt Status Augustanæ Confessionis: utraque pars pro suâ causa rationes format, quas paulo ante vidimus. Fortasse haud erraverim, si consensisse Protestantes dicam & non consensisse. Illud modo permissionis: hoc probationis. Nimirum nunquam in id assenserunt, ut cuique Statuum, sive is secularis sit, sive Ecclesiasticus, propter Augustanam Confessionem molestia & vis fiat. Quoniam tamen à Catholicis impetrari non potuit, ut immediata Ecclesiasticorum beneficia Episcopus vel eorum administrator retineat, si religionem mutaverit, ideoque passi sunt, ut Ferdinandus ad Catholicorum preces legem conderet, bonorum Ecclesiasticorum in casu mutationis avocatoriam: Non temerè vellem falsi Ferdinandum arguere, qui in rescripto quodam Non. Febr. Anno 1557. ad Status Augustanæ Confessionis in Comitiis dato repetita religiosæ pacis historia confidenter asserit, scientibus volentibusque Protestantibus reservatum paci insertum: si de assensu concordiæ civilis causa præbito nec conscientiis & Augustanæ Confessioni præjudicioso accipiatur: nec diffitetur (a) Stamlerus, *postquam Protestantes petitionibus suis*

 locum

(a) de Reserv. §. 32. n. 5.

locum ut relinqueret Ferdinandus, consequi non posse animadverterunt, eos voluntatem tandem suam nolentes volentes aliquatenus communicasse: imò ipse (*a*) Limneus, hîc tamen valdè difficilis, post longum examen tandem deprehendit differentiam longè maximam inter reservatum scientia & consensu Protestantium tractationi religiosæ insertum, & eorumdem consensu, scientia & approbatione conclusum atque confectum: illum consensum admittit: hunc rejicit. Et verò Protestantes * non alio se colore à necessitate consensus in reservatum adhibendi excusarunt: quàm conscientiæ scrupulo: rem enim ad se minimè pertinere, sed solos Catholicos identidem fassi sunt: unde sequitur, illum consensum, qui conscientias non gravat, haudquaquam principiò disputasse: Talis verò omninò erat, qui externæ & civilis concordiæ causa nullo religionis præjudicio, propter quod in ipso reservato sibi cavere petierunt, datus est: quemadmodum antiqui Christiani illis legibus nulla conscientiarũ læsione obsequiose detulerunt, quæ ab iniquioribus paulo Imperatoribus latæ tolerata religione ejus saltem sectatores hac occasione à certis civilium dignitatũ honorumq; gradibus excluserunt. Quin si Anglia æquum æstimet, ut Catholici à Republica arceantur, & legibus ea de re latis consentiant: cur his iniquum erit, alibi contra nostram fidem idem statuẽdi: nec enim hic de veriore Christianæ religionis conditione quæritur, sed tantùm, an quis possit honestè in id consenti-

(*a*) De Jur. Publ. l. 1. c. 13. n. 45.

ſentire, quo ejus religio ſalvo publico exercitio in fortunæ bonis externis premitur? idque præcipue, ubi non tam de vitando damno, i. e. re ſua & patrimoniali amittenda agitur, quàm captando lucro, in rebus ad certum uſum à majoribus dicatis, quas adminiſtratorio nomine tenuerunt. Cum itaq; Proteſtātes in reſervati Eccleſiaſtici articulo diverſo reſpectu & conſenſerint & diſſenſerint, utriusque actus, i. e. conſenſus, ac diſſenſus varii quoque effectus ſunt. Illius quidem, ut Statui, qui ob acceptam Auguſtanam Confeſſionem à Cæſare ad dimittenda Eccleſiaſtica beneficia condemnatus eſt, parata in contumacem executione, non potuerint quocunque modo auxiliari, nec facto nec verbis, Cæſareæ ſententiæ & executioni contrariis, niſi forte per modum interceſſionis & ſupplicationis. Hujus verò, ut ipſimet Proteſtantes neceſſe non habuerint, condemnare ſtatum ob eorum religionem, multo minùs Cæſaream commiſſionem ex ea cauſa ſuſcipere, à qua humiliter & obſequioſe ſe excuſare debuerunt, ne conſcientias ſuas, quas ſalvas ſibi reſervarunt, eo ſtimulo ſollicitarent, quod ſuæ religionis conſortes ob ſuſceptam fidem perſecuti fuiſſent. Atque hanc ſaltem operæ Imperatori & Catholicis adverſus condemnatum ferendæ neceſſitatem Auguſtanæ Confeſſionis Status in ſua Proteſtatione Ferdinando 4. Id. Mart. Anno 1557. exhibita deprecati ſunt, non vero ſibi etiam defenſionis jus licentiamque, ad executionem publicam aut prorogandam aut omninò ſufflaminandam ſumpſerunt. Verba eorum ſatis perſpicua ſunt, & legi

hic merentur. Darneben auch Ihr. Chur- und Fürstlich Gn. Gn. und Gn. dieses erklärt haben wollen / wann sich darüber ein Fall jetzt oder künfftig begeben und zutragen solte / daß von wegen der angenommenen Augspurgischen Confession einiger Geistlicher / seines Stands / Würden / Beneficien und Officien solte entsetzt und benommen werden / daß sie nicht allein derhalben in Ihr. Chur- und Fürstl. Gn. Gn. und Gn. Gewissen befreyet / sondern auch denselbigen inn- oder ausserhalb deß Rechtens nicht verdammen / mit der That oder in ander Weg mit nichten verfolgen helffen wollen: Innmassen sie auch die Execution deß Landfriedens / dem Religion und Profan-Frieden angehangen auf berührten Fall wider die Geistlichen fürzunehmen / Ihrer Chur- und Fürstl. Gn. Gn. und Gn. halben niemals verstanden oder derhalben bewilligt / auch nachmals nicht verstanden noch bewilligt haben wollen. Dann Ihr. Chur- und Fürstl. Gn. Gn. und Gn. keines Weges gebühren und geziemen will / und ist ihnen vor GOtt dem Allmächtigen unverantwortlich / an einem Ort ihre Christliche Religion für wahr zu bekennen / und am andern dieselbe / samt ihren Glaubensgenossen und Christlichen Glieder zu verdammen / zu straffen und verfolgen zu helffen. Quòd si quis verò & eum consensum conscientiis obstare censeat, qui permittit saltem, ut Augustanam Confessionem amplexus Ecclesiasticus Status Catholicarum Ecclesiarum bonis & dignitatibus annexis, publico legum & juris ordine, non cooperantibus, non laudantibus Protestantibus, privetur, is ad (a) Instrumentum

(a) Art. 5. §. 3.

mentum pacis respiciat, quo mutua & reciproca utriusque partis voluntate & consensu concordiæ causa idem placuit. Quo fidei enim & conscientiæ auctoramento in nupera pacificatione Status Augustanæ Confessionis in reservatum Catholicorum Statuum consentire potuerunt, modo Catholici Evangelicorum quoque aliquod reservatum agnoscerent: Eodem profecto & ante Catholicorum assensum & probationem: quoniam si res seu actus per se malus, conscientiisque fuisset adversus, cum ne quidem licuisset repensa vice admittere: nefas enim est ea lege furtum tuum probare, ut meo etiam assentiare.

§. 28. Deinde fac, nulla ratione Protestantes quondam in reservatum Ecclesiasticum consensisse: quid exinde vero? ergò illud non valet? vix utique crediderim. Non omninò de nihilo fuerunt Catholicorum querelæ, de Cæsarea potestate quosdam contemptim nimis sententiam dicere, de qua tamen olim præfracte disputare (a) sacrilegium fuit. Plurima enim sunt, quæ reservatum sustinent invitis etiam Protestantibus. Primò jus illud maximum, nobilissima reservatorum Imperatoris portio, quo dissentientibus Statibus Imperatori licet rem pro potestatis plenitudine decidere: quamvis enim verum sit, dissentientibus Statibus non posse legem ferri, id tamen ita habendum, si omnes Status concordibus suffragiis ab Imperatore dissentiant, non si inter se: quare captiosa est locutio, nec penitus consuetudini & juribus imperii

(a) Lib. 3. C. de Crim. Sacr.

imperii congrua, invitis Statibus nihil decerni: nam si Statibus nec inter se conveniat, nec cum Cæsare, id utique accidere potest: sicut suo loco, de Comitiis, plenius dicetur. Deinde non omnes imperii Ordines contra Imperatorem steterunt, sed minor saltem pars, ex Protestantibus collecta: nulla verò ratio est, cur jus sit minori parti rescindere, quòd majori una eum summo Principe placuit. Nec officit Passaviensi transactione cautum esse, ne in religionis causa majora valeant: id enim saltem ratione judicii de religione publicè docenda intelligi debet. Tertio non de Augustanæ Confessionis periculo, sed rebus Catholicorum actio erat, quibus se officiosius immiscere Protestantes suomet judicio non decuit. Petiere enim Catholici, ut bonis suis Ecclesiasticis Imperator edictali sententia prospiceret, ne in manus alienas perveniant. Evangelici se non posse consentire ajunt: Imperator petitionibus Catholicorum defert, ut æquis. Quæ hîc injuria Protestantium? aut qua ratione eorum consensus, ut lex valeat, necessarius? Si pactis Fraternitatis, inter Principes quosdam initis alii ea causa intercedant, quod ipsis spes adimatur Principatus illos, fraternitate comprehensos, aliquando deficiente Vasallorum legitima serie ad Imperium devolutos nova investitura, meritis suis debita, consequi: num propterea Imperator mutuæ successionis conventa confirmare nequit? An irritum est decretum Magistratus in bonis pupillaribus auctoritate tutoris alienandis, cum proximus agnatus speratæ hæreditatis jacturam sentit?

tit ? aut quis emptor legem accusavit, quæ dotalem fundum alienari prohibet ? ita nescio cur meritò Protestantes Imperatori succensuerint, quòd Catholicorum desideriis in rebus ad eorundem curam atque administrationem pertinentibus satisfecerit: aut cur consensum suum ibi necessarium esse voluerint, ubi ipsis secundum proprium testimonium nihil juris est: * ubi non decet eos Cæsareæ majestatis & aliorum Imperii Statuum rebus his unicè competentibus manum injicere ? * ubi negotium illud Protestantes plane non attinet ? * nec de illo purgatis conscientiis rationes reddere tenentur ? * cujus periculum suum esse & in suum caput recidere Ferdinandus jussit ? Accedit quod in conficiendæ religiosæ pacis ratione Imperator cum Catholicis certo modo unam partem constituerit: & Protestantes alteram. Quis audivit verò, ut inter partes conventis articulis, quæ utriusque æque communes sunt, altera deinceps & causis à suo foro alienis pro auctoritate se immiscere voluerit ? aut quis non molestè tulerit hanc nimiam pietatem, quæ pro aliorum salute ingratiis excubare cupit ? nec excubare saltem, sed pene imperare, quando consensum suum ad alieni actus, quo cum ipsi nihil rei, validitatem violenter intrudit ? imprimis vero, cùm in iis, quæ sibi dari permittivè petiit, exacte sit satisfactum. Impudens est, me Hercules, & callosum dura fronte (*a*) Limnei consilium, quod ab eo supplicanti datur, qui ad suas preces *favorabile rescriptum* à Principe impetravit, *planeq.*

(*a*) Jur. Publ. l. 1, c. 13. n. 49.

eo modo, sicut jus fasq; erat : ut, si *perlecto eo statim vel post deprehendat, potius sibi fore, apertius magisq; cautum si aliud quoq;, cujus tamen & ipsa petitio honesta erat, impetratum erat eadem in causa*, ingenio Principis abutatur, ac denuo pinguius supplicet : & si repulsam ferat, indignetur Principi, quasi justas conquerēdi causas habeat; perinde ac si imperans teneatur omni honestæ civium suorum petitioni respondere, quid enim, si subinde novis precibus redierint ? si audacia confirmetur liberali facilitate ? Audient profecto, quod (*a*) Jacobus Trevirensis Elector, vir ut acris, ita avari ingenii, qui cum apud Fridericum III. Imperatorem nunquam sibi & occasioni deesset, ut aliquid sibi dari peteret : id tandem apud fatigatas Principis aures responsi tulit, *si non facis petendi finem: ego negandi principium inveniam.* Quid si Protestantes Status tempore factæ religiosæ pacis cum Ferdinando precibus egissent, ut soli Augustanæ Confessioni liberum & publicum in imperio usum concederet ? ut Pontificis auctoritatem penitus aboleret ? ut ipsemet Augustanæ Confessioni accederet ? ut aliis Statibus, qua exemplo, qua mandatis, idem præciperet ? ut legem conderet, ne deinceps Romanus Imperator fiat nisi Protestantium religioni addictus, ejurato Papatu ? annon honesta hæc ex illorum mente & fide postulata ? annon iisdem magis potiusque supplicantibus cautum ? ergò justa conquerendi causa, si non facilis sit Cæsar, si tergiversetur : si renuat ? Periculosa utique fuit hac doctri-

(*a*) Lehmann. Chron. Spir. l. 7. c. 96.

doctrina Limnei amicitia: nolim ſane eum mihi petitorem factum: primo ſtatim congreſſu negaſſem, quicquid à me optaſſet: ſatius enim fuerit primum indignationis impetum, ex repulſa irritatum, excipere, quàm demum, cum plurima dederis, poſtremam iram, inevitabili neceſſitate incurrendam expectaſſe.

§. 29. Hæc ita mihi exercitii gratia pro tuenda Eccleſiaſtici reſervati, etiam absque Proteſtantium conſenſu quondam validi cauſa in medium adferre placuit, quibus, abſit, ut rei Osnabrugenſi pacificatione paulò aliter definitæ præjudicium facere cupiam. Confeſtim in principio hujus diſcurſus proteſtationem interpoſui, me rem conſiderare, ut ante inſtrumentum pacis fuiſſe viſa eſt: non ut nunc eſt, quam & hic repetitam cupio, ne quis me temere contra publicas leges feciſſe putet, quòd ocioſis diſputationibus civilem concordiam voluerim tentare: quæ mens tamen à me, qui pacifico ingenio utor, omnium longiſſimè abeſt. Nunc repetenda mihi intermiſſæ paulum narrationis de reſervato Eccleſiaſtico ſeries, & quemadmodum nupera pace ea de re conventum, oſtendendum eſt.

§. 30. Cùm, ut ſupra diximus, tam Auguſtanæ Confeſſionis Status, quàm Catholici adverſus reſervatum Eccleſiaſticum, & pro illo in Conventu Osnabrugenſi gravamina ſua certatim exhibuiſſent, Proteſtantes, qui facile animadverterent, Catholicos non omninò propoſito ſuo ceſſuros, ab utraque parte aliquid remittendum rati, has concordiæ in hoc puncto ineundæ

eundæ rationes, præmiſſis ſolitis proteſtationibus, propoſuerunt; ut Primatus, Archiepiſcopatus, Epiſcopatus, & Collegia immediata, quæ anno hujus ſeculi decimo octavo in plena Evangelicorum poſſeſſione fuerunt, deinceps ita maneant, ſalvo capitulis eligendi jure: & Cæſareæ Majeſtati primariis precibus, ubi id receptum: hac tamen conditione, ne alius præterquam Auguſtanæ Confeſſioni addictus præſentetur. Si quæ ab anno decimo octavo Fundationibus à Catholicis ablata fuerunt, quorum poſſeſſionem illo anno habuerunt: ea reſtituantur & in ſtatum priſtinum vindicentur: Menſes Papales verò in ejusmodi Collegiis penitus aboleantur, nec liceat Pontifici ullas conferre Prælaturas & beneficio vacante bullas ſuper eo impertiri. Electus in illis Collegiis non teneatur confirmationem à Pontifice petere, ſed tantum à Cæſarea Majeſtate regalium & jurium inveſtituram, quæ ei ſine contradictione, ut juſtum & æquum eſt, concedatur. Primates vero, Archiepiſcopi, Epiſcopi aut vacante ſede ipſa Evangelica Capitula Cathedralia ad Comitia alioſque Conventus imperii decentibus titulis convocentur, & ad ſeſſionem in iisdem & ſuffragium admittantur. Ut ratione beneficiorum à Catholicis eodem anno poſſeſſorum in puncto reſtitutionis idem ſervetur. Ut Catholicum aliquem Archiepiſcopum aut Epiſcopum una cum toto Capitulo Auguſtanam Confeſſionem profeſſum & jus reformandi jure ſuperioritatis ex pace religionis ſequatur, non excluſo tamen Statuum Provincialium conſenſu, moribus illis debito.

Quòd

Quòd si vero solo Capituli Electo aut Sodali pro sua persona mutante religionem ipsum Capitulum in antiqua religione maneat, ut tunc citra reformandi jus potestatemque is, qui mutavit, in dignitatum suarum, redituum, Provinciarum, ac subditorum possessione imperturbatus relinquatur: salva Capitulo Catholico post ejus mortem libertate eligendi postulandive vel Catholicum, vel Evangelicum; Evangelico autem forte à Catholico Capitulo electo, jus reformandi ademptum sit, integris dignitatibus & reditibus ad vitæ dies, ut supra. Quod de Catholicis personis, mutantibus religionem, propositum: idem vice versa & in Evangelicis jus esto: Interea illis, quibus reformandi jus non competit, in aulis suis, sacellis & curiis liberum suæ religionis exercitium permittitor. Ut in mixtis Collegiis, oculis identidem ad memoratum decimum octavum annum ratione restitutionis reflexis, Episcopo aut cuidam ex sodalibus à sua religione ad alteram transeunti ad dies vitæ dignitatum & bonorum possessiones maneant. Ex Capitularibus verò aut Canonicis quodam mortuo, qui religionem mutavit, in ejus locum talis surrogetur, qui ejus religionis est, cujus defunctus ante defectionem fuit, redacto iterum Capitularium numero utriusque religionis ad modum, qui anno decimo octavo fuit.

§. 31. A parte Catholicorum hæ conditiónes pacis causa propositæ. Reservatum Ecclesiasticum, essentiale religiosæ pacis membrum, ut lege publica constitutum, ita deinceps esto: non attento, Episcopus se cum aliquibus soda-

libus aut toto Capitulo ad Augustanam Confessionem contulerit: idque quoad Episcopatus & Collegia à Catholicis anno seculi decimi septimi vigesimo septimo possessa, aut postea legitimo titulo acquisita. Quantum vero ad illa collegia, quæ Augustanæ Confessioni addicti Status antè & post Passaviensem transactionem & religiosam pacem possederunt, quamvis & horum justa esset repetitio, Catholicos tamen concordiæ causa assentiri, ut eadem, ab Evangelicis anno vigesimo septimo possessa, nec deinde ad Catholicos justè translata, ad quadraginta annos à conclusa pace computandos possint retineri, quo quadraginta annorum spatio ab utraque parte amica in religione compositio tentari debeat, eâ vero non secuta quisque jus suum debito modo & ordine persequi. In omnibus Collegiis, Augustanæ Confessionis Statibus ad quadraginta annos concessis hoc toto tempore Catholici non excluduntor, nec provisiones per menses papales aut indulta Apostolica impetratæ aut deinceps impetrandæ, nec non primariæ preces ratione Canonicatuum, Præbendarum aut beneficiorum impugnantor: sed provisi sine contradictione admittuntor, nec sub ullo prætextu aut colore gravantor: Statuto, juramento aut capitulatione contrariis nullis & irritis. Electionibus & postulationibus intra prædictum quadraginta annorum tempus in Catholicos collatis litem non movento, nec electi seu postulati gravantor: Sed à Cæsarea Majestate in electione cum provisionibus papalibus & imperatoriis defenduntor. Archiepiscopis, Episco-
pis,

pis, Prælatis, Canonicis & aliis Ecclesiasticis personis in Collegiis & fundationibus mediatis & immediatis religionis Catholicæ exercitium juxta Augustanæ Confessioni addictos in Ecclesiis liberum esto. Concessio Regaliorum & indultorum, itemque sessiones & vota in Comitiis imperialibus, quæ Augustanæ Confessionis Status occasione bonorum Ecclesiasticorum prætendunt, intra hos quadraginta annos consuetudini in imperio receptæ relinquuntor. In circularibus autem conventibus, in quibus votum habent Evangelici, porro admittuntor, ita tamen, ne Catholicos excludant. Beneficia Ecclesiastica immediata à Statibus Augustanæ Confessionis curiæ rationalium applicata in pristinum statum restituuntor, reductis electionibus ac postulationibus: ut & permissis in Catholicorum gratiam papalibus mensibus, primariis precibus, electionibus & postulationibus.

§. 32. Mox Catholici per ulteriorem declarationem loco quadraginta & sexaginta annorum centum indulserunt, quibus pendentibus ipsis omnes actiones in suspenso sint, quas ad bona Ecclesiastica habent, via facti in perpetuum prohibita. Interea sibi reservatum illibatum, & transactiones particulares inter utramque partem ante vel post religiosam pacem conventas, etiamsi pars una alteri aliquid de jure suo remiserit, itemque res decisas à regula generali supra posita exceperunt. Pontifici menses papales, & si quid collationum immediate aut per indulta factarum Romanæ Sedi vigore Concordatorum Germaniæ competit, nec non Cæsareæ

Majeſtati preces primarias reſervant, cui & Auſtanæ confeſſionis ſtatus loco annatarum, jurium pallii, & confirmationis, quæ Catholici Romanæ ſedi exſolvere tenentur, ſupputatione Eccleſiis & Collegiis conſueta certam ſummam præſtare teneantur. Liberum ſit Catholicis Canonicis in omnibus Fundationibus, quæ Evangelicis relinquuntur, ſuæ religionis ſtatis horis exercitium: & Adminiſtratoribus illarum Fundationum à Cæſarea Majeſtate poteſtas adminiſtrandi fiat, debito homagio jurato, & exſolutis ſportulis. Ratione verò ſeſſionis & voti à more ſolito nihil mutator.

§. 33. Mox Evangelici, animadverſo, Catholicos quantum reſervatum attinet, à propoſito non poſſe dimoveri, ne dirimeretur cætera bene procedens negotium pacis, ſervata æqualitate propius deſcenderunt, & repetitis prioribus, de reſervato ita cenſuerunt, ſi Evangelicus aliquis Primas, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Prælatus, Abbatiſſæ principali dignitate ornatæ, aliusve Eccleſiaſticus Status Catholicæ religioni accedet, is omnia bona ſua & beneficia Eccleſiaſtica, cum fructibus & reditibus ſine ulla contradictione cedito, ſed ſalvo honore famaque integrâ: itemque annuis alimoniis pro conditione perſonæ ſuæ & Beneficii opulentia aſſignatis: nec non fructibus usque ad ceſſionem perceptis plene relictis. Quod ſi verò nunc idem Catholici in ſuis Fundationibus, quando aliqua perſona Eccleſiaſtica religionem mutaverit, obſervaturi ſint, Evangelicos non repugnaturos, ſed commiſſuros rem totam conſcientiis Catholicorum,

pro

pro quibus aliquando non sint responsuri, salvis tamen itidem honore, alimoniis & perceptis fructibus ut supra. Porro placere, ut Numerus Sodalium Capituli utriusque religionis ita deinceps servetur, ut Anno 1618. fuit, modo Evangelici non adeo incapaces beneficiorum & Canonicatuum habeantur, ut jus non sit illis, qui electionem vel præsentationem habent, in demortuorum Catholicorum locum Evangelicos eligendi, præsentandi & admittendi.

§. 34. Has conditiones Electoris Saxonis legatus aliquatenus mitigavit, via facti ratione bonorum Ecclesiasticorum in perpetuum exclusa: via juris ad centum annos, qui ad alios centum prorogantor, si intra illos amicabili compositione res non possit transigi. Transactio Passaviensis, cum pace religiosa & ejusdem confirmatione pro perpetua regula habetor, ita tamen ne reservatum Ecclesiasticum pars sit essentialis religiosæ pacis. Tempus restitutionis ad annum vigesimum quartum reducitor, ut omnes pene status restituerentur. Qui ante illum annum gravati sunt, exhibitis gravaminibus, ut fas & æquum erit, restituuntor. Evangelici Status Ecclesiastici ad Comitia generalia & specialia vocantor, eisdemque sessiones & vota permittuntor.

§. 35. Verum nec eadem ex omni parte Catholicis placebant, qui de pertinacia & iniquitate adversæ partis apud Legatum Cæsareum graviter conquesti sunt, omissa cum Evangelicis ulteriore actione: ita totum negotium parum abfuit, omnino abruptum. Quoniam tamen

Catholici Legato Cæſareo poteſtatem fecerunt, ut ultimas ſuas conditiones & quantum deſcendere vellent, absque majore licentia Evangelicis explicaret, is, qui pacem toto animo exoptabat, ea in re facile ſe exorari paſſus eſt: Quamobrem reducta ad annum vigeſimum quartum reſtitutione, & via facti in perpetuum excluſa centum anni propoſiti, intra quos ſuſpenſa omni contra poſſeſſores actione ab utraque parte Chriſtiana & amica compoſitio tentetur, nec prius ab una aut altera parte vel jure agatur, vel vi, quam de norma & modo convenerit, ſecundum quem hæc cauſa decidi poſſit: interea Catholici reſervato Eccleſiaſtico, paci religioſæ inſerto, quiete fruantur, & pro re nata contra mutantes religionem experiantur. Ratione Electionum & poſtulationum mos ſolitus cujusque loci & antiqua Statuta obſervantor, & vacante ſede Capitula adminiſtrationem juraque Epiſcopalia in Auguſtanæ confeſſioni addicto exercento. Menſes papales & aliæ collationes, Romanæ ſedi juxta Concordata Germaniæ debitæ juxta uſum anni vigeſimi quarti deinceps manento: Annatæ verò, jura pallii & confirmationum Cæſareæ Majeſtati ſecundum antiquam computationem & quantitatem exſolvuntor, ut de iis ſua Majeſtas prævio conſenſu Pontificis pro arbitrio diſponere poſſit: Jus primariarum precum Imperatori ſalvum eſto, cum hac tamen clauſula, ut in Collegiis merè Evangelicis ſubjecta Auguſtanæ confeſſioni addicta præſententur, in mixtis verò utriusvis religionis. Quantum ad titulos, ſeſſionem & Votum, quæ Fundationum illarum poſſeſſo-

sessores sibi in Comitiis imperialibus, conventibus deputationum, visitationum, aliisque communibus ac singularibus concedi postulant, consentiunt Catholici, ut nomine Postulatorum ad Episcopatum &c. vocentur, concessis sessione & voto, si modo in illis libera adhuc electio in usu sit, nec bona Ecclesiastica in seculares Principum rationes translata, aut quoad Statum mutata, adeoque ab aliis Principibus in Comitiis non exempta fuerint: sed & hoc ipsum non aliter quam conditionibus sequentibus. Primo, ut, qui titulos, sessionem & vota affectant, Cæsareæ Majestati postulationis & electionis suæ fidem faciant. Deinde: ne quis Episcopatum aliamve Ecclesiasticam dignitatem sibi vindicet absque Capituli electione, quam Cancellariæ imperiali intra annum & diem, postquam facta est, obsequiose insinuet, desuper impetrato Cæsareo indulto & præstito Imperatori homagio in temporalibus. Tertio, ut omnia Augustanæ confessioni addicta Capitula in circulis illis maneant, in quibus sita sunt, & votum habent; In Comitiis verò, conventibus Deputationum, Revisionum, Visitationum, &c. pro jure quæsito sessione & voto loco tertio & separato gaudeant, requisitis eorum votis immediate post Catholicos, sed habita prærogativæ cujusque dignitatis Ecclesiasticæ ratione. Quarto Electus in Episcopum &c. si noluerit pro sua persona comparere, is Canonicos nonnullos cum aliis Consiliariis mittat pro conservatione Status Ecclesiastici. Imò, quamvis ipsemet compareat, nihilominus aliquos Collegii Sodales Consiliariis suis dicto fi-

ne adjungere teneatur. Quinto Capitulationibus singulis vicibus interposito juramento caveatur, ne Electus vel postulatus Fundationes suas hæreditarias ullo modo efficere velit: sed Capitulo liberam electionem postulationemque relinquere. In quibuscunque Fundationibus Anno 1624. prope Augustanæ confessioni addictos Catholica religio viguit, ibi Catholicis ad easdem jus sit & aditus, nec non liberum suæ religionis exercitium, non electione, non præsentatione vel aliis viis turbandum. Alimonia verò illis, qui ob religionis mutationem suis beneficiis privati sunt, neutra pars præstare teneatur.

§. 36. Evangelici admisso centum annorum termino ad suspendẽdas omnes actiones concesso, restitutionis principium ah anno vigesimo primo fieri petebant, idque plenarie & pure, cum annullatione omnium in his causis latarum sententiarum, decretorum, transactionum & executionum: re in eo statu manere jussa, in quo anno vigesimo primo fuit. Ratione reservati Ecclesiastici, electionis, postulationis, jurium Papalium, precum primariarum, sessionum, votorum, titulorum, priora repetita, & in titulum Electi vel postulati sed citra præjudicium dignitatis consensum. De mixtis Collegiis idem temperamentum, quod ante propositum, termino restitutionis saltem mutato, & anno vigesimo primo definito.

§. 37. Ad hunc modum Ecclesiasticum reservatum per varios & ancipites æstus jactatum est. Tandem præcipuò studio & opera Cæsareorum legato-

legatorum in certas conditiones post longas & difficiles altercationes feliciter conventum, quæ ex (*a*) instrumento pacis hæ sunt. *Bona Ecclesiastica immediata quod attinet, sive sint Archiepiscopatus, Episcopatus, Prælatura, Abbatiæ, Balivia, Præpositura, Commendæ, sive liberæ fundationes seculares, aut alia, una cum reditibus, pensionibus, aliisq́; quocunq; nomine signatis, seu in urbibus seu ruri sitis, ea seu Catholici, seu Augustanæ Confessionis Status die prima Januarii anni millesimi, sexcentesimi, vigesimi quarti possederint, omnia & singula, nullo plane excepto ejus religionis consortes, qui dicto tempore in reali eorum possessione fuerunt, usq; dum de religionis dissidiis per Dei gratiam conventum fuerit, tranquille & imperturbate possideant, neutriq́; parti liceat alteri seu in judicio, seu extra, negotium facessere, multo minus turbas aut impedimentum aliquod inferre: Si verò, quod Deus prohibeat, de religionis dissidiis amicabiliter conveniri non possit, nihilominus hæc conventio perpetua sit, & pax semper duratura. Si igitur Catholicus Archiepiscopus, Episcopus, Prælatus, aut August. Conf. addictus in Archiepiscopum, Episcopum, Prælatum electus vel postulatus solus aut una cum Capitularibus seu singulis seu universis, aut etiam alii Ecclesiastici religionem imposterum mutarint, excidant illi statim suo jure, honore tamen famaq́; illibatis, fructusq; & reditus citra moram & exceptionem cedant, Capituloq́; aut cui id de jure competit, integrum sit aliam personam* religio-

(*a*) Art. 5. §. 3.

religioni ei, ad quam beneficium istud vigore hujus transactionis pertinet, addictam eligere aut postulare, relictis tamen Archiepiscopo, Episcopo, Prælato decedenti fructibus & reditibus interea perceptis, & consumptis. Hæc quantum reservatum Ecclesiasticum attinet: quæcunque enim de electionibus & postulationibus, jure primariarum precum, juribus papalibus, titulis, sessione, votoque postulatorum, itemque de Collegiis mixtis amplius ibi disponuntur, suo quæque loco melius referemus.

§. 38. Duo articulus iste, sed invicem sibi connexa habet digna animadversione. Primum est de tempore restitutionis, quod hîc Transactione Passaviensi determinari videtur. Sed cum eo minus starent Principes Protestantes, varias ob causas, quas mox videbimus, in Osnabrugensi conventu aliud propositum: primo ab Evangelicis petitus annus decimus octavus, initialis civilis belli: verum iste à Catholicus ad annum vigesimum septimum reductus: inde Evangelici annum vigesimum primum petierunt: sed vigesimus quartus concessus & tandem utrinque placitus est, quo de hæc in (*a*) instrumento Pacis leguntur. *Terminus à quo restitutionis in Ecclesiasticis, & quæ intuitu eorum in politicis mutata sunt, sit dies prima Januarii anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti. Fiat itaq; restitutio omnium Electorum, Principum & Statuum utriusq; religionis, comprehensa libera imperii nobilitate, ut & communitatibus & pagis immediatis plenarie & pure, cassatis omni-*

(*a*) Art. 5. §. 2. & 3.

mnibus interim in ejusmodi causis latis, publicatis & institutis sententiis, decretis, transactionibus. pactis seu dedititiis seu aliis, & executionibus, reductione ad Statum dicti anni dieiq; in omnibus facta. Et postea. *Si ergo Status seu Catholici, seu Augustanæ confessioni addicti Archiepiscopatibus, Episcopatibus, beneficiis aut præbendis suis immediatis à die prima Januarii anni millesimi, sexcentesimi vigesimi quarti judicialiter aut extrajudicialiter exciderint, aut quocunq; modo turbati fuerint, vigore harum illico tam in Ecclesiasticis quam politicis, omnibus novationibus abolitis restituantur: ita quidem, ut quæcunq; bona Ecclesiastica immediata die prima Januarii anni millesimi, sexcentesimi vigesimi quarti Catholico Præsule regebantur, Catholicum caput recipiant, & vicissim, quæ dicto anno dieq; Augustanæ confessioni addicti possidebant, retineant etiam in posterum, remissis tamen, quæ una pars contra alteram prætendere posset, perceptis interea fructibus, damnis & expensis.* (*Ad Art. 6. verb.* Zu Zeit deß Passauischen Vertrags.)

§. 39. Alterum, idque ante nuperam pacificationem plenissimum contentionis de Collegiis & bonis Ecclesiasticis mediatis agit: quondam enim acerrimè armis & calamo certatum, quantum in iis Principibus per territorialis superioritatis jus ratione reformationis liceat? Catholici volebant, omnia monasteria & mediatas fundationes post Passaviensem transactionem nec reformari potuisse, nec sponte aliam religionem, præter Catholicam Romanam, amplecti.
Con-

Contrarium visum Protestantibus, qui dum jure suo in sibi subjectos utuntur; nemini injuriam facere credi cupiebant. Utraque pars plurimas rationes pro sua causa adduxit: Hi quidem, quod juxta ipsam religiosam pacem à jure territoriali potestas publici exercitii religionis instituendi, & quæ ab eo dependent, oriatur, quam etiam Status sibi oppido post edictum Wormatiense, in reformatam religionem perquam grave & injuriosum in Comitiis Spirensibus Anno 1526. habitis reservaverint, ubi nimirum constitutum, ut quivis Status imperii religionis curam in suis Provinciis & Dominiis ita habere possit, sicut coram Deo & Cæsarea Majestate id confidat tueri: & licet in Annis 1529. & 1530. contra istam libertatem iratissimis edictis sævitum sit, quod nihilominus Anno 1530. Augustana confessio exhibita, in qua & articulus de votis & vita monastica positus, anno sequenti accepta, & à Carolo V. per Comitem Palatinum Rheni & Brandenburgicum Evangelicis pax religiosa oblata, & mox Noribergæ opera Saxonis & Hessi primùm conclusa fuerit, inhibitumque Cameræ, ne ratione spolii à Catholicis prætensi in processibus ulterius progrediatur, quod omne Cadavi porrò declaratum & confirmatum. Nec aliud literas à Statibus Evangelicis Anno 1538. publicatas sibi velle, in quibus Protestantes sufficienter exprimunt, se in suis territoriis duplicem divinum cultum tolerare non posse. Tum actiones Francofurti Anno 1539. & Hagenoæ Anno 1540. habitas idem declarare, præcipuè cum Evangelici eo tempore reformationem valdè

valde urserint, ob perditæ & dissolutæ vitæ, in monasteriis agitari solitæ, scandalum, quod in tantum excreverit, ut Pontifices etiam, Adrianus & Paulus III. de emendatione serio cogitasse credantur. Adhæc declarationes Caroli V. Imperatoris, de Anno 1541. & ipsos Imperii Recessus non diffiteri, conceptis verbis decernentes, ut monasteria integra conserventur, & unicuique, in cujus imperio sitæ sunt, liceat eadem ad Christianam reformationem pertrahere: quod utique de solis Evangelicis intelligendum, quandoquidem de Catholicis ne quidem tale præsumi possit, & Recessus Anno 44. publicatus clausulam hanc expressam habeat, non attento, cujus religionis sint: in Spirensi etiam Recessu propositiones à Cæsarea Majestate factas, & in iis substantiam declarationis supra dictæ contentá esse, in quo Recessu de Anno 44. Saxonicus Elector Anno 1552. Lincii replicam suam fundaverit, addito, Evangelicos quantum sibi constet, eo contentos esse: quemadmodum idem Electos Passavii prolixo scripto vehementer conquestus est, quod præcipuus minister Cæsareus dixerit: Spirensem Recessum eo colore sufflaminatum iri, quod tunc tempori aliquid fuerit dandum: nec minus Cæsaream declarationem Anno 1541. factam variis protelationibus declinandam nonnullos censuisse, quo nomine Catholicos ipsos Anno 1555. succensuisse certum sit. Porro in actione Passaviensis transactionis & pacis religiosæ supra memoratam declarationem cum Recessu Spirensi non sublatam, sed potius rei Ecclesiasticæ ordinationem superioritate terri-

rito-

ritoriali definitam esse, dum scilicet Cæsarea Majestas & Status ea mente fuerint, ut exactissima per omnia æqualitas inter Status in causa religionis deinceps servetur, & quod uni, id & alteri liceat, teste locupletissimo declaratione Ferdinandi super religiosæ pacis primam delineationem: Regiam quoque Majestatem cum solis Statibus imperii actionem instituisse, cui nullus Ordo Ecclesiasticus mediatus interfuerit: edictum pacificatorium Evangelicorum in pace religiosa universale esse, & tam de futuro tempore, quam præterito conceptum: jurisdictionem Ecclesiasticam in eorum territoriis penitus suspensum, nec vel levissimam conjecturam, rationi consentaneam extare, quod Evangelici declarationi illi & Recessui Spirensi renunciaverint, qui, si id fecissent, à priore intentione exterminandi scandala & libidines ex suis territoriis, destitissent, & sic nullo metu, nulla vi cogente, spontanea incuria remisissent, quod ipsimet paulo ante pio & laudabili zelo fortiter obtinuerint. Nec esse præsumendum, si aliud in pace religiosa placuisset, quod heroicæ mentes, germana fide & candore summo ornatæ, paucis mensibus post ab eo, quod ibi tam sanctæ promiserint, levissimo ingenio descivissent. Extare Evangelicorum Statuum sententiam, durante tractatione religiosæ pacis propositam, quæ eo collimet, ut inter Status imperii mutua pax sit, nec unus alterum in causis religionem concernentibus gravare, aut subditos alterius ad se pellicere possit, sed unusquisque, quantum ad jurisdictionem Ecclesiasticam, Clerum & bona, quæ non sunt feuda imperii

perii, ita se gerat, ficut id coram Deo & hominibus audeat defendere, cujus rei quoque Cæsarea Majestas in annis 1556. & 57. quando lis illa à Catholicis intempestive suscitata est, prudenter meminerit, & judicio æquissimo sub favillis latens incendium restinxerit. Cæsaream Majestatem aliquoties apud Evangelicos pro quibusdam Ordinum Sodalibus intercessisse, ut illis ad dies vitæ alimenta præberentur, imo cum Pontifice ipso in certos tractatus, inter Status nonnullos & Ordines initos (quibus hi exili pretio accepto locum mutare debuerunt, ut Eslingæ, Lindavi & alibi contigit) consensisse, quod haud quaquam fuerit factura, si Statibus jus reformandi non competiisset, quo Catholici ipsi evenìente casu utantur, vocata in adjutorium declaratione Caroli V. & Spirensi Recessu jam sæpius allegatis, ut ex eorum gravaminibus Anno 1594. exhibitis & inhibita Evangelicis ex eodem fundamento reformandi potestate patet, quod in specie adversus Pappenheimium in causa Collegii Gronenbachici Anno 1591. ab Episcopo Augustano & Abbate Campidunensi factum. Si literalis religiosæ pacis dispositio cum intentione & sensu extra dubium esset, Assessores Cameræ imperialis illud non suscitaturos, & ad imperii Comitia remissuros fuisse, (secus quam annis 1557. & 1556. fecerint, ubi pro declaratione & authentica interpretatione sollicite supplicarunt) nec super ea re sæpius consilium plenum habituros, multo minus Abbati Donawerdensi ad S. crucem contra Comitem Palatinum Philippum Ludovicum, itemque Cathusio Erfurdensi

denſi contra Vinarienſem Saxonem petitos proceſſus eo nomine denegaturos, quod ſupplicantes non ſint Status imperii: aut alios ab Abbate Monaſterii Pœdesholmenſis adverſus Ducem Holſatum impetratos Anno 1578. per ſententiam cum adjudicatione expenſarum juſtificata medietate caſſaturos. Ab Imperatoribus & Regibus Romanis plurima reſcripta eodem ſenſu emiſſa, ut tam ex ſententia Ferdinandi primi in cauſa Epiſcopi Auguſtani contra Ottonem Heinricum Electorem Palatinum propter quatuor pagos in judicio provinciali Hochſtettenſi ſitos, quam Ferdinandi II. decretis, in litigiis Neoburgi Principis emiſſis, ubi ſemper jurisdictione territoriali jus reformandi & conſtituendi Statum Eccleſiaſticum determinatur, clariſſime liquet. Quæ omnia eo magis locum habere, quod plurima pars Electoratuum & Principatuum in Statibus Provincialibus, quibus & Prælati accenſendi, fundata ſit, & eo intuitu onera imperii majora perferat: His ſi monaſteria adimantur, ſuſpenſis reditibus & debitis, exinde nihil aliud quam dismembrationem omnium Electoratuum & Principatuum, aliarumque dominationum ſecuturam, ut ejus rei jamjam triſtiſſima exempla in promptu ſint. Paragraphum verò religioſæ pacis, dieweilen / non eſſe ad fundationes & monaſteria mediata trahendum, id ex gravaminibus ſcriptis publicis Evangelicorum, tum Saxonis Electoris literis ad Cæſaream Majeſtatem in puncto edicti datis ſufficienter intelligi, quemadmodum apud Evangelicos de Protocollo, in Edicto Ferdinandeo allegato nihil reperiri poſſit,

possit, quin submissiones, inibi etiam perstrictæ testibus actis imperialibus, imprimis de annis 1566. 76. 82. 94. 1613. in aliis longe terminis loqui, & eam prætensionem Evangelicos Status semper pro restrictione vel extensione religiosæ pacis habuisse, in quam propterea nunquam consenserint, sicut Elector Saxoniæ Christianus II. Anno 1608. ad Cæsaream Majestatem scripserit, clausulæ restitutoriæ à Catholicis petitæ bona conscientia à se non posse deferri.

§. 40. Illi, id est Catholici, longè aliter sentiebant. Scilicet paragraphum religiosæ pacis, Und damit solcher Fried/qui de libero Augustanæ Confessionis fideique exercitio, nec non ceremoniis & Ecclesiasticis Constitutionibus agit, malignè ad plenam libertatem & licentiam occupandi ea Ecclesiastica bona, quæ in aliorum Principum terrirotiis sita sunt, extendi; idque tam religiosæ paci ipsi, quàm aliis Constitutionibus Imperii luculenter adversari. Ac primo quidem in religiosa pace, paragrapho Dagegen sollen/conceptis verbis provisum esse, ut Augustanæ Confessioni addicti Catholicos Status in quieta possessione & usu religionis, fidei, Constitutionum Ecclesiasticarum, ceremoniarum, tum bonorum mobilium & immobilium, jurium, redituum, decimarum, &c. ut nunc sunt, deinceps permanere sinant, non attento, quocunque Aulæ suæ sedem transtulerint, omnique vi & turbatione interdicta, quod in §. damit auch clarè repetitum & confirmatum, jurisdictione Ecclesiastica contra Augustanæ Confessioni addictos non aliter quàm expressa hac conditione suspensa, ut hæc

suspensio Ecclesiasticis Statibus, Collegiis, Monasteriis, Ordinibus, in juribus suis & proventibus nullum præjudicium faciat. Quamobrem Status Augustanæ Confessionis in §. Dieweil aber ratione bonorum Ecclesiasticorum mediatorum, quæ ante Passaviensem transactionem occuparunt, specialiter sibi caveri voluisse, qua cautione opus non fuisset indistincta reformandi libertate admissa. Quamvis verò Protestantes sæpiusculè tentaverint, mentem constitutionis eo torquere, quasi ea tantum Ecclesiastica bona concernat, quæ Imperio immediatè subjecta sunt, non quæ in Statuum territoriis sita: sensum tamen literalem adeò indubium esse, ut ejusmodi interpretationem nullo modo admittat, quippe in dicto §. post Imperii Status alios etiam Ecclesiasticos nominari, quorum mentio esset omittenda, si non nisi Imperii Status illa dispositione continerentur. Paucissima enim monasteria & ordines: imò verò nulla penè collegia Status esse, quorum tamen cùm hic §. tum præcedens, damit auch/ qui sese ad hunc refert, expressè meminit. Deinde Imperii Constitutiones, & in specie Recessum de Anno 1541. §. Und damit im Heil. Reich inhibere, ne quis cujuscunque conditionis sit, alium ob fidem & religionem usque ad Concilii Nationalis judicium turbare aut spoliare posfit, sed reducta Christiana concordia Ecclesiasticis imprimis personis, quæ de turbatione conqueruntur, reditibus suis & decimis liceat uti frui, quod idem in Recessu de Anno 1541. repetitum, addita regula, quid in illis proventibus tenendum sit, qui Collegio aut mona-

sterio

ſterio debiti in diverſis Statuum dominiis ſituantur. Nec poſſe negari ſcopum & intentionem religioſæ pacis fuiſſe antiquam inter Status concordiam reſtabilire; certè non hâc ratione procurandam, ſi Catholici ordines cum Imperatore ſuo quotidiè Eccleſiaſticos non ob aliam cauſam, quam Catholicam religionem, ſuis bonis exui videre & pati debuerunt? Senſum §. Und damit ad ſolos Principum Proteſtantium ſubditos laicos pertinere, non niſi licentioſè ad monaſteria & ordinem Eccleſiaſticum extendendum. Licèt verò Monaſteria & Eccleſiaſtica bona certo modo provinciis & rationibus ſecularibus connexa ſint, quantum tamen adminiſtrationem, electionem, jura confirmandi, inveſtituræ, aliaque ordinariis locorum competentia attinet, non agnoſcere ſeculare imperium. Porrò in religioſa pace de ſubditis diſponi, ut ex religionis cauſa emigraturi bona ſua posſint divendere; qui igitur probabile ſit ſubditos Eccleſiaſticos ea in re pejoris conditionis fuiſſe, quos licuit ex Proteſtantium mente liberè & impunè omnibus boni Eccleſiaſticis nullo pretio refuſo ejicere? Catholicorum diſſenſum ſufficienter ex eo colligi, quod poſt prima ſtatim attentata ſeverè & vehementer reclamaverint, gravaminibus ad tempora uſque Monaſterienſis pacis productis. Certè dubitaſſe aliquando Cameræ Aſſeſſores hac in cauſa, ſed medietatis tantum intuitu; an mediatis perſonis Eccleſiaſticis ex capite religioſæ pacis proceſſus ſint decernendi: non verò an iſtæ poſſint à Proteſtantibus jure bonis ſuis ejici. Verum & idem dubium in Receſſu de Anno 1566.

penitus decisum, qui jubet unicuique ob religionem gravato jus dicere: eamque dispositionem Cameram Imperialem postea tam in causa quatuor Monasteriorum, quàm aliis, decretis processibus, jugiter secutam.

§. 41. Habes utriusque partis rationes: difficile est discernere, quæ meliore jure nixa sit. Vereor tamen, ne ex dispositione & mente religiosæ pacis, re citra studium & affectus maturè considerata, Catholici vicissent, quod uberius nunc persequi longum nimis esset. Sanè Ferdinando II. Catholicorum potior causa visa est, pro qua & in edicto suo pronunciavit. Sed cum eo stare Evangelici noluissent, in conventu Osnabrugensi hinc inde tollendi dissidii causa variè deliberatum: primo utrique suo juri inhærebant, quod sibi tribuere. Deinde ab Evangelicis propositum, se pacis causa consentire, ut Monasteria & mediata Ecclesiastica bona post annum hujus seculi decimum octavum reformata in pristinum statum restituantur, prohibita in posterum omni ulteriore reformatione, hac tamen conditione, ut fundationes, Monasteria & bona Ecclesiastica antiqui ordinis sodalibus permaneant, quorum bono erecta sunt: nec in ea ullo tempore Jesuitæ admittantur. Cæterum quæcunque ante illum annum tenuerint, iis ampliùs nec cedere posse nec velle, imò verò restitui cupere, quorum possessione, quam decimo octavo anno adhuc habuerunt, dejecti sunt, non attenta ulla exceptione aut scrupulo, quem Catholici propter beneficia nonnulla & Monasteria moverunt, quasi exempta essent, extra territorium, aut non

de territorio Evangelicorum, itemque rejecta quæstione, an bona illa jure suffraganeatus, Diaconatus, aut alio nomine Statibus Imperii obligata sint. Sed id solum respici deberi, an Evangelici quacunque anni decimi octavi parte in possessione fuerint. Electionem tempore & loco consueto peragendam, qua cessante Magistratui Evangelico fas sit ex jure devoluto vacantium Præbendarum curam gerere & idoneas personas in locum decedentium surrogare. Ad hæc Conventibus, eorundemque majori parti liberum esto Evangelicos Abbates, Priores & Conventuales eligere, Evangelicam religionem amplecti, aut bona sua Magistratui Evangelico resignare. Paucis verò aut singulis sodalibus religionem mutantibus ad dies vitæ suis beneficiis fruendi jus fasque sit. Inspectio, Visitatio, Confirmatio, & his affinia, itemque rationum reddendarum examen, ut olim fuit, ita deinceps maneto. Sodales verò, & eorum administri, sive Diœcesanum recognoscant, sive non, in civilibus & criminalibus Magistratui Evangelico subjecti sunto, & consueta onera sine detrectatione portanto: salvis Magistratui & Statibus Provincialibus in illis monasteriis & beneficiis omnibus juribus, justè acquisitis, nec non integra libertate eligendi Evangelicos iis in locis, quibus id anno decimo octavo fieri consuetum.

§. 42. Catholici decimo octavo anno ad vigesimum septimum reducto, nec non admissa quadraginta annorum possessione postularunt, ut & in posterum ab omni turbatione abstineatur, & quicquid demum post annum decimum septi-

mum à Proteſtantibus occupari ceptum, plenè reſtituatur. A beneficio tamen termini vigeſimi ſeptimi anni, ut & poſſeſſionis ad quadraginta annos omnia ea Eccleſiaſtica bona excipienda, in quibus vel titulus priſtinæ poſſeſſionis expiravit, vel judiciali ſententia aut pactis particularibus aliquid jus Catholicis quæſitum.

§. 43. Cùm non convenirent, ab Oratoribus Cæſareis annus vigeſimus quartus juxta Saxonis conſilium propoſitus, extenſa poſſeſſione ad centum annos, quam, qui eo anno habuerunt, retineant, aut in amiſſam ita reſtituantur, ut nullum adverſæ partis quæſitum jus contra valere debeat, exceptis ſaltem iis bonis, quæ notoriè extra territorium occupantium ſita ſunt, aut alio modo Catholicis Statibus incorporata. In mixtis Collegiis ratio poſſeſſionis anni vigeſimi quarti habeatur, quæ ita manere debeat, ſicut eo anno fuit. Quantum ad jura prætenſionis, inſpectionis, viſitationis, confirmationis, correctionis, electionis ex jure devoluto, nec non conſtituendi paſtores in monaſteriis, quæ Auguſtanæ Confeſſionis Status dicto anno vigeſimo quarto habuerunt, ea omnia deinceps ita exerceant, ut ex eorum uſu nullum præjudicium Catholicis creetur, nec ſub tali prætextu aliqua mutatio vel circa perſonalia vel realia fiat, multò minùs Catholicis Superioribus & Magiſtratui impedimento in illis ſint, quæ vel de jure vel conſuetudine legitimo titulo acquiſiverunt.

§. 44. Ad hæc Evangelici admiſſa centum annorum poſſeſſione reſtitutionis ut & poſſeſſionis terminum vigeſimo primo anno terminarunt, rejecta

rejecta exceptione bonorum extra territorium occupantium sitorum, ut & mensibus papalibus omnino rejectis, salvo tamen Cæsareæ Majestati primariarum precum jure, quamvis ad qualitatem defunctæ personæ restricto.

§. 45. Denique post longas disceptationes in (a) has leges conventum. *Quacunque Monasteria, Collegia, Ballivias, Commendas, templa, fundationes, scholas, Hospitalia, aliave bona Ecclesiastica mediata, ut & eorum reditus, juraq́, quocunque ea nomine appellata fuerint, Augustana Confessionis Electores, Principes, Status, anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto die prima Januarii possederunt, eadem omnia & singula, sive retenta semper, sive restituta, sive vigore hujus transactionis restituenda, iidem possideant, donec controversia religionis amicabili partium compositione universali definiantur, non attentis exceptionibus, sive ante sive post transactionem Passaviensem aut pacem religiosam reformata & occupata, aut quod non de vel in territorio Augustana Confessionis Statuum, vel exempta, vel aliis Statibus jure Suffraganeatus, Diaconatus aliave quavis ratione obligata fuisse dicuntur, unicum solumq́, hujus transactionis, restitutionis, observantiaq́, futura fundamentum sit die prima Januarii anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto habita possessio, irritis prorsus exceptionibus, qua ex introducto alicubi locorum exercitio, interimistico, vel anterioribus aut secutis pactis generalibus aut specialibus transa-*

 ctioni-

(a) I.P. Art. 5. §. 9.

ctionibus, vel litibus motis, causisve decisis, vel etiam decretis, mandatis, rescriptis, paritoriis, reversalibus, litis pendentiis vel aliis quibuscunque prætextibus & rationibus desumi possent. Ubi igitur supradictorum omnium bonorum, eorundem pertinentium, fructuumve Augustanæ Confessionis Statibus aliquid quovis modo aut prætextu sive judicialiter sive extrajudicialiter à dicto tempore interversum aut ademptum est, omnino absque mora & indistincte, (interque illa specialiter etiam Monasteria, fundationes, atque bona Ecclesiastica omnia & singula à Principe Wirtenbergico anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto possessa) cum suis pertinentiis, reditibus & accessionibus ubicunque sitis, unà cum amotis documentis in priorem statum restituantur, nec Augustanæ Confessioni addicti posthac in habita vel recuperata possessione ullo modo turbentur, sed ab omni persecutione juris & facti perpetuo tuti sint, donec controversiæ religionis compositæ fuerint. Omnia quoque Monasteria, Fundationes & Sodalitia mediata, quæ die prima Januarii anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo quarto Catholici realiter possederunt, possideant & ipsi similiter, ut in Augustanæ Confessionis Statuum territoriis & ditionibus ea sita sint, non tamen in alios religiosorum ordines, quam quorum regulis primitus dicata sunt, commutentur, nisi talium religiosorum ordo planè interciderit, tunc enim Magistratui Catholicorum liberum esto, ex alio in Germania ante dissidia religionis exorta usitato ordine novos religiosos substituere. In

quibus-

quibuscunq; verò Fundationibus, Ecclesiis Collegiatis, Monasteriis, Hospitalibus, ejusmodi mediatis Catholici & Augustanæ Confessioni addicti promiscuè vixerunt, vivant etiam posthac promiscuè numero prorsus eodem, qui die prima Januarii anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo quarto ibidem repertus fuit: publicum etiam religionis exercitium idem maneat, quod quovis in loco dicto anno dieq; usitatum fuit absque unius vel alterius partis impedimento. In quibuscunque etiam Fundationibus mediatis anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto die prima Januarii Sacra Cæsarea Majestas primarias preces exercuit, exerceat eas & in posterum ad modum circa bona immediata, superius explicatum. Idem planè hic observetur de mensibus papalibus, quod supra de iis §. quinto dispositum est. Conferant etiam Archiepiscopi, & quibus aliis id juris competit, beneficia mensium extraordinariorum: Quod si quoque Augustanæ Confessioni addicti in ejusmodi bonis Ecclesiasticis mediatis dicto anno dieq; à Catholicis realiter, plenè vel ex parte possessis jura præsentandi, visitandi, inspectionis, confirmandi, corrigendi, protectionis, aperturæ, hospitationis, servitiorum, operarum habuerunt, item parochos, præpositos ibi aluerunt, jura ista illic sarta tectaq; maneant: et si electiones debito tempore modove non fiant, præbendarum vacantium distributio & collatio in ejusdem religionis personas, cujus decedens fuit, ex jure devoluto ad eosdem pertineat, modo per hoc in istiusmodi bonis mediatis instituto Catholicæ religionis nihil

hil prajudicetur, & Magistratui Catholicorum Ecclesiastico jura sua ex instituto Ordinis in ipsos religiosos competentia salva & illibata sint: quibus etiamsi electiones aut collationes prabendarum vacantium debito tempore facta non fuerint, jus devolutum salvum esto.

§. 46. Jurisdictionis Ecclesiasticæ suspensio ab Augustanæ Confessioni addictis & Catholicis Statibus diversimodè accepta: illi ita suspensam ajebant, ut nec adversus se, nec subditos eorum mediatos aut immediatos ullo colore exerceri possit, sublatis omnibus quondam à Romanis Pontificibus cum Imperatoribus habitis transactionibus, concordatis, canonibus, & quicquid religiosæ paci præjudicium facit: nimirum citationibus Nunciorum Pontificiorum, dispensationibus, Præbendarum collationibus, protestationibus, provisionibus, concessionibus, commissionibus à Romana sede emissis, denique judiciis in matrimonialibus causis. Hi causas & casus, quibus jurisdictio suspensa est, conceptis verbis in pace religiosa expressos contenderunt, scilicet contra Augustanam Confessionem, religionem, fidem, Ministerii ordinationem, consuetudines Ecclesiasticas, constitutiones & ceremonias: reservata Archiepiscopis, Episcopis aliisque Prælatis pro jure quovis loco quæsito potestate jurisdictione Ecclesiastica in aliis rebus Protestantium religionem non concernentibus utendi. In tractatu pacis Osnabrugensi Evangelicis visum, huic gravamini non aliter prospici posse, quàm sublata jurisdictione Ecclesiasticâ & juribus papalibus plenissimè cum omnibus

suis

ſuis ſpeciebus, contra Auguſtanæ Confeſſioni addictos ſeu privatos, etiam Catholicorum ſubditos in perpetuum non exercendis. Catholici in ſuæ religionis ſectatores jurisdictionem Eccleſiaſticam liberam & nullo colore impediendam petierunt, cum eam Ordinarii, aut ex horum defectu vicini Epiſcopi, vel quibus id de jure competit, viſitando, corrigendo, deponendo, confirmando, aliovè quocunque modo in clerum & religioſos, tum templa, Monaſteria & bona Eccleſiaſtica in Statuum Auguſtanæ Confeſſioni addictorum ditionibus ſita exerceant. Cauſæ matrimoniales eo demum caſu ſeculari foro cedant, ſi & utraque pars litigans Auguſtanæ Confeſſioni ſit addicta, & Magiſtratus Laicus in poſſeſſione vel quaſi cognitionis conſtitutus. Ubi vero Ordinarii poſſeſſionem judicii etiam inter partes Auguſtanæ Confeſſioni utrinque addictas retinuerunt, ut & cum una pars, ſive actor ſive reus, aut utraque Catholicam religionem profitentur, tunc in quieto jurisdictionis ſuæ exercitio manento. Aliæ verò ad Conſiſtoria Eccleſiaſtica pertinentes cauſæ, quæ Auguſtanam Confeſſionem, & ab ea dependentia non concernunt, ut jura patronatus, decimæ, ſacrilegia & cætera, Ordinariis illibata ſunto, quibus liceat ſacrilegos nullo religionis diſcrimine judicare & punire. Poſtea poſſeſſio jurisdictionis, quam Magiſtratus ſecularis in cauſis matrimonialibus habuit, anno vigeſimo quarto terminata, caſu tamen exiſtente, quo & utraque pars, vel reus Auguſtanæ Confeſſioni addictus eſt: Catholicis vero partibus, aut ſaltem reo Catho-

lico

lico in foro Ecclesiastico litigator: in reliquis jurisdictio Episcopis adversus monasteria, bona & personas Ecclesiasticas salva esto. Cùm Evangelici non plene assentirent, nisi quantum ad Catholicorum subditos, qui foro Ecclesiastico respondere teneantur in causis Augustanæ Confessioni non præjudiciosis, (*a*) Instrumento pacis lis hac lege composita. *Jus Diæcesanum, & tota jurisdictio Ecclesiastica cum omnibus suis speciebus contra Augustanæ Confessionis Electores, Principes, Status, (comprehensa libera imperii Nobilitate,) eorumq; subditos tam inter Catholicos & Augustanæ Confessioni addictos, quàm inter ipsos solos Augustanæ Confessionis Status usq; ad compositionem Christianam dissidii religionis suspensa esto, & intra terminos territorii cujusq; jus diæcesanum & jurisdictio Ecclesiastica se contineat; Ad consequendos tamen reditus, census, decimas & pensiones in iis Augustanæ Confessionis Statuum ditionibus, ubi Catholici anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto notorie in possessione vel quasi exercitii jurisdictionis Ecclesiasticæ fuerunt, utantur eadem posthac quoque, sed non nisi in exigendis hisce pensionibus, nec procedatur ad excommunicationem nisi post tertiam demum denunciationem. Catholicorum Augustanæ Confessioni addicti Status Provinciales & subditi, qui anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto Ecclesiasticam jurisdictionem agnoverunt, in iis casibus modo dicta jurisdictioni subsint, qui Augustanam confessionem nullatenus con-*

(*a*) Actor. 5. §. 16.

concernunt, modo ipsis occasione processus nihil injungatur Augustanæ Confessioni vel conscientiæ repugnans. Eodem *etiam jure Augustanæ Confessionis Magistratuum Catholici subditi censeantur, inque hos, qui anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto publicum religionis Catholicæ exercitium habuerunt, Jus Diœcesanum, quatenus Episcopi illud dicto anno quiete in eos exercuerunt, salvum esto. In quibus Civitatibus vero imperii mixta religionis exercitium in usu est, Catholicis Episcopis contra Cives Augustanæ Confessionis nulla sit jurisdictio. At Catholici juxta observantiam dicti anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti suo jure experiantur.* (Ad art. 7. verb. soll die Geistliche Jurisdiction.)

§. 47. De reditibus, censibus pensionibus & decimis tria potissimum constituta: primo, ut reditus illi, quocunque nomine veniant, qui antiquæ religionis Statibus in ditionibus Statuum Augustanæ Confessionis competunt, deinceps illis sine contradictione aut impedimento cedant. Secundò: ne illa redituum solutio Statuum juribus & superioritati legitimo titulo quæsita præjudicio sit: & tertio ut ex proventibus iisdem Augustanæ Confessionis Status Ecclesiarum suarum ministeria necessaria, Sacerdotia & scholas, itemque eleemosynas atque xenodochia, quibus ab illis olim provisum est, nunc quoque possint alere & sustentare. Hujus legis primum caput ab Evangelicis in eum sensum tractum, quasi ipsis vicissim reditus cedendi sint, qui Fundationibus à se occupatis & re-

forma-

formatis in territoriis Catholicorum Statuum debentur, unde speciale gravamen hac de re in Osnabrugensi Pacis tractatu ab Evangelicis desuper productum: Sed Catholici se reservato Ecclesiastico ut & exceptione iniquæ possessionis Fundationum mediatarum, post transactionem Passaviensem occupatarum excusarunt. Inde ad possessionem annorum decimi octavi, vigesimi septimi, quarti & primi, nec non quadraginta vel centum annorum detentionem pro utriusque partis captu recursum. Donec (*a*) pace Westphalica ita hac de re cõvenit. *Ratione redituum cujuscunq; generis ad bona Ecclesiastica eorumq; Possessores pertinentium ante omnia observetur id, quod in pace religionis,* §. Dagegen sollen die Ständte der Augspurgischen Confession: §. alsdann auch den Ständten der alten Religion: *dispositum invenitur. Illi verò reditus, census, decimæ, pensiones, quæ vigore jam dictæ pacis religionis Statibus Augustanæ Confessionis ob immediatas vel mediatas Fundationes Ecclesiasticas ante vel post pacem religiosam acquisitas è Catholicorum Provinciis debentur, quorumq; in possessione vel quasi percipiendi anno millesimo, sexcentesimo, vigesimo quarto, die prima Januarii fuerunt, absq; ulla exceptione solvantur. Si alicubi etiam Augustanæ Confessionis Status quædam Protectionis, Advocatiæ, Aperturæ, Hospitationis, operarum aut alia jura in Catholicorum Ecclesiasticorum ditionibus & bonis, sive intra, sive extra territorium sitis legitimo usu aut concessione habuerunt,*

(*a*) J.P. art. 5. §. 15.

runt, quemadmodum etiam Catholici Status, si quid ejusmodi ipsis circa bona Ecclesiastica Augustanæ Confessionis Statibus acquisita competit, omnes ex æquo jura sua pristina retineant, ita tamen, ut ne per usum ejusmodi jurium bonorum Ecclesiasticorum reditus nimium prægraventur & exhauriantur. Reditus etiam, nec non decimæ, canones & pensiones Augustanæ Confessionis Statibus, Fundationibus jam destructis & collapsis ex alienis territoriis debitæ iis exsolvantur, qui anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto die prima Januarii in possessione perceptionis vel quasi fuerunt: Quæ vero ab anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto destructæ fuerunt, aut in futurum concident, earum pensiones etiam in alienis territoriis Domino destructi Monasterii seu loci, in quo id situm fuit, exsolvantur: Quæ itidem Fundationes die prima Januarii anni millesimi, sexcentesimi, vigesimi quarti in possessione vel quasi juris decimandi e bonis Novalibus in alieno territorio fuerunt, sint etiam in posterum, nihil autem novi juris quaratur. Inter cæteros Status Imperii & subditos id juris esto, quod jus commune, vel cujusq; loci consuetudo & observantia de decimis ex bonis Novalibus constituunt, aut per pactiones voluntarias conventum est. (Ad art. 8. verb. Rent / Zins / Güld und Zehenden.)

§. 48. Haud minor olim controversia fuit de libertate religionis Vasallis & subditis Statuum concedenda. Universum causæ hujus argumentum in duas partes sibi invicem oppositas

com-

commodè dividi poteſt. Prima quærit, quantum Statibus jure liceat in impedienda aut coercenda ſubditorum libertate circa religionem? Altera verò quantum ſubditis in ſumenda? vel jam ſumpta tenenda? Illam, quæ jure reformandi potiſſimum abſolvitur, cum ſupra attigimus, tum pleniore apparatu alibi excutiemus. Hæc hujus loci propriè eſt, de qua & pax religioſa agit. Itaque quod ſumendam libertatem mutandi religionem attinet, ea vix eſt, ut ex religioſa pace ſubditis conceſſa probari poſſit. Cùm enim hunc articulum Status Proteſtantes ita conceſſent, ut utriusque partis ſubditis conſcientia & confeſſio fidei libera ſit, à Magiſtratu diverſæ religionis non impedienda, id nullo modo à Catholicis impetrari potuit, qui eam libertatem licentiam interpretati ſunt, ſeditionis, tumultuum & contumacis ſuperbiæ adverſus legitimos Magiſtratus fomitem. Tandem re ad Imperatoris Ferdinandi arbitrium remiſſa poſt varias difficultates excluſis omninò ſubditis mediatis & Civitatibus Hanſeaticis, quæ Status Imperii non ſunt, id modò impetratum, ut ſola immediata Nobilitas religioſa pace includeretur. Sed id ægerrime Proteſtantes habuit, indignantes, ſalutarem Evangelii curſum per conſcientiarum carnificinas & ſervitutem impediri: quare variis querelis ob id hinc inde ortis, & præcipue in tractatu Osnabrugenſi repetitis (a) inſtrumentum pacis moderationem quandam videtur adhibuiſſe, conſtituendo, ut *ſubditi, qui* POST PACEM PUBLICATAM DEINCEPS FUTURO TEMPORE

(a) Art. 5. §. 12. verb. Placuit porro.

pore *diversam à Territorii Domino religionem profitebuntur, & amplectentur, patienter tolerentur, & conscientia libera domi devotioni sua sine inquisitione aut turbatione privatim vacare, in vicinia vero, ubi & quoties voluerint, publico religionis exercitio interesse, vel liberos suos exteris sua religionis scholis, aut privatis domi Praceptoribus instituendos committere non prohibeantur, sed in cateris officium suum cum debito obsequio & subjectione impleant, nullisq; turbationibus ansam prabeant.* (Ad art. 11. verb. denen soll solcher Ab-und Zuzug.)

§. 49. Et hæc quidem de sumenda libertate, qua de in religiosa pace nihil dispositum: articulus enim, wo aber unsere/ꝛc. ad sumptam pertinet, ut jam dicemus. Jus tuendi & conservandi mutatam, ante religiosam pacem, religionem in illa pace diversimode perhibetur à Catholicis & Protestantibus. Illi necessitatem emigrandi in alias terras, ubi exercitium Augustanæ Confessionis liberum viget: Hi voluntariam emigrationem, cum jure permanendi & privatim suæ pietati vacandi conjunctam, adempta Statibus reformandi subditos potestate. Utraque pars se pace religiosa & rationibus aliis fundabant. Augustanæ Confessionis Status quidem, quòd religiosa pax sit res communis & constitutio publica, quæ, sicut & pax publica non tantum Status Imperii, sed & omnes eorum subditos concernat, quam & omnes servare oporteat, & qua omnes gaudere, nullo penitus ab ejus gratia & beneficiis excluso. Quod nemo, qui-

cunque ille sit, in conscientiâ sua vim pati debeat, sed quivis in possessione suæ religionis relinquendus sit. Si secus fiat, diffidentiæ & dissidiorum semina inter Status seri, cum Evangelici haud possint æquo animo ferre, ut eorum fidei consortes ob puram & veram Evangelii confessionem continuis premantur injuriis, aut ad defectionem nullo non violentiæ crudelitatisve genere sollicitentur, qui conscientiarum equuleus scaturigo sit & causa primaria omnis mali in imperio sensim enati, ipsa ad id teste experientia, quod (*a*) religiosa pax vocabulo voluntario, Wollen / vel manendi libertatem vel emigrandi subditis concedat. Quod causa finalis religiosæ pacis, scilicet ad Statuum & subditorum mentes in mutuam inter se concordiam & securitatem uniendas idem velit. Denique quod Ferdinandea Declaratio seu Decretum suo sensu perspicuum sit, manu propriâ suæ Regiæ Majestatis, ut & sigillo imperiali, tum necessariis clausulis & derogationibus adeò magnificè confirmatum, ut omni modo pro parte aliqua religiosæ pacis haberi debeat, nec defuisse Imperatori facultatem dandi id Decretum, nō obstantibus Ecclesiasticorum intercessionibus: nec causas æquissimas & ingentes, cur illud faceret. Enim vero respondebant ad hæc Catholici, communicationem boni publici esse ordinatam, certis mediis modoque præscripto instituendam, ita etiam justitiam rem communem esse, utilitate sua omnibus civibus communicativa: cujus tamen administrationem non quivis ex populo sibi

(*a*) Art. Wo aber unsere.

sibi possit vendicare, idem de monetaria re, imò de omnibus Imperii constitutionibus rectè dici, quamvis enim subditi exinde maxima commoda percipiant, jus ipsum tamen & facultatem moralem non promiscue omnes participare, sed illos tantum, quibus id more patrio licet, in omnes quidem & singulos utilitatem publicam ex re communi redundare, sed modo percipiendi inæquali: alios enim agendi jure commodum sentire, ut Imperatorem & Status Imperii, quibus solis licet leges condere, alios obsequii gloria, quo nomine subditi censeantur & mediati Status. Ad eundem planè modum rem se habere circa religiosam pacem, qua subditi quoad communem quietem & securitatem publicam utique fruantur, verum id ipsum non aliter eis obtingere, quàm cuilibet mediante suo legitimo Magistratu, si illius jussibus & mandatis se obsequiosos & faciles præbeant: quæ utilitatis publicæ communicatio neutiquam eò torqueri debeat, quasi subditis pacem religiosam contra proprios territorii Dominos vertere, & pro lubitu religionem mutare jus sit. Nec quicquam valere argumentum à pace publica ad religiosam ductum, quando ex illis ipsis constitutionibus luculenter appareat, istam quidem, scilicet pacem publicam, inter Status & subditos, cujuscunque conditionis sint, factam: Hanc vero inter solos Imperii Status, exclusis penitus subditis, quod indubitatis rationibus possit doceri. Cùm enim in prima religiosæ pacis constituendæ actione hanc promiscuam omnium inclusionem Protestantes præfracte urserint, Regiam

majeſtatem & Status Catholicos generosè reſtitiſſe, certos, omnem potius compoſitionem abrumpere, quàm ut paterentur mediatos imperii ſubditos conſtitutione comprehendi: quin imò non exiguam de immediata imperii Nobilitate difficultatem ortam, in qua tamen Catholici tandem conceſſerint. Quare remittentibus aliquid & Proteſtantibus de priſtino rigore, cum nihilominus à Statibus articulus pacis, und damit ſolcher Fried / aliquo modo ambigue conceptus videretur, Ferdinandum Regem, ad omnem calumniandi occaſionem penitus præſcindendam decreviſſe, ut voci *Status*, in jam dicto articulo poſitæ, vocabulum *imperii* adderetur, ne aliquando ex latiore Status ſenſu, ad Provinciales applicando, mediati etiam Status, ut & Civitates Hanſeaticæ, pro quibus alias Proteſtantes tantopere laboraverant, religioſa pace comprehenſi credi poſſint, cui reſtrinctioni poſt multas ambages & ipſi Proteſtantes aſſenſerint. Atq; hanc actionem hinc inde in Tractatu religioſæ pacis præparatorio verſatam, ac deniq; non minùs Proteſtantium quàm Catholicorum Statuum conſenſu ad Ferdinandi interceſſionem finitam, revincere malitioſas & nimium ſubtiles omniũ aliorum interpretationes, qui & vocabulis quibusdam in pace religioſa vel narrative tantum, vel fortuito poſitis eandem pacem ad univerſos indiſtinctim ſubditos extendere volunt. Imò verò nec Proteſtantes id negaſſe, ſed ſtudioſe ſatis jactaſſe, cum ipſis commodum & è re eorum viſum eſt; Primò enim anno ſuperioris ſeculi quinquageſimo nono in gravaminibus ſuis

Auguſtæ

Augustæ durantibus Comitiis exhibitis non citra prævaricationis notam reformationem Monasteriorum & Fundationum mediatarum * eo colore defendisse, quod Fundationes illæ & Monasteria, quæ sub Statibus sunt, religiosæ paci nequaquam inclusæ sint, nec capacia beneficiorum, quæ per pacem Statibus ratione religionis non turbandæ tribuuntur: cùm non sint Status imperii, sed subditi tantum & Status provinciales. Et anno ejusdem seculi septuagesimo tertio in causa Civitatis Mülhusii, qui patrocinium ejus Civitatis susceperunt, Commissariis Cæsareis intrepide in os dixisse, * religiosam pacem inter solos imperii Status confectam, nec constitutionem illam id sibi velle, quasi Status teneantur subditis suis quamvis pro lubitu religionem concedere, sed saltem ne quis alium à sua religione ad alienam vi pertrahat, data eam in rem emigrādi facultate, si quis religioni superioris sui noluerit accedere. Deniq; Protestantes ipsos facto & quotidianis reformationibus pacem religiosam aliter interpretari; dum subditos suos, cum qui Catholicam religionem sequuntur, tum qui in aliquibus controversiis ab eorum confessione dissentiunt, ejiciunt, persequuntur, & vel carcerum molestiis, vel proscriptione emendare velint. Verba autem articuli, ſeßen demnach / *cujuscunq; status aut conditionis*, nihil patrocinari Protestantibus: primo enim illa non ad religiosam, sed publicam seu profanam pacem pertinere, in articulo verò sequenti, quo religiosa pax incipit, omissa esse. Deinde in omnibus Cæsareis mandatis & constitutionibus ex usu

ſtyli eadem occurrere, non illo fine, ut cuivis jus quæratur literis ejusmodi conceſſum, ſed ut omnes mandatis illis obſequioſe parendum noverint. Et tantum quidem de primo illo dubio an pax religioſa propterea, quod res communis ſit, etiam ſubditos comprehendat. Porro, ajunt Catholici, quod libertatem conſcientiarum concernit, cavendum eſſe, ne illa in confuſam quidvis credendi licentiam tranſeat, quæ utique ſubditis à nullo Magiſtratu ne in politicis quidem, quanto minus ſpiritualibus rebus, indulgenda ſit: atque ſic tam ſeculares quam Eccleſiaſticos Principes agere quod eorum officii eſt, quando inferiores, quibus vel ratione imperii vel curæ animarum mandare poſſunt, à pravis circa fidem opinionibus ad antiquam catholicam religionem reducunt: nec ſe ea in re diffidentiarum ſemina jactare, aut anſam tumultibus in Republica præbere: quin Proteſtantes potius unam eſſe iſtorum malorum cauſam, qui contra religioſæ pacis luculentam diſpoſitionem alienis ſubditis patrocinentur, eoſque auctoritate ſua & promiſſis in præcepta contumacia confortent, ſive occultis cuniculis ad defectionem ſollicitent. Proteſtantes propriam allegare turpitudinem, cum multis religionis ſuæ poſſeſſionem laudant: antiquiorem enim ſine dubio Catholicorum eſſe, quam illi reliquerint. Vocabulum voluntarium, wollen/ quod in religioſæ pacis §. wo aber unſere ad ſolam emigrationem à Magiſtratu non impediendam, (quod alias jure ſuo & pro imperio facere poteſt,) ſe perſpicue refert, calumnioſa extenſione ad arbitrium quoque

que manendi trahi, cum tamen aliud haud sibi velit, quam subditis, qui religionis causa locum mutare & Dominos suos legitimos relinquere cupiunt, abire liberum esse, nec eis quocunque prætextu negotium facessendum, quod emigrationis libertati impedimento sit: & sic religiosam pacem disponere non de Magistratus potestate & imperio in subditis exigendis: sed de subditorum jure in petenda abitione, à Magistratu non neganda: nec quæri de eo, quod subditis possit injungi, sed quod possit & debeat indulgeri: non de facultate remanendi, sed abeundi. Non valere argumentum à contrario sensu, ubi contrarius sensus non est, quando id, quod licet, pro eo quod possumus sumitur: non enim continuo quod volo, id etiam possum effectui dare, nec quod in uno apposito, id & mihi in altero licet: nam admodum absurde dici, dominum meum consensisse, ut abire possim, si velim, ergò Dominum me non posse sua sponte dimittere: ergo mei arbitrii esse, etiamsi ab eo dimissus fuerim, aut manere, aut emigrare. Alia ratione pejorem longe fieri conditionem Principum & Statuum imperii, qui tamen imperio & auctoritate jubendi polleant: quam subditorum, quorum gloria obsequium sit: illos enim, utcunque imperent, non posse contumaces suos subditos dimittere, cum his liberum sit vel contra præceptum manere, vel mandato motu proprio citra coactionem superioris parere: qua summa in civili ordine inæqualitate & confusione nihil possit esse ad seditiones & motus civiles accommodatius. Præterea hunc genuinum religiosæ pa-

cis sensum juvari cum eo, quod tam ex actis publicis quam ipsorum Protestantium ore constet, subditos pace religiosa non comprehendi: tum Ferdinandea Declaratione, à Protestantibus tanto studio laudata, quæ dicat, Augustanæ Confessionis Status nihil aliud, idque extra ordinem petiisse, quam ut Ecclesiastici Principes, eas tantummodo Civitatis, quæ confessionis Augustanæ exercitium longo tempore jam habuerunt, in possessione sua imperturbatas relinquant, aliis subditis ex contrario sensu ad Magistratus superioris arbitrium atque ordinationem remissis: imò verò hunc articulum à Protestantibus eadem praxi observari, apud quos malum profecto habiturus sit subditus, qui se religiosa pace excusare voluerit, quo minus aut patriam vertere, aut religionem antiquam ejurare teneatur. Postremo rem nihilo magis cõficere Ferdinandi declarationem, ut vocant, vitiosam in materia & forma. Illa quidem, quod narrata habeat incerta, dubia, captiosa contraria & propter studium in alteram partem suspecta: quod rationibus nitatur levibus, absurdis, aut omnino nauci: quod plus sit concessum, quam petitum: quod paci religiosæ adversetur, contra quam nulla declaratio locum habere possit: quod summam inæqualitatem inter Status constituat: quod denique nec sibi ipsi satis constet, cum antiquior sit ipsa pace religiosa, quam tamen declarare vult, contra indolem & naturam declarationis. Hac verò, quod articulus per declarationem corrigendus non fuerit denuo in pleno Senatu propositus, quod non in deliberationem Statuum venerit,

nerit, non referendo, non correferendo ventilatus ſit: non in Curiis & Senatibus Imperii, ſed Aula Imperatoria ſententia dicta: non ex Cancellaria Moguntina, ſed Regia conceptum primum prodierit: nec conceptum ante publicationem Statibus prælectum, & ſecuta approbatione communicatum: quod nulla Statuum ſubſcriptio aut ſigillatio acceſſerit: quæ omnia tamen neceſſaria & eſſentialia requiſita ſunt authenticæ declarationis & Receſſus ſubſidiarii, ut proinde hæc declaratio magis videatur privata quædam inter partes actio fuiſſe, qua univerſum imperium non potuerit obligari. Hucusq; utraque pars.

§. 50. Non poſſum autem mihi temperare, quin de Ferdinandea illa Declaratione pauca quædam pro uberiore notitia adjungam. Primùm quod nomen attinet, non uno ab omnibus venit. Evangelici vocant Declarationem ſeu Receſſum ſubſidiarium: Neben-Abſchied. Catholici Decretum, à Cæſarea Majeſtate Proteſtantibus altera parte inaudita nec conſulta datum. Author verò concepti ſeu primæ formulæ Aſſecurationem inſcripſit, urbibus, quæ ſub ditione Eccleſiaſticorum ſunt, & Auguſtanam confeſſionem ſequuntur, ad concluſam religionis pacem datam: ſeu ut verba noſtro idiomate ſonant: Aſſecuratio, auf den beſchloſſenen und verglichenen Religion-Frieden / von wegen der Geiſtlichen zugehörigen Stätt / ſo in der Augſpurgiſchen Confesſion herkommen. Quæ fuerit ejus origo, ſuperiori ſeculo vehementer diſputatum. Pontificii enim initio, cum produceretur, omnino mul-

tum dubitare visi sunt, an Ferdinandus Imperator summe pius, candidus, verax, & Catholicæ religioni deditus Princeps, contra propriam & sæpius repetitam contestationem, quod sua Majestas religiosam pacem ita clarè & perspicuè, ut deinceps nulla ad multiplices & perniciosas disputationes causa possit esse, constitui, quod exactam æqualitatem utrinque citra alterius injuriam aut suppressionem observari, quod religiosam pacem inter solos Status confici, subditos verò illa omnino excludi velit, eo tandem imprudenter & temere delapsus sit, ut nulla nec promissionum, nec religiosæ pacis, nec æqualitatis ab ipsomet toties laudatæ ratione habita maximo Protestantium bono in summum Catholicorum præjudicium ejuscemodi Decretum seu Declarationem ediderit, præsertim cum nemo ex Catholicis Statibus, sive Ecclesiasticus sit, sive secularis, meminisse potuerit, quod post confectá religiosam pacem cum ipsis eorumve consiliariis verbo ea de re quicquam fuerit actum, nec in Recessu imperii Anno 1555. publicato, nec aliis imperii actis, quæ eum proximis viginti annis secuta sunt, ullum vestigium deprehendi possit seu petiti seu concessi Decreti. Hæc, utcunque à Catholicis ad eliquandam Declarationis Ferdinandeæ vim & auctoritatem studiose in eo tempore jactata, cum tamen in Comitiis Ratisbonensibus anno septuagesimo quinto celebratis authographum ipsum insigni Regio, manuque propria Vice-Cancellarii atque Secretarii Ecclesiasticis Electoribus ad recognoscendum fuerit productum, desierunt quodammodo in re sensi-

bus

bus subjecta dubitare, quæsitis in materiæ & formæ defectibus aliis diverticulis, ut supra vidimus. Objectum declarationis est Nobilitas mediata & subditi Ecclesiasticorum Statuum, qui exercitium Augustanæ confessionis jam actu habuerunt: unde excludebantur illi, qui post pacem demum religiosam ad illud relicta sua religione volebant transire. Certè scrupulum hic aliquem & suspicionem causæ ab Aulâ imperatoria proditæ (*a*) Pontificiis movit, quod cum Protestantes de quorundam saltem Ecclesiasticorum subditis in supplicatione mentionem fecissent: Imperator inofficiosa liberalitate omnes indistinctè incluserit, plus erogando, quàm quod petitum est. Sed prope cavillationem hæc subtilitas est. Cum enim illo tempore non omnium Ecclesiasticorum subditi in possessione Augustanæ confessionis essent, bona ratione Protestantes petitionem suam quibusdam Ecclesiasticis potuerunt terminare: cui nihil contrarium Imperator decrevit, dum indefinite de Ecclesiasticis locutus est, quorum subditi jam longo tempore Augustanam confessionem tenuere: nam hæc adjectio rescriptum petitioni ex omni parte congruens facit. Nimirum quidam Ecclesiastici sunt, respectu omnium in toto imperio: dantur enim & nonnulli quorum subditi nunquam ab antiqua religione defecerunt. Omnes verò illi, qui subditis Augustanæ confessioni diu addictos habent. Est enim hic incerta & fallax (*b*) Pontificiorum quorundam divinatio, quasi ratio-ne

(*a*) Burchard. Auton. Part. 3. c. 36.
(*b*) Burchard. d. Part. 3. c. 35.

ne Episcopatum Merseburgensis & Naumburgensis tantum à Saxonicis Principibus declaratio illa petita fuisset. Nominantur enim ibi quidam Archiepiscopi, Episcopi, aliive Ecclesiastici subjuncta ulteriore explicatione, qui illi sint, quorum scilicet subditi in diutina Augustanæ confessionis possessione sunt: non itaque quidam tantum ex illis, quos adjecta restrictio exprimit: sed quos totum imperium habet. Quis vitio mihi vertet, si dixerim, quædam in imperio Nobilitas est immediata? sana profecto hæc propositio, & vel in ganeis nota. Sed graviter vapules, quod si inde collegeris, ergo Franconica Nobilitas tantum est immediata. Haud melius sapit, qui quosdam Ecclesiasticos Status, qui subditis reformatis præsunt, Mersenburgensi & Naumburgensi Episcopis solis circumscripserit, cum & alii sint Ecclesiastici in imperio, quorum subditi non minus, quam horum, Augustanæ confessionis longo usu gloriantur. Causa προκαταρκτικὴ seu impellens Buchardo loco proxime ad marginem notato Saxonici Principes sunt: sed Ferdinandus Status & legatos Statuum Augustanę confessionis nominat, cui potius si fidem habeamus, quàm privato homini, & virulento in Protestantes odio amenti, nemo forte indignabitur. Causa efficiens est ipse Rex Ferdinandus, qui auditis Ecclesiasticis, quorum interfuit, præ plenitudine potestatis sibi à Carolo Fratre mandatæ declarationem edidit: cui non obstat, quod in fine dicitur, Status antiquæ religionis tandem consensisse: cum enim inter utrasque partes productis hinc inde apud Ferdinandum Regem rationi-

tionibus non conveniret, in eo consenserunt Catholici Ecclesiastici Status, ut litem ex officio Rex posset dirimere, & si contra se pronuntiasset, ne derogatio generalis religiosæ pacis huic speciali declarationi fraudi sit: quandoquidem verò hîc non nisi Ecclesiasticorum mentio fit, ideoque nolim rescripto illo Seculares comprehendi. Cæterum quod plenitudine potestatis Cæsareæ objiciunt adversarii, in eo vereor, ne se ipsos offendant, quum notissimum sit, Ecclesiasticum reservatum, de quo Status inter se longe acrius dissentiebant, eadem plenitudine, pro Catholicis decisum esse, quam si casu ipsis commodo & utili in immensum probare possunt, caveant ne in re simili sibi parum constare videatur. Quod si enim Imperatori jus fasque est rem inter Status Imperii controversam in gratiam Catholicorum dirimere: nefas haud erit aliquando & Protestantibus aliquid dare, quod illis displiceat: quando hi non minus illis sunt Status imperii, nec minore libertate juribusque gaudeant. Nihil vero moror absurdam, quam faciunt differentiæ rationem, quod nimirum reservatum Ecclesiasticum in omnibus imperii Curiis propositum re- & correlatum, & demum ad Imperatoris arbitrium remissum sit, nam eo circuitu in Declaratione Ferdinandea non fuit opus, quæ non inter omnes Status, sed quosdam saltem Ecclesiasticos, eos nimirum, quorum subditi & Nobilitas Augustanam confessionem longo tempore professa sit, & Augustanæ confessioni addictos, invicem dissentientes agitata & tandem fidei ac decisioni Ferdinandi commissa est, ubi utique

que eorum præsentia suffecerit, quorum interfuit actioni ad esse. Enim vero, inquiunt, per consequentiam quoque Seculares Status negotium attinuit, quia id paulo post & ad eos extendi cepit, adeoque de eo in pleno Senatu & omnibus Curiis agi debuit : quasi verò abusiva & temeraria Decreti ampliatio vel jus dare possit, qui non habet: vel ejus, qui habuit, impedire; quasi non exceptione satis tuti sint, qui rescripto non comprehensi illo involvuntur. Equidem Ecclesiastici quoque aliquot annis post ; ipsis omnino insciis & invitis illud emissum testati sunt, quando noluerunt amplius meminisse , vel cum eis, vel eorum consiliaris actum esse : Verum enim vero majorem sine dubio fidem Ferdinandus meretur , qui id publico diplomate asseruit. Ex quo concidunt una omnia (*a*) Buchardi argumenta, quæ vitium in forma & solemnitatum in publicis legibus necessariarum defectus arguunt, qui huic actioni frustra fuissent adhibiti, quando non omnibus, sed quibusdam tantum Statibus cum Cæsare negotium erat : quare si quis eo intuitu Declarationem eam transactionem privatam dixisset , quatenus non obligavit omnes omnino Status, is meo judicio non multum errasset, modo ne ex privata actione invalidam aut nullam fecerit. Porro quod de derogatione affertur, quæ omnis contra religiosam pacem prohibetur, id de ea intelligendum, quæ post publicatam pacem invitis Statibus timeri potuit: non quæ confestim post confectam, nondum tamen publicatam data est ad Statuum, quorum interfuit, conclusionem & remissionem ad arbitrium Cæsa-

Cæsareum. Declaratio verò anterior re, quam declarare cupit, ita demum absurda, si res adhuc plane nondum sit: pax religiosa vero jam conclusa erat & plene confecta, publicatione saltem nondum secuta. Quamvis nec incongruens videatur, alicui de negotio quodam caveri, & spem moderationis certò casu fieri, quod quidem nondum est in natura rerum: certo tamen futurum. Cæteras inconvenientias in materia occurrentes, quas Buchardus longa serie recenset, tanti non facimus, ut singulas responsione dignemur, quas tyro Jurispublici facile rejecerit: Plerunque enim in ambiguo vocabulo ludit aut sensu: verba nefarie calumniatur, sententiam mentemque Cæsaream invertit, extendit, & insanè explicat, ut cuivis mediocriter attendenti ad oculum patet. Dubium itaque nullum est, quin olim Declaratione Ferdinandea obligati fuerint, quos ea comprehendit, & quin subditi contra Ecclesiasticos suos reformatores in illa ipsa refugium habuerint. Hodie quid in Instrumento pacis, dispositum, mox dicetur: eo enim nunc standum, non Declaratione sæpius memorata, quæ per Instrumentum pacis aut plenius informata est, aut omnino evanuit, stante solo Instrumento. Ne tamen lectoris desiderio desimus, rescriptum istud in forma, quod ajunt, plena volenti inspicere, non pœnitet laboris, quem in eo hic loci adscribendo impendimus.

§. 51. Wir Ferdinand/ ꝛc. bekennen offentlich und thun kund allermänniglich mit diesem Brieff/ daß auf diesen währenden

den Reichstag bey Abred und Vergleichung deß Religion-Frieden Uns die Ständ und Bottschafften der Augspurgischen Confession anhängig/ unterthäniglich fürbracht / das etlicher Ertz-Bischoffen / Bischoffen und andern Geistlichen und Stifften zugehörigen Ritterschafften / Städt und Communen nunmehr lange Zeit und Jahr der Augspurgischen Confession Religion anhängig gewesen / und noch wären/ und wo dieselbige von solcher ihrer angenommenen und so viel Zeit und Jahr herbrachten Religion von gedachten ihren Herrn und Obrigkeiten gedrungen werden wolten/ vor und ehemal die strittige Religion durch Christliche / freundliche und friedliche Wege zum Christlichen Verstand und Vergleichung gebracht wurde / daß daraus nichts gewissers zu besorgen/ dann Weiterung und schädliche Kriegs-Empörung / zwischen den Herrschafften und Obrigkeiten/ und den Unterthanen; Solchen ab- und vor-zu kommen wäre ihr unterthänig Bitt / die Geistlichen dahin zu weisen und zu vermögen / daß sie dieselbige ihre Unterthanen um Erhaltung willen deß gemeinen und hochnohtwendigen Friedens im H. Reich Teutscher Nation / hievor so wol als jetz eine lange Zeit hero beschehen/ der Augspurgischen Confession Religion halben unvergewaltigt und unbedrängt bleiben / und obberührter endlicher Vergleichung in der strittigen Religion also

erwar-

erwarten lassen / und derohalben bewilligten / das solche Unterthanen in jeziger Constitution deß Religion-Friedens der Nohtdurfft nach versehen wurden; Dagegen aber die Ständ und Bottschafften unser alten Religion verwand allerley Ursachen und Begehr fürgewendt / also daß sich beyder Religion Stände deßhalben miteinander nicht vergleichen können / daß demnach Wir in Crafft der Römischen Käiserlichen Majestät / Unsers lieben Bruders und Herrn uns gegebener Vollmacht und Haimstellung erklärt / gesezt und entschieden haben: Thun auch solches hiemit wissentlich in Crafft diß Briefs / daß der Geistlichen Aigen-Ritterschafft / Städt und Communen / welche lange Zeit und Jahr hero der Augspurgischen Confession Religion anhängig gewesen / und derselben Religion / Glauben / Kirchen-Gebräuch / Ordnung und Ceremonien offentlich gehalten / und gebraucht / und bis auf dato noch halten und gebrauchen / vor derselben ihrer Religion / Glauben / Kirchen-Gebräuchen / und Ceremonien hiervor durch die Geistliche oder jemand anders nicht gedrungen / sondern dabey bis zu obberührter Christlicher und endlicher Vergleichung der Religion unvergewältigt gelassen werden sollen. Und auf daß solche Unsere Declaration um so viel destoweniger angefochten werden möge / haben gemeine Geistliche Ständ / und dero anwesende Räht und Bottschafften

ten Uns zu unterthänigen Ehren und Gefallen gewilliget/ daß die Derogation in gemeinem Religion-Frieden diß Reichstages/ inhaltend / das wider denſelben Frieden kein Declaration / oder etwas anders/ ſo denſelben verhindern oder verändern möchte/ nicht geben/erlangt und angenommen werden / ſondern uncräfftig ſeyn ſoll/ mit mehrern Worten begriffen / obberührter Unſern Erklärung und Entſchied unabbrüchig/ aber ſonſten bey ihren Würden und Cräfften beſtehen und gelaſſen werden ſoll. Deß alles zu veſten wahren Urkund und mehrer Sicherheit haben Wir dieſen Brieff mit aigner Hand unterſchrieben/ und Unſern anhangenden Königlichen Sigel becräfftigt. Geben in Unſer Stadt Augſpurg den 24. Sept. Anno 1555.

Ferdinand

V. Jonas D. Vice-Cantzler.

Kirchſchlager.

§. 52. Tantum de Ferdinandea Declaratione: manſit verò lis illa ſub Judice usque ad noviſſimam pacificationem : Nam Ferdinandi II. edictum in gratiam Catholicorum publicatum, quo hæc Declaratio præcisè damnata eſt, Proteſtantes nunquam receperunt. Itaque in tractatu Osnabrugenſi , in quo & hoc gravamen inter alia prodiit, ab his petitum, ut Evangelicis Comitibus, Baronibus, Nobilitati, Urbibus & ſubditis, in di-

In ditione Catholicorum Statuum fitis pleniffima fiat reftitutio templorum, Scholarum, Xenodochiorum, & redituum illis dicatorum, quorum poffeffionem Anno 1618. habuerunt: Ut Provinciis, Urbibus & fubditis, qui publicum Evangelicæ doctrinæ exercitium vi Ferdinandeæ Declarationis, aut aliarum conceffionum, privilegiorum, pactorum, five etiam ex recepto more obtinuerunt, fuæ religionis libertas fiat, licet anno decimo octavo cultus divinus fuiffet intermiffus aut abrogatus. Ut Catholici aliis fuis fubditis quoque, fi non publicum, faltem privatum religionis reformatæ exercitium indulgeant, nec eos ab officiis, tribubus, hæreditatibus, legatis, beneficiis aliisve juribus excludant, aut aliis modis, nimirum fepulturæ cæmiteriorumque negatione injuriosè habeant. Ne Evangelicus, qui in Catholicorum terras migrare cupit, inveftiturâ, jure civitatis aut receptione prohibeatur, multò minùs juramentis & reverfalibus Confeffioni Auguftanæ præjudiciofis prægravetur. Ne quis propter religionem poffit cogi patriam vertere, nec fpontaneè emigrare volentibus fub prætextu juris mancipii vel decimationis moleftia creetur. Cùm Catholici replicaffent, fe non poffe confentire, ut priventur poteftate jubendi fubditos emigrare, à religione diffentientes, neque id religiofæ paci confentaneum effe: Cæterum in præfigendo termino, quod bonum & æquum eft, obfervaturos, ne anguftia temporis beneficio legis fraus fiat. Municipia vero & Civitates provinciales, ut & Nobilitatem mediatam, quæ à pace religiofa ad

hęc tempora Augustanę confessionis exercitium habuerunt, Status superiores tanta moderatione tractaturos, ut nullam sint habituri causam querendi de vi & injuriis, nec ex utraque parte plene possent convenire, (a) Instrumentum pacis controversiæ finem ita imposuit, ut definiverit, primò, quid juris sit, in illis subditis, qui anno vigesimo quarto hujus seculi in usu Augustanæ confessionis fuerunt. Secundo quid in illis, qui eo anno nullum nec publicum nec privatum exercitium habuerunt: Tertio loco de honore & capacitate subditorum indistincta ad publica munera cavet: quarto de emigrandi jure.

§. 53. De primo ita (b) statuit. *Statuum Catholicorum Landsassii, Vasalli & subditi cujuscunq; generis, qui sive publicum sive privatum Augustanæ Confessionis exercitium anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto, quacunque anni parte sive certo pacto aut privilegio, sive longo usu, sive sola denique observantia dicti anni habuerunt, retineant id etiam in posterum unà cum annexis, quatenus illa dicto anno exercuerunt, aut exercita fuisse probare poterunt. Cujusmodi annexa habentur institutio Consiliorum, Ministeriorum tam Scholasticorum quam Ecclesiasticorum, jus Patronatus aliaq; similia jura, nec minus maneant in possessione omnium dicto tempore in potestate eorundem constitutorum templorum, fundationum, monasteriorum, hospitalium, cum omnibus pertinentiis, reditibus & accessionibus; & hac omnia semper & ubiq; observentur eousq;, donec de re-*

(a) Art. 5. §. 12. (b) vers. Hoc tamen non obstante.

de religione Christiana vel universaliter vel inter Status immediatos eorumq; subditos mutuo consensu aliter erit conventum, nec quisquam à quocunq; ulla ratione aut via turbetur: Turbati aut quocunq; modo destituti vero sine ulla exceptione in eum, quo anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quarto fuerunt, statum plenariè restituantur: idemq; observetur ratione subditorum Catholicorum Augustanæ Confessionis Statuum, ubi dicto anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto usum & exercitium Catholicæ religionis publicum aut privatum habuerunt. Pacta autem, transactiones, conventiones aut concessiones, quæ inter tales immediatos Imperii Status, eorumq; Status provinciales & subditos supra dictos de publico vel etiam privato exercitio religionis introducendo, permittendo & conservando antehac intercesserunt, inita & facta sunt, eatenus rata & firma manento, quatenus observantiæ dicti anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti non adversantur, nec ab iisdem nisi mutuo consensu recedere liceat, non attentis, sed annihilatis omnibus anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti observantiæ, utpote quæ instar regulæ obtineat, contrariis latis sententiis, reversalibus, pactis, quibuscunq; transactionibus: & inter illa, quæ Episcopus Hildesiensis & Duces Brunsvico-Luneburgenses de religione ejusq; exercitio Statuum & subditorum Episcopatus Hildesiensis nonnullis pactis anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio transegerunt. Excipiantur vero à dicto termino & Catholicis reserventur

novem Monasteria in Episcopatu Hildesiensi sita, quibus Duces Brunsvicenses certis conditionibus, eodem anno cesserunt.

§. 54. De secundo (*a*) ita. *Placuit porrò, ut illi Catholicorum subditi Augustanæ Confessioni addicti, ut & Catholici Augustanæ Confessionis Statuum subditi, qui anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto publicum vel etiam privatum religionis suæ exercitium nulla anni parte habuerunt, patienter tolerentur, & conscientia libera domi devotioni suæ sine inquisitione aut turbatione privatim vacare, in vicinia vero, ubi & quoties voluerint, publico religionis exercitio interesse, vel liberos suos exteris suæ religionis scholis aut privatis domi Præceptoribus instituendos committere non prohibeantur, sed ejusmodi, Landsassii, Vasalli, & subditi in cæteris officium suum cum debito obsequio & subjectione adimpleant, nullisq; turbationibus ansam præbeant.*

§. 55. De tertio (*b*) ita. *Sive autem Catholici, sive Augustanæ Confessionis fuerint subditi, nullibi ob religionem despicatui habeantur, nec à mercatorum, opificum, aut tribuum communione, hæreditatibus, legatis, hospitaliis, leprosoriis, eleemosynis, aliisve juribus aut commerciis, multò minùs publicis cœmiteriis, honoreve sepulchri arceantur, aut quicquam pro exhibitione funeris à superstitibus exigatur, præter cujusq; parochialis Ecclesiæ jura, pro demortuis pendi solita, sed in his & similibus pari cum civi-*

(*a*) vers. placuit porro. (*b*) vers. sive autem.

civibus jure habeantur, æquali justitia protectioneve tuti.

§. 56. De quarto (*a*) ita. *Quod si vero subditus, qui nec publicum nec privatum suæ religionis exercitium anno millesimo sexcentesimo vigesimo quarto habuit, vel etiam qui post publicatam pacem religionem mutabit, sua sponte emigrare voluerit, aut à territorii Domino jussus fuerit, liberum ei sit aut retentis bonis aut alienatis discedere, retenta per ministros administratione, & quoties ratio id postulat, ad res suas inspiciendas vel persequendas lites, aut debita exigenda, libere & sine literis commeatus adire. Conventum autem est, ut à territoriorum Dominis illis subditis, qui neq; privatum exercitium religionis suæ dicto anno habuerunt & tamen tempore publicatæ præsentis pacificationis in unius vel alterius religionis Statuum immediatorum ditionibus habitare deprehenduntur, quibus illi etiam annumerandi erunt, qui ob calamitates bellicas evitandas, non tamen animo transferendi domicilium aliò emigrarunt, & facta pace in patriam redire volunt, terminus non minor quinquennio, illis vero, qui post pacem publicatam religionem mutant, non minor triennio, nisi tempus magis laxum & spatiosum impetrare potuerint, ad emigrandum præfigatur: neque sive voluntariè sive coactè emigrantibus Nativitatis, ingenuitatis, manumissionis, noti opificii, honestæ vitæ testimonia denegentur, aut iidem reversalibus inusitatis vel decimationibus substantiæ secum expor-*

(*a*) verf. quod si vero.

exportata plus æquo extensis prægraventur: multo minus spontaneam suscipientibus emigrationem servitutis aut ullo alio prætextu impedimentum inferatur.

§. 57. Quod de immediata Nobilitate hic articulus religiosæ pacis disponit, id à Catholicis ita acceptum, quasi non una ipsis Nobilibus jus reformandi subditos datum sit. Evangelici vero eos per omne in hoc puncto Statibus exæquandos censuerunt, quod & in (*a*) Instrumento pacis probatum, ubi hæc verba reperiuntur. *Libera & immediata Imperii Nobilitas omniaq; & singula ejus membra una cum subditis & bonis suis feudalibus & allodialibus, nisi forte in quibusdam locis ratione bonorum & respectu territorii vel domicilii aliis Statibus reperiantur subjecti, vigore pacis religiosæ & præsentis conventionis in juribus religionem concernentibus & beneficiis inde promanantibus idem jus habeant, quod supradictis Electoribus, Principibus & Statibus competit, nec in iis sub quocunq; prætextu impediantur aut turbentur: Turbati vero omnes omnino in integrum restituantur.* (Ad art. 13. verb. die freyen Ritterschafft.)

§. 58. In eodem Osnabrugensi conventu Civitatum Imperialium occasione multiplices utrinque querelæ productæ. Evangelici conquesti, Civitates indignè habitas & præcipitatis processibus contra religiosam pacem in exercitio suæ religionis turbatas esse, quam in rem triste argumentum sint Aquisgranum, Augusta Vindelico-

(*a*) Art. 5. §. 10.

delicorum & Dinkelſpülum. Verum Catholici contraria accuſandi ratione uſi, Proteſtantes non tantum in Civitatibus imperii liberis, ubi utriusque religionis exercitium tempore factæ religioſæ pacis viguit, & juxta eam in ſtatu ſuo debuit exactè conſervari, Catholica religione penitus everſa ſuam confeſſionem omnibus amplectendam obtruſiſſe; ſed & aſtu cuniculisque occultis illuc etiam irrepentes, ubi nulli alii quam Catholicæ fidei olim locus fuit, ſenſim omni poteſtate ad ſe tracta Eccleſias, Monaſteria, eorumque bona & reditus absque ullo legitimo titulo occupaſſe, in uſus profanos impendiſſe, Catholicæ religionis exercitium cum in urbibus tum agris abrogaſſe, Catholicos Senatu & publicis muneribus, nec non jure Civitatis excluſiſſe, colore injuriis ſuis quæſito ex jure territorialis ſuperioritatis, quod Civitatibus liberis non minus quam aliis Statibus competere cenſent, quarum tamen longe diſpar ſit conditio & ſtatus, utpote cum non tantum Senatus Civitatis, ſed totum corpus publicum immediate Cæſareæ Majeſtati ſubjaceat, nec Conſules & Curia dominium jurisdictionis in Cives habeant, ſed tantum ſint Gubernatores & adminiſtri Civitatis ad id munus à Civibus ipſismet electi, qui cætera de privilegiis & juribus Civitatis ſuæ æque cum Senatu participent. Hæc lis (a) Inſtrumento pacis in hunc modum terminata eſt. *Liberæ Imperii Civitates, prout omnes atq; ſingulæ ſub appellatione Statuum Imperii non tantum in pace religionis, & præ-*

T 5 *ſenti*

(a) Art. 5. §. 11.

ſenti ejusdem declaratione, ſed & aliàs ubiq; indubitate continentur, ita & ex illarum numero eæ, in quibus unica tantum religio anno milleſimo ſexcenteſimo vigeſimo quarto in uſu fuit, tam ratione juris reformandi quam aliorum caſuum religionem concernentium in territoriis ſuis & reſpectu ſubditorum non minus ac intra muros & ſuburbia idem cum reliquis Statibus Imperii ſuperioribus jus habeant, adeoq; de iſtis generaliter diſpoſita & conventa de his quoq; dicta & intellecta ſunto, non attento, quod in iis Civitatibus, in quibus præter Auguſtanæ Confeſſionis exercitium nullum aliud à Magiſtratu & Civibus juxta morem & ſtatuta cujusq; loci anno milleſimo ſexcenteſimo vigeſimo quarto introductum fuit, aliqui Catholicæ religioni addicti Cives commorentur, vel etiam in aliquibus Capitulis, Eccleſiis Collegiatis, Monaſteriis & Cœnobiis ibidem ſitis, immediatè vel mediatè imperio ſubjectis, inque eo ſtatu, qui fuit die prima Januarii anno milleſimo, ſexcenteſimo vigeſimo quarto, deinceps quoque cum Clero intra prædictum terminum non introducto, & Civibus Catholicis pro tempore ibi exiſtentibus, tam activè quàm paſſivè omninò relinquendis Catholicæ religionis exercitium vigeat. Ante omnia verò illæ Civitates Imperiales, quæ ſive uni ſive utriq; religioni addictæ, (& inter has poſteriores cumprimis Auguſta Vindelicorum, item Dinkelſpüla, Biberacum, Ravenſpurgum & Kauffbaira) ab anno milleſimo ſexcenteſimo vigeſimo quarto propter religionem vel bona Eccleſiaſtica ante vel poſt

trans-

transactionem Passaviensem & insecutam Pacem religiosam occupata & reformata, vel alias intuitu religionis in politicis quocunque modo, sive extra, sive judicialiter aggravata sunt, in eum statum, in quo Kalendis Januarii prædicti anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti tam in sacris quam profanis fuerunt, non minus ac reliqui Status Imperii superiores plenissime reponantur, in eoq; absq; ulteriore turbatione perinde atq; illa, quæ tum temporis adhuc possederunt, aut interea possessionem recuperarunt, usq; ad amicabilem religionum compositionem conserventur: Neutriq; partium alteram de religionis suæ exercitio, Ecclesiæ ritibus & ceremoniis deturbare fas sit, sed cives pacifice & comiter invicem cohabitent, liberumq; religionis suæ & bonorum usum ultro citroq; habeant, cassatis rerum judicatarum & transactarum, litis pendentiarum aliisq; §. §. 2. & 9. enumeratis exceptionibus: salvis tamen iis, quæ politicorum ratione de Augusta Vindelicorum, Dinkelspüla, Biberaco & Ravenspurgo dicto §. 2. disposita sunt. (Ad art. 14. verb. in vielen Frey- und Reichs-Städten.)

§. 59. Obsignabo hoc de pace religiosa argumentum necessaria admonitione, ne quis vel contra religiosam pacem vel ejus declarationem in instrumento pacis omnium assensu, quorum interest, authenticè factam, ore aut manu quicquam velit proferre, quod ad eludendam infringendamque Constitutionem illam possit aliquod momentum habere. Cùm enim superiore & hoc seculo plurima virulenta scripta hac de

re prodiiſſent, quibus Ordinum animi primo ſollicitati, mox inter ſe commiſſi ſunt, ut præludium ſcholaſticum, ſicut fieri ſolet, arma ſequerentur & civiles tumultus, qui Germaniam triginta annis & quod excurrit, acerbè exercuerunt; facile Status inter pacis actionem in id aſſenſi ſunt, ut tenebrionibus illis & Furiarum perniciofis follibus publica lege obviam eatur, ne peſtilentiſſimo reflatu priſtinis vixque vitatis turbinibus imperium obvolvant. Paritum eſt edicto, quantum mihi conſtat, ad hunc usque diem ab omnibus, ſi unum Burcholdenſem excipias, qui diſcurſibus ſuis in Inſtrumentum pacis temerarium videtur antiqui moris contra Catholicos claſſicum canere. Liber profecto ſpongia plus quam manuali dignus, & Auctor cenſoria imperii indignatione, niſi ineptitudine ſua & frigiditate Scythicam ſupra plus miſerationis & riſus, quam iræ concitaret: plus faſtidii, quam invidiæ: non mundities non candor in ſtylo: non ratio, non ingenium in oratione, infantia paſſim aut abſurda conſilia: Quæ forte ſapiunt, aliena ſunt & mutuatitia. Summum in Catholicos odium: Auguſtanæ Confeſſionis infelix patrocinium: Verbo, ingens moles ſine calce, ſine arena, & tamen quod mirere, opus barbarie, plagiis, virulentia, ineptiis, nugis refertiſſimum, atque omninò, quod vulgo dici ſolet, οὐδὲν πρὸς ἔπος, in pretio à quibusdam haberi ſolet, quaſi ſingulari parrheſia ab omni fuco alienum: ita enim vulgus judicat, qui criminari & totis plauſtris conviciari ſolent, eos maximè prope verum ambulare. Sed tolerari adhuc poteſt

test erudita ac festiva impetuositas; quæ vero non aculeo pungit, non argutiis titillat, non virili & sapidâ insultatione illudit, sed tota, quanta est, rustica est & insubida, sine sale, sine ingenio, Midæ auribus placere videtur, non Apollinis fidibus. Cæterum, ut in ordinem redeam, de prohibitis contra religiosam pacem disputationibus ad hunc modum in (*a*) Instrumento pacis cautum est. *Utriusq; religionis Magistratus severè & rigorosè prohibeant, ne quisquam publice privatimq; concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo, Transactionem Passaviensem, pacem religiosam vel hanc imprimis, sive Declarationem sive transactionem, uspiam impugnet, dubiam faciat, aut assertiones contrarias inde deducere conetur. Quicquid etiam contra id hactenus vel editum vel promulgatum publicatumve fuerit, irritum esto. Sed si dubii quid hinc aut aliunde incidat, aut ex causis pacem religiosam aut hanc transactionem tangentibus resultet, de eo in Comitiis vel aliis imperii conventibus inter utriusq; religionis Proceres non nisi amicabili ratione transigatur.*

§. 60. Tantum de legibus, quæ definiunt, quæ religiones in Imperio publico Imperatoris & Statuum præsidio doceri possint: Quicquid igitur Catholicæ religioni non accedit, nec Augustanam Confessionem aut Reformatorum doctrinam sequitur; (*b*) id omne damnat Imperium, prohibet, punit. Unde Photiniano-

rum,

(*a*) Art. 5 §. 17. (*b*) R. I. 1555. §. Doch sollen alle andere. R. I. Auf daß aber in mittler Zeit.

rum, Socinianorum, Anabaptistarum, Quercianorum, Mahumetistarum & Paganorum deliria nec profiteri licet, nec professos recipere & tueri: in utrosq; enim publicarum legum severitas, Cognitori Imperatorio seu Fiscali potestate agendi ad id concessa, condigne animadvertit. Qua in re iterum eximium est summi imperii jus circa sacra; dum proscribit & amolitur religiones, quas falsas judicat, sicuti veram civitate donat. Hoc ut ex ipsa imperii vi & virtute omnibus omninò Imperantibus fas est; etiam illis, qui verum Deum non plene agnoverunt, quemadmodum Nabuchdonosor sub gravissimis suppliciis vetuit Deo Israëlis maledicere: ita speciali supremi Numinis (a) mandato summo Israëlitici populi Magistratui Regibusve injunctum, cui pio studio paruere Asa, Ezechias, Josias, Josaphat, aliique Reges pietate ac divini Numinis recto cultu eximii, qui idola confregerunt, exciderunt lucos & excelsa, verbo amoverunt omnia, quæ rudem populum in superstitiones, idololatriam ac pravas opiniones præcipitare visa sunt. In imperio Romano sub Christianis Imperatoribus occlusa Paganorum templa, vetitæ immolationes, hæretici & schismatici cœtus prohibiti, Basilicæ Sectariis ademptæ, spes eis ad honores & publicas dignitates præcisa, jus testandi aut quicquam ex testamento capiendi ablatum: Nec omninò jus Canonicum sua laude caret, quam in coercenda sectariorm luxurie meretur, si nimium rigorem eximas: antiquitati enim non semper placuere illa pœnarum genera,

quæ

(a) Deutr. 7. 5.

quæ pœnitendi spatio excludunt, quos emendant. Quid Recessus imperii & aliæ Constitutiones contra (a) Anabaptistas aliosque hæreticæ doctrinæ disseminatores statuant, in vulgus etiam notum.

§. 61. Hanc salutarem legum providentiam qui crudelitatis aut injustitiæ arguunt, ii speciosa libertatis larva decepti & sibi privatim graviter errant, & in summas potestates publicè injuriosi sunt: nam neque in civilibus rebus, ut rectè animadvertit (b) Augustinus, quemque, quod vult, facere patimur: Puniuntur fures, parricidæ, falsarii, scortatores, seditiosi, & cujuscunque criminis rei: quid ni itaque & illi, qui de Deo malè sentiunt, fures scilicet & sacrilegi divini verbi: parricidæ animarum, falsarii scripturæ sacræ, in spiritualibus scortatores, adversus majestatem divinam perduelles: denique compendia omnis nequitiæ: qui jura divina & humana confundunt; civitatem factionibus distrahunt, simpliciorum animos nova eoque gratiore pietate imbutos à debito superioribus obsequio ad fascinatam contumaciam deflectunt: in summa qui Dei & Reipublicæ professi hostes sunt. An minori cura pro Ecclesia excubandum, quam civitate? aut tolerabilius erratur in religione, quam fortunæ rebus? in eum, qui fidem hominibus fallit, de dolo est actio, cur impunè ferat, qui Deo? Jus Principis in dubium vo-

(a) R. I. 1529. §. Nachdem auch kürtzlich Const. Carol. V. Contr. Anabap. R. I. 1544. §. Nachdem auch die schädlichen. R. I. 1551. §. Nachdem auch Churfürsten.

(b) De Correct. Donat. c. 13. & Contr. Cresc. l. 9. c. 51.

um vocare, de ejus potestate disputare, à legibus acerbe vetitum: nec damnatur studiosa sui severitas, quæ sacrosancta Regum capita in tuto locat. Sed in sacris rebus quidvis credere, dicere fas erit nullo publicæ vindictæ metu? nulla legum censura? Quasi verò mitius delictum sit male de Deo loqui, quam Principe; aut leges deceat negligentius pro divino honore excubare, quam salute & dignitate Imperantis, utcunque in Civitate summi, tamen hominis? Obstrictus est Princeps ad opprimendum sectarium virus, qua Vicarius Dei est, qua Reipublicæ supremus Curator & Judex: qua Vir bonus. Vicarium oportet honorem ejus, à quo constitutus est, tueri, emolumenta procurare: cavere damna: breviter ex antiqua Romanorum formula videre, ne res publica Domini sui detrimentum capiat. Libera autem hæresium propagine intervertitur honor Dei, suppositis cultus divini erroneis vetitisque formulis. Messis & vindemia spiritualis qua uredine, qua pruina frigoribusque nocivis aduritur: imò tota Ecclesia misere corripitur, affligitur, divellitur. Impromiscua enim religionum & conscientiarum libertas tollit primò certitudinem fidei & religionis veritatem. Unum est, quod verum & certum: una igitur religio, una fides, quemadmodum unus Deus, quem religione colimus; fide agnoscimus: quicquid variat, mutat, id negat veritatem, nescitur enim, quid potius sequendū sit. Hilarius mascule ad Imperatorem Constantium Arianæ sectæ amicum: *& cum secundum unum Deum, & unum Dominum & unum baptisma*

ptisma etiam fides una sit, excidimus ab ea fide, quæ sola est, & dum plures fiunt, ad id ceperunt esse ut nulla sit. Itemque alio loco. *Haud verum, quod varium.* Deinde sublata fidei certitudine una opera Ecclesiæ Christianæ indubitabilis character periit, quando ea demum sit vera Dei Ecclesia, ubi quid creditu, factu, speratu necessarium sit, sincerè docetur. Amplius Ecclesiâ in dubium vocatâ de vi & efficacia sacramentorum, de auctoritate Sacerdotum, de spirituali potestate ministerii actum est: Hæc omnia enim genuini sunt Ecclesiæ Dei thesauri, quos extra eam toto orbe invenire non licet: unde necesse est Ecclesiasticam disciplinam collabi, obsequium & reverentiam Ministris debitam omitti, imò omnem Ecclesiæ unitatem dissolvi. Misera enim & rudis plebecula, cui *non judicium, non veritas*, quæque *ex opinione multa, ex veritate pauca judicat*, ut Cicero ait, inter tot varias & sibi adversantes Antistitum religionis rixas derelicta, cùm dubia animi pendet, quibus potissimum Doctoribus credere debeat, affectu potiùs quam ratione ducitur, etiam sibi religionem adsumit, quæ commodior, non quæ verior, utraque enim ei suspecta est: & licet aliquando rectam invenerit, * non consilii id, sed fortunæ tribuendum, quo fit, ut ubique pietas apud plebem frigeat, perpetuis dubiis excruciatam, an ipsa in vera Ecclesia, extra quam non est salus, & ita Deo placiturum sit, si quid benefecerit: qua re vilescit divinum verbum, sacramenta spernuntur, non auctoritas & reverentia Episcopis Pastoribusvè constat, non Ecclesiæ pote-

U stas

stas sua & judicium, quod à Christo habet: uno verbo apertis januis fenestrisque Atheismus in sinum Reipublicæ recipitur. Sanè enim ejusmodi sunt sæpe variantium Doctorum sententiæ, ita omnes & sacrorum Oraculorum majestatem, & antiquæ Ecclesiæ Patrumque placita, & rationum probatissimarum vim sibi adsumunt, ut eum etiam, qui plus vulgo sibi sapere videtur, fugere possit exactum veritatis discrimen à fucis & tenebris. Exempli causa sit ea quæstio, an Imperatorem deceat judicium in divinis rebus: an præsidium in Synodis. Nos utrumque volumus, nec malè quidem, quibus affatim & Ecclesiæ mos & antiquissimorum Patrum testimonia patrocinantur. Sed nemo sit tam credulus, qui sibi persuaderi patiatur, adversarios nostros hic plane jejunare: adducunt enim Irenæum, *eis in Ecclesia obedire oportere* (*a*) ajentem, *qui successionem habent ab Apostolis: reliquos verò, qui absistunt à principali successione, quocunq; loco colligantur, suspectos vel quasi scindentes habere:* adduntAthanasium, *quando à condito mundo auditum est*, (*b*) quærentem, *judicium Ecclesia ab Imperatore auctoritatem suam accepisse? aut quando unquam hoc pro judicio agnitum est?* eundemque ibidem præcipientem, *ne te misceas Imperator rebus Ecclesiasticis, neq; nobis in hoc genere præcipe, sed potius à nobis disce. Tibi Deus imperium commisit: nobis quæ sunt Ecclesiæ concredidit:* adjungunt Ambrosium Valentiniano Cæsari in

(*a*) lib. 4. cap. 43.
(*b*) in Epistol. ad solitariam vitam agentes.

in os dicentem, *ad Imperatorem palatia pertinere, ad Sacerdotem Ecclesiam.* Primatus Papæ nunc nobis res est monstri similis & in prima Ecclesia omnino ignorata: neque tamen hîc penitus inermes sunt Pontificii. Nam præter aliqua sacræ scripturæ loca, quæ ambigua sunt, Cyprianus Martyr non alienus ab hac sententia deprehenditur: *Ut nimirum exordium,* (*a*) inquit, *ab unitate proficiscatur & ut una Cathedra monstretur, primatus Petro datur.* Et (*b*) Hieronymus ideo inter duodecim Apostolos unum electum esse perhibet, ut *capite constituto Schismatis tollatur occasio.* Alia omittam, quæ in utramque paginam æquè confidenter & speciose volvuntur. Verùm enim verò ipsa hæc opinionum tam viriliter defensarum diversitas Ecclesiæ & religioni noxæ est, minùs utique nocitura, si sua absurditate aut falsimonio se ipsam proderet. Quare ad averruncandum hoc malum, hoc contagium, hanc pestem, quæ unitate fidei & Ecclesiæ, verbi divini & sacramentorum efficaciæ, disciplinæ Ecclesiasticæ, auctoritati Sacerdotum, imò toti rei Christianæ tantopere nocet & officit, quis ausus sit culpare legum curam, quæ non nisi unius, ejusdemque veræ & Christianæ religionis copiam faciunt, quæ animos subditorum à spuria doctrina & erroribus, quos nesciunt, præceptâ providentiâ vindicatos legitimo Dei cultui addicunt? quæ integra adhuc re intemeratam pietatem conservant, non remedium quærunt post vulnus? In hoc Reges & Principes sunt nutrices Ecclesiæ, ut eam nutriant & lactent lacte ac cibo integro, salutari,

(*a*) Unitate Eccl. & L. 1. Epist. (*b*) Contra Jovin. lib. 1.

defæcato ab omni immunditie, sordibus & corruptelis. Sunt scuta, ut protegant Ecclesiam & defendant ab hostibus cum externis, tum internis: ut defendant, qua bonis legibus adversus vim, quæ metuitur, qua armis adversus ingruentem; sunt brachium divinum, ministeriale illud & visibile, executioni καθ' ἕκαστα accommodatum. Nondum hîc agimus de pœnis & corporali coercitione, de quâ in sequenti capite suo loco. Sed interdicendi jure, ne hæreses & schismata fiant, ne populus ab Ecclesiâ ducatur ad lupanar: à Deo ad diabolum. Jam attende quæso, quod si Imperanti jus est legibus prohibere omnia ea, quæ mala sunt, cur non etiam sectarium virus, quod in malorum genere chorum ducit? quæ hic iniquitas aut injuria? cuique ex privatis errantem monere licet: quid nî Principi subditis præcipere ne errent, aut ut resipiscant, si erraverint? tale enim monitum lex est: nam quicquid, quod honestum, Principi placet, legis habet vigorem: sed vereor, ne in re plana præter meritum diutius immorari videar.

§. 62. Porro Vicarii officium est, quæ Domino placent, denuo edictali lege subditis injungere: unde duplex obligatio nascitur, fortior ex multiplici vinculo. Nam & jussum Domini, & Vicarii mandatum, illi correspondens, obsequium exigit. Hoc in juris naturæ & divini universalissimi scitis quotidie videmus. Vetat supremus hujus orbis Dominus, ne parentes contumelia afficiamus, ne occidamus, ne scortemur, ne furemur, ne falsum demus testimonium: ne cupidine habendi aliena correpti in

 proxi-

proximum injuriosi simus: Vetat idem & terrestris quilibet in suæ Civitatis partiali orbe Vicarius: Scilicet lex Pompeja de parricidiis: lex Cornelia de Sicariis: lex Julia de Adulteriis: Edictum Prætoris de Furto. Lex Cornelia de Falsis. Interdicta, quod vi aut clam & similia: imò tota Jurisprudentia Romana, cui Constitutionem criminalem Caroli V. & alias imperii nostri rectè succenturiamus: Hæc in secunda tabula æqua censentur & justa, sed nulla ratio cur non eadem in prima? (*a*) Mandat inibi Deus, ut ipsum ex præscripto sui verbi colamus, (*b*) ut vitemus falsos Doctores & Prophetas, *qui clamant hic est Christus*; (*c*) ut simus *κατηρτισμένοι in eodem sensu & scientia*: ut (*d*) *doctrinis variis & peregrinis nolimus abduci.* Ut (*e*) *observemus eos, qui dissensiones & offendicula præter doctrinam, quam didicimus, faciunt.* Fungitur & Vicarius suo munere, qui repetit illa legibus & speciali præcepto subditos suos de obsequio monet, quod Deus universis in hoc mundo hominibus indixerat.

§. 63. Adhæc si hæreticos punire licet, ut (*f*) Pseudo-prophetas, (*g*) idololatricos, integras civitates à Deo deficientes; utique nefas hauderit videre, ne omninò oriantur, quod legibus tempestivè adhibitis propitio Deo fieri poterit, si non ex omni parte, saltem eo fine, ut coercita Novantium licentia confusioni & exorituris subinde dissidiis modus aliquis sit, à quibus Christianæ rei periculum est naufragii & submersio-

(*a*) Deut. 10, 12. & seq. (*b*) Matth. 24, Luc. 17. (*c*) 1. Corinth. 1. (*d*) Ad Hebr. 13. (*e*) Ad Rom. 16. (*f*) Deuter. 13, 2. & 4. (*g*) Deut. 17, 10.

mersionis,nisi validis aggeribus &catarrhactis inundationi prævertatur.

§. 64. Exemplorum Myriades in hac materia quid congerere juvat? paucis iisque antiquissimis erimus contenti. Primis trecentis annis, quibus Christiana Ecclesia præsidio & favore publico Imperatorum caruit, nihil in hæreticos decretum haud mirum est. Nam Pagani Principes aut summa crudelitate affligebant Christianos, aut si verò aliquod respirandi à continua laniena momentum fuit, inter Orthodoxos & hæreticos nullum discrimen factum, quos omnes æquè impensè amaverunt. Imò, qui rem Christianam pejùs oderunt,ut Julianus, cum animadverterent, nullis suppliciis Catholicos posse opprimi, ipso Martyrum sanguine nova subinde germina affatim emittente,id data opera egerunt, ut intestinis malis everteretur disciplina, quam non potuit externa vis quantacunque concutere: ita enim malitiose censuerunt,Christianorum Philosophiam, in varias sectas laceratam & minore auctoritate suo dissensu apud populum fore, & sensim pestifera invidiæ ac æmulationis tabe se ipsam confecturam: inde omnes Christianos nullo veritatis discrimine ad se vocatos ad mutuam concordiam insidiosis blanditiis cohortati sunt. Postquam verò Constantinus M. adsumpta Christiana religione & composita paulatim Republica rerum potitus est, confestim publicarum legum tutelam Ecclesia Dei incredibili suo gaudio persentiscere cepit. Ante omnia (a) edicto publico templa paganorum occlusa pro-

(a) Id extat in Vita Constant. M. l. 2. c. 43. 44. Conf. l. 1. C. de Pagan. & Sacr. & templ.

prohibita ſacrificia, idolis & ſimulacris honor abrogatus, profani & ſuperſtitioſi ritus ſublati. Nec pientiſſimi Principis indignatio intra paganiſmum ſtetit, ſed (*a*) hæreticos etiam complexa, ſcilicet Novatianos, Valentinianos, Marcioniſtas, Sabellianos, Cataphryges, & hujus farinæ alios ſomniatores, non Eccleſias illis, non conventus, non ſcholas, non exercitia ſeu publica ſeu privata religionis infectæ conceſſit: Arrianiſmum in Concilio Nicæno damnatum laudabili odio inſectatus eſt: imò omnes turbatores Eccleſiæ Chriſtianæ auctoritate imperiali & jugi vigilantia coercuit. (*b*) Jovianus ab exercitu poſt mortem Juliani Apoſtatæ in caſtris Imperator proclamatus non priùs imperium accipere voluit, quàm totus exercitus omni alia confeſſione abjecta Catholicam fidem ſequeretur, extra quam nemini, quamdiu imperavit, alterius religionis libertatem fecit: cui ut in imperium, ita idem inſtitutum & cuſtodiam veræ fidei ſucceſſit (*c*) Valentinianus. Extat ejus edictum in (*d*) Codice Romani juris, cujus (*e*) Nicephorus meminit, in hæreticos ſumme invectivum, quod repudiata omni ſequiore doctrina *unius & ſummi Dei nomen ubiq; celebrandum Nicana fidei, dudum à majoribus tradita & divina religionis teſtimonio atq; aſſertione firmata obſervantiam ſemper manſuram tenendam, præcepit. Qui verò iisdem non inſerviunt*, porro habet e-

(*a*) Vita Conſtant. M. ap. Euſeb. l. 4. c. 23. 25.
(*b*) Niceph. Call. l. 10. c. 30. 39. 40. 42.
(*c*) Niceph. l. 11. c. 70. (*d*) l. nullus. C. de Summ. Trin
(*e*) l. 11. c. 50.

dictum, *deſinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen aſſumere, & ſuis apertis criminibus denotentur, atq; ab omni Eccleſiarum limine ſummoti penitus arceantur, cum omnes hæreticos illicitas agere intra oppida congregationes vetemus. At ſi quid eruptio factioſa tentaverit, ab ipſis etiam urbium mœnibus exterminato furore propelli jubemus, ut cunctis Orthodoxis Epiſcopis, qui Nicænam fidem tenent, Catholicæ Eccleſiæ toto orbe reddantur.* Quid deinde Gratianus cum Patre ſuo Valentiniano & Theodoſio, quem ad Imperii conſortium adoptavit, cùm adverſus (*a*) paganorum ſacrificia tum hæreſes & ſchiſmata, conſtituerit, notiſſima res eſt. Meretur legi edictum ex multis unum, quod ab his Imperatoribus publicatum apprimè noſtro inſtituto quadrare videtur. *Omnes vetitæ,* (*b*) ajunt, *legibus divinis & Imperialibus Conſtitutionibus hæreſes perpetuo quieſcant. Nemo ulterius conetur, quæ repererit, profana præcepta vel docere vel diſcere: nec Antiſtites eorundem audeant fidem inſinuare, quam non habent, nec miniſtros creare, qui non ſunt: nec per conniventiam judicantium omniumq;, quibus per conſtitutiones paternas ſuper hoc cura mandata eſt, ejusmodi audacia negligatur & creſcat.* Arcadius & Honorius, filii Theodoſii & Succeſſores, quas non in (*c*) tollendis ſacrificiis, ritibus ſuperſtitioſis: (*d*) de locis hæreticis adimendis leges tulerunt? Idemque cum

(*a*) L. 2. C. de Pagan. & ſacrific. l. 3. §. 3. C. de SS. Trin. (*b*) l. 2. C. de Hæret. & Manich. (*c*) l. 3. & 4 C. de Pagan. & Sacrif. &c. (*d*) l. 3. C. de Hæret. & Manich. Conf. 5. C. de Pagan. & Sacr

cum Theodosio Juniore contra Manichæos: *Manichæos seu Manichæas vel Donatistas meritissima severitate persequimur: huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus commune sit cum cæteris.* Nec diversi abierunt Imperatores (*a*) Marcianus, Valentinianus III. (*b*) Leo I. (*c*) Anastasius, (*d*) Justinianus, alii, quorum infinita pene edicta contra hæreticos bonam partem Codicis & Novellarum implent, quæ omnia hîc loci repetere supervacaneum ducimus; cum omnium oculis in Romanâ jurisprudentiâ exposita sint. Carolus M. & qui eum secuti in eodem atrio decurrerunt, ut nemini amplius tot rationibus edocto, tot locis ex sacra scriptura instructo, tot exemplis præparato de jure & potestate summarum potestatum in legibus contra sectarios ferendis legitima dubitare amplius liceat, quas Augustinus adversus Manichæorum impetus magnificè admodum & constanter defendit. Et hæc quidem de officio Principis sufficiant, quà Vicarius Dei est.

§. 65. Qua Reipublicæ supremus curator & Judex: adverte quæso: Civitatis tibi non admistratio tantum, sed & salus commissa: Hanc tuere pace & justitia; utraque opus, si te tuosque incolumes cupis: quî verò consequare, nisi prævertas turbis & injuriis, quod celeri & commoda legum manu fit? Turbarum auctores non certiores sunt, non periculosiores, quàm qui novæ

U 5 religio-

(*a*) l. 4. C. de S. Trinit. l. Trinit. l. 8. C. de Manich. et. Hæret. l. 7. C. de Pag. & Sacrif. (*b*) l. 8. C. de Pagan.
(*c*) l. 10. C. de Hæret. & Manich.
(*d*) Nov. 137. & passim.

religionis: ex tripode dixit Mæcenas, quod οἱ τοιοῦτοι ἀντεισφέροντες πολλοὺς ἀναπείθουσι ἀλλοτρονομεῖν κἀκ τούτου καὶ συνωμοσίας καὶ συςάσεις, ἑταιρίαι δὲ γίγνονται ἅπερ ἥκιςα μοναρχίᾳ συμφέρει: impossibile est, ut non turbent Rempublicam, qui hominum animos: verè olim à Majoribus: *cum præcesserint sectarum nomina, mox & seditiosorum signa sequuntur*: exempla funesta sunt patria & externa, quæ lugenda potius, quàm numeranda. Rationes multæ & infallibiles. Primò religio est fundamentum cujusque politiæ. Unam igitur esse convenit & sibi similem. Nulla moles imparibus fulcris bene sustinetur. Nutat & stragem minatur, quicquid longo & brevi pede insistit. Subsidet palatium, quod firmo solo & arenoso superstructum: nam ipsa terræ inæqualitas, quæ una parte obnititur, altera imminenti vi concedit, ruinam edit; ita Respublica vix potest esse sospes & recta, quam diversæ religiones perflant. Deinde concordiæ vinculum solvit, quod bifidum est: hoc soluto succedunt æmulationes, diffidia, factiones & virulenta partium studia: non unitas in consiliis, non candor in curia, non justitia in tribunali; sed omnia diffidentiæ, suspicionum, invidiæ, odii, denique tumultus plena. Divus (*a*) Hieronymus hic Vates est nobis, *quod nunquam possit esse fidus affectus inter illos, inter quos non est una fides: nec idem animus, ubi diversa fides.* Tertio labascit obsequiũ apud eos, qui à Principe suo alienos Deos colunt: quicquid enim jubentur, si vel modicum privatæ rei obesse vide-

(*a*) Sup. 10. Cap. Matth.

videbitur, consciẽtia obtegitur contumaciæ & affectibus: huic vim deprecatur, libertatem petunt, negatã sumunt, excusatos enim se Deo credunt, quodcunque eo nomine fecerint: nec cessant sacri illi consiliarii, qui supra modum suspiciosi, singularem in hoc prudentiæ & judicii penetrantis laudem affectant, nulli credere: ita vix se superior commovere potest, quin isti non in contraria statione. Religio petitur, inquiunt, si militem conscribit: tunc metu, trepidationibus, ploratu, præsagiis & oraculis omnia pulpita & diversoria perstrepunt, Dominorum aures fatigantur, incenduntur subditorum animi: Ex hoc quid denique nisi civile bellum: pandora malorum, sequi potest? Huic averruncandæ justæ sunt leges & necessariæ, quæ scindi religionẽ in Republica vetant: ita enim illam curare Princeps debet, ut ante omnia conservata pace occasio præcidatur civili bello, in quo etsi (*b*) *omnia sint misera, nihil tamen miserius quàm ipsa victoria: quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresq; reddit, ut etsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.* Alterum salutis Reipublicæ manubrium justitia est, sine cujus aliqua specie, ut prudenter observavit Aristoteles, ne quidem prædonum societas consistere potest. Sed duplex est justitiæ munus, præmia bonis civibus rependere: & malis pœnas. Hæc duo firmissima sunt ordinatæ Civitatis munimenta: adeoque quàm bonus & mitis pater obsequentibus subditis Princeps esse debet, tam severus tremendusque judex

(*a*) Cicer. 4 Epist. ad Fam. Epist. 9.

dex improbis & flagitiosis: hos legibus admonet ne peccent: judicat, si deliquisse dicantur, punit condemnatos. Peccatur verò circa religionem non minus quàm in civilibus rebus, imò hoc gravius, quo semper periculosius: oportet itaque & leges in causis religionem concernentibus latas esse, secundum quas Imperanti in delinquentes inquirere liceat.

§. 66. Tertiò, quà vir bonus. Ejus enim est fratrem æterno suo malo errantem consilio & ope juvare, ut resipiscat: Quod Cicero de bono Cive dixit, *qui non defendit patriam, cum possit, tam est in causa, quàm qui eam prodit*, id quivis sibi dictum opinetur, ut perdiderit hominem, qui eum ore manuque destituit, cum potuerit pereuntem erigere & servare.

§. 67. Quamvis verò unus Augustinus omnium tela, quæ contra hanc sententiam jaciuntur, adversus Donatistas fortiter exceperit, imprimis ea, quæ Christianam libertatem ut velum & operculum suis cupiditatibus & flagitiis inducebant: tamen cum à quibusdam, quos haud absurde *libertinos* appellare liceat, illa cantilena iisdem fidibus recinatur, paucissimis eorum argumenta excutienda sunt, ut ratio ordinis sibi constet. *Libera*, inquiunt, *Christianorum sunt conscientiæ, ab omnibus mandatis & legibus humanis exempta, per libertatem Christianam baptismo acquisitam. Fides Dei donum est insitum cordibus hominum divina manu, quæ nec jubetur, nec cogitur. Zizania inter triticum sinenda est, ut crescat: Imbecillibus enim Ecclesia indulget aliquod pœnitendi spacium. Christus*

stus non venit, ut pacem, sed gladium & dissidia patrem cum filio commissura, terris immittat. Gamalielis consilium laudandum, quod nec Deus videtur damnasse, qui in Veteri Testamento plurima populo suo condonavit propter ejus imbecillitatem & duritiem cordis. Ab orbe condito in nulla Republica unam fidem & religionem fuisse, ne apud Romanos quidem: nec verum esse quod vulgo fertur, religionum scissuram civili obsequio & paci officere: nam contrarium exemplis imperii Turcici Ægyptiaci & aliorum evinci, apud quos summa credendi libertas nullo tranquillitatis publicæ dispendio; ex adverso teste experientia constare, hæreses ab afflictione & odio augmentum sumere, nullo impellente per se ruituras: imò earum permissionem insigne remedium esse cavendo errori & offendiculo: ita enim innotescere, quæ cum insidiosè latitent, occulto veneno tanto magis noceant.* Enim verò hæc impudens postulatum maligne tegunt. Quod enim, imprimis Anabaptistæ & Photiniani, de Christiana libertate venditant, ei (a) Augustini verbis respondere volumus. *Frustra dicis, relinquar libero arbitrio: Cur enim non in homicidiis & stupris & quibuscunq; aliis facinoribus & flagitiis libero te arbitrio dimittendum esse proclamas, quæ tamen omnia justis legibus comprimi utilissimum est? Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam esse voluit impunitam.* Libertas Christianorum non est illa *naturalis facultas ejus, quod cuiq; facere libet*

(a) l. 9. Contr. Crescent. c. 51.

bet, nisi quid vi aut jure prohibetur, (*a*) ut Florētinus definivit, multo minus, ut (*b*) Cicero, licentia & *potestas vivendi ut velis,* sed redemptio & liberatio gratuita à Diaboli servitio & vinculis; & reconciliatio cum Deo per meritum Jesu Christi nobis acquisita, & omnibus Christianis cooperante Spiritu S. in Baptismo ad renovationem hominis interim gratiosè communicata. A potestate igitur Sathanæ, ab Inferno, à maledictione liberati sumus, non ut deinceps libidinibus nostris, corpori, abdomini serviamus, sed Deo in sanctitate & Justitia. * Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας inquit Paulus, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ (*c*) ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτω καὶ νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν: ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ, νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, quamobrem non ἀνυπεύθυνος, non autonomos est homo Christianus liber, nec eo fine compedibus solutus, ut sui ipsius sit, sed ut Dei, cui servire debet; unde idem Apostolus nos non nostrûm esse dixit, sed grandi pretio redemptos, quasi de servitute in servitutem, sed longe meliorem, nobiliorem, beatiorem datos: unde sedulo omnes fideles (*d*) monet, ne libertatem suam in occasionem carnis dent, sed per caritatem spiritus serviant invicem. Consequitur exinde, si Christianorum libertas in pietate & justitia, in cultu divino & obsequio consistit, tanto liberiores

(*a*) l. 4. pr. ff. de Stat. hom. (*b*) Paradox. 5.
(*c*) Rom. 6. (*d*) Ad Gal. 5.

res nos esse, quanto magis nos divinæ voluntati totos mancipamus: probe enim (*a*) Augustinus hoc sensu: *quod prima sit libertas carere criminibus:* ex adverso, qui servitia justitiæ, obedientiam & opera spiritus contemnunt: qui nec Deo credunt nec verbo suo: qui relicta vitæ sanctimonia suis cupiditatibus & carni serviunt, non liberos esse, sed deterrima diaboli mancipia. Jam verò inter divina præcepta, quibus nos obsequi oportet, non minimum illud etiam est, ut obediamus Magistratui seu ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις; qua fronte itaque libertatem contumaciæ præteximus, quæ pars obsequi, superioribus ex divino mandato debiti est? Ipse (*b*) Petrus hunc scrupulum conceptis verbis & data, quod ajunt opera, hominum animis eximere vult. Cum enim Christianos cuivis humanæ creaturæ, seu Regi, ὡς ὑπερέχοντι, seu Magistratibus, ab eo ordinatis subjectos esse jubet, idque propter dominum, cujus voluntas est, ut benefaciendo obturemus os hominibus stultis & ignorantibus, de libertate propediem subjicit, quam quis potuisset subjectioni opponere: quare explicat, quomodo libertate Christiana uti conveniat, μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευτερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι θεοῦ *ut non libertatem operculum malitiæ habeamus obsequii negandi*: sed ut servos Dei decet, qui Domini mandatis in omnibus liberè obsequuntur, citra motus internos, metum aut coactionem: causa cum ipsa voluntas Dei est, quæ expressè Christianis commendat reverentiam & subjectionem Imperantibus exhibendam, tum

ut

(*a*) Super Joh. Tract. 41. (*b*) 1. Epist. 2.

ut benefaciendo os hominum malevolorum obstruatur: benefaciendo, inquam, qua voce obsequium denotat. Cæterum si aliquid Imperans jusserit, quod nefas sit agere, in eo etiam liberi sunt Christiani, ne teneantur hominem audire, quando oportet Deum: in aliis Christiana libertas non minuit civilium legum auctoritatem & vim, sed confirmat potius & juvat. Quocirca nisi castè admodum nonnullæ * Lutheri formulæ intelligantur, quibus Christianos ab omni in Magistratus obsequio, & legibus humanis immoderatè eximit, sententia esset carnifice & culeo digna. Sed haud ignoramus, multa à Pontificiis in ejus invidiam malitiosè torqueri, quæ ipsi ne quidem eo sensu per somnium in mentem venerunt, quo adversarii capiunt: in sermone de indulgentiis longe diversum docet: *quanto*, inquit, *longius est à permissu & propius præcepto, tanto tutior vita: nam obedientia est tuta, libertas verò periculosa.* Cujuslibet enim boni viri fama & pudor facile suggillari potest, si ex scriptis abrupta promantur, veteratoriè omissis quæ præcedunt aut sequuntur; nam eadem arte Diabolus Christo negotium ex psalmo facessere voluit. Tantum de Christianorum libertate. De conscientia piget esse verbosum: libertas enim ejus non effrenis, institutionis & præceptorum impatiens, sibique soli relicta: sed Christiana, ad certam scientiam & intellectum divinæ voluntatis ordinata, Ecclesiæ Catholicæ auctoritati & consensui subdita, civilibus legibus obsequens, quà impiæ non sunt aut injustæ. Obedire enim oportet superioribus, inquit Apostolus,

non

non tantum propter iram, sed & *conscientiam*, tantum abest, ut ea nos ab obligatione legum liberet. Leges hæreticis graves non cogunt fidem, sed errores coercent, ne capacitati subjecti obsit, maximum illud Dei donum recipientis: confusi enim indigesta religionum farragine homines, quid potissimum credant, nesciunt. Zizania inter triticum jam jam enata prohibetur evelli: quæ nascitura est, aliam curam postulat: neque enim tunc periculum, ut probo germini noceatur. Hieronymus ad illum Matthæi locum notat, non eam fuisse Christi mentem, quasi malum omnino non sit coercendum: sed tantum ne severitas intempestiva sit, plus incommodi allatura quam emendationis: eam enim habet lolium cum tritico in primo flore similitudinem, ut difficulter invicem discernantur. Si vera est hæc explicatio, parabolæ vis non alia erit, quàm ambiguas hæreses & specie veræ fidei imponentes in Ecclesia tolerari debere, ne inquisitio rigidior fidelibus etiam fraudi sit: non item crassas pridemque damnatas, & ut sic dicam palpabiles, quas absque læsione sementis boni evellere licet. Imbecilles sunt, qui lacte indigent, & doceri emendarive cupiunt, non contumaces & indurati, qui errorum admoniti nec credunt nec resipiscunt: illis, non his, ignoscit Ecclesia, nec Deus, qui contritos corde, non superbos fovet & ducit: hos verò dispergit, confundit, tollit (*a*) *virgeâ terreâ: confringit ut vas figuli.* Sane Evanvangelium Christi turbas ciere solet & diffidia inter homines, verùm id per accidens, non suomet

X met

(*a*) Psalm. 2.

met ingenio & virtute: est enim pacificum, mite, tranquillum: at hæreses per se sunt seditionum & tumultuum fomites: quanta igitur inter hæc diversitas? Præco, qui concitatos cives ad pacem hortatur, culpa caret & impune ferre debet, etiamsi homines factiosi: salutari consilio, tanquam rapidum flumen lapidum obice, ad majorem insaniam correpti fuerint: quid igitur: ergo ne quidem puniendus, qui voce stentorea per omnia compita & plateas concordē civitatem ad arma & mutuam lanienam vocat? Consilium Gamalielis primo non excludit legitimam Magistratus animadversionem in hæreticos, sed condemnationis præcipitationem deprecatur: evincunt id exempla Theodæ & Judæ Galilæi Palæstinam religionis nomine ad defectionem sollicitantium, qui non terra dehiscente absorpti, aut sidere ambusti sunt, sed à Magistratu condigne puniti. *(a)* Ille quidem à Prætore Fado, qui dissipata multitudine ipsum ducem Theodam prælio cepit & securi percussit: Hujus verò filii, Jacobus & Simon, paternæ insaniæ hæredes sub Cirenio crucifixi. Deinde ambigebatur in Senatu Hierosolymitano, an Apostolorum doctrina ex Deo esset, an hominibus: causa dubii Judæis erat Messias dudum expectatus, quem Petrus & Johannes annunciabant. Consuluit itaque Gamaliel, quando adhuc incerta sit Apostolorum missio, ut suspensa sententia negotium Deo committant & eventui: doctrinam enim per se ruituram, si præsidio divino destituatur: Hoc verò nixam & defensam contra totius mundi odium

(a) Joseph. l. 1. Antiq. Jud. c. 4. & 5.

dium & injurias prævalituram. Hoc rerum statu consilium utique non rejiciendum, quandoquidem omnis actio ex dubitante conscientia profecta vitiosa est: quid autem illud ad hæreticos, de quorum doctrina non amplius dubitatur, cujus auctoritate & præceptis doceant. Venit jam Salvator mundi, frustra à Judæis expectandus: quare non novum Evangelium prædicari potest: anathema enim sit, quicunque aliud annunciaverit, quam Apostoli: quis ergo hic porro scrupulus, quæ dubitandi causa? Tertio ferunt Gamalielem unum ex illis Christi sectatoribus fuisse, qui, sicut & Nicodemus, ad eum noctu venerunt metu Judæorum: cum itaque hic videret, speratu impossibile esse, ut Senatum omnem, si ex toto animo sententiam diceret, in partes suas traheret, quem potius libertate sua irritaturus esset, obliquato paulatim latere navigare cepit, ut comperendinata causa carcere & supplicio extremo Apostolos eximeret, quos non ignoravit de Christo crucifixo vera dicere, & propitio Deo tenuit propositum. Sed quis non videt, quantum referat extemporaneo consilio Ecclesiæ Dei prodesse, quam potentiores perditum eunt: & idem mox in exemplum ab aliis trahi ad confundendam Ecclesiam? licet omnibus Christianis ita consulere & quasi hoc laudabili dolo uti, ad avertendos Ecclesiæ hostes, sed non ad eosdem fovendos tuendosque. Denique quicquid etiam hujus sit, narrative magis quam dispositivè per Lucam historia traditur; absolutè verò non probatur, nec promiscuè ad exemplum & imitationem proponitur.

Quid enim periculosius, quid improbius, quid minus Christianum, quàm veram & Catholicam fidem, quæ ex Scriptura Sacra Veteris & Novi Testamenti, ex miraculis à Christo editis, ex testimonio Apostolorum & S. Martyrum, ex Conciliorum Oecumenicorum auctoritate, ex Patrum consensu probanda est, tempore & eventu metiri, quasi verò nulla hæresis senium viderit? Quid enim si Constantinus M. Gamalielem aliquem audivisset, ut Arrianorum veritatem duratione judicaret? Hæc secta trecentis amplius annis pacem Ecclesiæ & Romani Imperii turbavit: sæpe etiam supra Catholicam fidem dominata est: ut nihil de Mahumetismo dicam, qui jam octingentos annos cum summa fidelium in Oriente calamitate durat, cujusque finem ne quidem adhuc ex altissima specula cernimus. Deo is curæ erit: nobis ignoratur: plurimi tamen Theologorum sunt, qui eum mundi universi conflagratione terminant. Quod aliquando (a) Livius de audaci & præpeti Neronis Romani Consulis consilio dixit, *ex eventu famam habiturum, quo nihil iniquius*, id si ulla in re, tum præcipue religionis causa verissimum. Sæpe enim Deus pro imperscrutabili suâ sapientia ac lenitate sceleribus quoque diutissime indulget, & probos expectatione vindictæ destituit, seu eorum patientiam ac constantiam in fide per afflictiones probaturus: seu castigaturus credulam ac infelicem temeritatem, eventui & incertæ fortunæ ipsissimam veritatem committentium: Atque hæc ad Gamalielis consilium, quod ita nun-

(a) L. 27. c. 46.

nunquam probavit Deus, ut plures in populo suo religiones admitteret. Ejus imbecillitati & contumaciæ interdum aliquid indulsit: religionum diversarum tolerantiam semper detestatus est & acerbe (*a*) punivit, in tantum, ut ne quidem (*b*) permiserit, agros & vineas diversis seminum speciebus conseri, aut vestem ex lana linoque contexi, populum mystico interdicto admonens, ne agrum Domini diversarum religionum sementis impleant, justitiæque vestem ex dispari pietate consuant. * Errant, qui plures apud Romanos religiones fuisse asserunt: aliter duodecim tabularum leges. (*c*) *Separatim nemo habessit Deos, neq; novos sive advenas nisi publice ascitos privatim colunto, constructa à patribus delubra habento*: aliter Patres conscripti, dato Ædilibus negotio, (*d*) *ut animadverterent, ne qui nisi Romani Dii, neu quo alio more quam patrio colerentur.* Vacillat profecto civilis concordia, ubi religionis unitas: *&* ratio hoc ipsa vult, inquit subtilissimus (*e*) Lipsius, *ut in externis istis rebus facile prompteq; diffideant, qui in sensu interno & in salutis ipsâ summa. Odium imò vulgo à religionis diffidio, quasi in impios aut profanos: nec lædere eos verentur, quos læsisse Deum ipsum arbitrantur*: ac longe ante eum Vincentius Lyrinensis contra prophanas hæreses. *Novelli dogmatis inductione non solum parva res, sed etiam maxime labefactata sunt: nec enim tantum affinitates, cognationes, amicitiæ, domus, verùm etiam*

X 3 *urbes,*

(*a*) Deut. 13. (*b*) Lev. 19, 19. Deut. 22, 9.
(*c*) Cicer. de Leg. 2. (*d*) Liv. l. 4. c. 30. (*e*) Contr. Dial. 3.

urbes, populi, provinciæ, nationes, universum postremo Romanum imperium funditus concussum & emotum est. Quod exempla Turcici & Ægyptiaci imperii, religionibus variis impleti, & tamen summè tranquilli attinet, idem (*a*) Lipsius pro nobis respondeat: quis enim melius illo ipso. *Primum quoad Ægyptiacos, improbum illud dissidium esse, nondum tamen turbidum ob tres has causas, primo, quia mutuo non se damnant. Discrimina sunt & electio, sed nullum adhuc præjudicium est probitatis: non Pontifex, non Princeps, aut ulla major potestas hanc illamve partem alteri voluit præferre. Secundam, quia sub potenti domino, cujus metu & simul mulctis illis, si quid peccare incipiunt, rigide coërcentur. Tertiam & præcipuam, quia nulla illic publicæ conciones, nec flabra atq; incitamenta turbarum: ita dum conventicula non sunt, privatis parietibus dissidia illa clauduntur. Jam de Turcis plane disconveniens est. Nam quod ad ipsos attinet, una inter eos religio, & væ illius capiti, qui verbo aut facto turbet. Alienas tantum, nec corruptas ex ea, sed plane adversas permittunt: atq; ita communicandi aut differendi vix cupiditas est aut causa. Contemnunt enim magis inter se, quam contendunt. Pone in media Europa Judæos, Turcas, Sinenses, (modo ne immani numero) nihil turbabis religionis aut Ecclesiæ pacem. Adde quod una religio dominans apud Turcas; reliquæ mussant, & falsæ illi ac barbaræ vel invitæ submittunt fasces dignitatis. Sed nec ad honores*

(*a*) Ibid.

res aut militiam cuiquam aditus nisi per illam unam: quid mirum ergò, si oppressæ illa sileant. Porro quæ de incremento hæresium afferunt Magistratus potestatem & vigilantiam non evertunt. Multæ hæreses cita Imperantium curatione & providentia evanuerunt, quæ adultæ potuissent Reipublicæ detrimento esse: si quæ humanas vires aliquamdiu superasse videntur, extra culpam Magistratum ponunt, qui officio suo functus est: non enim ingravescenti malo ignoscendum, sed ut regula Jureconsultorum habet, crescentibus delictis exasperandæ sunt pœnæ. Denique præceps est, & temerarium consilium eo fine hæreticos inter nos sinere versari, ut facilius agniti fugiantur. Cur enim non furibus & homicidis, & latronibus & sacrilegis eodem promittimus impunitatem? Nimium corrupta est humana natura, quàm ut pudore & verecundia duci possit: plures securam aliorum audaciam in exemplum trahunt, & longe magis libertate scelerum sibi placent, quàm ut eos turpitudinis facti pudeat. * Vicinia, quæcunque infecta, periculosa est, quia plus efficaciæ malitia habet ad vitiandam partem adhuc integram, quàm residua salubritatis virtus ad corruptam sanandam. Quantulum cadaver est aut infectum, quod latissimum aërem veneno implet? quàm tenuis spiritus peste laborantis, qui validissima adstantium corpora momento penetrat? imò, quod magis est, infectarum ædium latibulis sollicite clausus per rimas & claustra integras aliorum ædes pervadit. Scabies contagione serpit, & ut Naso cecinit:

 Dum

Dum spectant oculi læsos, læduntur & ipsi,
Multaq; corporibus transitione nocent.

Quid illud vero, ut oscitans faciat osciturientem, & micturientem mejens, nisi occultus quidam naturæ consensus: quid, quod Aristotelis amici balbutiem ejus imitati sint, Platonis gibbum familiares, & Alexandri Macedonum Regis inflexum cervicis, vocisque in dicendo asperitatem Palatini? quid aliud, quam assidua conversationis & sodalitii vis, eaque quo pejor, hoc magis prævalida. Nimis verum est Græcorum adagium, * χωλῷ παροικεῖς, κἂν ἐνὶ, σκάζειν μάθοις. Si hæc in naturalibus rebus usu veniunt, quid de moribus dicemus, ubi ad naturæ impetum electio & judicium accesserit, nisi cohibueris, semper in declive ferens? ubi colloquia improborum simplicem aut ancipitem adhuc mentem inflammaverint? Cum enim omnis contubernii ratio plurimum valeat ad corrigenda aut vitianda mortalium ingenia, tum præcipue oratio, quæ ex arcanis animi nostri penetralibus prodiens actuosa quadam ex occulto vi seu venenata, seu salutari intimis auditorum præcordiis illabitur. Quod græcè vulgo fertur.

* Κακοῖς ὁμιλῶν κ᾽αὐτὸς ἐκβήσῃ κακός:

id juxta Menandrum, ab Apostolo Paulo etiam in prima ad Corinthios epistola laudatum, ad colloquia imprimis pertinet: nam ut ait

* Φθείρουσιν ἤθη χρήσθ᾽ ὁμιλίαι κακαί:

Majus itaque ab Hæreticis periculum, si toleramus, ne orthodoxis virus suum instillent: quàm spes, ut aliis exemplo ad constantiam sint, aut sibi ipsis emendationi. Quàm probè, & parum

abest

abest Christianè hîc (*a*) Seneca. *Sumuntur à conversationibus mores: & ut quadam in contactis corpore vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus convictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortemq́; et si liceat virum emollit. Avaritia in proximos virus suum transtulit.*

§. 68. Sed Reipublicæ ratio & necessitas interdum postulat, plures in ea religiones pati quasi, quod ajunt, ἀναγκαῖον κακόν. Inter eos primi sunt, qui extra Ecclesiam, ut Pagani, Mahumetistæ, Judæi, de quibus non judicat Ecclesia: τί γάρ μοί, inquit (*b*) Apostolus, τοὺς ἔξω κρίνειν. Alteri hæretici, qui quidem in Ecclesia visibili, cui perpetuo Baptismi fœdere adscripti sunt, sed erroribus variis, qui fundamenta Christianæ religionis ac veritatem fidei evertunt, obnoxii. Illi facilius tolerantur, quia ut dixi, extra jurisdictionem sunt Ecclesiæ. Hi paulo molestius, quod sint ejusdem membra à morbo sontico purganda potius quam negligenda: utrique tamen aliquando pro temporis & Reipublicæ conditione. (*c*) Constantinus Imperator initio suæ conversionis ne quidem pagana sacra prohibuit, turbulento scilicet adhuc Romanæ rei statu, & prævalida Paganismi factione: pagani etiam ab eo consules facti, ut notat Prudentius in carmine contra Symmachum. Honorii & Theodosii rescriptum de paganis non lædendis adhuc in (*d*) Codice juris visitur. Judæi in toto Imperio Romano non tantum ab injuriis tuti redditi: sed & eorum

X 5 cœtus

(*a*) De ira l. 3. (*b*) 1. Corinth. 5. (*c*) Eusebius de Vit. Const. M. l. 2. (*d*) l. 6. C. de Pagan. & Sacr. & temp.

cœtus legibus ac privilegiis ordinati. Honorius & Arcadius Judæorum Archi-Synagogis eadem jura tribuunt, quæ Christianorum Episcopis: (*a*) permittunt, litigari coram arbitris Judæis. Theodosius vetat in ipsorum Sectam recipi aliquos primatibus eorum reclamantibus: (*b*) alibi vetantur die Sabbati propter publicam privatamque causam in jus vocari: ipsive Christianis diem dicere. (*c*) Synagogis eorum milites exiguntur, qui eas hospitii merito occuparunt: (*d*) in summa verbis factisque ne quis eos lædat severe edictum. Quantum ad hæreses, Constantinus M. publica constitutione, quæ apud (*e*) Eusebium extat, religionis libertatem concessit, inter alia verò ita ait. *Jam olim quidem considerantes, non esse religionis libertatem prohibendam; sed uniuscujusq; animo ac voluntati facultatem tribuendam, res suas pro voto suo quemlibet curare, & Christianis hæreseos ac religionis suæ fidem custodire jussimus:* & postea: *& nunc igitur liberè ac firmiter quisquis hanc voluntatem habet, ut Christianorum voluntatem servet, hoc ipsum sine omni molestia faciat, quia id tranquillitati nostrorum temporū conducere manifestum est.* Jovianus & Valentinianus, haud quaquam mali Principes, Christianæ legis unitatem aut veritatem violantes nullis minacibus edictis terruere: De Valentiniano præcipuè (*f*) Ammianus memorat, *eum hoc moderamine Principatus inclaruisse: quod inter diversitatem religionum medius steterit, nec quem-*

(*a*) L. 8. C. de Judæis. &c. (*b*) l. 2. & 13. ibid. (*c*) l. 4. C. de Judæ. (*d*) l. 14. C. eod. (*e*) l. 10. c. 5. (*f*) l. 20.

quemquam inquietaverit, nec interdictis minacibus subditorum cervices ad id, quod ipse colebat, inclinarit, sed has partes intemeratas reliquerit. Sub Gratiano Imperatore variantibus etiam inter se circa Christianam fidem religionibus unicuique libertas facta, (*a*) *ut quam quisq; religionem sequi vellet, sine periculo vitæ eligeret.* (*b*) Constantinus ad intercessionem Hilarii Athanasium Episcopum Alexandrinæ Ecclesiæ ea conditione restituit, ut Arriani ibidem quoque Ecclesiam tenerent, facultate contra Christianis Catholicis facta, ut in urbe Antiochena liberum haberent suæ religionis exercitium. (*c*) Imperatorem Justinum ipse Pontifex Johannes ad genua ejus supplex provolutus precibus ac lachrymis movit, ut revocato contra Arrianos edicto, severitatis pleno, imminentem Italiæ à Theodorico, Gothorum Rege, Arrianis summe addicto, tempestatem opportune averteret. De Sigismundo, qui Bohemis à Romana sede paulum diffidentibus suo more & arbitrio vivendi potestatem fecit, apud (*d*) Æneam Sylvium & (*e*) Cuspinianum notissima res est. Imo quid multis verbis opus? Sume ab ipso Pontifice exemplum, qui Romæ in meditullio Romanæ sedis Christianos peregrinos, maxime Abyssinos, à Pontificia fide plurimum alienos non tantum ad liberum suæ religionis exercitium præsidio publico allicit, sed & suis sumptibus sustentat. Testis in id est (*f*) Paulus Jovius, cujus de incredibili

(*a*) Socrat. l. 5. Histor. c. 4. Niceph. l. 12. Hist. c. 1.
(*b*) Theod. l. 2. Eccles. Hist. c. 12. Sozom. l. 3. Hist. c. 3.
(*c*) Niceph. l. 17. c. 9. (*d*) Histor. Boh. c. 52. 53. (*e*) in Sigism. (*f*) Histor. l. 18.

bili pene & insolita Pontificis mansuetudine hæc verba sunt. *Roma siquidem Orientales Peregrini Christianæ professionis, Abyssiniq́; præsertim post maximi templi testudinem proprium cum domo delubrum habent, ubi suo more sacra conficiunt, alunturq́; Pontificis sumptu, & pia benignitate aulæ Sacerdotum.*

§. 69. Exemplis itaque & auctoritate Christianorum Principum inclaret, hæreses aliquando in Republica necessitate seu pro alia ratione temporis toleratas esse: Quam recte & ex conscientia, id verò proxime quærendum? nam ex Pontificiis haud pauci sunt, qui illam Imperatorum benignitatem variis cavillis aut eludere conantur, aut accusare. Summa disceptationis in id resolvitur, quantum scilicet malitiæ erroribusve hominum permitti & indulgeri possit? in nudis enim permissivæ legis terminis subsistendum, non ut imperans etiam probet aut sequatur malum: nulla enim necessitas tanta est, ut aliquem ab actionis turpitudine excusare possit: nec (a) Aristotelem audio, utiliorem Principi quam honestum consultorem, * διακεῖσθαι κατὰ τὸ ἦθος, ἤτοι καλῶς πρὸς ἀρετὴν, ἢ ἡμίχρυστον ὄντα, καὶ μὴ πονηρὸν, ἀλλ' ἡμιπόνηρον: nequidem si eventus respondeat. Apage illa ex (b) Seneca:

Honesta quædam scelera successus facit.

& — — *prosperum ac felix scelus*
Virtus vocatur.

Absit; vulgi hoc judicium, & mos: (c) * ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις τὸ, τι ἀπολωλὸς πάντες ἀεὶ καταστρέχουσι

καὶ

(a) 5. Polit. 11. (b) Hippol. & Herc. fur. (c) Dio Cass. Hist. l. 48.

καὶ τὸ κρατῆσον τιμῶσι. Aliter (*a*) vir ſapiens: *regnum à gente in gentem transfertur propter injuſtitiam & injurias & contumelias & diverſos dolos.* Aliter illud σκεῦος ἐκλογῆς divini nominis: (*b*) *non eſſe facienda mala, ut inde eveniant bona.* Aliter denique magnum Numen & Dominus ille: (*c*) *qui averſatur omnem injuſtitiam*, parvam etiam majoris boni cauſa. Non probatur illi, quod Jaſoni Theſſalo: (*d*) * ὡς ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ, τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν: non quod (*e*) C. Caſſio: *habere aliquid ex iniquo omne magnũ exemplum, quod adverſus ſingulos utilitate publica rependitur*, non ſ.nè. (*f*) *Maledictus* enim, *quicunq; cõtriſtaverit proximũ ſecum* Quamobrẽ ne claudicet Princeps in religione, ne verã & falſam nullo diſcrimine, nulla electione ſectetur, ut pacẽ civilem habeat. Moriendũ hic potiꝰè veſtigio, quàm quod in proverbio eſt, *duos parietes de eadem dealbare fidelia.* Sed de permiſſione citra aſſenſum aut laudationem aliter ſenſimus. Permiſſio vel eſt nudi facti, vel legis. Illa, (*g*) aliis ſimplex dicta, impedimenti remotionem ſignificat, & impropriè permiſſio dicitur, cum nihil aliud ſit, quàm id non impedire, quod poſſis, licet non debeas, quomodo exempli cauſa Deus peccata permittit, & Magiſtratus actus ſubditorum indifferentes: Præceptor lectionem authoris, non ſatis ad diſcipuli captum idonei. Hæc quæ lege fit aut plena eſt, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum, cum permittitur, quod intrinſice

(*a*) Eccl. c. 10. (*b*) Rom. 3. (*c*) Deut. 25, 16.
(*d*) Plutarch. in polit. (*e*) Tac. Annal. 14. (*f* Deut 27, 24.
(*g*) Gerard. de Senis. Joh. Andr. in reg. peccatum de Reg. jur. in 6.

fice malum non est: aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines, & jus, ne quis alius impedire licite possit: quod fit, cum res permissa habet aliquid moralis mali, externa saltem impunitate tuta, conscientiæ tamen gravis, nec divino judicio innocens: quemadmodum permittuntur lupanaria, concubinatus, alia, majoris nimirum boni causa. De permissione facti, ut & plena ex lege, res satis expedita. Illa enim nulla ratione concurrit ad actum: hæc ad actum licitum & bonum. Superest itaque tertia, eaque minor plena, quam iterum duplicem faciunt: alia enim dat impunitatem externam cum jure, ut non impediri possit citra ullam aliam cooperationem permittentis: Alia verò præter hæc & concursum ejus sentit in assensu, promotione, auxilio: id quod iterum fit vel directè, cum quis non tantum, quod potest & debet vetare, non vetat, sed adjuvat, laudat, assentitur: veluti si Pater indulgentior filii sui leno sit & ichnobates. Si Dominus servum, ad bellum aperte injustum ire volentem ultra dimittit & incitat. Vel indirectè: idque rursus dupliciter: aut primario; quod fit, non vetando ea, quæ debeas & possis vetare: dempto tamen in assensu auxiliove concursu: aut secundario; qui non dissuadet cum debeat, aut factum reticet, quod notum facere debebat. Secundum hæc capita distinctè procedendum: Permissio hæresis manifestæ & damnatæ, quæ concurrentem permittentis actionem habet, sive id fiat assentiendo, laudandove, sive juvando, participando in opere: ut & ea, quæ citra actionis concurrentiam

nec

nec vetat & impedit malum, quod potest & debet vetare impedireve: denique ista, quæ non dissuadet, cum debeat, quæ reticet, cum teneatur notum facere, omni tempore est illicita, nec boni publici, quantumcunq; maximi colore aut velo tegenda. Primo enim participat in ipso delicto, qui hæreses laudat & promovet: quod quid aliud est, quam bellum Deo indicere? Alter & tertius negligunt, quæ sunt ipsorum officii & muneris: sed Spiritus S. in eum lugubre carmen cecinit, qui negligenter & ignave officio suo fungitur. Signate tamen posui, qui debet & potest: nam alterutro horum deficiente impossibilitate excusatur aut facti, aut juris: facti, si non possit: juris; si non debet. Ita qui cum debeat, non possit, impedire malum late serpens, is nihil ab eo distat, qui impunitatem externam concedit cum jure non impediri citra aliam cooperationem: qui verò cum possit, non debet, ipso defectu facultatis agendi removetur: nec enim cuique Deus dedit hæreses per leges coercitionem corporalem & supplicia expugnare: sed sicuti in aliis criminibus vindicandis solæ partes Imperantis sunt, ut supremi Judicis: alii verò cives arceantur: ita etiam in hæresium punitione: id tamen subditis etiam incumbit, ut dissuadeant, quod primario Pastorum est: deinde omnium: & indicent: primò ii, qui inquisitorum munere funguntur: mox his nesciis aut negligentibus cæteri: nam (a) hæreses graviores publicum crimen sunt, cujus accusatio omnibus patet. Denique de ea permissione videndum, quæ externa impu-

(a) L. 3. C. de Manich. & Hæret.

impunitate saltem gaudet, & jure, ut non impediatur, citra approbationem ejus, qui permittit. Hic ante omnia Reipublicæ conditio & tempora diligenter inspicienda. Aut enim tranquillus est Civitatis Status, & intemeratus adhuc ordo publicus, omnesque cives in potestate & obsequio Principis: Aut jam in eo dissidia sunt propter religionem, turbæ, seditiones, subditi mandatis & jussibus Imperantis difficiles, membra cùm inter se, tum cum capite suo male cohærentia, ut aut periculum sit civilis belli aut defectionis quarundam partium ad externos cum ruina & pernicie imperii conjunctæ. Si prius: non facilis essem suasor Principi, ut apertas hæreses in Republica patiatur, quas ἄσπαρτα, ut ajunt, καὶ ἀνήροτα tollere potest: nec enim hoc ipsi decorum est, nec utile: non illud, quod non satisfaciat conscientiæ & officio, qui malo connivet, quod citra pulverem evellere valet: ne latius evagetur: non hoc: quoniam hæreses, etiamsi in infantia adsumpta modestia quiescant, factiones & turbas ciere solent, quamprimum in virum evaserint: Sin verò posterius, necessitate & temporum injuria Princeps excusatus est Deo & hominibus: imo laudari potius meretur prudentia ejus & bonitas, quæ aversatur intempestiva & inutili pietate Camarinam movere, mox in Reipublicæ nervum & ipsius Imperantis sacrum caput erupturam. Sane enim præstat habere Rempublicam, utcunque ingeniorum quadam differentia hiantem, modò in civili administratione solidam, quàm aut perpetuis seditionum turbinibus agitatam, aut mox omninò nullam.

Veris-

Verissimum hic quod (*a*) Seneca: *Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium omnem legem frangit*, & quod (*b*) Poeta, nescio an idem, certe ejusdem nominis:

Haud est nocens, quicunq; non sponte est nocens.

Illa temporum calamitate Medicos oportet imitari, (*c*) qui in gravioribus morbis aliquando plus proficiunt quiescendo, quam movendo agendove. Oportet Naucleros, qui subito exorta tempestate adversisque ventis in Oceano deprehensi obliquè navigant, si rectum cursum tenere nequeunt, ne naufragium facere cogantur. Oportet Musicos, qui si in fidibus aliquid discrepet, non abrumpunt statim, sed paulatim reducunt ad concordiam. Quare hic conniventia opus & patientia: Quid enim si extrema tentaveris? nihilomagis sanè proficies: cætera omnia Principi in prono sunt, sola religio non cogi vult, sed suaderi: in animo illa & mente residet, cujus dominium non hominum est, sed Dei. *Quis enim mihi*, inquit (*d*) Lactantius, *imponat necessitatem vel credendi quod nolim, vel quod velim non credendi:* si multum impetres, (*e*) *purpura tua cultores aliquot efficies, non Dei.* Nulla itaque emendatio animorum speranda, si vim adhibeas: certi verò & inevitabiles tumultus, factiones, &, si pergas, bellum civile: Quis adeò autem perditè insanus est, ut periculo, quod ante fores est, se objicere velit nulla fructus aut emo-

(*a*) Decl. l. 9. (*b*) Sen. Hercul. Oet.
(*c*) Hippocr. 2. Aph. 29. (*d*) Inst. l. 5. c. 14.
(*e*) Themistius ap. Socrat. Histor. Eccl. l. 3. c. 21.

iumenti spe? Quanto melius (*a*) Carolus V. *ut parentum deliria ferenda sunt, ita in civitatibus ac religionibus vitia quædam esse dissimulanda: fundamentum in Ecclesia retineri oportere*, nec abnuit (*b*) Molinus ipse Pontificius: *Cogitur aliquando Catholicus Princeps sive Magistratus in quibusdam locis libertatem religionis sub certis conditionibus concedere, ne, si minus malum tolerare nolit, majora in Republica sua perpeti cogatur*: & profectò idem salus & ratio ipsius localis Ecclesiæ postulat, cujus externa felicitas in pace Reipublicæ consistit: Hac enim turbata aut eversa quomodo illa salva esse poterit? Quid non in civili bello & regimini politico & Ecclesiastico patiendum est? imprimis verò huic, quando exacerbatis animis de religione certatur? Utra pars vicerit, lethali odio alteram perimit: tunc exscinduntur templa & basilicæ: franguntur statuæ imaginesque sanctorum: expilantur bona Ecclesiis dicata: nec clerus ab hostium ferocia & injuriis tutus, quin sæpe irrisione, cruciatibus, morte pereat: sed justo & imperscrutabili Dei judicio orthodoxi etiam aliquando succumbunt, quos ab irato victore eadem mala manent, non enim Ecclesia quælibet particularis divinã certæ victoriæ contra hostes promissionem habet: Universalis & Catholica quidem invicta est, contra quam etiam portæ infernorum nihil prævalebunt, locali non idem privilegium: eventus id docuit, tantum non omni Christiana religione ex Oriente diluvio

(*a*) Goldast. Tom. 3. Const. p. 506.
(*b*) l. 1. de Fid. hæret. serv. c. 2.

diluvio Mahumetismi in Occidentem rejecta: certe ubique in servitutem & triumphum ducta. Ubi hodie splendor Alexandrinæ, Antiochenæ & Constantinopolitanæ Ecclesiæ? Umbra est & imago antiquæ majestatis, quicquid residuum: cætera Turcorum superstitio absumpsit. Quæ causa vero alia tantæ ruinæ & cladis, nisi Principum dissidia & contentiones frivolæ in causa religionis? Hæc exemplo nobis sint, ut alieno damno sapere discamus. Frustra hic & imperitè objiciunt, bona fortunæ & temporales dignitates Principibus ad defendendam Ecclesiam concessas, pro cujus incolumitate omnium facultatum jactura sit facienda. Nam nostro casu non de eo agitur, utrum Ecclesiam servare debeamus periculo nostro & bonorum nostrorum, si spes aliqua sit successus boni? Quis Christianus enim hoc negaverit? Sed illud potius in consilium venit; an præstet partem adhuc integram certa pace cum hæreticis facienda ab impendente pernicie asserere: aut intempestivo Zelo eandem in summum discrimen vocare, si non luculentam pestem? tot casibus nos admonentibus, veras etiam Ecclesias eadem animi impotentiâ olim pessum datas? Multo minùs movemur scrupulo, quem ex Paulo sibi imprimunt, non esse facienda mala, ut ex eo bona eveniant. Quæ enim applicatio aut connexitas causæ? facimus ne malum, si hæreses toleramus; quas absque ingenti Reipublicæ & Ecclesiæ Catholicæ discrimine non possumus amovere? Absit hoc: permittimus, quod corrigi nequit: innocentia vitæ, lachrymis, precibus

contra pugnamus, si armis non licet: Deo judicium committimus: quæ unquam vero actio in patientia, eaque invita & necessaria? Ut in naturalibus impossibile dicitur, quod vires agentis excedit, veluti cœlum manibus tangere: ita etiam in ordine civili, quod aut contra honestatem aut Reipublicæ summè detrimentosum. Hinc qui de re aliqua deliberant, non tantum fines sibi debent proponere, qui semper aut bonum sunt aliquod, aut declinatio mali; sed & eorum, quæ ad finem ducunt, facultates effectivas ad producendum finem, ita in deliberatione exterminandarum hæresium non tantum finis, qui profectò ingens bonum est, scilicet veri cultus restitutio: verùm etiam efficiendi id potentia propè perpédéda: *cùm tuas scilicet vires*, ex illius apud(*a*) Livium consilio, *tum vim fortunæ, Martemq; belli communem, utrinq; ferrum & corpora humana fore, nusquam minus quam in bello eventus respondere.* Hanc considerationem tribus regulis absolvit (*b*) Grotius, quæ omnes huc applicitæ pacem videntur suadere, posito nimirum casu, quod reformatio morali æstimatione aut impossibilis sit, aut summè periculosa. Videamus breviter singulas ordine. Prima est, *si res de qua agitur, æqualem morali æstimatione efficaciam habere videtur ad bonum & malum, ita demum eligenda est, si bonum aliquando plus habeat boni quam malum mali.* At vero hic in hæresium correctione malum plus mali habet, quam bonum boni. Malum enim est, ut & vera religio, re minus ex opinione cedente, à falsa & improba

(*a*) L. 30. c. 30. (*b*) De I. Th. & P. l. 2. c. 24. §. 5.

improba trahatur: Bonum autem in partibus corruptis sanatio ejus, quod noxium est. Sine dubio autem malum, scilicet abolitio Orthodoxæ fidei totalis in Republica, majus est bono, restitutione quorundam membrorum ad partem adhuc integram: non agitur de religionis per universum simul imperium introductione: quædam enim partes jam eam habent: agitur verò de totius jactura: quid hic pejus aut melius? amittere ex Republica omnem religionem, aut tota in parte Reipublicæ retenta alteram partem, quæ nec potest nec vult sanari, suo arbitrio relinquere? illud opinor pejus; hoc melius: aut ratio me fugit: quare intermittenda censura, cujus malum plus mali habet, quam bonum boni, etiamsi efficacia ad bonum & malum par esset, quod tamen secus, ut mox dicam. Secunda. *Si videatur esse aquale bonum & malum, quod à re, de qua queritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.* Sed nostro casu efficacia ad malum major est, quia immedicabilis, quia supra vires Civitatis, quia denique tanta, ut si rea peragi debeat, acie vincenda sit: ex adversa efficacia ad bonum debilis, dubia, periculosa: nec efficacia ad malum saltem major efficaciâ ad bonum: sed & ipsum malum majus bono: quanto magis igitur à curatione abstinendum? Tertia. *Si videatur & bonum & malum esse inaquale, nec minus inaqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam est ipsum malum collatum bono;*

aut si bonum sit majus comparatione mali, quàm efficacia ad malum comparata ad bonum. Enim verò in violenta reformatione, quam altera pars opposita vi potest facile sufflaminare, major est efficacia ad malum collata efficaciæ ad bonum, quàm est bonum ipsum collatum malo: efficacia enim ad malum est facultas & potentia morali æstimatione habilis ad supprimendam veram religionem, quæ comparata cum efficacia ad bonum, potestate scilicet eadem mensuratione difficili & dubia ad reducendam in vitiosis partibus, major utique est quam bonum, ipsa reductio, malo, scilicet suppressione Ecclesiæ Christianæ. Itemque malum, suppressio illa totalis, majus est collatum bono, reformationi partiali, quam est efficacia ad bonum comparata efficaciæ ad malum, sicut ex superioribus patet. Quid laboramus itaque in re ancipiti & ardua, quæ plane, quod dici solet, velut * ἀετὸς ἐν νεφέλαις: ex qua plus damni metuendum: quam boni sperandum, si, quod facile est, expectationem nostram fallat. Quin illud potius cogites, * μὴ εἰκῇ τὴν Ἄβυδον, prudenter (*a*) Aristoteles * ὅτε μείζων ὁ φόβος τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι & (*b*) Dion Prusæensis, * ἔσω δεινὸν καὶ ἄδικον: ἀλλ' οὐκ εἰ τὶ μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὐτοὺς περιβάλλειν ἀτόπῳ τινί; Propius verò ad rem (*c*) Cicero. *Ubi* ἐπίτευγμα *magnum nullum fieri possit,* ἀπότευγμα *vel non magnum nociturum sit, quid opus est* παρακινδυνεύειν? Sed hæc quidem nunc satis videntur expedita: quod enim impedire non potes citra maximum Reipublicæ & ipsius religionis discrimé, cur non stare per-

(*a*) Sicula secunda. (*b*) Tarsensi altera.
(*c*) Epist. ad Att. lib. 13. Epist. 27.

permittes, ſtare inquam: non ulterius ſerpere, ire redire pro lubitu, multo minus laudare probare, adjuvare. Unde reſtat disquiſitio paulo ſuperiore gravior, quousque indulgere poſſit Princeps, ut in nudis permiſſionis terminis ſubſiſtat, nec ipſo facto participet, quando hoc, ut paulo ante diximus, nulla ratio jubet: nulla neceſſitas excuſat? Per exempla & caſus quosdam eamus ad lucem difficultati incendendam. Primo de legibus quæritur: An quod licet nude permittere, id etiam liceat tueri legibus, nec tantum eo fine, ut de conceſſo conſtet, ſed etiam ut jus aliquod quæratur illis, quibus indulget legislator, ne alii eos in exercitio & uſu rei permisſæ impedire poſſint? Sunt, qui id negant, quaſi videatur rem probare, quam lege defendit. Sed aliud nobis placet, idque Judæorum exemplo, quos imperium ab omni Chriſtianorum injuria publica tutela ſecuros facit: liberum eis ſuæ religionis exercitium, ædibus etiam ad id datis, in quibus cultui divino vacent. Nobis verò ſub gravi pœna prohibitum, ne feriatis diebus quocunque modo illis moleſtiam creemus, impediamus ritus & preces, Synagogas invadamus occiſis hominibus. Hæc ſi Judæis lex permittere poteſt, quid ni & hæreticis? quod enim per ſe malum eſt & fugiendum, ex objecto & perſonarum diſcrimine non fit bonum licitumque: nec civilis tantum Jurisprudentia erga Judæos munis eſt & benefica: ſed etiam (a) Canonicum jus, Pontificiis norma & compendium perfectæ bonitatis. Enimverò ne Judæos videamur patronos

 habere

(a) c. Sicut de Judæis. & c. Qui Sinceras. Diſtinct. 45.

habere nostræ causæ, quos, per nos esset, ad Garamantas & Indos relegatos volumus, alio modo luculenter probabimus, in legibus illis permissivis, ut possumus vocare, nihil quod voluntatem, assensum & mali approbationem sapiat, reperiri. Ac initio sciendum, ejuscemodi permissiones in legum nomem & familiam transire non qua aliquid permittunt, id enim repugnat naturæ & genio legis, quæ necessaria determinatione ad faciendum vel non faciendum obligat, omnem electionem & liberum arbitrium excludit: in Republica vero patimur hæreses, ut esse possint nullo pœnarum metu: non ut necessario sint: adeoque injuria leges accusamus de casu, quo posito leges esse desinunt; sed vel qua alios arcent, ne permissioni impedimentum ponant: vel qua ipsam permissionem limitant, definiunt, circumscribunt quasi finium regundorum judicio: neutro respectu legislator pro consciente aut approbante haberi debet: non priori, quoniam rationis est, ut quod à summo Reipublicæ rectore ex certis causis & necessaria salutis publicæ cura permitti potest, idem & præsidio legum publico custodiri possit, ne ab aliis, quibus nec alias fas est clavo Reipublicæ sine auctoritate & mandato Imperantis manum admovere, petulanti aut præpostera temeritate impediatur: nulla hic approbatio mali: nullum auxilium, sed tantum impedimenti externi, quod metui potest, remotio, eaque ad finem bonum ac honestum, videlicet civitatem pacandam & à civilibus bellis liberandam ordinata. Veluti qui catarrhactis & aggeribus perfossis restagnantem

aquam

aquam in planitiem & agros immittit, quæ oppido diluvium minabatur, non delectatur messis corruptione fundorumque naufragio: ita nec Princeps hæresium inundatione, quibus ab aliis non sinit obstaculum poni, quo minus libertate publicè permissa fruantur: nec posteriori: quoniam quod permitto, sed certis conditionibus, certo modo graduque, quantum actuale exercitium attinet, idque ægro animo & invitus ex ratione & necessitate Reipublicæ ad majus malum præcavendum, illud profectò non approbo, sed condemno potius:non adjuvo: sed reprimo, quãtum integra publica trãquillitate possum. Voluntatis objectũ hic aliud est ab objecto permissionis. Hæc enim immediatè ipsum malũ intendit, quod permittit, sed nudè, citra cooperationam. Sed voluntas non vult malum approbãdo, sed permittit illud non impediendo, quod negare est actionem non ponere: at cõsentire & juvare est ponere, non negare. Duo actus sunt legis permittentis. Unus nuda mali permissio nec actio est, ut dixi, nec lex permissiva eo cõceptu lex: Alter circumscriptio, limitatio & modificatio isti⁹ mali, ne debitos cancellos proterve transiliendo ulterius progrediatur, aut exerceatur alio modo, quam certo illo & definito. Neuter actus hæresin probat, neuter juvat: neuter conscientiæ stimulum injicit licitum faciendo, quod per se illicitum est: impunitas externa & secura à metu legis actio conceditur, nec ea amplius, quam intra conditionem modumque publice determinatum persliterit. Hæc de legibus permissivis in genere sufficiant, quæ non aliter à quibusdam probantur, quod secundo loco notamus, quam si lex malo certum

tempus præfixerit, quo elapso permissio & indulgentior gratia expirare debeat: quando enim, inquiunt, æterna securitas conceditur, sublatis excusationum causis, quæ conniventiam aliquam suadent, non tam censeri Principem ex certo consilio ferre malum, quàm aut ignavum negligere, aut probare corruptum: quippe desinere aliquando illam necessitatem, & restitui Rempublicam in eum florem, qui sine ullo periculo aut metu majoris mali ad pravas in religione opiniones proscribendas sibi sufficiat: per se itaque illicitum aliquid esse, perpetuam cum hæreticis pacem facere. Verùm quod probationem & assensum actualem aut directum concernit, idem respondemus, quod ante: nam si ad certum tempus possibilis est aliqua permissio absque consensu: ratio nulla, quod non etiam sine temporis expressi definitione: nisi enim aliquid novi vitii accesserit, tempus ipsum, seu breve seu longum, permissionem nec meliorem reddit, nec deteriorem: itaque omnis hic difficultas in negligentiam resolvitur. Scilicet Princeps qui malo obsistere potest, nec facit, neglecti muneris & potestatis proditæ reus est, nec enim frustra gladium cœlitus acceptum gerit, sed in vindictam scelerum & malitiæ. Vera hæc esse haud inficior, si fides non obstricta de crimine non puniendo. Quod si autem verba data, si impunitas promissa, jam juri naturali nihil tam congruens est, quàm pacta servare. Sed, inquis, non oportuit promittere: non valet de illicita re promissio: respondemus, utique non oportuit, nisi debuit, hic autem

* (a) καὶ ταῦτ' ἀνάγκη μοῦστι, διομήδειά γε.

Nam ingens telum necessitas, adversus quam ne Dii quidem pugnare posse dicuntur. Euripides in Helena:

* Λόγος γὰρ ἐστὶν σοφῶν ἔπος.
Δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύειν πλέον.

Promissio de illicita re non valet , si res actio sit turpis, juri naturæ aut gentium adversa: non etiam si negatio actionis debitæ, sed necessitate aut alia ratione civili omissæ. Quid enim si hæretici, qui Reipublicæ potentiam & vires in manu habent, nolint pacem nisi fidam & perpetuam: an æternum bellum cum Reipublicæ & ipsius Orthodoxæ religionis peste præfracta contumacia suscipiendum? Quid quod minori longe necessitate, imo pene nulla Judæos toleramus non expresso migrationis tempore? Quid quod Turcis vastissimas Christiani Orbis terras confecta pace vel habere sinimus, vel ultra cedimus, mox spissis & infelicibus Mahumetismi tenebris obnubilandas? Hæc talia στερρὴ ἀναγκαῖα excusat, non etiam hæresium tolerantiam, quæ corrigi & emendari nequeunt? Aliena hic distinctio inter hæreticos, qui in Ecclesia, & sectas alias, quæ extra eam sunt: nam in ratione puniendi & severitatis modo aliquam applicationem & usum ista habent, non in permittendi jure: quoniam si simpliciter vetitum de malo tolerando pacisci, non in solos hæreticos regula illa sæviet, sed quantoscunque alios errores. Itaque cum de puniendis coercendisque pravis religionibus quæstio est, acriorem paulo adversus hæreticos proces-

(a) Aristoph. in Concionatric.

processum Ecclesia jurisdictione sua defendit: in permissione nihil quod prætendat, habet: Nam & extraneis, non illis tantum, qui in nostra sunt potestate & gremio aliquid possumus permittere; permissio enim nullam jurisdictionem arguit, ut puniendi reos facultas. Adhæc si hæreticis permittimus libertatem religioni suæ nullo certi temporis decursu finiendam, non promittimus æternitatem malo, sed impunitatem solum, quamdiu rebus sic stantibus illud duraverit. Quam multa vero interim accidere possunt in salutare remedium? princeps inter hæc est divina providentia, quæ Ecclesiæ suæ jugi auxilio prospicit: convertentur aliquando homines nullo labore, & suopte ingenio ad saniorem mentem redibunt, quos paulo antè non ferrum, non ignis, non equuleus fregit. Quod si verò resumpta audacia fortè improbiores fiant, si nec fidei religio aliqua eis sit, nec promissorum sanctitas, si pacis conditiones, quibus in gratiam recepti, violent, positos limites præcipiti saltu profanent, si turbas dant nec vivere in Republica quietè volunt: jam nec ipsemet amplius vinculo teneris, quod alii prius ruperunt. Quare circumspice, an tibi expediat fortiora remedia insanabili furori adhibere Forte enim numero, potentia, viribus, auctoritate decreverunt, justo Dei judicio ad insaniam acti, ut puniantur: Forte plebs rudis & subita priori sanctitatis ac modestiæ imagine decepta, si ambitionem eorum & immoderatas spes apertius deprehendet, tuis partibus ultrò accedet relicta disciplina, in qua tumultuari & perfidum esse bonum opus est: Forte scelus

nunc

nunc duce & patrono destituitur apertum invasioni & expugnatu facile: ita tibi nonnunquam *sine sacris hæreditas* obveniet, ante immensis sumptibus nec sine periculo frustra quæsita. Tertia de infamia quæstio, hæreticis demenda. Nimirum tam civilia jura quam Canones meritissimam pœnam hæreticis jam ab antiquo irrogarunt infamiam: dubitatur itaque, an salva pietate Princeps eam aliquando minuere possit aut tollere? Nihil videmus causæ cur non affirmemus. Mutationem patiuntur hæc jura, & ad faciem Reipublicæ tractabilia sunt: in jure divino autem & naturali nulla lex de necessaria hæreticorum infamia, adeoque tota res arbitrii & voluntatis ejus, qui præest Reipublicæ. Iste si premendos hæreticos decreverit, inter alias pœnas & infamia præsto est illis inurenda, si viderit tolerandos: eandem quoque abrogare poterit: quæ enim hæc tolerantia cum infamia cõjuncta? quæ religionis indemnis permissio tanta labe afflicta? Quomodo quies in Republica speranda perpetuo isto calcari animis ad pacem compositis subdito? Quarta disputatio de bonis Ecclesiasticis hæreticis possessoribus, qui ea inter turbas publicas occuparunt, relinquendis minus difficultatis habet, quoniam si ipsos homines cum falsa religione inter nos rectè possumus pati, iisdem profecto & bona relinquere, non nisi novo tumultu, & cum exercitu eripienda: ad quascunque pias causas fuerint dicata, in Republica & jure Imperantis manent, qui de illis disponit, ut è re publica visum est, secundum ea à nobis paulo infra amplius tradenda: Fac tamen

men relinquere poſſe: an & cedere pacis cauſa nondum occupata? Difficilius id quidem, opinor tamen, quod omnino, ſi neceſſe fuerit, imprimis ſi libera hominibus abeundi facultas excepta, hos enim vix eſt, ut recte ad aliena ſacra quæ falſa eſſe haud ignoramus, quaſi ad lanienam tradi fas ſit. Bona verò, quæ propter Rempublicam, ejus ſalutis & incolumitatis cauſa cuivis dare licet: præſtat enim quorundam jacturam facere, ut pacem certam & fidam habeamus, quam dubios belli eventus porro experiri: Si poſſeſſor conceſſis abutitur, non noſtra ea culpa, ſed male utentis, in cujus caput recidet malum, quod Deus ex ea cauſa immittit. Ex his quinto loco ſua ſponte liquet, defenſionem & patrocinium poſſe Principem hæreticis licitè promittere, ſi forte religionis ſuæ cauſa, quæ certis legibus permiſſa, injurias patiantur. Nam quorſum pertinet iis impunitatem ſpondere, niſi implorantibus auxilium adſit contra eos, qui inſuper habitis conſtitutionibus & edictis ea de re conditis malum bene reconditum movere cupiunt? ex multiplici ratione tales pœnam merentur: primo quod eos temere impetant, qui in publica & ſpeciali legum ac Principis ſummi tutela ſunt: Deinde turbas & ſeditiones videantur ciere velle: tertio, quod contemnant legum majeſtatem: quarto quod ſint alieni juris uſurpatores: quinto Reipublicæ vindictam privata auctoritate præripiant: quod peſſimi exempli: denique plus ſapere velint Rectore civitatis, cui ſumma rerum à Deo conceſſa: Tantum pro inſtituto de hæreticis tolerandis. Nunc ad alia.

§. 70.

§. 70. Hactenus de jure & officio Imperatoris prolixe egimus, qua circa totum religionis corpus versatur. Præterea dignantur aliquando leges singulis etiam partibus speciali cura auxiliove subvenire: & rationis est, ut cuijus in totum corpus: eidem & in singulas ejus partes sit. Fit verò illud vel in iis, quæ ad substantiam fidei & salutis ipsam summam pertinent: vel quæ ad statum & disciplinam Ecclesiasticam ordinandam. In fidei substantia: veluti (*a*) de Deo uno, essentia, personis trino: de secunda persona in tempore incarnata, passa, mortua, tertio die reviviscente, & visibili motu in cœlum sublata, &c. (*b*) de credenda præsentia Christi in Sacra cœna tam sub una quam utraque specie perfecta & solida: (*c*) de ratione celebrandarum Missarum: (*d*) de mortuis ungendis confirmandisque Christianorum liberis. (*e*) De imaginibus Christi & Sanctorum in Ecclesia tolerandis: (*f*) De credendo libero arbitrio: (*g*) De fide cum bonis operibus ad justificationem conjungenda: (*h*) De credendis septem Sacramentis: imprimis vero vide declarationem Caroli V. Imperatoris in Recessu imperii Augustæ Vindelicorum Anno 1548. publicatam, atque, ut rubrica habet, à Statibus acceptam, in qua de homine ante & post lapsum, de redemptione per Christum facta, de justificatione, ejusque utilitate & fructu; de caritate

(*a*) L. 5. & 6. C. de SS. Trin. (*b*) R. I. de Ann. 1530. §. Demnach gebieten und wollen wir. (*c*) Ibid. §. Und gleicher weis sollen. (*d*) Ibid. §. Wir gebieten und wollen auch. (*e*) Ibid. §. Dieweil auch die Bildniß (*f*) Ibid. §. Ferner als etliche halten. (*g*) Ibid. §. Und nachdem. (*h*) §. Und sonderlich soll.

ritate & bonis operibus, de remissione peccatorum, de Ecclesia, ejusque signis, potestate atque auctoritate: de Ministris Ecclesiæ: de summo Episcopo aliisve. De Sacramentis in genere: de Baptismo: de Confirmatione: de Pœnitentia: de Eucharistia, de extrema unctione, de Ordinatione, de Matrimonio, de Missa: de memoria Sanctorum in Sacramento Missæ, de intercessione & adoratione Sanctorum: de communione in Sacramento Missæ celebranda: denique de ceremoniis Sacramentorum, prolixa institutione & quasi catechetico compendio agitur. In Statu & Ecclesiastica Disciplina constituenda major liberiorque legum auctoritas: primo de clericorum moribus & vita. Missam facio nunc veterem Judæorum Rempublicam, in qua David cæcos & claudos à ministerio removit: Ezechias & Josias mundari Sacerdotes præceperunt: non indigemus alienis exemplis: Christiana Respublica abunde satis ipsa habet. (*a*) Justinianus vetat evagari Episcopos, alea ludere, adsistere spectaculis: *maximam se habere solicitudinem*, ait, *circa vera Dei dogmata & circa Sacerdotum honestatem*: longe ante eum (*b*) Constantinus prohibuit Clericos ad sordidū munus subeundū compelli. De electionibus quoq; Clericorū & Episcopi multa & varia constituta: (*c*) cum quis eligi possit & quomodo debeat: quanto item numero & unde; tum quis eligi nequeat: (*d*) non officialis aut Rationalis interversa ratione fiscali: (*e*) non curialis: (*a*) non

(*a*) Nov. 6. c. 11. Nov. 123. c. 10. (*b*) L. 2. C. de Episc. & Cler. (*c*) L. 11. l. 31. l. 42. l. 48. C. de Episc. & Cler. (*d*) l. 4. C. Eod. (*e*) Nov. 123. c. 15.

(*a*) non censibus adscriptus, (*b*) non servus, nisi domino volente aut sciente: (*c*) De ætate Episcopi, Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi, Diaconissæ. Tum verò ratione muneris Episcopalis: (*d*) ut Episcopus quisque in sua Ecclesia resideat: (*e*) ne ab illa ultra annum absit: (*f*) ne ad comitatum Principis sine literis commendatitiis accedat, à Metropolitano, vel Patriarcha vel Archiepiscopo impetrandis. Ne Ecclesiam litium causa relinquat? (*g*) ut Synodum quotannis agat solemnē, (*h*) ne tutelas suscipiat. (*i*) Ne pro aliis fidejubeat, ne sit colonus, publicanus, procurator, susceptor fiscalium functionum. De celibatu variatum. (*l*) Constantinus Clericorum conjugio eximio immunitatis privilegio prospexit. (*m*) Justinianus verò Episcopis, Presbyteris, Diaconis Subdiaconisve: denique omni Clero uxoris ducendæ facultatem sub pœna privationis muneris Ecclesiastici interdixit. Sed (*n*) Leo Imperator ratione impulsiva Justiniani erudite refutata ejus Constitutioni perpetuum indixit silentium, & nemini voluit liberos legitimos impedimento esse debere, quo minus ad Sacerdotium & Episcopatum promoveatur, dummodo aliàs

Z eo

(*a*) lib. 16. l. 37. pr. C. de Episc. & Cler. Nov. 123. c. 17. (*b*) d. lib. 37. §. 1. d. Nov. 123. cap. 17. lib. 38. C. eod. Conf. cap. 4. d. Nov. 123. (*c*) Nov. 123. cap. 13. lib. 9. C. de Episc. & Cler. (*d*) Nov. 67. cap. 3. (*e*) Nov. 6. cap. 3. (*f*) d. Nov. 6. cap. 3. Nov. 123. cap. 9. (*g*) d. Nov. 123. cap. 10. (*h*) d. Nov. cap. 5. (*i*) d. Nov. cap. 6. (*l*) lib. 2. 3. 4. C. de Episc. & Cl. (*m*) lib. 45. C. Cod. Nov. 6. cap. 5. Nov. 22. cap. 45. x.ov. 123. cap. 15. (*n*) Nov. 2. & 3. Conf. cap. 6. cum olim. N de Cler. Conj. cap. 12. Nicæa Synodus: Dist. 31. 3. cap. 4. p. 12. Dist. 30. & cap. 8. Dist. 31.

eo dignus sit. (*a*) Porro arceantur à Clericis extraneæ mulieres, ne eorum pudicitiam & castitatem tentent, aut pravis suspicionibus occasionem præbeant: unde Monachos Monasteriasve separandas (*b*) Justinianus censuit. De pœna Presbyterorum, qui falsum testimonium dixerunt, (*c*) speciali lege Theodosius cavit: (*d*) de peculio etiam Clericorum & successionibus ab intestato alia extant jura: Pene verò ambitus sacri oblitus essem, de quo gravissima (*e*) Constitutio Leonis & Anthemii & (*f*) duæ Justiniani Novellę: & quis tandem omnes leges recensuerit, quæ de moribus & vita Ecclesiasticorum aliquid disponunt: nec enim capituli aut paragraphi hoc est argumentum, sed integri voluminis, extra tamen nostrum institutum: nobis enim exempla sufficiunt: Deinde ut in Ecclesia omnia ordinate & εὐσχημόνως fiant, plurima in hanc rem constituta leguntur: (*g*) de Psalmodia, de reliquiis, de xenodochiis, orphanotrophiis, similibusque locis pauperum sustentationi dicatis: de foro competente & modo litigandi, de legato ad pias causas, de privilegiis Ecclesiæ & locorum piorum: (*h*) de litaniis aliisque infinitis: Tertio potestatis Ecclesiasticæ abusus coercitus, & Episcopis (*i*) interdictum, ne quem ante legitimam & plenariam causæ cognitionem excommunicent, quod utinam olim curia Romana religiosius servasset

(*a*) L. 19. C. de Episc. & Cler. Conf. 123. cap. 29. (*b*) in lib. 44. C. ead. (*c*) l. 8. C. eod. junct. Nov. 123. cap. 20. (*d*) l. 20. l. 34. l. 50. C. de Episcopis. & Cleric. (*e*) in l. 31. C. eod. (*f*) Nov. 6. & 123. (*g*) l. 3. l. 25. l. 26. l. 28. l. 32. l. 33. l. 35. l. 42. §. 10. l. 46. & t. t. C. de Episc. & Cler. (*h*) Nov. 113. (*i*) l. 30. C. de Episc. & Cler. Nov. 123. c. 11.

vasset, ubi temerario plane & præcipitato processu plerunque ex nubibus fulminatum. Denique, ne nimius hic sim, cavendis schismatis & hæresibus multiplex legum cura: in duobus tamen præcipue: (*a*) legitimo conciliorum usu & executione: ac (*b*) disputationum ociosarum inutiliumque prohibitione: qua in re profecto multum ad concordiam Ecclesiæ conservandam situm est. Verissimum enim, quod Sisinius ad Theodosium Imperatorem, *disputando de Sacris accendi tantum contentiones*, cujus mali si ullum aliud, superius sane & nostrum hoc seculum triste argumentum est, in quo omnes malunt disputare, quàm vivere. At longe aliter Andronicus, rerum divinarum peritissimus Imperator, qui minatus est se Episcopos in amnem abjecturum, subtilius de isto, quam par est, disputantes: *pater major est me.* Aliter Leo & Anthemius, vetuere monasterio egressos de rebus sacris differere: quoniam verò hoc argumentum alium sibi locum dari postulat, eousque sustinemus calamum.

§. 71. Præclara hæc veterum Imperatorum in legibus de rebus sacris ferendis, vestigia Carolus M. & ejus successores pia imitatione & sequela pro jure suo calcaverunt, quorum Capitularium Francorum tantum non dimidiam partem istud institutum absumit. (*c*) Ibi enim de vita Clericorum, morum integritate & sanctimonia,

 erudi-

(*a*) L. 7. §. 4. C. de SS. Trin. Nov. 115. cap. 3. § 14. Nov. 131. cap. 1. (*b*) lib. 4. C. de SS. Trinit. l. 29. §. 1. C. de Episc. & Cler. (*c*) Vid. Cap. l. 1. cap. 72. 75. 90. l. 5. cap. 25. 78. 95. 102. 103. 115. 178. l. 6. cap. 126. l. 7. cap. 93. 163. Lehman. Chron. Spirens. lib. 2. 33. & 34.

eruditione, officio, actionibus, convictu, exercitio pietatis: de scholis & liberorum institutione, Xenodochiis: de electione Clericorum & Ordinatione Pastorum, de conjugio permisso: de Visitationibus, Synodis, de Monasteriis, Monachis, de jurisdictione Episcoporum & innumeris aliis nobilissimæ leges sunt. Imperio ad Germanos translato eadem jura Imperatores usurparunt, nullo Pontificum impedimento, usque ad Heinricum IV. cui primum à Gregorio VII. ea de re lis mota est: inde per vices, prout imperium Principes habuit, vel vindicata antiquæ potestatis momenta, vel ignavè derelicta: mansere tamen ad hunc usq; diem reliquiæ aliquæ, & siquæ periere, nisi nobis ignavis esse placeat, facili opera recuperari possunt: Volumen Recessuum imperii haud pauca habet, ad disciplinam Ecclesiasticam ordinandam ab Imperatore ex consilio & assensu Statuum constituta: (*a*) Scilicet ne Concionatores palam aut occulte in contemptum aut invidiam Magistratus loquantur: ne prius ad ministerium & conciones publicas admittantur, quam per Episcopos probe examinati, luculentum vitæ honestæ, eruditionis, & fidei documentum dederint: ne pro suggestu quicquam ad populum declament, quod ad tumultus, seditiones, aut hæreses concitandas facere videatur: ne Evangelium alio quàm sacræ scripturæ & probatorum Doctorum sensu doceant: ne populum ab officio Missæ, precibus solitis ac operibus bonis abducant, ne Clerici Pastoresve conjugati in beneficiis & ministerio tolerentur; sed ab illis pro-

(*a*) Vid. Rec. Imp. de Anno 1530. §. deßgleichen & seq.

propediem remoti aut ad dimittẽdas uxores adigantur, aut contumaces imperio ejiciantur: ne Clericis inhonestæ vitæ, vestium scandalosarum & scortorum potestas fiat, ne Beneficia & Fundationes in constitutionibus suis, regulis, ceremoniis, vivendique modo præscripto turbentur: ne vacua beneficia personis inidoneis conferantur contra defunctorum voluntates & dispositiones, nec Ordinariis in visitandi & puniendi jure ulla vis fiat aut mora: quæque alia sunt ad Ecclesiastici Status emendationem pertinentia.

§. 72. Porro notatu dignum & illud est, legislatoriam Principum circa sacra potestatem non tantum ea comprehendisse, quæ vel divinis literis congrua sunt, vel sua natura adhuc indifferentia, & in neutram partem nec bonam nec malam determinata: sed quæ Apostolorum canonibus & divina lege jam definita erant, interdum paulo aliter mutata esse. Ita est (*a*) canon Apostoli Pauli ad Timotheum, ne νεόφυτος Episcopus fiat, Laodicena quoq; Synodo renovatus, quem tamen nec Theodosius in electione Nectarii, nec Valentinianus in electione Ambrosii servare dignati sunt: Ita amplius est (*b*) canon, ne in Diaconissam eligatur vidua minor annis sexaginta, quem (*c*) Theodosius lege lata confirmavit: Verum Justinianus contracto ætatis tempore quadragenariam eligi permisit: Imò, quod magis est, Ezechias Judæorum Rex absolutæ pietatis encomio dotatus aliquoties ceremonialem Dei legem, alias strictissime observandam contrario

 jussu

(*a*) 1. Ad Tim. 3, 6. (*b*) 1. ad Tim. 5, 9. (*c*) l. Nulla C. Theod. de Episc. & Cler, Nov. 123. cap. 12, 13.

jussu non tam abrogavit, quam κατ' ἐπιείκειαν explicavit. Scilicet (a) lex erat divina, *ne quis impuratus Pascha manducaret* : Hic tamen (b) Rex fusis primum ad Deum precibus potestatem fecit, ut immundi etiam de sacro vescerentur : Nota est & illa (c) ritualis lex, ut pecudes non nisi per Sacerdotes jugularetur: (d) sed bis ab eodem Rege penuria Sacerdotum presso Levitæ ad illud muneris adhibiti sunt : non ut Dei mandatis contumaci imperio obstreperet, sed ex officio boni legum divinarum interpretis, quas tali rerum constitutione & necessitatis casu non obligare censebat : Nam ejusmodi declaratio quemadmodum à privatis hominibus contra juris civilis literalem sensum in rebus moram non ferentibus quandoque fieri solet : ita quoque à summis Potestatibus in sacris negotiis, collectione idonea ex supposito casu sumpta, ne quidem Deum voluisse tunc lege homines obligari : quem in locum Decretum etiam illud Machabaicis temporibus factum referri debet, die Sabbati nulla in tertium Decalogi præceptum injuria adversus hostes urgentes pro vita & patria pugnare licere.

§ 73. Cæterum ad rectè & feliciter utendi juris modum pertinet Sacrorum Canonum auctoritatem in consilio & pretio habere, ubi leges de rebus sacris ferendæ sunt : nam & antiqua sanctimonia sua facilius obsequium à subditis in religione alioqui scrupulosis, impetrant, & probo exemplo sunt EcclesiasticumStatum ordinaturis; ex

(a) Lev. 7. 10. & 12. (b) 2. Chron. 30, 18. (c) Lev. 1, 5. (d) 2. Chron. 29, 34. & cap. 30, 17.

ex quo laudabilis illa legum modestia, *non dedignantium sacros canones sequi*: imo Imperatorum etiam, *se sacris canonibus devinctos* profitentium, addita libertate edictis suis non parendi, si quæ illis adversa mandaverint. Cavendum tamen sedulo est, ne ista Principum pietas imperatoriæ majestati fraudi sit; ac pro Ecclesiæ auctoritate & jure condendarum legum, quibus etiam oporteat ipsosmet summos Civitatum Rectores subesse, adulatoria cavillatione accipiatur: Cùm enim leges civiles non dedignari dicuntur sacros canones sequi, id voluntatem legislatoris explicat, non jus demit: ita enim Principes nec Medicos nec Consiliarios, nec Architectos, nec peritos militaris rei dedignantur sequi: cur igitur Patres & Theologos, in divinis oraculis doctiores? quod illi suggerunt, consilio, rationibus, usu, haud quaquam ex se ipso in legem valiturum, id, ut ratum sit, sancit Princeps ac confirmat, non necessario obsequio accipit: Sicut alienæ Reipublicæ jura & mores cuivis Imperanti citra jacturam suæ potestatis in civitatem suam transferre licet, ac ut pro legibus habeantur, mandare nullo eorum, quibus origo debetur, alio quam gloriæ aut prudentiæ commodo. Sicut Atheniensium leges Civitate Romana donatæ in ea non ideo valuerunt, quod Atheniensium fuerint, sed quod à Decemviros Romanis, in quos populus omnem ferendarum legum potestatem eo tempore contulerat, sint constitutæ: ita Ecclesiæ canones, seu antiqui, seu recentiores, obligant cives in Republica qualibet, non tam qua Ecclesiæ sunt, quam quà probati ab Imperatore

tore, & subditis in vim legum præscripti. Devincti sunt Principes canonibus, eo modo obligationis, quo legibus suis: non imperio superioris, non coactione: ita enim semper legibus soluti: sed libera voluntate & in testimonium clementiæ ac mansueti regiminis: Profitentur se ipsos observaturos jura illa, quæ subditis suis dant, ut æquissimam conditionem & parentium felicitatem intelligas. Præeunt aliis bono exemplo ad obsequium, ipsi extra illud, non eminentiorem in se potestatem adorant: nec tam damno est, quam munimento, libero agendi juri clausula apposita legibus, ne rescripta contra eas impetrata valeant, quia per eam fraudibus & venali subreptitiorum improbitati occurritur, summo imperio nulla vis infertur: nam id ipsum ex voluntate & mandatis Principis, quod rescriptis non paremus. Ne regio animo, negotiorum mole hinc inde distracto per falsas preces malitiose obrepatur: ne præceps iracundia inconsiderato impetu noceat: denique ne mutatio quævis intempestiva Reipublicæ & Principi male informato aut affectibus repentinis indulgenti fraudi sit, extemporaneorum rescriptorum cruditatem legum prudentia & majestas corrigit: ac per omnia id rationis est, ut recte & sapienter provisa subitis impetuque solo valentibus præstent: ne pœniteat aliquando præcipitantiæ, ne imprudentiæ pudeat, non ne omnino non possit aliud mandari, in id subtrahitur vis & parendi necessitas rescriptis illis, quo quid salutarius & ad imperium Principis firmandum melius esse potest? Lapideo profectò ingenio fueris, necesse est,

est, nisi hæc capias: cape tamen exemplum, si ista minus. Testator, qui primo testamento omnibus aliis, quæ postea facturus sit, derogat, non se privat testandi facultate, quod vel eo facile intelligitur, quia testamentum posterius nihilominus valet, si clausulæ deroganti alia speciali derogetur: causa itaque, quòd aliquando testamentum secundum repudietur, est ipsa testatoris voluntas, qui illud valere noluit, & ex ea præsumptio, non legitime plenoque ac libero jure secundo testatum. Eadem plane ratione rescripta contra jus commune impetrata errantis animi aut coacti indicium sunt, de quibus ipse Princeps plenius informari cupiat. Duo hic sunt Principis adversa præcepta, unum ne pareamus rescriptis: & alterum ut eis pareatur: Necessum itaque ut unum altero elidatur: Potius autem semper id nobis esse debet, quod maturius, quod utilius, quod denique ipsemet mandans cupiat in communi prævalere: id verò semper est illud, ne juri publico clancularriis & inconsideratis jussibus injuria fiat: sic enim & Reipublicæ & existimationi famæque Imperantis magis consultum: credendum itaque, ita velle Principem, & veluti literis occultis ipsi rescripto derogare, cui proinde ex ejus voluntate potiore non paretur, non jure aliquo ejus, cui mandatum est: Turpiter falluntur, qui posterius jussum opponunt: Quid enim si Princeps jam ante præceperit, ne pareatur: Fieri id aliquoties solet, ut importunos hominum quorundam pro assignatione aliqua ad Quæstorem dirigenda assidue supplicantium occursus evitent: nam ante

 mone-

monetur quæstor, ne solvat, quamvis literis illis jussus. Quid censes nunc, aut quid feceris Rationalis ? Solves eo, quod postremo id mandetur ? haud opinor : hoc enim simulate dixisse Principem explices, illud serio prohibuisse: eodem Præses consilio utitur, qui rescriptum illud rejicit : Persuadet enim sibi aut nescium Dominum mandasse, aut male consultum, aut errantem; aut ebrium, aut præcipitem & iracundum, aut amore fascinatum aut odio: aut tandem pravis animi affectibus aliis: sed ne pareat, mandasse præsenti animo, scientem, plene edocto, sobrio, præparato & expenso, non amore, non odio, non iracundia, non impetu, non ullis desideriorum nubibus impedito: quæ imprudentia igitur, ut ne dicam insania, relicta voluntate honesta & recta priore, posteriorem sequi præmaturam, erroneam, injustam, idque vetante ipso Principe ? Atque rem se eo modo, quo diximus habere vel una Justiniani (a) Novella, ut plurimas leges taceam, evincit, quæ disertè statuit, qui Ecclesiastici canones, à quatuor scilicet Synodis Nicæna, Constantinopolitana prima, Ephesina prima & Chalcedonensi, expositi aut confirmati, vim legis obtinere debeant : ab Imperatore itaque canones vim & obligationem legis accipiunt quam non habuerunt : Si verò non habuerunt, quomodo, antequam acciperent, aut subditos obligare potuerunt, aut, quod magis est, ipsum Principem ? cujus ut est vim illam virtutemque conferre, ita & auferre : Proinde quod subditos obligent canones, id non ex intrinseca & domestica

(a) Nov. 131.

mestica eorũ virtute, sed supervenienti legislatoris præcepto: quod verò & Principé, non ex Ecclesiæ auctoritate, sed subjectione spontanea, eaque tali, quæ cum voluntate subjicientis ambulatoria, adeoque nec post promissum necessaria, summo imperio vel agendi libertati adversa: Nimirum etiamsi fateantur Principes, se sacris canonibus devinctos, non jus ex eo Ecclesiæ quæritur: planè quomodo nec civibus, si legibus suis se velle vivere dicant: ubique legum canonumque æquitatem commendant, quam nec ipsi fugiant aut vereantur, de potestate mutandi abrogandiq; nihil transigunt. Non promissum id propriè est aut pactum mutuæ perpetuæq; obligationis, sed spes de regimine leni & justo, quæ subditos aut alienos non adsumit in consortium imperii: quanto minus in dominos?

§. 74. Facile nunc est judicium de quæstione, an Ecclesia potestatem habeat leges ferendi? Ex se enim & qua Ecclesia est non habet, ita enim est cœtus fidelium, non ad imperandum à Deo ordinatus, sed serviendum & precandum: Pastores in ea non Domini, Principes, Archontes, sed legati, nuncii, præcones, qui non suo imperio obligant, sed alienum notum faciunt, cujus caput & summus Rector Christus est, qui regnum suum non esse de hoc mundo dixit, qui diligenter sibi ab omni imperandi jubendique ratione politica cavit: qui seriò Apostolos suos increpuit ad regnum aliquod terrestre adspirantes: qui eisdem certam mandati formulam præscripsit, loqui quæ audierunt, tradere quæ acceperunt: unde Paulus non ausus est Corinthiis

aliquid propria authoritate præscribere, quid de voto perpetuæ castitatis habendum; consilium tantum dat, quod tamen non necesse sit sequi. Idem precibus apud Corinthios egit, ut Hierosolymitis stipendio pio subveniant, non mandat aut jubet velut tributum: Unde Chrysostomus, *ad docendum pastores constituti sunt*, ait, ὐκ εἰς ἀρχὴν ὐδὲ εἰς αὐθεντίαν nec officii eorum, νομῳ κρατεῖν: unde Græci Patres: τὸ νομοθετεῖν ἀνεῖται τοῖς βασιλεῦσι. Et supra etiam illud ex Chrysostomo citavimus, *non est nobis data potestas, ut auctoritate sententiæ cohibeamus homines à delictis.* Si quid itaque aliquando Ecclesia ante Christianos Imperatores constituit, non in vim legis valuit ipso præcepto obligantem: sed vel per modum consilii directivi, quod probare & non sequi nefas esset; vel pacti & conventionis mutuæ, quo cœtus se ad servandum libero consensu adstrinxit. Interea verissimum est, particulares Ecclesias aliquando ab Imperatoribus Regibusque potestatem vicariam accepisse legibus & jurisdictione Ordini Ecclesiastico prospicere. Verum jus illud eo ipso, quo vicarium, non est proprium Ecclesiæ, sed dependet à summo civili imperio, cujus arbitrio & virtute stat caditque. Nec enim Princeps à se abdicat omne jus, sed plene illud retinet, delegata saltem aliis minore potestate, suo nomine & auspicio exercenda. Unde & revocare momento poterit, quicquid commisit, & rescindere aut corrigere, quæ minus ex ipsius seu voluntate seu mandato à delegatis acta sunt, imo quamvis omnia rite & ex voto imperantis perfecta, ac publica auctoritate confir-

mata,

mata, eadem majore Principis jure licet revocare, si mutato post consilio parum è Republica videantur. Atque hujus superioris imperii pleræque Synodi tantum non singulis constitutionibus suis expressione assensus summæ potestatis mentionem faciunt, unde frequens illa formula in recognitionem delegatæ potestatis concepta. *Præcipiente Rege: Decreto gloriosissimi Principis: consultu piissimi & religiosissimi Domini, annuente religiosissimo Principe: constituit aut decrevit Concilium.*

§. 75. Verum autem esse, quod diximus, Decreta & constitutiones Ecclesiæ ac Synodorum ab illis, qui Reipublicæ præsunt, mutari posse, jam à Balsamo etiam exemplis confirmatum, qui canonem Concilii Chalcedonensis refert, (quo statuitur, *ut siqua civitas per imperiales literas metropolis nomen acceperit, solo titulo fruatur, & vera metropoli jus pristinum integrũ maneat*) ab Imperatoribus sæpissime neglectum, qui plurimas Metropoles plenissimo jure erexerunt, quemadmodum (*a*) Justinianus quoque illam in Illyrico, donatam Archiepiscopali jure, ita ut Thessalonicensi Archiepiscopo nullum in eam Ecclesiam jus servaretur. Præterea quoties (*b*) Imperatorum edictis Veteres canones de Episcoporum electionibus aut mutati aut rescissi? Quoties alii item emendati, à Synodis confecti? Antiquissimus canon erat, ut singulæ Civitates singulos habeant Episcopos, à quo tamen & Isauropolitanus & Tomensis imperiali gratia excepti fuerunt: Tomensi enim tota Scythia

(*a*) Nov. 9. (*b*) vid. lib. 36. C. de Episc. & Cler.

Scythia subjecta fuit. Denique quid aliud quàm civilium legum vim & auctoritatem supra canones arguit illud in Concilio Chalcedonensi positum & jugiter observatum, ut nimirum Ecclesiasticum regimen Reipublicæ civilium ordinem, velut exemplar, sequatur? Canon, qui vigesimus septimus, ita habet: τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡ τάξις ἀκολουθείτω.

ANNOTATATA

Ad

CAPUT V.

§. I.

TAm apud gentiles.] Ita Romani imperii primi auspices Romulus & Numa Reges de sacris tulere leges: ipsique etiam sacrorum quorundam auctores, nec id *sine miraculi commento*, ut Livius nihil dissimulat. Præcipue verò alter hic quot institutis sacrariis clarus: Pontificis, Flaminum, Saliorum, Vestalium Virginum: aliorumque Sacerdotiorum. Apud Græcas Civitates qui jurium conditores, iidem & sacrorum, quibus Rempublicam niti credebant. Unde Lycurgi leges, Draconis, & qui præterea inter sapientes claruere, primam religionis curam habent, qua recte ad indolem populi constituta cætera omnia ipsis in proclivi.

[§. 2. Ex adverso cum à metu externo vacat religio.] Jam in sua ætate Hieronymus *in vita Malchi* luctuosam Ecclesiæ felicitatem cognovit. *Postquam Ecclesia cepit habere Christianos Magistratus*, inquit, *facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor.*

[§. 3. ἀεί τινα ςάσιν.] *Ut semper inter se dissiderent servi: suspicans concordiam & veritus.*

[§. 8. De honore & proëdria.] Ea lis inter Romanam & Constantinopolitanam Ecclesiam diu agitata tempore Bonifacii III. finem accepit, Phocæ Imperatoris judicio pro Romano Præsule dicentis sententiam. Honoris tamen magis quam potestatis victoria fuit, nec unius Pontificis jugo subjecit Catholicam Ecclesiam, sed ipsi saltem in ea primum locum dedit ad instar Senatus Principis.

[Sed

[Sed vix ullus repertus est.] Tentatam quidem ab aliis quoque rem non ignoramus. Sed plerumque infelici exitu: Gregorii II. & III. jam capiebant illa consilia, dum alienata Italiâ ignibus suis micarent. Sed brevis ævi fastus fuit, immaturo impetu exuberans. Francorum enim Principum potentia & auctoritate subito repressus subduxit intra corticem verberibus timidum caput, tempus opperiens, quo opportunius luxuriaret, quod Gregorius VII. sub Henrici IV. turbido imperio invenit.

[Imò vero Gregorius M.] Epistolarum suarum lib. 4. Epist. 34. 36. 38. 39. 40. Item lib. 6. Epist. 24. 28. 30. 31. Et lib. 7. Epist. 30. & 69. Res ipsi cum Johanne Jejunatore ac Cyriaco Byzantinis Patriarchis fuit, Episcopi Oecumenici nomen affectantibus. Eorum ambitionem acerbe perstringit multis locis, quos omnes recitare instituto nostro prohibemur. Summa tamen singulorum est, & injuriam fieri Ecclesiæ Christianæ illo tumore, & jam Antichristi superbam tubam canere. Ecce pauca selecta ex magno cumulo. *Ego autem fidenter dico* inquit, *quia quisquis se universalem Episcopum vocat, vel vocari desiderat in elatione, Antichristum præcurrit, quia superbiendo se cæteris præponit. Nec dispari superbia ad errorem ducitur: quia sicut perversus ille Deus videri vult super omnes homines, ita quisquis iste est, qui solus Sacerdos appellari appetit, & super cæteros Sacerdotes se extollit.* Idem alibi. *Triste tamen valde est, ut patienter feratur, quatenus despectis omnibus prædictus frater & Coepiscopus meus solus conetur appellari Episcopus. Sed in hac ejus superbia quid aliud nisi propinqua jam esse Antichristi tempora designatur? Quia illum videlicet imitatur, qui spretis in sociali gaudio Angelorum legionibus ad culmen conatus est singularitatis erumpere, &c. unde per omnipotentem Dominum rogo, ne pietatis vestræ tempora prætermittatis unius hominis elatione maculari: neq; tam perverso vocabulo illum quoquo modo præbeatis assensum.* Et rursus alio loco. *Certè Petrus Apostolus primum membrum sanctæ & universalis Ecclesiæ est. Paulus, Andreas, Johannes, quid aliud quam singularium sunt plebium capita? Et tamen sub uno capite omnes sunt membra Ecclesiæ. Atque ut cuncta brevi cingulo locutionis adstringam, sancti ante legem, sancti sub lege, sancti sub gratia, omnes hi perficientes Corpus Domini, in membris sunt Ecclesiæ constituti, & nemo se unquam universalem vocare voluit. Vestra autem sanctitas agnoscat,*

gnoscat, quantum apud se tumeat, quæ illo nomine vocari appetit, quo vocari nullus præsumpsit, qui veraciter sanctus fuit. Itemque. *Nullus unquam decessorum meorum hoc tam prophano vocabulo uti consentit, quia videlicet si unus Patriarcha universalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed absit hoc, absit à Christiana mente id sibi velle quempiam arripere, unde fratrum suorum honorem imminuere ex quantulacunq; parte videatur.*

[Huic monstro occasionem dederunt.] Certè quidem etsi fateri libeat, sententiâ Phocæ Bonifacio Pontifici ultra primi honoris gradum & potestatis aliquid supremæ in Ecclesiam universalem adjectum esse, indubium tamen est illam, quantacunque fuerit, intra causas spirituales & fidei res compulsam, quarum titulo in civilibus etiam dominari non licuit. Rectè igitur hoc monstrum pridem in mysterio latitans, ac trepidè interdum per intervalla spiracula quædam edens demum Hildebrandi auspiciis erupit, sibique ausum est publicis decretis auctoritatem atque venerationem comparare.

[Illa doctrina caruisset.] Scilicet de suprema Pontificis potestate in omnes Reges & Principes Christianos. De primatu enim & universali œconomia jam multo ante disputatum est. Sed disputatum semper & unanimi consensu pro Romano Præsule conclusum nihil. Græca enim Ecclesia & omnes in Oriente acerrimè semper restitere, ut notum est.

[Immensis librorum centonibus.] Id præcipuè sedulo à Jesuitis præstitum, qui nec dum in tanta luce desinunt nobis fumos vendere: adeo sibi potestate pontificis in omnia cœlestia & terrestria validâ, (qua Vicariatus illius fundamenta constant,) placent. Alii tamen leniendæ invidiæ causa indirectam saltem potestatem cudunt, in subsidium regiæ & civilis, quam à recto tramite errantem possit vi sua & mulctis reducere. Ita Bellarminus, *Pontificem habere potestatem in temporalibus* asserit; *non autem habere potestatem temporalem, qua Pontifex est*, c. 12. Contr. Barcl. id explicat exemplo *carnis & spiritus. Caro subest: Spiritus præest. Et licet Spiritus non se misceat actionibus carnis, sed sinat eam exercere suas operationes: tamen quando ea officiunt fini ipsius spiritus, tunc spiritus carni imperat, eamq; castigat. Sic potestas spiritualis se habet ad secularem. de Rom. Pont. l. 5. c. 6.* Quantum per eam Pontifici liceat ad Principes in ordinem cogendos, alibi clarius exponit. *Si nolit Imperator ad nutum Sacerdotis gladium*

dium stringere, vel si contra nutum ejus strinxerit, & si res sit ad bonum spirituale necessaria, coget illum Pontifex gladio spirituali, hoc est, censuris Ecclesiasticis materialem gladium stringere, aut in vaginam recondere. Et si censuris non movebitur, & Ecclesiæ necessitas id requirat, liberabit subditos ejus ab obedientia, eiq́ imperium abrogabit. Contr. Barcl. cap. 19. Ad nutum igitur, ad servitium Pontificis Romani facti Principes, ut arietes ad pedum opilionis circumagendi. Tali enim comparatione Bellarmino Respublica legitur, ut non plus liceat imperantibus in subditos, quàm arieti in gregem, cui pastoris jussu ductuque præit. Videte, hominis temeritatem & arrogantiam, ad quàm vile ac sordidum munus Reges condemnet? quam in ergastula & compedes rapiat? Quem dictatorem illis præponat & rectorem, ex altâ speculâ elata voce clamantem. *Ego pastor sum; vos populi oviculæ estis; Reges vestri sunt arietes. Itaq́ dum Reges vestri arietes esse perseverant, sino ut vos regant & ducant. Sed si vertantur in lupos, aequum ne erit, ut patiar duci oves Domini mei à lupis? Advers. Barcl. cap. 31.* imò non patitur, abigit, jugulat. Quid deinde subditos jubeat attendite. *Principi ab Ecclesia publica auctoritate excommunicato & deposito, qui proinde legitimus Princeps esse desinit, nulla deinceps obedientia debetur. Expende utrum majorem fidem habere debeas patri tuo Christi Vicario, & matri tuæ Ecclesiæ, quam uni falso fratri, qui te seducit. Bellarm. eod. c. 31. advers. Barcl.* quasi necesse sit excidere imperio, qui gratia Præsulis illius excidit: aut seditione & motibus civilibus auspicari censuras. Recte *M. Antonius de Dom.* ad hæc Bellarmini verba notat, *eà ratione privati ex Ethnicismo conversi multo esse meliorem conditionem quam Regis. In illum enim, si suis divitiis abutatur, papa nullam ne indirectam potestatem exercet. Hunc majestate & omni sorte temporali spoliat, si abutatur. l. 6. de Rep. Eccles. c. 10.* Tanta amplitudo & licentia indirectæ etiam potestatis, profecto virtute sua directæ, imo hâc sequioris, & ejus magistræ. Quantum enim non per illam licebit Pontifici? quid non audeat hoc armorum genere? Quis illi invisus securus esse poterit, ut non obliquo fulmine feriatur? Certè illudunt nobis hoc commento publici hostes, & incrustant atrocissimum virus, quod in caudâ habent, nescio qua specie coloratæ amœnitatis. *Quamvis* enim, verba sunt ejusdem *Marc. Antonii de Dom. d. l. spiritualis hæc potestas indirectè operans, nihil minor sit minus q̃ pos-*

 sit,

ſit, quam ſuprema temporalis directè operans ; nihilominus tamen, quia hi ipſi Theologi, qui hanc adhibuerunt moderationem ſatis friVolam, ad Papam pleniſſime ſpectare docent definitiones & declarationes catholicæ doctrinæ, quis impediret Papam aliquem, ſi is ad occupandos terrenos Principatus etiam directè inhiet, minus ipſemet declaret, palponum ſuorum Canoniſtarum doctrinam de directâ poteſtate eſſe Veram & catholicam, Theologorum Vero eſſe reprobandam ? Nemo me hercule impediet, nec Pontifex ſe ipſum, quin, quo ſuopte ingenio fertur, ad uſurpationem directæ quoque poteſtatis tranſeat. Magis enim placent illi Curiæ, qui vicariam majeſtatem nullis cauſis, nullis finibus includunt, ſed gnaviter blandiente adulatione civilia æque atque ſacra munia ſubmittunt. Ob id Bellarminus indignationem incurrit, quod indirecta ſua poteſtate mediocriter videretur Pontifici os ſublinire. Parum enim abfuit, *Barclajo teſte de Poteſtate Papæ. c. 13.* quin iratus pater *omnia Doctoris illius opera, quæ hæreſin ſummo hodie ſucceſſu oppugnant, pontificia cenſura magno cum Eccleſiæ detrimento aboleret, ut illius ordinis patres, cujus tunc erat Bellarminus, ſeriò mihi narrarunt.* Hinc alii prolixiori palpatione auram captantes laxant aggeres, & tota vi in reſpublicas immittunt periculoſos æſtus, capita Regum pro arbitrio ferentes. Diſertè *Alexander Carerius de Poteſtat. Rom. P. l. 2. c. 3. n. 18* inquit *Ex quibus concluditur Vere & juridice nullum in orbe Principem eſſe, qui delinquendo Romanum Pontificem in ſuperiorem non habeat, temporaliter eum, ſi expedit, punientem & deponentem, Vel alios pro modo delictorũ corrigentem. Et cõtrarium aſſerere eſt hæreſis omnis hujus temporis hæreticorum.* Cap. 14. ejuſdem Libri, n. 17. proponit obſervandum, *quod poteſtas triplex ſit: immediata ſcil. deriVata, & in miniſterium data. Prima eſt in ſolo Papa. Secunda in omnibus Epiſcopis & Prælatis Tertia in Imperatore, Regibus & Principibus ſecularibus, qui juriſdictionẽ ſuper talia à Deo mediante Papa accipiunt, in cujus ſignum ei fidelitatis juramentum præſtant.* Satis hæc clara & aperta diſtinctius exponit *Suarezius*, cum profligato pudore non veretur ſcribere, *Reges Chriſtianos non ſolum quoad perſonas, ſed etiam quoad regiam poteſtatem, hoc eſt, non ſolum ut homines, ſed etiam ut Reges Chriſtianos poteſtati pontificis ſubjici defenſ. adV. Angl Sect. l. 3. 32.* Sed tædet ſerio nugarum & inverecundiſſimæ ambitionis. Quid enim non auſuros homines credis, quibus tanto apparatu fabulam

bulam instruere, & pietatis specie posteris relinquere in disciplinæ illorum parte est? Argumenta requirimus, rationes & cœlestem auctoritatem. Velim mihi æternum fidem abesse, si præterquam quod se mutuo fideliter exscribunt, uno illorum utantur tantæ rei conficiendæ idoneo. Excresceret in longum sermo, si vestigia pressius sequi & inania præludia ostentationis tantopere intumescentis velimus explodere. Cordatus lector ipse judicabit, quam dignum sit patella operculum: nec pauca toto libro inveniet, quæ larvam spectro detrahunt & asino indumenta.

[Quarum condendarum jus & potestatem sibi Pontifices sumunt.] Si non directò, quod quibusdam videtur, saltem per ambages & mediante Ecclesia, cujus, præsentis etiam, definitionibus metiuntur traditiones quasdam. Et rursus auctoritatem Ecclesiæ subjiciunt Pontificis judicio. Gretserus traditionum multiplicator *id esse traditionem Apostolicam*, inquit, *quod universa Ecclesia amplectitur & credit, in præsenti scilicet. Nam fieri potest, ut anteactis seculis res non fuerit plene patefacta, & perfectè discussa: & per consequens contingere potuit, ut aliqui fideles de numero Canonicorum librorum dubitarent; vel etiam disertè hujus vel illius libri canonicam auctoritatem negarent, absque ullo Catholicæ fidei præjudicio: re nondum satis explorata, neque ad liquidum per Ecclesiæ Doctores discussa. Aut si olim ad liquidum explorata fuerat, postea temporis progressione iterum obscurata, & dubitationum tenebris obvoluta. Hodie tamen re manifestè de numero canonicorum librorum compertâ & statutâ dissentire nequaquam licet.* Hæc Ecclesiæ tribuunt, sed plus Pontifici in illam. Ejusdem Gretseri verba sunt in colloquio Ratisbonensi. *Judex generalis, legitimus, ordinarius omnium controversiarum, quæcunque possunt oriri in negotio religionis est Pontifex Romanus, sive solus definiat aliquid, sive definiat cum concilio generali. Iste judex semper est infallibilis, quando ex cathedra definit, ut Pontifex, nulli errori obnoxius.* Eodem sensu, imò apertius Bellarminus. *Habent quidem Concilia tam generalia quam particularia judicium in controversiis religionis, sed illud judicium tum demum est firmum & ratum, cum accesserit summi Pontificis confirmatio, proinde ultimum judicium est summi Pontificis. l. 4. de R. P. c. 1.*

[§. 11. De interpretatione.] Vide quas pro jure interpretationis sibi debito allegat rationes Ferdinandus Impera-

tor in edicti proœmio. Et quid regesserint Imperii Status Augustanæ Confessionis in diversis protestationibus, quorum argumenta in compedium redacta habes apud Limn. *Tom. 1. Add. ad Lib. 1. J. P. c. 13. p. 161.*

[§. 13. Non desperamus verò penitus.] Salutare fuit Procerum nostrorum in conventu Osnabrugensi consilium de componendis religionis dissidiis. Wenn man nun in diesen Puncten allen und jeden mit GOttes Hülff zu einträchtiger freundlicher Vergleichung gelanget ist / so halt man Evangelischen Theils davor / daß darum alsdann die Gedancken nicht hintan zu setzen / wie beyde Theil auch in denen streitigen Glaubens-Articuln zur Christlichen Einigkeit gedeyen konten / sondern es möchten die Evangelischen von Hertzen wünschen / daß die Römisch Käiserliche Majestät ein frey unparteisch National Concilium an einem bequemen Ort Teutscher Nation ausschreiben / dabey die Requisita solches Concilii in Acht genommen / und von Käyserlicher Majestät solches nach dem Exempel Constantini Magni und anderer löblicher Christlicher Käyser dirigirt werden. Wolten seine Käyserliche Majestät andere Christliche Könige auch ersuchen / gelehrte / gottsfürchtige Leut dazu zu schicken / würde solches die lang erwünschte Einigkeit in Glauben durch Göttliche Hülff trefflich befürdern. Similia habet Thuan. l. 28. p. 564. c. 2. & 265. c. 1.

[Oecumenicum enim per ambitionem Romanæ Ecclesiæ non licet sperare.] Imò nec potest hodie Imperator, ut olim, indicere œcumenicum, angustia imperii exclusus à cogendis ex omnibus Orbis partibus Episcopis. Vicini Reges nec accedent vocati, invidia gloriæ: nec, si accesserint, unius Imperatoris erit Synodus. Sed stabit autoritate omnium Principum, à quibus missi patres. Ac etiam utcunque omnes Reges Christianos congregaveris, intra Europam necesse erit consistere. Ex Asia & Africa nemo advolabit. Vix vero mereri illud nomen concilii œcumenici potest, quod ex sola Europa nec tota constituit, tot in aliis mundi plagis residuis Christianis, quibus nulla sessio & nulla vota dantur in illo cœtu. Sive quod vocati non sint, sive quod invitatis non liceat venire interdicto Principum, quorum imperiis subsunt, ex frequenti coitione in se aliquid mali decerni metuentium. Et hæc causa fuit, quod discerpto Romano imperio confestim desierint œcumenicæ Synodi celebrari, ut Christiana res vix quatuor, aut si liberaliter calculus ineatur, septem numerare

possit

possit eo nomine sine controversia dignas, veluti à nobis infra dictum est: c. 8. §. 4.

[§. 15. Qua de re plura alibi dicturi sumus.] Cum volente Deo in causis civilibus jurisdictionem imperatoriam alio loco trademus. Illuc enim spectat concurrentia aulici Consilii cum Camerâ imperii, olim magnopere impugnata; invidia tamen magis partiumque studio, quam rei veritate. Conf. nonnulla in §. 4. cap. 6. notata de hac re.

[§. 20. Periculo in se recepto.] In confessione & rescripto in Comitiis Augustanis edito anno seculi decimi sexti quinquagesimo nono. Ubi circa finem scripta sequentia leguntur verba. Weil dann auch dieses ein solche Sach / die ihrer der Augspurgischen Confession verwandte Ständ eignen Bekandtniß nach / sie nicht betrifft / auch auf ihrer Verantwortung nicht stehet / sondern ihrer Majestät und der andern Ständ allein eigen ist / darinn auch sie der Augspurgischen Confession verwandte Ständ sich vormals ihrer Majestät nicht einzugreiffen / noch Form oder Mas zugeben / ausdrücklich erbotten / so ist ihrer Majestät gantz gnädig Begehren / sie wollen es nochmals bey demselben gutwillig beruhen / auch in einer solchen schweren und darzu ihrer Majestät eignen Sach die Verantwortung / wie dann solches alle menschliche Vernunfft erfordert / ihrer Majestät selbst lassen / die nimt auf sich / GOtt und der Welt Red und Rechenschafft davon zugeben: und ist ihr Majestät es gegen ihnen samt und sonders mit allen Gnaden zu erkennen geneigt.

[§. 24 Ut aculeatè satis Ferdinandus argumentatus est.] Secundus scilicet Ferdinandus in edicto suo. Weil keines Theils Religion mit sich bringet / oder ihr Religion darauf fundiret ist / daß ein jeder derselben zugethan müste ein Ertzstifft oder præbenda haben.

[§. 27. Ita apud Ecclesiam Romanam.] Ibidem qui inito matrimonio sacrum ordinem deserit, omnibus ecclesiasticis excidit bonis, quorum non amplius capax est, sed nulla famæ aut honoris labe. Auch die Catholische Geistliche / ait Ferdinandus in edicto suo. §. 2. So aber noch nicht in hoher Weihe / wann sie sich in den Ehestand begeben / solche Stifft und præbenden ohne einigen Nachtheil ihrer Ehren / weil sie zu geistlichen höhern Aemtern nicht mehr qualificirt seyn / selbst verlassen müssen.

[Non alio se colore à necessitate consensus in reservatum adhibendi, &c.] In Protestantium Triplicis anno 1557. die 12. Martii exhibitis circa finem. Es haben aber ihre Chur- und Fürstl. Gn. Gn. und Gn. solche nothwendige Protestation/Declaration und Erklärung disseits in dem Punct der Geistlichen Vorbehalt ihres Gewissens halben nicht umgehen können/ bitten darauf E. Röm. Kön. Maj. wollen derselben allergnädigst ingedenck seyn / und die Ding nicht anderst/ dann als dieselbe allein zu Befreiung der Gewissen gemeinet / vätterlich verstehen und aufnehmen.

[§. 28. Ubi non decet eos.] Wiewol aber unsre gnädigste und gnädige Herren in der Constitution berührtes Articuls E. Kön. Maj. Form und Mas nicht geben konten / und derhalben berührter Punct / so ohne ihr Chur und Fürstl. Gn. Gn. und Gn. Bewilligung gesetzt / auf ihr Verantwortung nicht stehet/auch ihr Chur und Fürstl. Gn. und Gn. E. Röm. Kön. Maj. und den andern Churfürsten / Fürsten und Ständen in derselben allein Sachen nicht eingreiffen sollen/ ꝛc. Supplicatio Statuum Aug. Conf. add. anno 1556. in Comitiis Ratisbon. die 22. Decembr. exhibita. Ac rursus in Triplicis suis Comitiis iisdem editis hæc verba sunt. Ferner der Geistlichen eignen Sachen nicht eingreiffen wollen.

[Ubi negotium illud protestantes plane non attinet.] Replicæ Protestantium 17. Febr. die anno 1557. in dictis Comitiis exhibitæ. Haben wir uns solcher Satzungen, so unsere gnädigste und gnädige Herren nicht belanget / derer Gewissen auch derhalben befreyet/ferner nicht angenommen/ und E. Kön. Maj. darinn kein Mas geben können.

[Nec de illo purgatis conscientiis.] In paulo ante dicta supplicatione. Und derhalben berührter Punct auf ihr Verantwortung nicht stehet. Et in Replicis illis. Derer Gewissen auch derhalben befreyet.

[Cujus periculum suum esse, &c.] Vide ejus verba in his annotatis ad §. 20. tradita.

[§. 47. E bonis novalibus.] Novale est ager de novo ad culturam redactus, de quo non extat memoria, quod aliquando cultus fuerit. Ejus decimas alii domino territorii vindicant, alii Ecclesiæ ejus loci. Hic consuetudo optima est arbitra rerum. Extra eam vincet eminens dominium. Nam quod sacrificuli pro sua causa ex divino jure mandatum adferunt, aut dudum est cum expiraverit, aut ridicula applicatione languet.

guet. Cæterum de bonis novalibus plura legi possunt apud Welnerum Pract. obs. lit. N. verb. Noval Zehend.

[§. 49. Eo colore defendisse.] Daß die Stifft und Clöster / so den geistlichen Chur- und Fürsten zuständig / aber in ihren Fürstenthumen gelegen / im Religion-Frieden nicht begriffen / noch desselben beneficien / daß man sie nemlich bey ihrer Religion bleiben und unreformirt lassen müste / theilhafftig: weil sie nicht selbst Reichs-Ständ / sondern Unterthanen und allein Land-Stand wären. Aut. Auton. part. 3. c. 27.

[Religiosam pacem inter solos imperii status confectam.] Verba eorum hæc sunt. Es wissen sich aber die Herren subdelegirten Commissarien auch zuberichten / daß der Religion-Fried zwischen den Ständen deß Reichs aufgericht/und hat dieselbe Constitution den Verstand nicht / daß die Ständ den Unterthanen ihren Müeten und Gefallen nach ein Religion zu lassen / sondern wider sein Gewissen keinen zu eigner Religion zwingen solten / wie dann ein Erbarer Rath dieser Burger bey ihrer Religion und Gewerb bleiben lassen. Mögen auch nach ihren Hertzen glauben was sie wollen / allein daß sie als Burger ihrer Obrigkeit und deren Religion sich nicht wiedersetzen/ da es aber ihnen nicht gelegen seyn solte/ sich solch r jetzigen gemeiner Stadt Religion anhängig zu machen/ sich nachmals mit der Burgerschafft nicht kunten vergleichen/ stehet es ihnen frey/an andere Ort ihres Gefallens zuziehen.

[§. 50. Buchardo.] Certe non latet me, dubitari de authore libri tam virulenti, nec leves esse conjecturas, Jureconsultum in locum sacrificuli alicujus polypragmonos substitutum, ut scripto major auctoritas accederet insignis viri & publicis actionibus exercitatissimi nomine; Quia tamen nec inter eos, qui rejiciunt Buchardum, satis de certa manu convenit, libuit mihi se publice professum autorem nominare, quam suspicionibus agere dubiis & plerisque ignotis.

[§. 61. Non consilii id,&c.] Perquam sapienter & vere Barclajus *Part. 2. Satyr. Sed postquam altiori mente*, inquit, *omnia pariter revolvi, acerbissimo dolore perfusus sum, quod viderem contentiones mortalium non aliter divinis ceremoniis, quam humana lite abuti. Omnia agi supervacaneo impetu & crudelibus maledictis, quæ tamen invicem reprehendunt. Eruditos ambitu trahi, & factionibus potentes. Imbecillos vero authoritatem doctrinæ aut virium sequi. Quotusquisque, cogitabam, aut Acignianus est, aut in Cotharini familia*

miliavivit, quem non impressa institutio parentum, aut sua gentis conversatio, aut impetus nullo rationis argumento firmatus in partes seduxerit? quam pauci matura mentis consilio ducuntur? Et tamen illis odiis pugnamus, ut facilè videamus omnes sibi sapientiam imputare. O superba mortalitas! O immisericors superstitionis ingenium! Quasi qui vere sentiunt, non plus felicitati debeant, quam consilio: aut quos fefellit occupata tot sentibus via, magis iracundia quam suspiriis digna committant.

[§. 67. Ἐλευθερωθέντες δὲ.] *Liberi autem facti à peccato servi estis justitiæ. Ut enim constituistis membra vestra serva impuritati & peccato in peccatum. Ita nunc efficite membra vestra serva justitiæ ad sanctificationem. Cùm enim servi eratis peccati, eratis liberi à justitia. Nunc vero à peccato liberati, servi autem Dei facti, fructum vestrum habetis sanctificationis.*

[Nonnullæ Lutheri formulæ.] Torquet illas ad invidiam Viri de Ecclesia Christiana meritissimi author ille Autonomiæ, sed mancas profectò, & mala fide per separationem abductas à sensu suo. Nam cum sibi solæ relinquuntur extra contextus & argumenti seriem, nihil illis abominabilius aut seditiosius. Earum quædam sunt hæc. Die Christen seynd warhafftig frey / und von allen Geboten oder Gesetzen der Menschen eximirt/durch die Christliche Freyheit/so uns in der Tauff geschenckt ist worden. *In Captiv. Babylon.* Item. Die Christliche Gewissen lassen sich weder mit Gesatzen noch Geboten fangen oder zwingen. *In form. Miss.* Item. Ich schrey frey dapffer / daß den Christen in keinen Ding köndte ein Gesetz gegeben werden / weder von Menschen/noch von Engeln / dann so fern sie selbst wollen / dann wir sind von allen Gesatzen frey. *In Capt. Bab.* Item. Weder Pabst noch Bischoff/ noch einiger Mensch hat Macht ein einige Silben zu setzen wider einen Christen-Menschen/es geschehe dann mit seinen selbst Willen. *Ibid.* Item. Es ist doch kein Hoffnung einiger Besserung mehr vorhanden / dann daß man die Freyheit deß Evangelii für die Hand nehme/nach demselben alle Menschen Gesatz zumal austilge / und alles selbst urtheile und regiere. Amen. In 500. Articul. art. 391.

[Errant qui plures apud Romanos religiones &c.] Nam statim ex instituto Numæ recepta tantum publice sacra sequi Romanus populus debuit, peregrinis & novis jussis omnium animi

animi abstinere. Quippe Rex creato Pontifice, non tantum *ei sacra omnia ex scripta exsignataq́ attribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur.* Sed *cætera quoque omnia publica privataq́ sacra Pontificis scitis subjecit, ut esset, quo consultum plebi veniret: ne quid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinosq́ adsciscendo turbaretur.* Liv. Histor. l. 1. c. 20.

[Vicinia quæcunque infecta.] Sententia est Lysimachi apud Plautum in Mercatore, ex vulgari sermone sumpta. *Nunc ego verum esse illud verbum experior, aliquid mali esse propter vicinum malum.* Id paulò copiosius ab Hesiodo explicatum *in oper. & die.*

εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται,
γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.
πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ.
ἔμμορε τοὶ τιμῆς ὅς ἔμμορε γείτονος ἐσθλῦ,
οὐδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

i. e. ex Erasmi versione.

Si qua domi inciderit tibi res, tunc illico omissis
Adsunt vicini zonis. Cinguntur at ipsi
Affines. Noxa est vicinus ut improbus ingens,
Contra ita maxima commoditas, si commodus adsit.
Decsit honor huic, bona quem vicinia deficit, at nec
Intereat bos, ni vicinus ubi improbus adsit.

Ejusdem Hesiodi Versiculus est.

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.
Sæpe mali viri peccata tota civitas luit.

Unde Themistocles apud Plutarchum, cum prædium venderet, præconem id etiam jussit addere commendationis, ὅτι καὶ ἀγαθοὺς ἔχει γείτονας. *quod bonos vicinos habeat.*

[Χωλῷ παροικεῖς.] *Claudo si cohabites, etiamsi uni, claudicare disces.*

[Κακοῖς ὁμιλῶν.] *Qui cum malis conversatur, & ipse fiet malus.*

[Φθείρουσιν.] *Corrumpunt bonos mores colloquia prava.*

[§. 69. Διακεῖσθαι.] *Moribus talem esse, ut aut plane bonus sit, aut semibonus: nec malus omnino, sed semimalus.*

[Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις.] *In his enim talibus semper & victum premunt & dedecorant, & victorem honore omni afficiunt.*

[ὡς ἀναγκαῖον.] *necessarium esse in parvis à justitia abire, qui salvam eam velit in magnis.*

[Αἰετὸς ἐν νεφέλαις.] Aquila in nubibus. *Vid. Erasm. ad illud proverb.*

[Μὴ εἰκῆ τὴν Ἄβυδον.] Ne temere Abydum. *Erasm. ibid.*

[Ὅτε μείζων ὁ φόβος] *Cum spe ipsa major est metus, quomodo non decet quiescere?*

[Ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον.] *Sit grave & injustum. Sed non propterea si quid injustum est, oportet adversus illud contendentes imprudenter periclitari.*

[Καὶ ζῶντ' ἀνάγκη.] *Sed hoc mihi necessitas est?* Diome*dea certe.*

[Λόγος γάρ ἐστιν.] *Sermo enim est, sapientum verbum. Dura necessitate nihil esse fortius.*

CAPUT VI.

DE JURISDICTIONE CIRCA SACRA.

SUMMARIA.

1. *Jurisdictio suprema in sacris competit Imperatori.*
2. *Ejus duplex divisio.*
3. *Et definitio.*
4. *Illius prima vis in defensiona sacrorum receptorum.*
5. *Et secunda in coercitione vetitorum. Ubi de pœnis hæreticorum 1.) Ecclesiasticorum munerum exclusione.*
6. (2.) *Et civilium munerum.*
7. (3.) *Civilis vitæ ἀκοινωνίᾳ.*
8. (4.) *Privatione eleemosynarum.*
9. (5.) *Privatione juris patrii & dominii.*
10. (6.) *Exilio*
11. (7.) *Infamia & morte.*
12. *Istæ tamen pœnæ non omnes omnibus irrogatæ.*
13. *Pœna alia fautoribus hæreticorum dictata.*
14. *Laudata genera suppliciorum aut excusata.*
15. *Rationes pro jure pœnarum capitalium à potestate vindicativa summi imperii.*
16. *Quam etiam Paulus jure gladii designavit.*
17. *Et exercuit ex divino præcepto Judaica Respublica.*
18. *Etiam in illos qui sibi solis credunt: non alios docent.*

19. Argu-

§. I.

LEgislationem proximè sequitur jurisdictio, correctrix & vindicatrix eorum, quæ in leges peccata sunt. Quid enim aliud sunt leges quàm ex pelvi fulgur, si eas impune cuivis violare licet? In hac hominum improbissima fece & colluvie vitiorum quotusquisque mortalium est, qui virtutis & honesti amore sceleribus manum abstinet? longe maxima pars metu & suppliciis regitur. Quis metus verò tabularum aut præconii sine lictoribus, virgis & securi? Qui Deum non verentur, abdita quæque & occultissima videntem, sed pleraque sine fulmine: cur literas æri incisas, increpantes, non percutientes. Proinde ne ri-

ne rideatur legum majestas, ne spernatur sanctitas, custodia opus & severitate, quam jurisdictio præstat, in maleficia hominum & sacrilegos furores incorrupto judicio animadvertens. Quare quam late auctoritas legum regnat, tam longe etiam jurisdictionis vis protenditur: nam quicquid contra leges fit, hæc emendat & punit. Glaucoma est nescio qua speciosa pietatis larva fucatum, quod Principum oculis Pontificii hodie objiciunt, quos prohibent in sacris rebus jus dicere, quasi alieni fori sint, & extra civilem jurisdictionem: Consilium hoc quam utile & tempestivum Ecclesiastico ordini, tam pestiferum Reipublicæ, quæ in suo meditullio aliud regimen molestè intuetur, non sibi, sed extraneo capiti obsequens. Sicut enim vicinis inter se Rebuspublicis ob confusos & incertos terminos, tum ipsam propinquitatem assiduæ querelæ sunt ac æmulationes, ita non potest perfectè Civitas quieta esse & concors, quæ in duas factiones dirimitur, quarum illa semper tantum publicæ rei detrahit, & privato sui ordinis commodo impendit, quantum hæc confert: Ad hæc perpetuæ suspiciones inter cives & in finibus regundis lites sunt, dum alii immoderatè semper & perquam avarè manum civilibus rebus sub quocunque colore injiciunt; alii de damno cavendo studiosè certant. Imò quod pessimum omnium est, si tibi aliquando cum Pontifice & Romana sede controversia sit aut bellum: si forte brutum in te fulmen, quod fieri consuevit, sinistra aure vibratum; si subditi tui à fidelitate & juramentis absoluti: Dii boni, quot tunc in Republica hostes,

trans-

transfugæ & proditores ? Jam pene totus Sacer Ordo partes tuas deserit, & se ad nutum Pontificis componit : jam potentiam & opes suas, quas beneficio atque liberalitate majorum tuorum habent, in Reipublicæ tuamque injuriam impendunt : jam populum pro concione ad seditionem provocant, jam privatorum animos in secretis confessionibus pertentant, aut turbulento jurisjurandi vinculo constringunt : Breviter jam tibi plus laborandum de peste intimis visceribus Reipublicæ inhærente, quàm externo hoste, qui perfidia & superstitione aliorum stat, non domesticis viribus : Origo ejus mali non aliunde, quam à prodigiosa illa doctrina, quæ jurisdictionem in sacris rebus imperio Principum eximit, & ad unum Romanum Præsulem defert; sed, inquis, Deus ita voluit : Distincta est naturali & divino jure Ecclesiastica jurisdictio à civili : Illa Cleri, hæc Laicorum : Pontifici in sacris rebus summa potestas divinitus data : Hic est Archipœmen ille & Caput totius Ecclesiæ Catholicæ : Imperatorem nefas manum arcæ admovere: Enim verò ne credas hæc, quisquis fueris : Novella est & adolescens admodum illa religio, quæ tempore Hildebrandi demum ætatem sumpsit: interea nihil ea alienius à sacra scriptura; nihil ab institutis Judaicæ Reipublicæ; nihil ab Apostolorum vita & exemplis ; nihil ab Ecclesiæ primæ & Patrum disciplina. Prolixe id supra à nobis traditum; hîc saltem exempla quædam adferre lubet, quibus & religionis summam, & alia negotia, quæ nunc ad Ecclesiasticum forum pertrahunt, non tantùm apud Principes fideles & Ecclesiæ

Dei

Dei studiosos, sed &, quod magis mirandum, hæreticos, impios, imò plane paganos & incredulos disceptari consuesse inevitabili certitudine constet. Crudelitatem Saulis non laudaverim, qua in Sacerdotes Domini usus est, laudem potius sua hospitalitate meritos, quàm supplicium; aut certe si quod est peccatum, id omne in imprudentiam abit, honesto Davidis mendacio nimium credulam: quid enim officiosius à subdito præstari potest, quàm generum Regis, eundemque præcipuum aulæ purpuratum negotiis publicis occupatum benigne excipere? Sed dignum tamen notatu est, injustum illud Saulis judicium damnari ex causa, non defectu jurisdictionis. Si sceleribus pœnam promeriti fuissent, si blasphemi in Deum, si alieni Numinis cultores, si in Rempublicam seditiosi, nihil esset, quod in sententia culpari merito posset. Oportuit judicandos ad Pontificem Maximum mitti, inquis. Sed erras, mi homo, aut calumniaris. Cur enim non Pontifex de læsa jurisdictione conquestus est? cur non Regem censura & sidere suo afflavit? Tyrannum ais? Ecclesiæ hostem? Diabolo obsessum? quæ illa stultitia, in caput nostrum crabrones provocare? Verum sit ita, concedimus tibi istud diverticulum, ne propediem pudefias. Quid autem de Salomone, Rege Sapiente, justo, æquo, probo? Abiatharum is Sacerdotem summario processu in rus relegavit inconsulto etiam Pontifice. Nulla hic exceptio fori, nulla ad majus tribunal provocatio, paruit regiæ sententiæ reus, ut debuit: agnovit forum, non intercessit Pontifex, non à seculari judicio

cau-

causam ad se vocavit, non brevia minis & fulminationibus implevit. De seditione agebatur, inquis, civili causa: opinor, sed persona Ecclesiastica erat, soli ut audio, Pontifici subjecta, sed non minus à rege punienda si in sacras leges impegisset. Controversia de templo Hierosolymitano & Garizitano coram Ptolemæo Ægypti Rege disceptata est, qui ex lege Mosaica rectum judicium tulit, utrum templum, uter cultus, utrum Sacerdotium ei legi congrueret: Synedrium Judaicum Apostolorum tempore, quanta corruptissimorum hominum societas: quam inimicum Ecclesiæ Dei? quàm merito suspectum Christianæ fidei. In illud tamen Petrus & Johannes Apostoli vocati num se exceptione fori tuentur? num sibi Petrus judicium sumit summo Vicario? num increpant Senatum, quod alienam causam suspiciat? imo agnoscunt Judices, *Judicamur*, inquiunt, *de beneficio in hominem infirmum collato.* Forte enim debuerunt vi abrepti? tempori cesserunt & imminenti periculo? Absit: Is enim est Petrus, qui cum ab eo injusta peterentur, satis animi habuit toti Synedrio in os dicere, magis Deo obediendum esse, quàm hominibus. Judices igitur patitur & coram iis causam dicit non civilem & secularem, non de bonis, quæ Christiani in commune contulerant: sed ipsa salutis nostræ summa: an Jesus Christus qui inter Judæos tot miraculis inclaruerat: qui ab illis crucifixus tertio die resurexerat, qui in cœlum sublatus est, sit unus Messias ille, à Deo in suo verbo promissus? an sanare fas sit valetudinarios in nomine ejus? an Evangelium & red-

emptio

emptio hominibus amplius prædicanda ? de hoc Judex Senatus constitutus, quanta de re ? digna profecto, propter quam, ut ajunt, vadimonium deseratur. Si recte judicasset & ex officio, rata fuisset sententia & firma, quæ contra Judæos jus fecisset : Nunc cum prohibet Apostolos de nomine Jesu Christi porro concionari, illi amplius instant, integrius postulant judicium, de Senatu male consulto quasi ad melius informandum provocant, non superbè rejiciunt Judices, veluti de tanta causa ad judicandum inidoneos: *ipsi judicate*, inquiunt, *an Deo magis parendum, quàm hominibus*. Video hic aliquod effugium: Synedrium magna parte Sacerdotio constabat, præside ipso Pontifice summo: apud Ecclesiasticos itaque Judices lis disceptata. Arbitror, si & hodie apud Judæorum Doctores & Turcarum Muphtin Christianorum religio & Ecclesiasticæ causæ melius quam Christiano Imperatore dijudicari possunt. Apostolus Paulus coram Felice & mox Festo Prætoribus à Judæis accusatus comparuit : Causa non secularis, sed resurrectio mortuorum caput præcipuum fidei : & tamen clara voce Festi, vices Imperatoris gerentis, jurisdictionem agnoscit: *hic*, ait, *me judicare oportet*. Quid audio, Paule, quæ hæc hæresis est, quod Schisma ? Vicarius Christi, imò tota Ecclesia Catholica Hierosolymis sedet, & tu velut in ejus conspectu paganum subis tribunal nulla exceptione fori opposita : Enimverò frustra opposuisset, regeris. Recte, sed frustra etiam Festo Evangelium prædicavit, & prædicavit tamen: non timuit itaque injuriam, sed agnovit legiti-
mam

mam jurisdictionem. Causa apud Festum ventilata cum iniquum Judicem metueret, Cæsarem appellavit optimus Apostolus pessimum Principem, nihil veritus Petri Vicariatum, nihil Ecclesiasticam jurisdictionem. Neronis imperium adoravit: coram parricida causam suam prolixe egit, & parum abfuit absolutus nst, prima enim actione id à Nerone factum multi sunt, qui credunt. Quid molestè nunc tineæ ferunt, quid invidia turgent, quid vociferationibus & diris omnia pulpita complent, si Christianus Princeps imperium sibi aliquod in Clerum sumit? Si judex inter partes sedet, non de fide ipsa & religionis substantia, sed forte Episcopatu aliquo aut divite præbenda litigantes? quando Paulus hîc ad gentilem, & impuritatis omnis nequitiæque magistrum provocavit. Nec id solum ab Apostolis in prima Ecclesiæ infantia factum, quo tempore nec Ecclesiasticus Status satis ordinatus est, nec Christiana res vires habuit, quibus confideret: Plurimis annis post idem sæpius factitatum, jam Christianis, Tertulliano teste, omnia fora, Senatum, templa, legiones, exercitus, palatia & ædes numero suo implentibus. Cùm Aureliano Imperatore Antiochenæ Ecclesiæ Episcopus Paulus Samosetanus diversa à fide Catholica doceret, retento tamen Episcopatu contra omnium bonorum vota, ad imperatorium tribunal paganum atque infidele causa defertur: Actores & reus hîc Christiani, res litigiosa Episcopatus Antiochenus, proculdubio judicio Pontificiorum aliena à civili dicasterio etiam Christiani Principis: quanto magis ethnici? Jam Romæ se-

debat Pontifex, dudum ex adversariorum mente Vicarius Christi & Caput Ecclesiæ creditus: cui cœli claves & infinita in sacris rebus potestas jurisdictioque à Deo concessa: & tamen nulla necessitate cogente, non vocati, non obtorto collo rapti, sed liberè & velut ex compacto omissa Romana sede, legitimo judice, Imperatorem adeunt, hunc supremum judicem agnoscunt: hujus jurisdictionem & potestatem probant, præter hanc nullam. Cui enim credibile fit, Antiochenam Ecclesiam tantopere officii sui & pietatis oblitam esse, ut maluerit infidelem Judicem, & Catholicis summè infensum pati, à quo injuriam metuere potuit, quàm supremum universæ Ecclesiæ caput, corruptelarum & erroris nescium, si illa ætate aliud tribunal novissent præter imperatorium? Postquàm deinde Romani Principes Dei Filium summissis virgis exosculati sunt, religionis & hæreticorum causæ à multis seculis ab unis Imperatoribus, & quos delegarunt, judicatæ: ita Arii, Nestorii, Manichæi, Acephali, aliique impostores latis legibus primo improbati, mox deprehensi in crimine & in jus vocati, & debitis suppliciis puniti sunt. Quid à Caroli M. tempore usque ad Heinrici IV. infelix regimen ea in re observatum, paulo infra dicemus: nunc sufficerit nobis per exempla ostendisse, etiam in sacris causis Imperatores cùm Paganos tum Christianos pro officio suo rectè judicasse.

§. 2. Jurisdictionis circa sacra duplex divisio est, huic argumento apprime utilis. Primo enim alia civilis, alia criminalis. Utraque vel ab objecto

jecto dicitur, causisque civilibus aut criminalibus, vel ab intentione agentis ad privatum commodum aut publicam vindictam, vel genere pœnarum: ut quæcunque pœnam corporalem non habeat annexam, civilis sit, & criminalis, quæ corpus affligit. Deinde jurisdictio circa sacra Principis, alia personas afficit, alia res: Illa, quæ personas, imperio constat in Clerum valido: Hæc dominio in res sacras.

§. 3. Apparet ex divisionibus hisce, jurisdictionem nobis non tam stricte sumi, ut in jurisprudentia Romana, qua notione in causis civilibus jure Magistratus competente constat, mero imperio & cognitioni causarum criminalium contradistincta, sed esse summam in Republica potestatem super religione, statu & disciplina Ecclesiastica, quæque his annexa sunt, jus dicendi, sive id ad implorationem partium fiat, sive accusationis publicæ inquisitionisvé jure. Caveant itaque hic sibi jurispublici studiosi, ne usitatiore jurisdictionis voce decepti istud negotii Romani juris indigna decempeda metiri velint, illic enim jurisdictio, quæ jure Magistratus competit, mandata potestas est, ex imperio Principis, ceu fonte omnis jurisdictionis in Magistratus profluens. Hîc summum illud ipsum jus, quod Princeps à solo Deo habet, adeoque independens, & majestatis pars aliqua potestative, ex objecto, id est, dicendo jure ita nominata, licet, ut supra diximus, ea potestas essentialiter considerata nihil aliud sit, quàm ipsa majestas, quæ pro diversitate objectorum alia & alia nomina sortitur.

§. 4. Cæterum ut leges vel totum religionis corpus stringunt, vel singulas ejus partes dirigunt, ita jurisdictio etiam, prout in illas peccatum, præsto est. Prima ejus indignatio in illis vertitur, qui religiones civitate & publico jure donatas sequentibus molesti sunt, unde actio de religiosa pace, apud tribunalia Imperatoris instituenda. De Aula Imperatoris ante religiosam pacem valde controversum, in qua Protestantes propter religionem judicari toto animo cohorruerant: hinc varia rationum ludibria parum ex imperii dignitate conquisita, quibus illa in calumniam magis vocaretur, quam crimẽ: Verum p æposterâ illam sapientiam damnavit atro calculo Instrumentum pacis, quod Aulicum judiciũ cum Spirensi Camera in omnibus causis concurrere patitur. Actor seu mediate sit imperio subjectus, sive immediate, nihil refert. Licet enim, ut videtur, religiosa pax inter solos Status imperii confecta sit, subditis eorum non comprehensis, tamen cùm instrumentum pacis vetet cuiquam in religione vim fieri, qui Calendis Januarii Anni millesimi sexcentesimi vigesimi quarti publicum ejus exercitium habuit, ne effectu suo indulgentia illa & benignitas careat, si subditis adversus iniquos Dominos processus denegarentur, constitutio pacis religiosæ cum pacis publicæ lege per omnia in hoc articulo exæquata est. Subditis verò ab alio, quam Domino suo turbatis, tam ipsi Domino, quam subditis actio competit, & his quidem, quamvis Dominum pro defensione prius non requisiverint. Porro agitur contra omnes, qui nobis in religionis probatæ exer-

exercitio impedimento sunt, nullo discrimine mediatorum aut immediatorum: sola enim causæ qualitas hic forum fundat, ut proinde liceat actori omisso judice intermedio uno statim saltu ad supremum ire, nec admittuntur exceptiones rei fori declinatoriæ, sed propediem rejectis illis stare judicio cogitur, quoniam hæc pax omnes imperii subditos obligat, & causis profanæ pacis quantum ad fundandam jurisdictionem exacte congruit. Erit tamen in actoris arbitrio, summum statim tribunal aut mediatum Judicem pro facienda justitia compellare, nisi forte exceperis Ducis Brabantini subditos, qui (a) ex speciali privilegio coram alio Judice quam suo Principe, nisi in contributionum causis conveniri non possunt. Denique duplici fine instituitur actio, ad pœnam & reparationem rei, quod item duplice remedio fit, citatione & mandatis. Pœna est imperiale Bannum, mulcta pecuniaria 100. vel 2000. Marcarum auri puri, & tandem coercitiones juris communis de vi publica. Ad has pœnas qui agere cupit, citatione opus habet, ad videndum se incidisse vel declarari in pœnam fractæ pacis, qua impetrata & post insinuationem reproducta comparente reo vel ex contumacia absente, ubi de turbatione idoneis probationibus liquet, sequitur condemnatio. Reparatio rei mandatis fit, de restituendo, (sub quibus illa de refundendo seu resarciendo damno complector) & relaxando, quæ omnia cum clausula emanant. Si quis verò nolit mandatis

 uti

(a) Extat. ap. Gold. Reichs. Satz. pag. 278. & Gilmann. Tom. 6. c. 2. §. 2.

uti, & petitioni pro citatione ad videndum se declarari clausulam adjungat cum refusione expensarum damnorum & interesse, illius virtute restitutionem quoque bonorum & damni dati consequitur, imo si omissa in supplicatione clausula demum in replicis eadem restitutio per implorationem officii Judicis petatur, supplicantis voluntati quamvis seræ adhuc (*a*) satis fit.

§. 5. Sicut verò Imperator jurisdictione sua religiones publicis legibus admissas ab aliorum injuriis defendit: ita prohibitas eadem refrenat atque punit, quod argumentum est de hæreticis puniendis accuratiore ingenio à nobis explicandum, in quo petitâ veniâ invidiam deprecamur, si nobis non licet ex omni parte nostratium Theologorum judicio stare. Detestabilem profectò & perniciosum errorem hæresin oportet esse, qui omnem legum indignationem & iras pene unus excipit: non verborum acerbitates odii modum sciunt, nec jura suppliciorum: quicquid in judiciis facinorosos terret, quicquid laudabili sævitia delicta expugnat, id facto quasi impetu in hæreses vertitur: aliis sceleribus certæ sunt pœnæ: Hæc una insania sæpe magis quam dolus totas jurisdictionis vires exarmat. Quod Cicero de piratis dixit & prædonibus, eos communes esse omniũ hostes, cum quibus nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune, id parum abest, quin leges in hæreticos sanciant, adeo sibi odio suo & severitate placent. Primo (*b*) publicum crimen constituitur hæresis, ad cujus accusatio-

(*a*) Magenb. ad O. C. p. 2, tit. 9. vers. sciendum tamen.
(*b*) l. 4. §. 1. C. de Hæret. & Manich.

sationem quivis è populo admittitur, idque citra inscriptionem & periculum sui, si orthodoxus sit. Jure communi enim, ut calumniis modus aliquis sit nec bonorum civium fama falsis criminationibus temere pulsetur ab accusatoribus (*a*) inscriptio requiritur, (*b*) ad idem supplicii obligatoria, ubi calumniari deprehensi fuerint. Hujus exceptio in hæreseos crimine aliqua est, (*c*) quod Orthodoxis, quicunque voluerint, absque metu & damno propalare licet & accusare. Deinde generalis quædam ἀκοινωνία & exclusio à communicatione juris socialis, quod reciprocè inter cives est, hæreticos ferè ab humanitate summovet, certe humanitatis officiis & civitate: (*d*) *Huic* enim ***hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus commune sit cum cæteris.*** Consistit vero, ut distinctius explicemus, ἀκοινωνία illa, & si ita loqui fas est, incommunicabilitas, cùm in privatione ἀξιότητος & aptitudinis illius ad rem aliquam habendam, quam justitia attributrix, seu ut vulgus Ethicorum loquitur, distributiva respicit: tum juris stricte sic dicti, quod expletrici justitiæ congruit. Aptitudo & ad publica negotia refertur, & ad privata: ab utrisque excludit hæresis suos patronos: Ita via, quæ cæteris civibus ad munera & honores publicos, qua Ecclesiasticos, qua civiles, patet, illis occlusa est & sacra. In Ecclesiasticis (*e*) ***nullus*** sit ***hæreticis ministeriorum locus*** (*f*) ***Episcopi & Clerici***

(*a*) L. fin. C. de Accusat. (*b*) l. fin. C. de Calumniat.
(*c*) l. 3. §. 2. C. de S. S. Trinit. (*d*) l. 4. pr. C. de hæret. & Man. (*e*) l. 2. pr. C. de Summ. Trin. (*f*) l. 3. §. 2. C. de Summ. Trin.

ab Ecclesiis ejiciantur, (*a*) *Schemate atque nomine Sacerdotum exuti*: (*b*) *qui dicuntur ex ipsis Episcopi atq; Clerici*, *expellantur* : tum prohibentur facere ea, quæ muneris sunt & officii Ecclesiastici : (*c*) *non possunt Episcopos* & *Presbyteros aliosve clericos creare, & habere, non synacteria seu collectas facere, aut parasynaxes, aut synodos, aut ordinationes, aut baptismata, aut exarchos habere, aut paternitates seu Abbatias, aut defensiones instituere, aut curare seu administrare villas per se ipsos, aut per interpositas personas*; non possunt convenire precum aut sacrorum causa (*d*) *nulla ad exercendam animi obstinatioris dementiam pateat occasio*: (*e*) *nunquam in Romanum locum conveniendi morandiq; habeant facultatem* : (*f*) *omnes cætus celebrandi licentia priventur* : (g) *conventicula tam diurna quam nocturna non contrahant: nulli publicè vel privatim convocandi cætus vel circulos contrahendi tribuatur facultas*. quam in rem ipsis (*h*) *omnia loca adimuntur*, *sive sub Ecclesiarum nomine teneantur, sive Diaconica appellentur vel etiam Decanica*; *sive in privatis ædibus vel locis hujusmodi cætibus copiam præbere videantur* : *his ædibus vel locis privatis Ecclesiæ Catholicæ vindicatis*: *ad hoc interdicatur his omnibus ad litanias faciendas nocte vel die profanis coire conventibus*. Nec eis tantum Ecclesiæ, quas habent, auferuntur, sed vetantur insuper novas sibi (*i*) *quasi Eccle-*

(*a*) d. l. 3. §. 4. C. eod. (*b*) l. 20. §. 2. C. de Hæret. & Man. (*c*) l. 8. §. 2. C. eod. (*d*) l. 2. pr. C. de Summ. Trin. (*e*) l. 5. C. de Hæret. & Manich. (*f*) l. 6. §. 1. C. Eod. (*g*) l. 8. §. 3. & 5. C. Eod. (*h*) l. 3. C. Eod. (*i*) l. 5. C. de Hæret.

Ecclesias construere, ne vel ulla ratione conventiculis illicitis indulgeatur. Porro cum officii sit Sacerdotalis ore & libris Catholicam fidem defendere, hæreticis hic etiam silentium imperatum, non illis (*a*) *de errore hæretico disputandi ac perversitatem facinorosi dogmatis adferendi, non contra venerabilem Chalcedonensem Synodum aliquid dictandi vel scribendi, edendi aut aliorum dicta & scripta super eadem reproferendi* jus est: (*b*) Libri hæreticorum diligenter conquiri debent & flammis exuri. Breviter penitus ut constet, Catholicæ Ecclesiæ cum hæreticis nihil rei commune esse, Catholici nominis honore & præjudicio privantur, velut abdicati filii, quos propter morum & vitæ turpitudinem mœstissimus parens familiæ suæ juribus & dignitate expellit: igitur (*c*) *desinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen assumere, sed suis apertis criminibus denotentur, atque ab omnium submoti Ecclesiarum limine penitus arceantur.*

§. 6. Post Ecclesiasticas dignitates etiam à civilibus muneribus arcentur hæretici: (*d*) *prohibentur* enim *Magistratum gerere, & dignitatem habere, aut jus dicere, aut defensores aut patres Civitatum fieri, ne habeant licentiam vexare aut judicare Christianos aut Episcopos.* Solvuntur ignominiosè cingulo militiæ, & (*e*) *nullus ad aliquam adspirare militiam* debet:

 non

(*a*) L. 8. §. 5. C. de Hæret. (*b*) l. 3. §. 1. & 3. C. de Summ. Trin. l. 6. §. 1. C. de Hæret. l. 8. § 5. C. Eod. (*c*) l. 2. § 2. C. de Summ. Trin. l. 6. pr. C. de Hæret. & Man. (*d*) l. 12. pr. C. de Hæret. & Manich. (*e*) l. 8. §. 4. C. Eod. l. 12. Eod.

non (*a*) officiorum aulæ, non cujuscunque publici honoris digni sunt, præterquam si munera illa oneribus magis cohæreant quam dignitati & emolumentis: illa enim perferre leges quascunque sectas volunt, (*b*) *ne videantur hominibus execrandis contumelioso ambitu immunitatis beneficium præstitisse;* itaque (*c*) *curiales*, etiam hæretici, *omnium civitatum onerosis, quin etiam militiæ seu diversis officiis facultatum & personalium munerum obligati sunt:* in militiam coguntur, qui *ex genere* (*d*) *Cohortalinorum sunt*: *hi enim manent opera quidem sustinentes, non offendentes autem neque in orthodoxos quid exequentes, in publicis vel privatis causis.* Ad officia pietatis inviti compelluntur, ut (*e*) *filiis orthodoxis* sectarii patres etiam *ultra modum facultatum suarum alimenta erogent & reliqua necessaria, & conjungant in matrimonium orthodoxis, & dent dotes & antenuptiales donationes.* (*f*) Porro si quæ privilegia commodo & bono civium ab Imperantibus data, eorum virtus hebescit in hæreticis & emoritur, præsertim si *contemplatione religionis indulta sint*, quæ *Catholicæ tantum legis observatoribus prodesse oportet*: (*g*) Denique rescripta in eorum gratiam emissa nulla dicuntur & invalida. Hæc est illa *ἀκοινωνία* in publicis rebus.

§. 7. In

(*a*) L. 8. §. 4. C. Eod. (*b*) l. 1. & 7. C. Eod. (*c*) d. l. 7. (*d*) l. 12. pr. C. Eod. (*e*) l. 13 pr. C. Eod. Nov. 115. c. 2. l. 19. §. 1. C. Eod. de Hæret. & Man. (*f*) l. 1. C. de Hæret. & Man. Nov. 119. c. 1. (*g*) l. 2. pr. C. de Summ. Trinit.

§. 7. In privatis negotiis & communi hominum vita ante omnia (*a*) honesto bonorum civium consortio indigni habentur: mox omne commercium cum illis interdicitur, non tantum quæ inter vivos geruntur, cum nec ipsis aut hæreticorum cœtui (*b*) donare aliquid liceat aut (*c*) vendere: sed & si quid (*d*) ex ultima voluntate venit, sive per testamentum, sive ab intestato. *Amoventur ab omni successione, quolibet titulo veniente: nec filii hæredes eis existere, aut adire permittuntur, nisi à paterna pravitate discesserint*: nullo etiam discrimine inter militare & paganum testamentum facto.

§. 8. Si quid egeni pauperesque beneficio Christianorum & ex Reipublicæ commiseratione accipiunt, id in solos orthodoxos erogandum (*e*) sectariis omnino ab omni libertate & eleemosynis exclusis, ne quos leges cum summa miseria & sordibus conflictari volunt, eos intempestiva humanitate alii sublevent.

§. 9. Jus stricte sic dictum præcipue imperio constat in personas, & dominio in res (de debito enim hic nihil dico) utrumque in pœnam hæreticis aufertur: Imperium primo paternum, quod jure Romano civibus in liberos utriusque sexus competit: (*f*) vetantur enim illos ex conjuge orthodoxa susceptos suæ disciplinæ consecrare, quos *omnes orthodoxos fieri oportet.* Deinde herile seu dominicum: (*g*) nam servi

extra

(*a*) L. 8. §. 4. C. de Hæret. & Manich. (*b*) l. 5. C. Eod. (*c*) l. 10. l. 20. §. 3. C. Eod. (*d*) l. 4. §. 2. & 6. l. 5. l. 10. l. 19. pr. l. 22. C. Eod. (*e*) l. 20. §. 3. C. Eod. (*f*) l. 18. §. 1. C. de Hæret. & Manich. (*g*) l. 4. §. 8. C. Eod.

extra noxam sunt, si dominum sacrilegum evitantes ad Ecclesiam Catholicam servitio fideliore transierint. Dominio rerum vel indirectò exuuntur, prohibita scilicet alienatione (*a*) cùm inter vivos, tum ultima voluntate nequidem in liberos hæreticos: his enim summotis agnati cognativè proximiores succedunt vel directò & ipsorum bonorum ablatione, quæ fit (*b*) publicatione & (*c*) confiscatione.

§. 10. Sic omnibus bonis & ad cujusque injuriam nudati sectarii inutile sunt terræ pondus, & vivum civitatis cadaver: quare ne oneri sint civibus aut offensioni, (*d*) pelluntur civitatibus, (*e*) perpetuaque deportatione & (*f*) exilio plectuntur.

§. 11. Quid miseris nunc restat, nisi fama & vita? sed tamen nec ipsa ista austera legum pietas intemerata relinquit, (*g*) irrogatâ perpetuâ infamiâ, (propter quam (*h*) testimonia eorum judicialia aut in totum reprobata, aut saltem contra orthodoxos) & (*i*) capitis pœnâ, quæ Manichæis dictatur, nec non illis, qui priora interdicta (*l*) transgredi, aut (*m*) illicita docere tentaverint.

§. 12. Non arbitramur verò quemquam judicaturum, quas hucusq; pœnas recensuimus, omnes in omnis generis hæreticos cócurrere: Mitius

(*a*) L. 4. §. 1. l. 15. l. 17. l. 18. l. 19. C. Eod. (*b*) l. 4. §. 1. l. 8. §. 2. C. Eod. (*c*) l. 19. §. Gazaros. C. Eod. (*d*) l. 8. §. 4. C. Eod. (*e*) d. l. 8. §. 5. (*f*) d l. 8. §. 2. & l. 19 §. Gazaros. C. Eod. (*g*) l. 1. §. 1. C. de Summ. Trin. (*h*) l. 21. C. de Hæret. & Man. (*i*) l. 11. 12. C. Eod. (*l*) l. 14. C. Eod. (*m*) l. 8. §. 5. C. Eod.

tius enim semper alii puniuntur aliis, prout modestius innocentiusve delirant: imò verò inter ipsas pœnas gradus quidam sunt, ut qui levioribus non emendantur, in graviores succedant: Ita (*a*) Apollinaristæ primò Episcopos & Presbyteros aliosve Clericos creare vetantur: non parentibus exilium surrogatur cum facultatum amissione. Manichæorum tamen criminosa religio confestim suos clientes securi & gladio donat, quemadmodum & hodie Anabaptistarum furor ex Caroli V. (*b*) constitutione sanguine profano insanientium eluitur.

§. 13. Hæc supplicia, quæ longa serie enumeravimus, ipsos manent hæreticos: In fautores earum, receptatores, libros scandalosos aut legentes aut non deferentes, denique in eos, qui cum ex officii ratione debeant, frigidè hæreticis irascuntur, æquè animadvertitur: (*c*) ita sentiunt *auctoritatis* imperatoriæ *aculeos, qui eos domibus suis damnata provisione defendunt*: (*d*) ita *privata ædificia, in qua Domino permittente vel connivente conveniunt, veneranda Catholicæ Ecclesiæ vindicantur*, ita *procurator, qui hoc nesciente domino fecerit, decem librarum auri multam, vel exilium si sit ingenuus, metallum verò post verbera, si servilis conditionis sit, subit*: Ita, (*e*) *qui habet libros Manichæos, & non manifestat eos, ut comburantur, punitur*. Ita, (*f*) *qui in dignitatibus & militiis sunt, sollicitè eos, qui in suo sunt consortio, inqui-*

(*a*) L. 8. §. 2. C. Eod. (*b*) Annexa Recessui Imperii de Anno 1529. (*c*) l. 4. §. 7. C. Eod. (*d*) l. 5. C. Eod. l. 8. §. 3. C. Eod. (*e*) l. 16. §. 2. C. de Hæret. & Manich. (*f*) d. l. 16. §. 1.

inquirant & prodant, quia si comprehensus Manichæus dixerit, sciri se & nosci talem à quibusdam, congrue illi puniuntur, ut qui eadem deliquerint, tametsi non sint tales: eadem enim delinquere videntur scientes quidem delinquentem, non facientes autem illum manifestum. Ita statuitur (*a*) *condemnatio centum librarum auri contra officium Præfecti Urbi, vel præsidiale quinquaginta, si quid hujusmodi fieri vel in publico vel privatis ædibus conceditur.* Ita, (*b*) *qui discendi studio adierint de infausta hæresi disputantes, decem librarum auri,* fisco Imperiali *inferendarum jubentur subire dispendium.* Ita ex nova Friderici Imperatoris constitutione, (*c*) *si Dominus temporalis requisitus & admonitus ab Ecclesia terram suam purgare neglexerit ab hæretica pravitate, post annum à tempore monitionis elapsum terra ipsius exponitur Catholicis occupanda, qui eam exterminatis hæreticis absque ulla contradictione possideant & in fidei puritate conservent; salvo jure Domini principalis, dummodo super hoc nullum præstet obstaculum.* Ita idem Fridericus (*d*) *Credentes præterea, receptatores & defensores & fautores hæreticorum damnat, firmiter statuens, ut si postquam quilibet talium fuerit ex communicatione notatus satisfacere contempserit intra annum, ex tunc ipso jure sit infamis, nec ad publica officia seu consilia vel ad eligendum aliquos adhibeatur, neq; ad testimo-*

nium

(*a*) L. 3. §. 1. C. Eod. (*b*) l. 8. §. 5. C. Eod. (*c*) Auth. Si vero Dominus. C. Eod. de Hæret. & Man. (*d*) Aut. Credentes præterea. C. Eod.

nium admittatur: sit etiam intestabilis, ut nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hareditatis successionem accedat. Nullus praterea ei super quocunque negotio, sed ipse aliis respondere cogatur: quod si forte judex extiterit, ejus sententia nullam obtineat firmitatem, nec causa aliqua ad ejus audientiam perferantur: Si vero fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur: Si tabellio, instrumenta per ipsum confecta nullius penitus momenti censeantur.

§. 14. Habes genera pœnarum, quibus Principis jurisdictio in hæreticos armatur. Inter illas verò quædam sua æquitate propediem assensum impetrant, ut quæ remotione ab Ecclesia & muneribus Ecclesiasticis expediuntur: quæ enim injuria est lupos ab ovili exigere, præsertim ovina pelle contectos, ut securius noceant? Excludunt seipsos fidelium cœtu & juribus Ecclesiæ excidunt, qui spiritum veritatis relicto in adversis castris merent: Quid enim negotii est luci cum tenebris? quid virtuti cum flagitiis? Aliæ etsi iniquiores visæ, qua ob animi crimen de fortunæ bonis periclitamur, tamen vix hodie à sapientioribus in jus vocantur: Fere enim consentiunt, hæreticos à Magistratu coerceri posse multis & contumeliis. Fortasse fama aliquos movet, exilium, bonorum confiscatio & cum honestis civibus omne sublatum commercium? sed id nulla de causa, si cogitent, non omnem hæresim tam graviter nocere, sed illam tantum, quæ impietate & cruda pertinacia inter alias emicat: quæ facile apud æquos judices sacrorum

oraculorum auctoritate & Veterum consensu revinci potest, non quæ involucris suis & subtili patrocinio tegitur, ut imperitiores facile fallat: denique quæ partem sui erroris jura etiam Principum indubium revocata facit, sicut olim Manichæi, & hodie Photiniani atque Anabaptistæ, qui capitalia Magistratus judicia strenue improbant: non quæ simplici superstitione soli Ecclesiæ & fidei sinceritati vim infert: nec eo mihi tales facile excusabuntur, quod (a) *hæc, quanta sit, culpa pendeat ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum*: etsi enim speciales pravitatis causæ non semper pateant, illud tamen undiquaque verum, non Deum in mora esse illuminationis, sed ipsos homines, qui se minus digne & seriò ad tantum donum recipiendum parant, quæ ignavia aut exitialis contemptus, cum inexcusabilis sit, cur non etiam Magistratus indignationem mereatur, quid impedit? adeoque nescio annon impietatem quandam sapiat & prædestinationis absolutum decretum, quod apud eundem Grotium est, si cui auxilia Dei ad illuminationem necessaria negantur, id ex causis fieri nobis incognitis, adeoque humano judicio non punibilibus. Certe enim prima causa nota nobis est & certa, hominum propria pertinacia, quæ oblata illa auxilia contemnit, & rejicit: quæ quoniam ex affectu apparet, quid nî & puniatur. Dices, meo periculo id sit: quid de aliena salute laboras, satis habes, quod de tuo cures: enim verò tuo etiam periculo est autocheiria & muta illa [illegible] : mollis-

(a) Grot. de Jur. Bell, & Pac. l. 2. c. 20. §. 50.

mollisque Venus, quæ scelera tamen etiam leges vindicant: crimen est, malè de Deo sentire, & quo pejus, hoc etiam majus digniusve publica coercitione. Adhæc si propter negatum illuminationis divinæ donum impunitatem hæreticis promittimus, cur non & furibus & adulteris & homicidis? scilicet enim in causa Deus est, qui ex causis nobis ignotis & proinde humano judicio non punibilibus his dona sua negavit continentiæ, castitatis, mansuetudinis: omne enim bonum donum à Deo est: nescimus profecto, ex quibus causis Deus homines interdum gratia sua deserat & in reprobum sensum det: id verò semper scimus, hominem se primo deseruisse, quem Deus deseruit, & hoc ad jus puniendi sufficit.

§. 15. Sola itaque remanent capitalia judicia, à quibus hæreticis nostrates Doctores immunitatem largiuntur, Pontificiis contra & verbis & usu immodice ea extollentibus. Nobis ante omnia discrimen faciendum constat inter jus & consilium. De illo nunc quæritur, de hoc postea. In juris examine iterum seductores dividendi à seductis sunt; Doctores à discipulis; lupati pastores ab ovibus: Qui sibi solis insaniunt, non partem & contagionem in alios transferunt, sæpe miseratione magis digni sunt, quam gladio aut igne. Severius autem cum illis agere licet, quibus in pietatis & officii parte est perdidisse alios; Hos enim pro modo periculi & gravitate criminis ultimo supplicio posse ad exitium rapi, qui contra Magistratus interdicta illud miseræ plebeculæ propinant, nec civiles rationes nos dubitare patiuntur, nec sacra oracula: Frustra

obstrepunt, qui in *fidei & religionis negotiis non attendẽdam esse humanam rationem clamant, sed divinam revelationem* : non de fidei articulo & summa salutis hic agitur, sed puniendis hæreticis, quod argumentum problematicum est, citra æternæ felicitatis dispendium ignorandum, imo politicum magis, quam sacrum, in officium Magistratus desinens: nisi enim ita esset, nos lubenter manum de tabula, quibus nulla voluptas est, in divinis mysteriis plus nostra Ecclesia sapere: quod si verò quicquid aliquo modo religionem tangit, humanum judicium fastidiose rejicit, jam omnes Ecclesiasticæ constitutiones, quæ sacri ordinis disciplinam pro commodo Ecclesiæ & temporis ratione sanciunt, arbitrio & consilio imperantium eximuntur, & ad solas sacras literas provocant, ubi tamen sæpius nulla eorum negotiorum mentio: quare omnino recte faciunt, qui in hac criminali hæreseos causa politicam etiam prudentiam in consilium vocant, & justitiam potestate Imperantium metiuntur. Scilicet tam potens & efficax est virtus summi imperii, ut nullum non delictum periculo capitis proscribendi jus habeat, quamvis illud prima facie satis leve videatur & tantum non ridiculum. Quid innocentius est Remi saltu, quo humile Romanæ civitatis vallum ex petulantia magis quam hostili animo irrisit? Quid deserta militari statione cum certissima pernicie defendenda excusabilius? tamen utrunque in legibus nostris & ex instituto Romanæ Reipublicæ mortem invenit. Quantula porro jactura quinque aureorum, propter quam pauper aliquando homo in furcam

agitur?

agitur? quàm longè gravior voluntaria contumacia, edictis regiis nequaquam à docendi munere revocata, quo perfidè utitur? Utique enim vel publicæ tranquillitatis causa interest Principis videre, quid doceantur in sacris rebus cives, quid credant: unio religionis concordiam civilem ligat: dissensus primo dirimit, mox turbat: utcunque primis initiis quieta sit & modesta doctrina novior, repente tamen, ubi confidere incipit suis viribus, stomachatur, ringit, verberat: & profectò necessarium hoc est, aut religio non est religio, quæ sic torpet & friget. Cape tibi nunc Photinianos aut Anabaptistas in imperio nostro nefanda doctrinæ suæ somnia disseminantes cum populi applausu: cape imperialia mandata, quæ infelices homines excedere finibus jubent, nec in illos reverti ea mente, ut virus suum amplius spargant: Cape denique non parentes edictis, non minis aut periculo motos, sed spreta auctoritate imperii præferre rabiem rationi, pertinaciam obsequio: clam & occulte perniciosis erroribus irrepere, quando palam non licet, nec minus tamen ex insidiis nocere quam aperta virtute. Quid statues in deprehensos: non fas est Principi inexorabilem clementia insaniam acerbiore indignatione plectere? non igne emollire induratam nequiter constantiam? ergò illi pauci & sæpe externi in tuo quidvis impune facient, tibi manus ligatæ, potestas imbellis, gladius, quem à Deo habes, ablatus, modo ne impostores seditiones excitent, aut civili crimine obligentur? Quàm iniqua hic conditio tua? quàm triumphatrix impietas, & scelus & furor?

ror? quantum inobedientiæ præmium, securitas vitæ? Non conscientiæ nunc discrimen, quæ libera relinquitur: docendi noxia libertas tollitur, in actus externos influens, adeoque punibilis humano judicio: nec puniuntur tales, quod sibi male sentiant, sed quod contra leges socios sacrilegii sui quærant: duplex hic crimen alienos subditos impia in Deum docere, in Rempublicam perniciosa: & docere interdicente Principe sub vitæ discrimine, quod facere potest etiam in longe minoribus delictis, quam hæresium propagatio est: cum ipso enim crimine semper se contempta legum auctoritas vindicat, & sua culpa punitur reus, qui, cum noverit periculum, id ex contumacia summa maluerit subire, quam obsequio laudabili effugere. Nec illi prodesse quicquam debet, quod credat, quæ docet, consentanea esse veræ fidei & divinæ voluntati, adeoque magis Deo parendum quam hominibus: nam Principis jus & potestas erronea aliorum opinione non patitur vim aut injuriam. Versamur hic in hæreseos terminis, crimine Deo & hominibus inviso, quod prohibere Principi fas est, & subditos oportet fugere ob istud interdictum: ad omnia enim leges obligant, quæ nullam in se moralem turpitudinem continent, nec anteriore obligatione ex objecto vel universali Dei jussione profluente in diversum eunt. Superiore & hoc etiamnum seculo in Gallia, Clemens, Castellus, Ravailliacus, cucullata monstra & nefandi Regicidæ id constanter, & ut creditur ex animo tenuerunt, ita scilicet parricidali quorundam Sophistarum doctrina fascinati,

jus esse subditis, imò cuique Catholicæ Ecclesiæ fideli, Regibus à Romano Pontifice qualitercunque excommunicatis violentas manus injicere, quin obligari ad istud officii pietatis omnes, nec periculi magnitudine ignaviam excusari. Parum abfuit, ut non in fidei articulum & religionis præcipuum caput illa cynica Philophia degeneraverit; tanta assiduitate & necessitatis studio commendabatur. Sed non propterea, quod in crimine læsæ occisæve majestatis deprehensis ita persuasum est, judicum religio sibi à debitis suppliciis temperavit, aut meliorum gentium judicio feralis culeus crudelitatis nomen induit.

§. 16. Istam imperii summi virtutem porro jure gladii Apostolus Paulus declarat, quem Magistratus, θεοῦ διάκονος, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι, gerit. Equidem haud invitus assentior, gladium non tantum capitalia supplicia notare, sed totam pœnalem jurisdictionem, quæ multiplicibus coercitionum modis constat: verum nec illa excluduntur. Hæc itaque Apostoli mens, habere Magistratum potestatem in illos, qui malè faciunt, condignè animadvertendi etiam ad mortem usque, si id necessarium sit, & ex usu Reipublicæ. At qui male faciunt, hæretici etiam sunt, imprimis illi, qui contra edicta publica sibi falsa docendi provinciam sumunt: ergò & illi pro re nata & mali atrocitate ferociaque possunt ad mortem condemnari: non omnes, inquam, indistinctè, nec semper: sed quidam & aliquando, quamvis nondum adhuc tumultuaverint, aut alio delicto teneantur. Quam iniqua

hic aliorum commentatio , dici Magiſtratum vindicem in iram τῷ κακὸν πράσσοντι, non autem τὸ ψεῦδος διδάσκοντι ? quid frigidius hoc acumine? quaſi verò malum non faciat, quicunque falſum docet : quaſi non in eodem crimine hæreat, qui ad illud alios laudando & aſſentiendo inſtigat : qui auctor eſt Regis occidendi, obſequii negandi, ſeditionis excitandæ, modo in ipſo actu non concurrat , quaſi malum non ſit falſa religio & adulterina fides ; aut non facere ſit docere. Nec melius eſt illud ſimpliciter intellectum , *Magiſtratum non eſſe conſcientiarum dominum, ideoque etiam mandatis & pœnis ſuis conſcientias cogere nec poſſe nec debere :* Habet profectò & Magiſtratus in conſcientias imperium, quas juſſis ſuis, ſi æqua & juſta ſunt, obligat: obediendum enim, inquit Paulus, non modo propter iram, ſed & *conſcientiam*: pone Principem mandare, ut ſubditi abjectis idolis verum Deum ſequantur : annon conſcientia ad obſequium vincitur? ergo imperium illud ſaltem ſibi vult, ut in externis actionibus Chriſtiani ſint, falſos autem Deos ſalva imperii venia in corde retinere poſſint ? ſed non eodem generis gradu & efficacia, qua Deus: ille enim ducere etiam & flectere conſcientias poteſt, ut verè credant, quod jubet : Hic vero Magiſtratus cogere ſaltem, ut credere debeant, ut & apud Deum, & ſe ipſas contempti imperii rei ſint, ſi maligne obſequantur, denique ut in foro civili etiam, ſi externis actionibus internos motus prodant, quin quod nec Deus ſemper ita cogat conſcientias, ut manus libertati earum injicere videatur. Quare

cogit

cogit conſcientias Magiſtratus obligatione ad obſequium: non obtorto collo rapit in ſervitutem, ut carnifex homicidam in carcerem; cum verò minus promte imperia juſta & bona exaudiunt, pœna quidem corporalis propter ignorantiam contumaciæ abſconditæ ſuſpenditur, manet tamen flagellator ille internus, qui occultis iisque graviſſimis morſibus delicto occultato reſpondet, & ſerenitatem animi ardentibus furiarum facibus interpellat: hæc non exigua vis eſt imperii humani in conſcientias, cui deinde externa ſupplicia ſuccenturiantur, ſi aliquando in actiones ſenſibiles erumpant, ut hoc noſtro caſu pertinax docendi ſtudium, mandatis civilibus prohibitum. Deſinant itaque conſcientiarum libertatem jactare, ubi Princeps conſcientiis jam corruptis non vim facit ad ſanitatem, ſed luxuriantem impetum caſtigat, ne contagium ad alios ſerpat: Cur enim, per Deum immortalem, majus jus ſit hæreticis, hominibus privatis & ſæpe è terra natis ad conſcientias aliorum ſuis iniquitatibus polluendas: quàm Principi, legitimo imperio armato ad easdem ſubditorum ſuorum contra omnem injuriam muniendas legibus & ſuppliciis, ſupremis quoque, ſi extrema malitia mitioribus remediis nequit expugnari?

§. 17. In Judaicâ Republicâ hæc medicina ipſum auctorem Deum habet, mandantem (a) falſos prophetas, qui ſuadent colere Deos alienos, ſine ulla miſericordia occidi. Fruſtra hic ſunt, qui abrogatas contendunt Judæorum forenſes leges; ita enim abrogatæ ſunt, non ut ce-

 remo-

(a) Deut. 13. & 18.

remoniales, quæ typi quondam & umbræ nunc sine negatione adventus Messiæ in carnem amplius non possunt observari: sed ratione Christianæ libertatis, ut necessarium illis non debeamus obsequium. Solum enim Judaicum populum respiciebant, adeo ut ratione nostri nulla omnino probanda sit legis abrogatio, quos nunquam obstrinxit. Interea (*a*) duplicem ex illa lege usum habemus, nostro huic scopo imprimis commodum: primo enim lex illa Hebræa nos sincerè docet, non esse contra naturæ jus, quicquid ibi præcipitur. Deus enim cum sit immutabilis & semper justus, nihil quod juri naturæ, id est, sanctitatis suæ typo & divinæ imaginis ruderibus conservatis repugnat, alia lege jubere potest aut vult; cum sibi ipsi nunquam contrarietur. Deinde licere illis, qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejusdem sensus cum Mosaica lege forensi, nisi Christus in Novo Testamento aliud dixerit: cum enim externam politiam & ordinationem Reipublicæ, nec non justitiæ inter cives administrationem tantum concernant, quid vetat illas ab aliis in exemplum & imitationem trahi, præcipuè ab authore suo & antiquitate tantoperè celebres? Hinc capitalia judicia jure Hebræo in hæreticos exercita de duobus nos instruunt: nimirum ea juri naturæ non repugnare, & in alia Republica eadem rectè citra iniquitatem ex usu & commodo publico repeti: pugnant verò Andabatarum more, qui judiciale ac forense istius legis Christianos non obligare ajunt. Lubenter hîc assentimur,

(*a*) Vid. Grot. de Jur. Bell. & Pac. l. 1. c. 1. §. 17.

timur, nos Mosaicæ legi non adstringi: adstringemur autem alii, quam is, qui in Civitate summum imperium habet, pro potestate & officio legislatorio ejusdem cum Mosaicâ sensus tulit: Adhæc dissentientes nullo profectu probant, hodierno nostro jure non omnia delicta æquales pœnas cum Judæorum foro experiri; non parentum contemptum, non pauperiem monito & non cavente Domino à cornupetâ datam, non Sabbati profanationem, non coitum cum uxore menstrui tempore, non scortationem filiæ Sacerdotis, non incorrigibiles filiif. mores, capitalia esse: Nec enim istud valde adversarios juvat, quos, si propositum tenere malint, id potius demonstrare oportet, nefas esse legislatori Christiano eadem delicta iisdem suppliciis compescere; quod quibus argumentis asseri possit, non video, nisi præcipuam imperii & majestatis virtutem inficiatum eamus: Nec magis ad rem faciunt rationes aggravatarum olim à Deo pœnarum pro triplici circumstantia personarum, temporis ac locorum desumptæ: Ne quicquam illæ de jure ipso demunt, sed consilii instar sunt, quando leges priores imitari liceat. Falluntur enim, profecto falluntur, qui easdem circumstantias veluti nunc datu impossibiles arguunt. Eduxit Deus populum suum ex servitute Ægyptiaca magnis & illustribus miraculis: sed ubi adhuc ipsi integrum fuit divino cultui & precibus vacare: At Christianos plerosque à tenebricosis Ethnicismi voraginibus, infelici animarum servitute, longe deteriore illa, quæ corpora Judæorum in Ægypto afflixit, in Ecclesiam suam

& fidem vocavit, miraculis infinitis cum ab ipso Christo tum Apostolis editis sancita fidei veritate: Quæ major ingratitudo, quæ dignior pœna? Tempus illius beneficii nec in Vetere Testamento semper recens mansit, nec in Novo à prima statim origine sua vetustum est & antiquum: falsum etiam, judaicas leges forenses cum diuturnitate temporis vim suam amisisse, quamdiu Respublica illa stetit, aut Machabæorum ætate illam de falso Propheta criminalem legem eo non amplius valuisse, quod jam diu fuerit, cum populus ex Ægypto eductus sit, adeoque meliore jure potuerit memoriam beneficiorum divinorum deposuisse: Hæc scilicet absurditas ex illa temporis circumstantia sequitur, qua sibi placent. Porro si exacerbari pœnæ in hæreticos possunt, si religio recentior est, cur negant eum morem primæ Ecclesiæ fuisse, cur ex eodem jus & sibi patrocinium sumunt: Locus terra Cananitica erat, singulare Dei peculium: Esto, quid tunc? Nunc totus orbis Canaan est, & omnis gens Dei populus, modo sibi ipsi non desit in recipienda divina gratia: an antiquum illud Canaan tenerius à Deo dilectum, quam novum nostrum Christiana Ecclesia? an major Dei cura & studium, ne damnum accipiat, in illud, quàm hoc? An pretiosior Manna, Christi corpore, aut mellita lacteave flumina illius sanguine, quo nostra Palæstina fœcundè irrigatur? Superest adhuc effugium illis, qui ultima hæreticorum supplicia damnant: leges, inquiunt, Mosaicæ agunt proprie de idololatricis, qui Diis alienis sacrificia offerunt, aut Pseudoprophetis, qui visiones & so-

& somnia jactitant, populumque ad idololatriam invitant. Sed vix est, internam idololatriam excludi. Quam operosè Lutherus in præfatione communi ad omnes Prophetas docet, scripturam sacram, quando de idololatria loquitur, non tam crassam & externam illam quam alienum & proprio studio præter mandatum divinum excogitatum cultum, quamvis vero Deo oblatum, significare? Hoc in pontificiorum ritus tam paratum nobis telum est, ut tota volumina impleat; cur igitur, cum è re nostra minus esse videtur, tam cito deserimus stationem nostram, & ad alia delabimur: malam causam olet versatile illud ingenium, quod unam rem, prout sibi utile duxerit, hinc illinc diverso sensu agit? Non est, quod timeamus, ne in eandem nos censuram nostra facilitas præcipitet: Nos de hæreticis loquimur, quales non sunt illi, qui ad omnes Romanæ Ecclesiæ humanas traditiones fasces non submittunt, sed ad Christianam libertatem provocant: Pontificiis de nobis liceat loqui, quicquid eis in buccam venerit, nos innocentia nostra & conscientiæ puritate defendimur: Vereor enim serio, ne in hac causa prævaricemur, si videamur suppliciorum metu, quæ hæreticis debentur, veritatis studium & meliores partes deseruisse.

§. 18. Jus itaque Principis hæreticos capite plectendi tam rationibus quam auctoritate sacrarum literarum, (quib⁹, si lubitum esset evagari, exempla Regum probissimorum, Heliæ, Josiæ, Jehu, Asæ, divinis oraculis ea occasione commendata: nec non Christianorum Imperatorum

torum & testimonia Patrum possemus attexere) præclare nititur. Sed nos hactenus tantum de illis egimus, qui non modo privatim sibi male sentiunt, sed alios quoque in militiam improbitatis qua voce qua scriptis nullo legum metu & reverentia alliciunt. Quid habendum vero, si abstineant docendi munere, & sibi solis insaniant? de jure adhuc quærimus, non damus consilium. Ego primo differre extraneos à civibus arbitror. Illi, qui pœnalibus edictis prohibentur in nostram Rempublicam pedem inferre, si spreto periculo intraverint & deprehensi sint, propriam pertinaciam merito luunt: cur non abstinent meo, cur non in suo manent? Exploratori in hostium castris agnito parata est furca. Judæis plurimæ Respublicæ capite constant: & Jesuitas quondam Gallia læsæ majestatis reos censuit, qui in regno illo capti sunt: hæc ad pericula vitanda: alibi commodi tantum alicujus causa negotiari peregrinis in Civitate vetitum, sicut ingens malum habebit, quicunque salis commercium in Gallia præter unum Regem exercuerit: quare nulla idonea ratio, cur solis hæreticis terrarum orbis inviolabile asylum esse debeat, cum sæpe honestis viris in quibusdam locis ex civili ratione aditus occlusus sit; sed periculum etiam ab hæreticis, utcunque initio quietis, ne aliquando indulgentia tua animum majorem sumant, & accessione aliorum vires, qui metus satis idoneus est ad summovendum è mea civitate advenam, velut pestifera lue correptas merces. De civibus autem & indigenis quid juris est? Ego facilis essem, imò pronus, in mitiores partes, nisi me

paulis-

paulisper legum auctoritas retraheret : nempe Manichæi olim à Romanis Imperatoribus capite plexi sunt: & Carolina constitutio eodem supplicio Anabaptistas dignatur : qui seditiosos solos juribus illis notatos perhibent, sine dubio decipiuntur: lex enim nulla differentia sectam religionis notat, non factiones: (*a*) *Ubicunq; Manichæi inveniuntur, capite damnandi sunt* : inventi autem aliquando sunt Manichæi non seditiosi, consimili cum illis pœna afficiendi, nam quicunque in loco Romano degere deprehensus est, *et caput amputator.* Male hæc (*b*) Wesenbecius de deportatione intelligit, quod ipsa etiam ultimum & capitale suppliclum dicatur in *l. Sancimus, C. de Execut. & Exact.* nam cui caput amputandum est, quomodo is deportandus dici potest? lex *sancimus* à Wesenbecio citata non capitale supplicium deportationem vocat, sed *supplicium perpetui exilii*, quæ immensum inter se distant. Expresse JCtus (*c*) alibi, *ultimum supplicium solam mortem interpretamur*, quare non deportationem aut exilium, nec prosunt multum Wesenbecio, quæ de Manichæis de civitatibus pellendis cum eisdem ultimo supplicio afficiendis conjunguntur, cum utraque pœna arbitrio judicis relinquatur, quam cuique ex personarum temporis & loci ratione aptiorem judicaverit. Apertior est Carolina cōstitutio, quæ ipsa inter Anabaptistas seditiosos & coryphæos, qui scandalosam doctrinam docendo promovent, & simplices illius sectæ socios notabile discri-

(*a*) L. 11. C. de Hæret. & Manich. (*b*) Parat. ad Codic. tit. 5. (*c*) l. 21. ff. de Pœn.

discrimen facit, utrisque quidem capitis pœnam irrogando, si perseveraverint in scelere, seu viri sint, seu fœminæ: Deceptoribus verò & antesignanis ut & relapsis, nulla gratiæ spe: Deceptis proposita venia si resipuerint. Quamobrem forte aliquis haud absre distinguendum esse dixerit inter atroces hæreses & leviores. Illæ, quæ *ad imam usq; scelerum nequitiam perveniunt*, & per quas *ipsis etiam elementis fit injuria*, sicut de Manichæis Imperatores Theodosius & Valentinianus (*a*) locuti sunt, pœna capitali forte finiri possunt, imprimis, si, quod fere semper usu venit, lacessita etiam & procaciter tractata Magistratus legitimi potestas in aliquam superstitionis pessimæ regulam trahatur: quod hodieque Anabaptistæ faciunt, qui tantum non de omni jurisdictione civili dubitare videntur, certè illam ex malignè detortis sacri Codicis oraculis immensum castrant & quasi in ordinem redigunt. Hæ, quæ innoxiis Reipublicæ erroribus, nec tam immanibus blasphemiis in Deum injuriosis constant, mitioribus fomentis opus habent; ne in sævitiam intempestivam medicina abeat: nunquam enim toto Christianæ Ecclesiæ tempore omnis generis hæreticos sine ullo crimine & sectarum delectu carnifici objectos legimus: Et quamvis Princeps jus habeat quævis delicta puniendi morte, illud ipsum tamen non ejus libidini aut affectib⁹ ancillatur, sed necessitatibus Reipublicæ & communi bono servit, extra quem respectum jus actu primo competens in exercitium actuale deduci nequit. Omni tempore dominium

(*a*) L. 5. C. de Hæret. & Manich.

minium eminens in ſubditorum bona imperanti adeſt: nunquam jus belli gerendi non majeſtate includitur: Legum ferendarum poteſtas ſemper eſt ejus, cujus ſummum imperium : Legatos mittendi facultas ubique Civitatis Rectorem comitatur: Et tamen Principi non ſemper licet pro lubitu & ad proprium ludibrium ſubditos bonis ſuis & dominio privato ſpoliare: non ex qualibet occaſione bellum gerere: non ſingulis diebus novas leges Reipublicæ obtrudere: non aſſidua legatorum miſſione extraneis oneri eſſe & moleſtiæ, ſed cùm publicum bonum & utilitas totius imperii id ſibi poſtulat: Scilicet cum adverſus hoſtilem vim civitas munienda, privatis agri & ædificia auferantur: cum annona comburenda, ne hoſti ad victum cedat, miſeros agricolas totius anni ſpes ſua fallit: cum juſtæ ſunt & graves ſuſcipiendi belli cauſæ, tunc arma idoneè induuntur: cùm jure novo Civitas indiget, legislatoria poteſtate opus: cum fœdera commerciorum belli pacisque facienda, legatos oportet mittere: Ita etiam non leviſſimis quibusvis de cauſis ſecures & virgæ expediantur, verùm tum demum, quando minora illa peccata ingenti præjudicio Reipublicæ ſunt, morali æſtimatione, aliquando in ejus nervum eruptura. Hinc in mites hæreſes & ſimplices & quietas civiles aliæ pœnæ ſuffecerint, quibus innocens malitia refrenetur, & emendetur, ut ſuperſint ſuppliciis, qui pœnitere poſſint. Levem aliquam coactionem minantem tamen magis quam verberantem & trahentem ego non vere-

bor

bor admittere: (a) Tertulliano vetustissimo Patrum & sapientissimo ita visum: *ad officium hæreticos compelli, non illici dignum est: duritia vincenda est, non suadenda hæresis*: & post eum (b) Augustino etiam longe omnium eruditissimo Theosopho. *Melius quidem esse, quis dubitaverit, ad Deum colendum homines doctrina duci, quam timore pœna vel dolore compelli: sed non quia isti meliores sunt, ideo illi, qui tales non sunt, negligendi sunt. Multis enim profuit prius timore vel dolore cogi, ut possint postea doceri, aut quodjam verbis didicerunt, opere sectari.*

§. 19. Proximum est videre illos, qui in adversa acie stant; quantum contra nostram sententiam valeant. Multiplici quidem apparatu instructi sunt, sed si recte inspiciatur nobis innoxio, illis inutili. (c) Vaticinia ex vetere testamento desumpta de conversione gladiorum in vomeres, & lancearum in falces, de pace perpetua & universali: de cohabitatione lupi cum agno, pardi cum hædo, de societate vituli leonis & ovis, quos puer confidenter ducturus sit, si utiq; etiam modum propagandi Ecclesiam includunt, in quo non difficiles sumus, de modo defensionis tamen Ecclesiæ à summis potestatibus ut nutriciis suis & tutoribus fideliter præstandæ nihil definiunt; nam suppliciis hæreticorum non tam propagatur Ecclesia, quam defenditur, & munitur, ne feroces apri vineam Domini penitus subruant. Adhæc videntur vaticinia illa tem-

(a) Advers. Gnost. c. 2. (b) Epist. 50. ad Bonif. (c) Esai. 2. 4. & 11. 7. & 65. 25. Zach. 9. 10.

tempora potissimum ista respicere, quibus Ecclesia adhuc seculari brachio & tutela caruit, & describere tantùm miraculosam Evangelii virtutem, quod penetrantissima efficacia barbaras etiam & ferocissimas gentes Christo conciliaturum sit, sine sanguine, sine vi & coactione, quibus mediis plerumque paganorum superstitiones & nostra ætate deliria Mahumetana defenduntur: Scilicet convincet sua luce hominum incredulorum mentes, & ab animis impetrabit genuinum assensum: non violenter raptabit potentiorum corpora ad obsequium; ac ad id officii utetur ministris ovibus, hœdis, vitulis, pueris, hominibus scilicet mundo contemptis vilissimæque sortis, piscatoribus, publicanis, textoribus, non Imperatorum & Regum armis opibusve, sociis magis & arroganti beneficiorum exprobratione timendis, quam instrumentalibus, ut divini favoris auxiliique præsentiam in Christianæ doctrinæ propagatione, quæ furente & obnitente universo mundo propositū tenuit, ex divinorum præconum ad omnes injurias nudatorum imbelli ac misera conditione facilius agnoscamus. Sed quid hoc ad Christianos Principes & Magistratus, quibus propter summum imperium etiam in sacris rebus multa facere licet, quæ nec sibi Christus licuisse voluit, nec licuit Apostolis?

§. 20. Omissis igitur vaticiniis, quæ præterea fere semper suis involucris occulti aliquid & dignum Delio natatore tegunt, ad propiora novi fœderis testimonia veniamus, ubi primo man-

 sueta

sueta (*a*) Patrisfamilias indulgentia vetantis zizania inter triticum enata evelli, adversus sistitur: servis enim ad eradicationem & iram properantibus, *sinite*, inquit, *crescere zizania usque ad tempus messis.* Sed vix vitabitur absurdus sensus, ex mandato tam crudè & ad literam intellecto, primò tolli omnia capitalia supplicia: zizania enim ibi non solas hæreses significant, verùm, ut in sequentibus declaratur, πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν: hoc est, υἱοὺς τοῦ πονηροῦ. Messores enim sola colligunt zizania: Angeli verò sunt Messores illi, qui segregant scandala & iniquitates: adeoque zizaniorum nomen se non potest tantum ad hæreses referre: nec probo explicationem, quasi de officio Angelorum per excursionem hic sermo sit, omisso eo, quid per zizania in agro domini intelligatur: quia quale est officium messorum: tale & Angelorum: nam Angeli sunt messores; at officium messorum est zizania colligere: ergo & angelorum idem munus: porro angeli colligunt omnia scandala & iniquitatem facientes, filios illos nequam sive Diaboli: ergò & messores: sed messores colligunt zizania, adeoque zizania hic notant omnia scandala & iniquitates. Hæc adeo catenatim inter se cohærent, ut nisi omnem contextum velis dissolvere, non possint ab invicem secerni. Adhæc ager, cui semen injicitur, mundus est: Bonum verò semen υἱοὶ τῆς βασιλείας: id est Ecclesia Dei: quicquid itaque Diabolus in mundo serit, quod inter bonum semen enascitur, id est zizania: sed non solæ hæreses auctorem habent Diabolum, verùm

(*a*) Matth. 13.

verum & omnia alia peccata, quæ proinde oportet nomine zizaniorum intelligi. Objiciunt quidem oppositum seminis per zizania intelligendum: illud autem semper hæreses esse: sed non amplius hic est locus conjecturis, ubi satis clare explicatur, quæ zizania Messores Angeli debeant colligere: nimirum omnia scandala & facientes mala seu iniqua: præterea non ubique, quod inter semen bonum spirituale enascitur, hæreses esse, alia Christi parabola nos abunde docet, quæ curas humanas & plus æquo mancipatum divitiis animum cum bono semine unà crescere, & illud suffocare dicit. Quamobrem omnes in genere facinorosos per zizania parabolâ sibi velle omnino probabilius est: quo dato sequeretur nullum etiam in manifesto & maximo crimine deprehensum posse capite plecti, quo nihil & à sacra scriptura & omni Christiana politia alienius est. Deinde posito tamen ex abundanti solas hæreses esse zizania, quæ paterfamilias extirpari prohibet, id interdictum de omnibus in genere pœnis, quibus hæretici coercentur, non solum de summo supplicio debet exponi; nam servi jubentur ut crescere sinant, nec quocunque modo noceant zizaniis: quare quæcunque pœna fœcunditati hæresium obest, illa improbatur Patrifamilias: Verum quàm impia hæc sententia, quam injuriosa in officium Magistratus, cui à Deo gladius est datus ad omnis mali punitionem? Oportet igitur profectò alium esse parabolæ sensum: Hic enim meritò rejiciendus est, qui maximo securitatis præmio improbitati patrocinatur, sceleribus planissimam viam ipso

metu dempto sternit, & criminalem Reipublicæ jurisdictionem sufflaminat. Parum abest, quin suffrager Hieronymo, ajenti, Christum non supplicia hæreticorum fabella sua improbasse, sed intempestivum usum, unde plus damni quam emolumenti possit sperari, & quo, ut habet proverbium, spem pretio emimus: suadet id prohibitionis ratio, ne tritico noceatur: itaque si sine periculo ejus evelli possunt zizania, cessat edictum, cùm prohibitiva ratio cesset. Quicquid tamen ejus sit, nolo enim hic aliquid certi determinare, id pro comperto habeo, parabolæ mentem nec solis hæreticis, nec solis eorum capitalibus pœnis commode explicari.

§. 21. Minus negotii Christi increpatio nobis facessit, qua discipulos suos perculit, ignem de cœlo in ultionem provocaturos ad Samaritanorum impietaté plectendam, hospitii jura negantium. (*a*) *Nescitis*, inquit Christus, *cujus spiritus filii sitis.* Recte id quidem; Christus enim regnum suum noluit esse de hoc mundo; sed alia Magistratus Christiani ratio, qui gladium divinitus in id accepit, ut condignis suppliciis facinora expiet: Intutum est in civilibus causis ab actionibus Christi argumentum: Hic enim nec adulteram in ipso crimine deprehensam judicavit: quàm verò ridicule fecerit, qui idem judicium Reipublicæ negaverit? Huc & dimissio gratuita (*b*) Salvatoris pertinet, relinquentis discipulorum arbitrio, manere velint, àn abire. Scilicet Ecclesiam decet illa mansuetudo: Magistra-
stratum

(*a*) Luc. 9. 54. (*b*) Joh. 6. 67.

ſtratum verò & puniendi jus, ſi ex uſu Reipublicæ & ipſius Eccleſiæ id ſit.

§. 22. Quæ porro de Apoſtolorum praxi & primitivæ Eccleſiæ moribus afferuntur, nullo negotio refelli poſſunt: Trecentis primis à Chriſto nato annis nec Catholica Eccleſia defenſores ſuos habuit ac nutricios: nec Respublica Chriſtiani Principis imperium: quid nunc mirum eſt ſi hæretici non puniti? A quo enim fuerint puniendi? non ab Apoſtolis & ipſa Eccleſia, quæ legitima jurisdictione caruit: nec à Romanis Imperatoribus, quibus lucrum & ludus fuit illam maximis inteſtinæ diſcordiæ turbinibus exagitari? Quamprimùm verò in Conſtantino Magno Chriſtiana fides ſupra hoſtes ſuos triumphavit, hæreticis continuò peſſimum ſidus ortum eſt, in quos Imperatoriæ leges graviſſimis ſuppliciis, & ad mortem usque animadvertêre. Sane aliquando illis etiam quoddam velut reſpirandi ſpacium datum; ſed nec illud ſine civili ratione & ex neceſſitate Reipublicæ: non quaſi fracta ſit jurisdictio aut torpeat, ſed quod certo conſilio conniveat. Conſtantinus M. edicto ſuo, quo conſcientiæ libertatem ad tempus concedit, rationem adjicit, non illam, quod non poſſit jure hæreticos perſequi: ſed (*a*) *quia id tranquillitati noſtrorum temporum conducere manifeſtum eſt*: ergo ſi non expedit paci publicæ, ſi nocet & officit, hæreticos pati, (*b*) diverſa ſententia locuti ſunt Imperatores. Adverte verò, quam multa inſubida ſecutura ſint, cùm Apoſto-

(*a*) Euſeb. l. 10. cap. 5.
(*b*) l. 11. l. 12. C. de Hær. & Manich.

rum vita & Ecclesiæ adhuc pressæ temporibus potestatem Christiani Magistratus metimur? quando Apostoli jus Christianis dixerunt, quando homicidia, furta, latrocinia, scortationes, adulteria, aliaque crimina corporalibus pœnis aut mulcta pecuniaria ulti sunt? Paulus satis habuit in Corinthium illum, qui novercam in uxorem duxerat, spiritualia censuræ Ecclesiasticæ arma expedivisse. Petrus Christianos in civilibus causis non sibi sed potestatibus supereminentibus obsequium deferendum docet: nullus eo tempore toto orbe Christianus Princeps, aut Præsul aut Prætor: quicquid imperium, quicquid Magistratum tenuit, profanos gentium Deos sectabatur; sed ridiculus plane fuerit & pepone insulsior, qui captato inde exemplo in jurisdictionem nostrorum imperantium, & merum, quod ajunt, imperium, cupiat infelix præjudicium torquere: Patrum testimonia non jus oppugnant, sed consilii sunt, de quo postea dicemus: certe enim magis aliquando proficimus clementia & obliqua velificatione, quam sanguine & ferro. (a) *Nam* sæpe *quo majora supplicia irrogabis, eo minus proficies, cum ea sit hominibus insita vis ac natura, ut ad aliquid assentiendum sponte duci velit, cogi nolit.*

§. 23. Tandem rationes videamus, quibus assertum suum fulciunt: Primò, *conversioni & saluti errantium via praecluditur*: Hoc argumentum si aliquid valet, quis ob facinus mortem poterit juste pati, imprimis si contumaciter nolit resipiscere? Superest damnato adhuc tempus,

(a) Bodin. de Rep. l. 4. cap. 7.

pus, quo de animæ salute cogitet, quod si negligenter effluere siverit, est quod sibi imputet: morali enim æstimatione non attenditur illud periculum, in quod quis se propria culpa sciens præcipitat: Non deerunt Doctores orthodoxi, qui usque ad ferale pegma orationibus, precibus, consolatione instent, ut animam lucrentur. Scio, quid opponi possit: diversa scilicet esse alia civilia delicta à crimine spirituali hæresi: in illis enim facilius posse culpam agnosci, quam hac, ubi reus id ipsum, ob quod plectitur, summam pietatem putat, & proinde se innocentem. Sit ita: fatear discrimen: quid tamen si hæreticus læsæ majestatis reus ad culeum damnetur, qui etiamsi crimen fateatur, errorem suum nolit deponere? Moriatur, inquis, sceleratissimus parricida, & hic infandi criminis pœnam sustineat, illic inexcusabilis pertinaciæ: subscribo lubens sententiæ, sed vide, quàm parum sis tui memor, qui momento improbasti festinata judicia, quibus errantium conversioni non amplius via patet? instas autem Augustinum diu in Manichæorum sordibus hæsisse, tantum mox lumen Ecclesiæ futurum, cujus oportuisset jacturam facere, si ad nostrum tribunal ventum esset. Absit hoc, absit serio: non statim ad ferrum & rogum clamamus, cum jus defendimus, quo Principem decet moderatè uti & caste, sicut propediem à nobis dicetur: tum providentiæ divinæ etiam hic aliquis locus, quæ illum non patietur inter hostes suos perire, quem honesto transfugio ad salutarem Ecclesiæ suæ Symmachiam vocatura est. Secundo, ajunt, *fidem esse Dei donum*, *quæ hu-*

manis edictis nec imperatur nec cogitur: conscientias non recipere dominatum: simulationem aliquando extorqueri, non ingenuam pietatem: velle Deum populum voluntarium, nec ipsi placere coacta servitia: sed confunduntur hic, quæ probe à se invicem discerni debent: nam eum, qui contra publicas leges aliis errores suos communicat, nihil hæ rationes juvant: non ejus fidem cogimus, non conscientiis dominamur; de damno cavendo solliciti sumus, ne pestiferum virus exerrando viciniam corrumpat: Quod si verò interdum homines propter ipsum hæreseos crimen de capite periclitantur, non aliter id probamus, quam si error in extremas abominationes & illas impietates abeat, quæ à sacris literis conceptò damnantur, & omnem fidei Christianæ veritatem ac substantiam evertunt: quantum enim studium illud & professio tot scelerum à manifestis blasphemiis distat, ultore gladio dignis? Tertio capitalia supplicia illis delictis corporalibus terminant, *quæ humanæ societatis tranquillitatem destruunt.* Frigide medius fidius: an enim quinque aureorum furto, quod laqueo expiatur, orbis terrarum in mutuam lanienam trahitur? quæ unquam Respublica ex eo turbavit, quod perditi homines cum bestiis coierint? quando Romanum imperium civile bellum ex fellatione civium aut reciproco masculorum amore habuit? criminum pœnæ non tantum humanæ societatis quiete definiuntur, sed etiam ipsius sceleris & peccati gravitate, quam vel indice natura vel ex divinis legibus venamur. Adhæc delicta etiam, à quibus aliquando me-

do metus esse potest turbarum, si nimium invaluerint, sanguine eluuntur, licet è vestigio publicæ concordiæ parum noceant: quæ unquam verò in mundo tam mansueta hæresis visa est, quæ non in factiones & tumultus exiit, receptis viribus? Arius sub Constantini M. imperio quietus & torpens: in Synodo Nicæna humilis & supplex: quam ferox verò idem & sanguinarius, cum primum sibi fidere cepit: cum patronos ipsos Imperatores invenit? Jam amplius vide, quam absurdum sit illud, & inconsideratum, quod quarto loco afferunt, *Antichristi notam & morem esse in hæreticos usque ad sanguinem sævire*: quid audio, cornicem cornici oculos eruentem, viperam veneno occidi ab aspide, & scorpionem nocere scorpioni? Aliud est Antichristi ingenium: ut enim vespæ inter se non certant aculeis, ut lupi invicem se non devorant, ut piratarum fida & concors est ad gentium perniciem societas, ita Antichristi regnum hæreticorum velut sacrum asylum & mutua conspiratio in Ecclesiæ Catholicæ exitium: non ex eo noscitur illa Ecclesiæ pestis, quod hæreticos occidat, sed quod orthodoxos: sed occidit, inquis, ut hæreticos: quasi verò Tyrannus bonos & innocentes cives, quos suis consiliis obstare scit, aut propter opes ad prædam petit, non in crimen aliquod vocet, & ab eo ad mortem? hic Tyranni constans est & proprius caracter, quem in justum Principem siquis torqueat, homines veris sceleribus oneratos poscentem ad debita supplicia, eum profecto oportet Morycho Siculo esse stultiorem. Quinto mansuetudinem Ecclesiæ obji-
 ciunt

ciunt, quam nos quoq; magnopere commendamus. Enimverò tam pertinax eſt interdũ malitia, ut verberari velit, non palpari, ſicubi ſit ſananda. Medici aliquando plus quiete proficiunt & conniventia: eſt etiam cum uritur ſecaturve malum, ne ad integras adhuc partes perrepat, nec qui hoc faciunt, crudeliores ſunt illis, aut illi his mitiores: ægrotis etiam amara potio ſalutaris eſt, & vena aperitur, quæ ſanguine atro accenſove ebullit: ita ſemper temporis & morbi habenda ratio. Cùm ſpes eſt verbis & minis innocentibus confectum rem iri, O te beatum, quem tanta gloria expectat: quid Magiſtro virgis opus, diſcipulo ad nutum & imperia ejus parato? Verum ſi corruptus ſimul & corruptor, æger & flagrans animus pervicaciſſimis libidinibus ardeſcit, fortem medicinam induratum malum poſtulat, & durus nodus, quod ajunt, durum cuneum. Nihil impedit Eccleſiam divinam manſuetudinem imitari. Hæc diu patienter malignitates hominum fert, ad peccata dormit, errantibus viam monſtrat, & dilata ultione pœnitendi tempus: ſed quam languida primò eſt & indulgens; tam graviter iraſcitur & lethaliter ferit, quos fruſtra expectavit ad officium redituros: ita Eccleſia cum hæreticis agit monitis, rationibus, indulgentia, minis: his in irritum cadentibus, utitur porro jure ſuo, extrema arma expedit: Adde quod alia manſuetudo & *μακροθυμία* Eccleſiam deceat, alia judicem, qui de criminibus cognoſcit, in Eccleſiæ injuriam & damnum deſinentibus: Ut privato vindicta non convenit, cum Magiſtratus copia datur, ita nec

Eccle-

Ecclesiæ in hæreticos ultio, quam à tutore suo & nutritio, à Deo in id constituto, consequitur: Denique incommodis terrent & periculis, quasi aliqua res tam sancta sit & proba, qua non pessime abuti liceat, aut quasi abusus usum tollat, vel injuria jus. * *Sub prætextu in hæreticam pravitatem sæpe innocentes è medio tolluntur corrupta judiciorum sanctimonia:* Opinor, sed nemo de homicidio, furto, latrociniis, innocens accusatus est? nulla unquam honesta matrona à sagis & veneficis perfide delata? nunquam sub equulei doloribus victa veritas, ut sibi ipsi deesset, & in gratiam judicis mentiretur? in læsæ majestatis crimine quoties bonis viris judicium illud exitio fuit? quoties alieno furto insontem victimam temeraria indicia substituerunt? ergò omnia publica judicia tollenda, & ipsa vindicatrix justitia denuo è terra proscribenda est, quod sanctissimæ Deæ pudicitiam hominum improbitas sollicitet? *pereunt, qui successu temporis ad veritatis agnitionem perduci poterant:* non isti profecto, si me audis, sed à quibus vehementer metuitur, ne alios in eosdem casses pertrahant & scelerum societatem: sed qui extrema pervicacia nullam emendationis spem reliquam faciunt: sed qui subinde plus de veneni sui propalatione solliciti sunt, quam veritate quærenda. *Multi ex hæreticorum pertinacia ad hæresin inflammantur:* ad latrocinia etiam aliqui, ad veneficia, constantia latronum & sagarum, quos mox eadem supplicia manent. *Bella, seditiones & cædes excitantur*, imò etiam cum tributa cogimus, factiones excidimus, aut eos jure per-

sequi-

ſequimur, qui majeſtatis rei & in gratia apud populum ſunt. Nulla unquam lætior Diis hoſtia cæſa eſt, quam Guiſius in Gallia, nunquam juſtiorcædes perpetratâ, aut in meliore cauſa pugiones percuſſorum humano ſanguine rubuerunt: tota tamen Gallia manibus tam fœdis & impuris mutua laniena & parum abfuit, extremo regni excidio parentavit, *nec omnes Magiſtratus certamina Eccleſiæ intelligunt, nec ſatis diligenter ea expendunt.* Quid deinde? Judices etiam non omnes jus ſciunt, quantum noſſe debent; quorum ſententia nihilominùs in rem judicatam abit. *Armamus contra nos Antichriſtum, cujus proprium eſt bello & armis igne & gladio ſævire adverſus eos, qui ab ipſo ſeceſſionem fecerunt:* nulla id noſtra culpa fit, nam qui jure ſuo utitur, nemini injuriam facit: etiam Pontificem & Hiſpanum male olim habuit, quod maximum & infandum à Pontificiis adverſus Jacobum Angliæ Regem meditatum parricidium exitu caruerit & expectatione; complices tamen adeò immanis ſceleris in furcam acti, & Garnetus, quod mirum, parricidio martyrum coronam meruit. *Sævitur in eos, de quibus nondum conſtat, an verè & proprie loquendo ſint hæretici.* Puniuntur & illi ſæpius præcipitato judicio, qui nondum idoneis probationibus de crimine civili ſatis convicti ſunt, nec ſtatim irato plebis ſcito legitima jurisdicundi poteſtas ex abuſu illo in Republica abrogatur; Omnes res natura bonas produxit & homini ſalutares: vitio mortalitatis, non uſu ſuo exitium fiunt: ipſi ingenio noſtro debemus, quicquid noxam nocet, & illud ipſum ingenium

quam

quam divina res & omnibus Crœsi divitiis pretiosior, si ut oportet impenditur, tam pessima & exitialis alieno manubrio. Aliter venenum miscuit Æsculapius, aliter Medea: Ferrum in subsidium nostrum natum est, & contra feras arma, quod mox nescio quis malus genius in nos vertit & ad humanam pestem. Divitiis, quibus incommoda vitæ solari convenit, sicarii sæpe emuntur, aut proditores: & vero ipsa justitia sobrie ac pie dispensata quid humano generi utilius? quid propius ad socialem rationem. Hæc Dea civilis vitæ præses & Domina: hæc innocentiæ solatium: hæc præmium bonis: hæc sceleri & injuriæ ingens terror ac fuga: quam speciosum sæpe libidinibus & iniquitati operculum? quanta avaritiæ, crudelitatis & violentiæ larva? quis unquam, qui civium libertatem & jura opprimit, non colorem aliquem ambitioni suæ invenit? quando lusciniolæ sua cantio defuit, ut avaritiæ adoleret subditorum expilatione: quando muneribus, affectibus, ira, amicitia corruptus judex injuriam non jus dixit? adeò nihil est ab improbitate tutum: ejiciamus ex orbe res omnes, quibus abuti possumus, non cibus nobis in alimentum relinquetur, non ipsa nostra corporis membra: in triste exilium ibunt virtutes & ipsa pietas, quarum nomine nobis frequenter illuditur: tanta necessitudine malum bono cohæret, ut si hoc carere possimus, illi tota terra exulandum sit.

§. 24. Sic censemus de jure eorum, qui summum imperium habent, & criminali jurisdictione, hæreticorum sanguine atratâ. Enimverò

non

non semper, quod licet, expedit. Plus damni aliquando subita coërcitio in Rempublicam attulit quam commodi, & ipsâ immaturâ medicinâ exasperatus est morbus. Cunctandum hic Principi,& omnia priùs expedienda, quam virgæ & secures in colla ac tergora sontium; regia, imò imperatoria sententia est, *festina lente*, cum toto vitæ curriculo necessaria, tum præcipuè quando de alieno capite agitur: nihil iræ dandum, nihil affectibus: tempori potius multa, quod ista mitigat: Mulierum fervidis imperiis ne auscultes: sapientius (*a*) Poëta: *nulla unquam de morte hominis cunctatio longa est.* Sit itaq;tibi *vilissimi etiam sanguinis parsimonia*: (*b*) *prope est ut libenter damnet, qui cito*, * quanto opportunior clementia non solum tuæ gloriæ, sed etiam eorum saluti, quibus medemur: quod medicis visum in natura restituenda, cur non vitiis Reipublicæ curandis adhibeas? Oraculum profecto est, tu adora, (*c*) *melius sanare vitiosas partes, quam exsecare*: O salutare decretum, & bis civica corona dignum! O clementiæ aram, supplicibus exorabilem! O miraculum supra Herculis labores æternitate donandum! O suave & commodum justitiæ refrigerium, quod Titanicum ejus vultum ad humanitatem componit & meliorem spem! O nomen Principibus nunquam obliviscendum! Sed ei non nisi opportunè locus dandus, est enim tempus, *cum* (*d*) *adhibenda est Reipublicæ causa severitas, sine qua administrari civitas nulla potest*: iidem Medici

(*a*) Juv. Sat. 6. (*b*) Senec. de Clem. l. 1. (*c*) Cic. 2. Ad. Attic. Epist. 1. (*d*) Cicer. de Off. l. 2.

Medici sciunt, (*a*) *digitum pracidi oportere, si ob eam rem gangrana non sit ad brachium ventura.* Malitia hominum & ipsa impunitatis spe excitata peccandi illecebra crebro nos cogit armatam faciem sumere: vulgi hæc natura (*b*) * ὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φυβῷ ὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ, αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρείας. Itaque aliquid clementiæ dandum & miserationi: interdum etiam necessitati: aliquid auctoritati & justitiæ: utrumque ita temperatè, ne ex una parte marcida segnitie patiaris hebescere aciem tuæ auctoritatis: & ne ex altera immiti & sylvestri rigore plus timoris & odii facias, quàm emendationis. Ut rem totam penitus intelligas, * discriminatim hæc habe, primò personas, quæ in religione peccant: deinde tempora: Homines qui de Deo & receptis sacris male sentiunt, rursus duplici ordine collocandi, quibus singulis accommodanda tempora sunt: Alios enim videas, qui tantum sibi privatim errant: Alios, qui publicè etiam, propalata contra publicas leges prava religione, cui adhibita vi & datis turbis sectatores quærunt. De primis quid faciendum? Ego ferendos suadeo, non tollendos, præcipue si magna & infinita peccantium multitudo. Quid arma, supplicia & mortes ingeminas? non ista in emendationem nocentium sufficiunt, non aliorum exemplum, quos fines in pœnis maximè oportet intueri. Si eum meliorem facere cupis, quem punis, cur occidis, cur simiarum amore suffocas, non foves? cur non relinquis pœnitentiæ spatium? cur non ea adhi-

bes

(*a*) Varr. in Fragm. (*b*) Aristot. l. 10. Eth. cap. ult.

bes fomenta, quæ ferre potest ægrotium intemperies? præcipue in religionis negotio, * *ubi fides suadenda est, non imperanda*, ubi animus docendus, qui nec ferro læditur, nec vinculis constringitur: ratione, innocentia vitæ, sanctitate disciplinæ, ante omnia divina manu vinciendus est; ferreis catenis ægrius illum traxeris, quam Hercules infernalem custodem. Obnititur vi & imperiis, quoque severius cum eo agis, hoc minus tibi fidit, nec sibi videtur in præsidium duci, sed rapi ad insidias, qui ad lanienam petitur, vix enim sine suspicione bonum est, quod invito crudeliter obtruditur. Melior ergò & tutior docendi via, quæ animæ vitiis sola medetur: qua humanitate erga peregrinos & devios utimur, illam eos etiam patiamur experiri, qui in religione aberrant: nam hîc quod jus illud humanitatis valeat, (*a*) *errantem per agros ignorantia via melius est ad rectum iter admovere, quam expellere.* Imò eadem firmior quoque, quæ convincit mentem, non terret: quæ flectit non frangit: ut fera robore inclusa animo semper foras est, ita pietas, quam metus suppliciorum tenet, frendet, reluctatur, evolat, cum iste cessat, qui malus est diuturnitatis Magister: id demum constans est, quod sponte volumus, & (*b*) *multo firmior fides, quam reponit pœnitentia*: Quod Polybius in actionibus hostium observandis præcipit, ne illis temere credamus, qui tempori potius & necessitati præsenti cedunt, quam animis concidunt: id in Ecclesiæ hostibus longe verius: simu-

(*a*) Senec. l. 1. de Ira. (*b*) Lactant. l. 5. c. 13.

ſimulabunt ſe amicos, ut mox ex occaſione ad vomitum redeant, & ex ipſa ſecuritatis arce gravius lædant: fac tamen ſemper quieſcere: quantum lucratus es? Moriones ſcilicet aliquos in ſacris, & animos, qui vultu, ore, corporis habitu religionem ferunt, partibus ſcilicet ad ſerviendum factis: animo & ſenſibus alieni: ſed Deus eſt, qui mentem inſpicit, qui liberum aſſenſum vult, non coacta ſervitia: ita tum tibi magis quàm Deo homines obſequuntur, *purpura tua cultores aliquot efficies, non Dei.* Bene hic Baudius: *Vis & minæ, non efficiunt Chriſtianos, ſed hypocritas, purpura cultores: non veri Numinis: Nihil eſt tam voluntarium, tam ſua ſpontis, quàm religio, quæ ſi cogitur, non amplius eſt religio, ſed fucus & inane ſimulacrum.* At profecto ut tutius eſt apertos hoſtes habere, & ex adverſo nobis oppoſitos, quam occultos, & in viſceribus noſtris latentes: ut minore periculo lupum arcemus, qui aperto campo occurrit, quam ſi aliquo latere è latebris & dumetis ſubito exſiliat: ut ſcorpionis ictu incauti ac improvidi pereunt: ita præſtat in Republica & Eccleſia hæreticos pacificos eſſe, quàm improbos ſimulatores, qui ſolo metu à novandis rebus prohibentur: Quæ nunc emendatio illa, quod præmium ſeveritatis? Malim ego Leonis pellem ſuper Crocoton, quàm lupum ovino vellere contectum: malim profeſſum lupanar, quam inſidioſum, & ipſis latebris pudori juventutis conſulens. Deo etiam ita viſum eſt, qui, quod inter calidum & frigidum eſt medium, ſevere improbat & deteſtatur. Sed exemplis forte opus & terrore, ut

qui intacti adhuc sunt ab ista sanie, alieno damno sibi sapere discant? * Vide autem ne in malum vertat consilium, & quos aliis ad cavendum exemplum statuis, illud ipsum in laudem sint & sequelam: Humanæ naturæ vitio fit, ut sæpe committantur, quæ sæpe vindicantur: id cum alias experimento constat, tum in suppliciis hæreticorum frequentissimum est: Dum incredibili animi præsentia ad mortem eunt, dum ignem, tormenta, cruciatus ludibrio habent & inter medias flammas velut de hostibus suis triumphant, in admirationem primo *illud* intrepidæ mentis robur venit, mox venerationem & assensum. Tenuiores sunt Vulcaniis retibus constantiæ & pervicaciæ limites, quos vulgus nec videt satis nec capit: præsentia fere sequitur, & oculis magis quam rationi auscultat: certe enim perquam speciosum est, pro Deo & veritate cadere, qui summa alacritate ad mortem vadunt, quum honestè vitare licet, si error est aut scelus, quod damnatur: nunc verò cùm quasi quadam dulcedine aut nectare ebrii cuncta contemnant, quam facile æstimari possunt propterea mori non timere, quod timeant etiam post mortem mori: Et profectò negari non potest, hæc altum descendere in hominum animos, & sub dirissima Paganorum carnificina primam Ecclesiam eadem patientiæ disciplina immensùm crevisse; vix itaque consultum est, ut quod Christianæ religioni olim hostium cœcitate adjumento fuit, idem nunc pejore errore nos in illius injuriam pro hæresium incremento imitemur: Quid enim expedit hæreticum comburi, si ex improbis cineribus

neribus plures alii velut recisæ arbores repullulent, & in illa hydra sectum caput centum alia substituat? quod illud exemplum, si laudant & sequuntur: quam sapienter hic mihi (*a*) Gallus canit? *Experientia satis edocti sumus ferrum flammas, exilia, proscriptiones, irritasse protius quam sanasse morbum menti inhærentem, ad quem proinde curandum non iis, quæ in corpus tantum penetrant, sed doctrina & sedula institutione, quæ in animum leviter instillata descendit, opus esse.* *Alia omnia pro arbitrio civilis Magistratus atque adeo Principis sanciuntur; sola religio non imperatur, sed ex præcepta veritatis opinione accedente divini Numinis gratia bene præparatis mentibus infunditur: ad eam cruciatus nihil valent, quin obfirmant potius animum quam frangunt aut persuadent.* Prædixit hoc multis ante eum seculis Tertullianus, heu, quantus nostri temporis Vates! *exquisitior quæque crudelitas illecebra est magis secta.* Adeoque Magnus Lipsius, cujus mite hic & pacatum ingenium, si utique ad mortem, quam aversatur, & eligit *suffundere malis hominibus sanguinem quam effundere*, veniendum sit mali pertinacia aut periculo, arcanam consulit & occultam: quod hoc flagitium occuli & tegi expediat, non ut reliqua scelera cum castigantur, ostendi. Præter fines pœnarum alia etiam non pauca sunt, quæ Principem à summo jure ad miserationem ducunt & clementiam. Primò hæresium perpetua catena, & facilis in errores lapsus: quod apud Thucydidem Atheniensis

(*a*) Thuan. in præf. Histor.

Civis ait, * *πεφύκασι τὲ ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνειν, καὶ οὐκ ἔστι νόμος, ὅστις ἀπείρξει τούτου;* id in fide & sacris unicè verum: quicquid sævies, cædes, occides, non purgabis penitus hoc stabulum à sordibus & fimo. Deus ipse hæreses fore prædixit: Vovere poteris ut pravi illi & sectarii desinant plane, efficere illud saltem, ne vincant. Necessaria igitur aliquando dissimulatio, imprimis cum errantium magna copia, & velut Lerii mali. Hos omnes tolles, de calvo ad calvum, quod dicitur: profecto id parum ex usu tuo: nam tanta multitudo acie vincenda est, ut rei agi possint: sed irritantur arma armis,& quid deterius civili bello, ob religionem suscepto? Minus ex fama & existimatione: Quid exteri de te cogitent, quid sapientes, perpetuis suppliciis efferato? nisi illud ex (*a*) Seneca. *Principi non minus turpia multa supplicia quam medico funera.* Deinde arduum veritatis & difficile scrutinium in hac parte veniam aliquam aut certe moderationem meretur: (*b*) Augustinus: *illi in vos sæviant, qui nesciunt cum quo labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores: Illi in vos sæviant, qui nesciunt, quam rarum & arduum sit, carnalia phantasmata pia mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanetur oculus hominis interioris, ut possit intueri solem suum: illi in vos sæviant, qui nesciunt, quantis gemitibus & suspiriis id fiat, ut ex quantulacunque parte possit intelligi Deus: postremò illi in vos sæviant, qui nullo*

(*a*) 1. De Clem. (*b*) Contr. Epist. Fundam. cap. 2.

nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Tertio condonandum aliquid hominum pertinaciæ, quæ animis nomine & auctoramento pietatis insidet. Alia crimina, quæ naturalis honestas aut gentium consensus damnat, agnosci ab iis etiam possunt, quibus placent: Hoc unum scelus est, quod divino auspicio se defendit, & infamiam ac supplicia sibi honori ducit, & lucro. Priusquam non docueris Deo displicere, quod credunt, propterea est & immatura severitas, quam ideò rident & contemnunt, ut fidem ei conservent, qui mandatis suis humana imperia absorbet & vincit: *Haretici sunt*, inquit Salvianus de Arianis, *sed non scientes: denique apud nos sunt haretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo haretica pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt, & hoc nos illis. Nos illos injuriam divina generationi facere certi sumus, quod minorem Patre Filium dicant; Illi nos injuriosos Patri existimant, quod aquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse prasumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis, quod credunt: inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium: impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergò, sed bono animo errant, non odio, sed affectu Dei, honorare se Dominum atque amare credentes: Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei astimant caritatem: & qualiter pro hoc ipso falsa opinionis errore in die judicii puniendi sint, nemo potest scire nisi judex. Interim*

 eis

eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare. Hunc humanæ mentis callum non ferrum secat, non exurit ignis. Hæc improbitatis arx, non ariete oppugnatur aut scalis capitur: cœlesti medicina & illuminatione opus: quæ quod durum est & pervicaciter compactum solvit: illa est lenimen uberi: illa clavis ad arcem inaccessibilem: quicquid viribus & terriculamentis agitur, id omne in irritum cadit: nam ut lutum sol calore indurat: ita suppliciorum & cruciatuum æstus sordes illas & purgamẽta Christianæ Ecclesiæ. * *C' est prendre un mauvais chemin,* inquit Gallus quidam scriptor, *en matiere de religion, que de penser faire tenir prison aux Esprits, s' il ny à, que Dieu, qui en garde la clef. que les prisons soient basties de crainte ou d' esperance, d' honneur ou d' ignominie de promesses ou de menaces, de recompenses ou de supplices, ils eschappent toujours à la servitude, retournent en leur premire liberte on peut forcer le corps: tirer une parole de la bouche: Mais le coeur humaine s' opiniastre contre la defense, & emprise ce, qui luy est permis.* Hinc videmus in Christiana Ecclesia parce semper & modice ad mortem ventum esse, nec id quidem prius, quam vel ipso Bellarmino teste omnes aliæ rationes experiri ceptæ. Nam primo pecuniaria pœna: deinde infamia, tum exilium: postremo omnium loco nex: sed illa ipsa raro, & in paucos hæreticos: interdum etiam terrendi magis causa, quam serio: certè id con-

filii Theodosio Imperatori fuisse, clare (*a*) Sozomenus testatur.* χαλεπὰς τοῖς νόμοις ἐπέγραφε τιμωρίας, ἀλλ' οὐκ ἐπεξῄει· οὐ γὰρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' εἰς δέος καθιστᾶν τοὺς ὑπηκόους ἐσπούδαζεν. ὅπως ὁμόφρονες αὐτῷ γένοιντο περὶ τὸ θεῖον· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἑκόντι μετατιθεμένους ἐπῄνει. Hinc Patres antiqui apud Christianum Magistratum extrema illa & fervida ingenia consiliis suis ac precibus temperant: non jus ipsum puniendi in discrimen vocant. (*b*) Hilarius: *Misereri licet nostræ ætatis laborem, & præsentium temporum stultas opiniones congemiscere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, & ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione seculari laboratur. Nunc proh dolor divinam fidem suffragia terrena commendant; terret exiliis & carceribus Ecclesia, credi sibi cogit, quæ exiliis & carceribus est credita, fugat Sacerdotes, quæ fugatis Sacerdotibus est propagata.* (*c*) Chrysostomus: *Sermonis nobis doctrina commendata est, non Principatus. Ordinem tenemus consulentium; qui consulit, non cogit: in hoc culpabilis, si non quæ decent & oportet pastor dixerit: est enim fides ex auditu, non à violenta coactione.* Imò (*d*) Augustinus, *Corrigi eos cupimus, non necari, nec disciplinam circa illos negligi volumus*, NEC SUPPLICIIS, QUIBUS DIGNI SUNT, EXERCERI. *Sic igitur eorum peccata compesce, ut sint, quos peccasse pœniteat. Quæsumus igitur, ut cum Ecclesiæ causas audias, quamlibet nefariis injuriis appetitam vel afflictam esse cognoveris, potestatem*

(*a*) Histor. Eccles. l. 7. c. 12. (*b*) in lib. ad Auxent. p. 294.
(*c*) Hom. 12. ad Ephes. (*d*) Ad Donat. ProConsul. de Donatist.

occidendi te habere obliviscaris, & petitionem nostram non obliviscaris. Non tibi vile sit, neque contemptibile, quod vos rogamus, ne occidantur, pro quibus Dominum rogamus, ut corrigantur. Et idem (*a*) alibi. *Pœna sane illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum rogo te, ut præter supplicium mortis sit & propter conscientiam nostram, & propter Catholicam mansuetudinem commendandam.* Ac proinde eo nomine (*b*) Athanasio Ariani malè audiunt, quòd *invitos ad mutationem sententiæ coegerunt, quod hominum minime est sua causa confidentium: non enim gladiis aut jaculis aut militari manu veritas prædicatur, sed suadendo & consulendo: quæ autem ibi suadendi libertas aut consulendi ratio, ubi qui contradicit, pro mercede aut mortem reportat aut exilium? Nova autem ista & execrabilis hæresis, cum rationibus obruitur, cum ipsa veritate pudefacta concidit, quos non potuit verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusq; ad se pertrahere nititur; atq; ita se ipsam, quam non sit pia, & cultrix Dei, manifestat.* In Gallia Idacius & Ithacius Episcopi damnati sunt Ecclesiæ judicio, non alia causa, quam quod in aliquos Priscillianistas gladio animadverti curaverint: ut ex Sulpitio Severo (*c*) Thuanus porro explicat.

§. 25. Sed duo sunt arma, quibus feliciter in hæresin pugnare licet, ex usu Reipublicæ & tua gloria: nec incerta victoria aut infida, sed plena. Sedula institutio & tempus. Cum animus patitur, remediis idoneis opus, quæ non tam cor-

(*a*) Epist. ad Marcell. 158. (*b*) Epistola ad Solitarios.
(*c*) in Præfat. Histor. Oper.

corpori subveniunt, quàm in ipsum descendunt pectus, & vel invitis sanitatem conferunt. * Docendi meliora sunt, & revocandi à vetustis erroribus veritatis ingenua luce: Hæc circumfusas mentium nostrarum nebulas dispellit: hæc admittit solem intra præcordia, & judiciis recto vestigio præit, ut tandem assentiantur: Hæc errantium pœna sit ex Platonis præcepto, DOCERI. Sanguinem, sanguinem, clamas: Ah quàm imprudenter sæpe. (a) *Non enim est prudentis errantes odisse, alioquin ipse sibi odio erit*: quod Cæsar militibus in Pharsalica pugna dixit, ut vultum ferirent: id ego tibi, ut animum: non cervicem. * Τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα οὐ κακῶς πάσχειν, inquit (b) Chrysostomus, οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν, ὅπερ ἀγνοεῖ. & (c) Marcus Antoninus. * Εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε: εἰ δὲ μὴ: μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένεια σοὶ δέδοται: καὶ οἱ Θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν. (d) Pelletierius. *Certe la conscience ne veut estre regentée la dague a la garge, ne dependant d' une commendement rude & violant: ains elle s' apprivoise, elle s' instruit & rend capable de son salut par la doulceur, par la persuasion, & par les preuves amiables de la vray doctrine.* Institutionis autem lacinia & veritatis velut litteræ, quas hodie vocant, credentiales vitæ innocentia est, & morum sanctitas. Quis enim ei facile credet, qui Deum, quem in ore habet, actionibus negat? qui, quam verbis docet fidem, re negligit, eludit, frangit? * Te primum in exemplum compone, ut alii habeant, quod sequantur: Quod in poli-

 ticis

(a) Senec. de Ira. l. 1. (b) Ephes. 14. 17.
(c) l. 9. (d) de la Personne Sacrée de Rags. p. 22.

ticis rebus sapienter Plato Principi suasit, * εἰ μελλήσεις τὰ τῆς πόλεως πράξειν ὀρθῶς, καὶ καλῶς, ἀρετῆς σοὶ μεταδοτέον τοῖς πολίταις, id ad emendationem hæreticorum confer: voca, admitte ipsos in pietatis communionem, non in possessionem vacuam immitte: nescio enim quid doli aut insidiarum in illa religione suspicabuntur, cujus te & sectatorem sciunt & nisorem. Jam tempus alterum telum, (*a*) *quod omnia revelat.* Sapienter Sophocles.

* πρὸς ταῦτα κρύπτε μηδὲν, ὡς ἅπανθ' ὁρῶν,
καὶ πάντ' ἀκούων πάντ' ἀναπτύσσει χρόνος.

Ut obortas nocte pluvia nebulas oriens summo mane sol non primis statim radiis dissipat, sed ipse potius à circumfusa caligine occultatur & perit, donec in altum provexus radiorum calida virtute picea illa nubium volumina penetrat, & hominibus læte ostendat aurum suum: ita veritatem mentium lucem & Phœbum à fuscis errorum involucris aliquamdiu pressam & absconditam, tempus ut meridies aperiet iterum, & remoto velo in publicum theatrum exponet spectantibus. Vulgare Græcorum proverbium est.

* Ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος.

& aliud huic geminum

* Πάντα ἀνακαλύπτων ὁ χρόνος πρὸς φῶς φέρει.

Aulus Gellius veteris cujusdam Poëtæ meminit, qui veritatem temporis filiam dixerit; quod utcunque aliquando lateat, tempore tamen parturiatur. Thales tempori sapientiam tribuit, addita causa; * ἀνευρίσκειν γὰρ τὰ πάντα, & Pindarus in Olympiacis testimonium probatissimum.

* Αὐ-

(*a*) Tertull. in Apoleg. contr. Ethnicos.

* Ἀμέραι δὲ ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι.

Nec revelatur tantum tempore veritas : sed sanitatem etiam tenax illa & viscosa animorum scabies recipit, quæ cita & dura manu irritatur magis quam siccatur. Menedemus apud Terentium, *dies adimit ægritudinem hominibus*, & Sophocles * χρόνος γὰρ εὐμαρὴς θεός. Ægrotanti menti apud Euripidem hoc solatium est. * χρόνος μαλάζει σὲ, quemadmodum musto tempus dandum ut despumet, ita corruptis mentibus, quo defervescant paulatim, & putridas opinionũ feces ejiciant, veritate & ratione impetum & affectus animi vincente : in melancholico morbo medici omnem curam abstinent, quod ea sit mali pertinacia, ut à medicina ipsa alimentum & iram capiat : idem in hac animi intemperie faciendum, quæ quiete & patientiâ remittit : assiduo tactu efferatur : Itaque potius Tiberii consilium, *omittere adulta & prævalida vitia, quam illud assequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares simus* : At si aliquantisper conniveas, *istos ab atra bile dies plerumq; sanat & quies:* quamvis sub inde lanies, cædas, mactes, induratur superstitio, & auctoritate Dei ab obsequio se excusat : nisi enim prius animum à vulnere curaveris, quam vulneres corpus, semper id tibi respondebunt, quod Achæorum Prætor Romanis. (*a*) *Veremur vos, Romani, & si ita vultis, etiam timemus : sed magis veremur & timemus Deos immortales.* Cæterum hîc duo rursus tempori in subsidium mittenda, ut eo celerius pravum pus & noxiumematurescat :

Præmia

(*a*) Liv. l. 39.

Præmia & contemptus : Præmia, qui se respicere volunt & relictis nugis ad sacra patria redire: His Princeps honores, munera, Magistratus dividet, aliis escam & illecebras tam salutari perfugio demerendi Reipublicæ gratiam, & litandi privatæ ambitioni: Verum si pacta quædã inter Principẽ & Sectarios de Civitatibus, Provinciis, muneribus & officiis publicis inita: ea servare convenit, nec emendationis specie ad perjurium usque descendere. Secundo contemptus ab illis sentiendus, quos pessimo ingenio pudet valedicere sectæ suæ & veritatem amplecti. Ille autem non ex lege aliqua sit, qui pudorem publice adferat, & ignominiosam maculam famæ, sed prudentia & mansuetudine Principis ita temperatus, ut nec iste ipsis, quos acerbe pungit, ad querelas & conjurationem prosit.

§. 26. Jam ad eos venio, qui rixis, jurgiis, factionibus, turbis, deniq; publicis latrociniis religionem miscent: ventosa ingenia & Saturnii homines, quibus nihil in Republica placet, quod bonis: * δυσχεραίνοντες, sicut eos (*a*) Philo pingit, τῇ πατρίῳ πολιτείᾳ, ψόγον καὶ κατηγορίαν ἀεὶ τῶν νόμων μελετῶντες. Hi totius Reipublicæ viribus debellandi sunt & perdendi, si non religionis causa, quamvis & illud, (*b*) *quod in religionem committitur, in omnium fertur injuriam*: saltem ex perduellionis capite: nulla hic clementiæ occasio: de auctoritate tua & regno, non aliorum salute fabula agitur, ubi semper (*c*) *salutaris severitas vincit inanem speciem clementiæ.* Multæ vir-

(*a*) De confus. ling. (*b*) l. 4 C. de Hæret. & Man.
(*c*) Cic. ad Brut. Epist. 2.

virtutes in vitia degenerant, & nisi temporis, personarum criminumque rationem habeas, nimia Regum lenitas apud suos ignaviæ nomine in contemptum abit: Aliud ingenium ambitionis est, aliud deceptæ pietatis: Hæc gratiam iis habet, quorum beneficio suomet sibi arbitrio relinquitur, & plerunque quiescit, nisi injuriis sollicitetur ad furorem, aut fiducia virium ad novas res: Illa, quæ propediem sibi satis fidit, nec unquam suis fortunis contenta est, sed ad novas spes subinde animum acuit, aures arrigit, protendit manus, nec sibi unquam per occasionem deest, ipsa clementia in audaciam imbecillitatis suspicione contemptuque firmatam, accingitur, & auctoritate Principis apud populum variis rumoribus criminata, sensim sibi nidum facit, ubi spes suas parturiat. Itaque adversus hoc monstrum severitate opus & clava Herculis, ut contundas: quicquid exspectas, connives: tibi perit, aliis accremento fit: Alii sævitiam objiciant & crudelitatem, pro te Cotys Rex Thracum respondeat: Cùm enim ipsi nonnemo ejus severitatem exprobraret, & diceret, * *μανία τοῦτ' ἔστι, καὶ οὐ βασιλεία*: commodè retulit: * *ἀλλ' ἡ ἐμὴ μανία τοὺς ἀρχομένους σώφρονας ποιεῖ*: & sanè ita est. Nullum enim supplicii genus illis indignum est, qui Reipublicæ pacem turbant: sed non est consilium hæc latius persequi: satis enim, ut opinor, omnes in eo conveniunt, seditiosos & perduelles, qui tot funera civium faciunt, mereri, ut & ipsi funus sint.

§. 27. Lubet hîc loci divinum Barclaii de tolerandis hæreticis consilium, velut argumenti

cata-

catastrophen adscribere. Hujus enim Viri maximi incomparabilis & ignea sapientia civili & eloquenti humanitate familiaris, non torvo Catonis supercilio horrida, quem non in admirationem primo rapuerit, & mox amorem? Ita verò hæc nostri seculi gemma in persona Ibburanis ad Archombrotum toto animo in hæreticos armatum, (*a*) *Laudo impetum tuum, egregio fervore succensum. Sed sunt tamen qui non sine argumento contraria sentiant, quia rerum successu compertum est, ut quædam animalia aluntur veneno, ita hanc sectam invalescere publicis malis, interq; bella & clades saginari. Alias igitur artes, easq; mitiores quæsivére, quibus maculam Siciliæ eluat: crediderúntq; Regum prudentia absq; ferro & sanguine morbi sævitiem ponere posse. Si quid vero ipse sentiam, quæris, neque cum illis pacem neque bellum simpliciter volo: nam si quietem possunt pati, non hos puto ullis motibus sollicitandos: sin in Regem, Remq; publicam seditiosis consiliis sponte insurgent, ferendos non arbitror, sed vi armisq; premendam vesaniam superbè furentium. Pia tunc arma, tunc omni laude digna in eos severitas. Totis regni viribus enitendum, ne impune auferant abominandi in Reges exempli audaciam: Et eo quidem celerius vindicandum est facinus, quo ipsis ferocius solent grassari in cunctantes, nostramq; patientiam pro imbecillitate contemptim accipere. Neque enim hæc secta ferendo parendove, ut solent meliores disciplinæ, quærit sibi incrementa, sed jurgio, rixa, tumultu, sua* [illegible] *faci-*

(*a*) Argen. l. 2.

facinora assuevit asserere. Ferro igitur & plusquam æmula ferocitate censeo in eos esse agendum, quoties suis injuriis Regem ac patriam lacessent. At si seditionibus, si rebellio abstinebunt, patienturq; mitius se haberi, tum ego cum illis pacem malim. Jam enim in plures serpsit labes, quam ut singuli inter reos scribi possint, & citari à lictore. Ac præterea juventute abundat Sicilia, quam nunc levitas, nunc egestas, nunc ipsa armorum cupido sic versat, ut non jure aut pudore æstimato factiosis det nomina, & in militiam coeat quantumvis superis mortalibusve aversam. Ita multi, dum armis certatur, accedunt spe præda ad istos Hyperephanios, qui eos in pace devoverent: & Reges bello illato plures de novo reos faciunt, quam de veteribus extingunt. Præterea veluti fila per se tenuia ac soluta facile rumpas: at si ea inter se violento implicas nexu, quo fortius premis, eo validius stipantur, coeuntq; deniq; in funem, cui frangendo nunquam suffeceris: Sic isti per se forte negligentiores suarum partium ubi intentatos jugulis vident enses, qui coactam, id est, ut existimant, pudendam pœnitentiam extorqueant, interdum furioso & quem ægre exsolveris nexu conjurant: itaque pace, otio, regni facilitate, (si ipsi importunis tumultibus ad arma Regem non cogent) debellandi sunt, quo tempore nihil ex publicis latrociniis habent, quod incertis & seditiosis auxiliatoribus largiantur, neque incitati adversantium fervore plurimum quoque de suo remittunt. Ex ipsius deinde præcipuis multi ad Regem respiciunt, ex cujus amicitia in

illo

illo ſereno omnia pendent. Is autem ſi non tam odio quam contemptu proſequetur eorum diſciplinam, efficacius omni bello nobilium animos ad pœnitentiam coget: qui ſi malo pudore prohibebuntur ſuam ſectam ejurare, ſaltem liberis ſuis conſulent, magiſtriſq; eos tradent, per quos erudiantur ex veteri more, vivantq; in regia gratioſi. Nam qui cælo, argumentis, veterumq; præceptis unam pertinaciam anteponunt, adhærentq; Uſinulcæ, vincentur, mihi crede, hoc honorum aditu, & ſpe regiorum munerum cautè præcluſâ: præſertim ſi non hæ pœnæ legibus publicè latis in eos conſtituantur, (nam id ipſum ſatis iratis eſſet ad queſtus conjurationemq; & contumacia arma) ſed lento quodam uſu Principiſq; ingenio nequaquam in eos dividentis Reipublicæ munera, quæ conferri aliis poſſunt, neque ferentis, ut extra licentiam, quam leges faciunt, exerrent. Cætera ſit in eos manſuetus, & interdum familiaribus verbis dignus ipſis videatur, cui placeant. Multi enim inter illos non ſuo, ſed ſectæ & inſtitutionis vitio peccant: abſq; hac eſſet, rectâ indole pareſq; majoribus futuri. Hos cum licet, corrigi, me hercule, præſtat, quàm everti, aut ad inſaniora adigi neceſſitate. Iſta vero utcunque lenta remedia paulatim Hyperephaniis nervos exſcindent, & qui ſpecie altioris ſapientiæ coaluerunt, tandem ſegni nec irritatâ vetuſtate, philoſophia quoque excuſſa atque contempta, quæ exoriens tanti ſupercilii fuit, non ægre ſolventur. Hæc Barclajus: Cujus ſummi Vatis veluti Sibyllina folia eventus probavit: Quid enim nunc Hyperephanii

ephanii isti in Sicilia sua amplius auctoritatis habent aut antiqui roboris? Quod bella, & cædes & repetitæ toties lanienæ, fractaque pietatis nomine fides & pacta non præstare regno potuerunt, id in pace factum præmiis, honoribus, pecuniola, imò aliquando etiam levissima spei amplioris aurâ. Nunc secta urbibus & imperiis Provinciarum exuta, amissis Optimatibus & Purpuratis, quos melior Regiæ fulgor in aulam & ad sacra majorum compulit, Regum gratia & arbitrio potius stat, quàm suis viribus.

§. 28. Post hæreticos aliquid de Apostatis dicendum, *qui sanctam fidem prodiderunt*, ut describuntur (*a*) ab Imperatoribus Theodosio, Valentiniano & Arcadio, *& sanctum baptisma hæretica superstitione profanarunt*. In hos, si clerici sint, (*b*) eædem pœnæ constituuntur, quæ in hæreticos: (*c*) sin laici, bonorum confiscatione, & omnimoda intestabilitate tam passivâ quam activa, etiam testimonii dandi inhabilitate, & segregatione ab omnium consortio coercentur: exilii etiam & aliis pœnis digni, (*d*) *nisi pœna visum fuisset esse majoris versari inter homines & hominum carere suffragiis.*

§. 29. Subditos plane extra Ecclesiam constitutos jam supra attigimus: nam violentam eorum compulsionem vix est ut probare possim, quamvis de jure Principis nec hic quidem difficilis sim futurus: Longè verò alia eorum ab hæreticis est ratio: Maximè enim hi in id puniuntur, ne insidiosè Ecclesiæ noceant: isti verò, ut

 eam

(*a*) L. 3. C. de Apost. (*b*) l. 6. C. de Apost.
(*c*) l. 1. & 3. C. Eod. (*d*) d. l. 3.

eam intrent: sed quemadmodum potiore jure in eum animadverto, qui intra tectum meum molestus mihi est & periculose tumultuatur, quam si ad epulas ædes meas ingredi recuset; ita etiam digniores suppliciis sectatores sunt, qui pacem Ecclesiæ turbant, quam qui complexum ejus fugiunt: (a) Concilium Toletanum præcipit, *nemini deinceps ad credendum vim inferre, cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat*: & huc respicit canonicum jus, grave alias hæreticis. (b) *Nova atque inaudita prædicatio est, quæ verberibus fidem exigit.* (c) Item: *qui sincera intentione extraneos à Christiana religione ad fidem cupiunt rectam perducere, blandimentis debent, non asperitatibus studere, ne quorum mentem reddita ratio ad planum poterat revocare, pellat procul adversitas. Nam quicunque aliter agunt, & eos sub hoc velamine à consueta ritus sui voluerint cultura removere, suas illic magis quam Dei causas probentur attendere.* Ac in specie, quantum ad Judæos. (d) *De judæis præcepit S. Synodus, nemini deinceps ad credendum vim inferri, &c. non enim tales inviti salvandi sunt, sed volentes, ut integra sit forma justitiæ.*

§. 30. De externis nunc ultimò quærimus, an sufficiens sit ad arma & bellum causa religio Christiana, quam illi recipere nolunt: Equidem haud ignoro, melioris loci esse hanc quæstionem, ubi de jure belli agitur: jurisdictionem enim nostram exteri non suspiciunt: sed imposuit

(a) Quartum scilicet. c. 56. (b) c. Quid autem. dist. 45. (c) Qui sincera. dist 45. (d) c. de Judæis. Dist. ead.

fuit mihi argumenti contiguitas, ut ordinem deſererem, ne divellatur materia: imò ſi quis rem totam accuratè velit expendere, eſt hoc argumentum plane à publico jure alienum, (niſi forte juſtificis belli cauſis, nec id ipſum citra circuitum, miſceatur,) & ad jus gentium pertinet: adeoque breves hic erimus, quaſi per excurſum aut deflexum compendio curioſi. Jure gentium non quævis religionum diverſitas bellum parit, ſed illa demum, quæ juſtitiæ & fidei vim infert, & neceſſarios Rerumpublicarum nexus iniqua ſuperſtitione prophanat: Cum enim magna illa gentium ſocietas publico jure conſtet, quod maximâ ſui parte à metu Numinis pendet, is utique communis omnium gentium hoſtis cenſendus eſt, qui juſtitiam & jura ſocialia tollit: quoniam verò falſæ etiam religiones ſociali fini ſufficere poſſunt, idcirco non alia, quam in gentium unionem & ſanctimoniam Civitatum injurioſa publicam indignationem experitur. Hinc primò ἀθεότης, & omnis de Deo ac religione ſecuritas gentium arma in ſe provocat: quod ſi enim in quavis Republica multum refert & ad civilem concordiam & faciliorem juris executionem religio rectè & prudenter ordinata, quam, ut ſupra diximus, Plutarchus vocat coagulum omnis ſocietatis &, fundamentum legislationis: & Philo, * αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνώτατον καὶ μέγιστον ἀφ᾽ ἧς, διὰ πηγῆς, ἑνωτικῇ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέχρηνται πρὸς ἀλλήλους: quanto magis in gentium ſocietate, ubi & pauciora jura ſunt, eademque in ſola religione fundata, & longe difficilior executio? Nam illic certe negata religione per-

pereunt omnia ſocialia jura & inviolabilis illa ſanctimonia vinculorum, quibus Reipublicæ invicem connectuntur, quæque ſarta tectaq; conſervaſſe publicæ tranquillitati tantum intereſt. Bene (a) Cicero, *ſublata pietate, fides etiam & ſocietas humani generis & una excellentiſſima virtus juſtitia tollitur*, & (b) alibi. *Juſtitiam adfert, cum cognitum habeas, quod ſit ſummi rectoris & Domini Numen, quod conſilium, quæ voluntas.* Nec ad aliud Homerus reſpexit, qui paſſim hominibus ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις opponit illos, quibus νόος ἐστὶ θεουδής: quaſi quos Numinum metus tenet, eos oporteat juſtitiam ſequi & humanitatem: cæteris fera ſit & improba mens, ad aliorum injurias non prona modo ſed & præceps: (c) Lactantius. *Si ergo pietas eſt cognoſcere Deum, hujus cognitionis hæc ſumma eſt, ut eum colas; ignorat utique juſtitiam, qui religionem Dei non tenet: quomodo enim poteſt eam noſſe, qui, unde oriatur, ignorat*: Ac (d) Philo: * τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον: καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἄνθρωπον θεωρεῖται: quo nomine Juſtinus ex Trogo laudat Judæorum veterum juſtitiam religione permixtam: Hinc illa notitia eſſe Deum adeo omnibus gentibus communis eſt, ut (e) Æliano teſte nemo etiam ex Barbaris ad ἀθεότητα usque delapſus ſit. (f) Seneca quoque eundem populorum omnium conſenſum appellat: *Tanquam Deos eſſe inter alia ſic colligimus, quod omnibus de Deo*

(a) lib. 1. de Nat. Deor. (b) l. 4. de Fin. (c) Inſt. l. 5. (d) in vita Abrah. (e) l. 2. c. 31. (f) Epiſt. 117.

Deo opinio insita est, nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresq́, ut non aliquos Deos credat : adde & quæ Jamblichus habet post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi homini proprium ait, *Deum nosse*, sicut hinnitus est equo: quare nihil omnino habent, quod eos cum ratione sublevet, qui contra commune hoc & universalissimum omnium gentium placitum de Deorum existentia aut ignorantiam suam turpiter fatentur aut pertinaciam inanem: Nam & hominum crassiorum, quam ut fallere alios possent, & sapientiorum, quam ut fallerentur circa eandem opinionem æterna conspiratio, tum quod adversæ sententiæ argumenta non citius audita, quam communibus suffragiis rejecta sunt, nullam admittunt ἀθεότητος excusationem, sed eam recto præjudicio oppido proscribunt: Atque hoc nomine Moxus Lydus Crambi urbis incolas captos omnes aquis mersit, οἷον ἀθέυς, qui nec Deum scirent nec colerent : Nulla hîc Philosophiæ libertas : Commode enim Himerius Sophista, *actione in Epicurum*, quærenti, * δόγματος ὢν ἀπαιτεῖς δίκας; respondet, ὐκ ἀλλ' ἀσεβείας : δογματίζειν μὲν γὰρ ἐξὸν, ἀσεβεῖν δὲ ὐκ ἐπιτέτραπται. Secundò, quicunque divinam providentiam negant, iisdem jurisgentium suppliciis succumbunt: certè enim morali effectu negare, Deum esse, aut negare ab eo humanas actiones curari, idem sunt : Nam si Numen illud nullam hujus universi & singularum rerum curam gerit, quid pietas est inter homines, quid justitia, quid fides ? quæ illa gentium stultitia placare Deum, ad vota nostra incurium & immobilem ? quis fu-

ror justitiam colere, fidem servare, cum jus, injuria, perfidia, fides æquali apud Deum pretio sint? Verum quam impia hæc doctrina in Deum? quam communi gentium justitiæ hostilis, & merito collatis viribus profliganda? Igitur qui in Republica & inter gentes vivere volunt, imò saltem qui humanitatem participare, eos necesse est credere ista duo, & esse Deum & humanis rebus affici. Nam hæc summa sunt cujuscunque religionis principia, sine quibus nec religio ulla est nec esse potest: Intendit eam in rem digitum (*a*) Scriptor epistolæ ad Hebræos, cum ait, * τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ πιςεῦσαι δεῖ ὅτι ἐςὶ καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: à quo non longe (*b*) Cicero abit. *Sunt Philosophi & fuerunt, qui nullam habere censerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ sanctitas, quæ religio: Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita Numini sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum.* Epictetus etiam: * τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνο ἐςὶν ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτὸν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα. Et (*c*) Seneca. *Primus est Deorum cultus Deos credere: deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est:* nec aliter Lactantius: *neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil præstat colenti: nec ullus metus, si non irascitur non colenti*: Atque hæc duo ita inter se connexa & devincta, ut uno soluto & alterum subito

(*a*) C. 9. 6. (*b*) De natura Deor. l. 1. (*c*) Epist. 95.

bito difpereat: & rectePlutarchus cenfuit tolli de Deo notitiam providentia fublata, quæ Deitatis præcipuum eft attributum: * οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον, καὶ κηδεμονικὸν, καὶ ὠφέλιμον προλαμβάνεσθαι θεὸν: quare nec parcius ifta de providentia divina religio aut naturæ communicata aut in gentes diffufa eft, fed qua-qua late creditur, ubi modo vel umbram divini cultus & pietatis licet deprehendere: Quod procul dubio fibi Pomponius voluit, qui religionem juri gentium tribuit; & Socrates apud Xenophontem *Deos colere* legem facit omnibus hominibus communem: ac Dion Prufæenfis perfuafionem: * δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴν τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον, ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γινομένην κατὰ φύσιν: item, πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀέναον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἀρξαμένην δὲ καὶ διαμένουσαν: Inde pariter nulla in tanta luce naturæ & confenfu populorum excufatio ignorantiæ aut alia opinionis cenfura nifi pœnalis: fed quemadmodum ex bene conftitutis Civitatibus quondam Epicurei juffi funt exulare, quod Diagoræ Melio accidit, ita nec inter gentes ferendi funt, qui earum fanctitatem & connexa jura tanta impietate maculant: nam nihil juftitiæ, religioni, fidei, virtutibus ea Numinum fecuritate relinqui, vel ipfe Epicurus evidens argumentum eft, qui juftitiam nafci ex fola conventione dixit, non amplius duraturam, quam communis duraret utilitas, & folus pœnarum metus ab aliis prohiberet injuriam. Cæteræ autem notiones, ut effe unum Deum, & ab ipfo omnia, quæ funt, creata, quamvis

vis primis & indubitatis argumentis constent, quia tamen secus acceptæ sociali gentium juri non æque nocent, aut justitiæ adversantur, extra humanas juris gentium pœnas sunt positæ, nec justificam bello causam præbent: Sic gentes inter se salvo publico jure aliæ plures Deos adorabant, aliæ unum: interdum etiam creatas res, ignem, aerem, stellas, arbores, terram: quin nec ipse Deus Cananeos & vicinos illis populos, ad pravas & barbaras superstitiones pridem delapsos prius delendos curavit, quàm impiam religionem infandis amplius iniquitatibus polluissent: alicubi pertinaciæ aut ignorantiæ hominum aliquid indulsit: Ut exinde facile judicium de cogendis gentibus ad Christianam religionem possit institui, quæ præter naturæ prima principia non tam ad rationem, quam præter eam, adeoque fide percipienda non cognoscenda. Hæc autem magna sui parte à divino verbo & cœlesti illuminatione pendent, quæ externis suppliciis & armis ambitiosius sæpe quam pie susceptis non imperatur. Qua propter vix est, nisi aliæ causæ accesserint, ut in Turcas expeditionem eo tantum nomine susceptam, ut religio Christiana sanguine propagetur, laudare possim: sed operæ pretium est hic Desiderium Erasmum audire, qui vir superioris seculi maximum decus & literariæ Reipublicæ velut alter Camillus singulari integritate & candore animi inter tenebricosas adhuc Papatus voragines emicuit: Hujus tale judicium de Christianorum in Turcas expeditione (a) legitur, quod profecto plurimum se [illegible] pruden-

(a) Adag. Chiliad. 5. cent. 1. Adag. 1.

prudentia sua & moderatione commendat. *Mihi sane ne hoc quidem adeo probandum videtur quod subinde bellum molimur in Turcas. Male profecto agitur cum religione Christiana, si illius incolumitas à talibus pendet præsidiis, neque consentaneum est, his initiis bonos gigni Christianos. Quod ferro paratum est, ferro vicissim amittitur. Vis Turcas ad Christum adducere, ne ostentemus opes, ne militum manum. Videant in nobis non titulum tantum, sed certas illas hominis Christiani notas, vitam innoxiam, studium bene merendi etiam de hostibus, invictam omnium injuriarum tolerantiam, pecuniæ contemptum, gloriæ neglectum, vitam vilem: audiant cœlestem illam doctrinam cum hujusmodi vita congruentem. His armis optimè subiguntur Turcæ. Nunc sæpe numero mali pugnamus cum malis, dicam aliud, & utinam audacius, quam verius, si titulum crucisq; tollas insigne, Turcæ cum Turcis digladiamur. Si militum manu constituta est religio, si ferro confirmata, si bellis aucta, tueamur eam iisdem præsidiis. Quod si diversis rationibus peracta sunt omnia, cur veluti Christi præsidio diffisi ad ethnicas confugimus suppetias. Plerią; dum volunt videri valde Christiani, student Turcis quam plurimum facere mali, & quod facere non possunt, execrantes imprecantur, cum hoc ipso argumento parum Christianum liceat deprehendere: ita nonnulli dum volunt videri vehementer orthodoxi, diris execrationibus devovent, quos vocant hæreticos, ipsi fortassis digniores hoc vocabulo: qui vult orthodoxus*

thodoxus videri, mansuetis rationibus adnitatur, ut qui errat, resipiscat. Quod si veteres Evangelii Pracones hoc animo fuissent in nos, quo nos sumus in Turcas, ubi nos nunc essemus, qui illorum tolerantia sumus Christiani? Succurre Turcis, ex impiis, si potes, reddito pios, si non potes, opta, & agnoscam mentem Christianam. Tam multi sunt in orbe Monachorum mendicatò viventium ordines, qui se columnas Ecclesia videri volunt: ex tot millibus quotusquisque est, qui pro religione Christiana propaganda vitam suam vilem habeat? Sed spes non est, inquiunt: imò summa spes esset, si mores adferrent majorum suorum Dominisi & Francisci, ne quid interim commemorem de moribus apostolicis. Ne miracula quidem nos destitura sint, siquidem id postularet Christi gloria. Nunc qui se Petri principis Ecclesia, qui cæterorum Apostolorum Vicarios ac successores gloriantur, plerunque totam fiduciam in humanis præsidiis constituunt. Illi vero rigidi veræ religionis professores versantur in urbibus opulentis ac luxu perditu, ubi facilius corrumpantur ipsi, quam alios reddant emendatiores, ac ubi est affatim pastorum, qui populum doceant, ac Sacerdotum, qui laudes Deo canant. Versantur in aulis Principum, ubi quid agant, in præsentia non referam, utinam ne quid pejus, quam canis in balneo, &c. & paulò post commemoratam Cleri ingluviem, avaritiam, ambitionem, libidines: *Nos totam* inquit *Asiam & Africam ferro paramus extinguere, quum plurimi sint illic vel Christiani vel Semichristiani? quur non illos*
agnosci-

agnoſcimus potius, hos fovemus & clementer emendamus. Quod ſi ſtudemus imperio propagando, ſi inhiamus illorum opibus, quur rei tam profanæ Chriſti titulum præteximus: Quid quod interim, dum humanis opibus tantum adorimur illos, hoc ipſum, quod ſupereſt nobis ex orbe, totum in manifeſtum diſcrimen adducimus? quantulus Orbis angulus nobis reliquus eſt? quam barbarorum multitudinem quam pauci provocamus? Si volumus Chriſto vincere, accingamur gladio ſermonis Evangelici, aſſumamus galeam ſalutis, & ſcutum fidei: reliquamq́ vere apoſtolicam panopliam: ita fiet, ut tum maximè vincamus, quum vinceremur: Non hæc dixerim, quod in totum damnem expeditionem in Turcas, ſi nos ultro impetant: ſed ut bellum, cui Chriſtum autorem præteximus, animis Chriſtianis, Chriſtiq́ præſidiis geramus. Sentiant ſe ſe ad ſalutem invitari, non peti ad prædam: adferamus ad illos mores Evangelio dignos, ſi lingua deerit, quibus cum illis congrediamur: magnam habebit eloquentiam & ipſa vita. Adferamus fidei profeſſionem ſimplicem, vereq́ apoſtolicam, non tot articulis humanitus additis oneratam: ea potiſſimum exigamus ab illis, quæ nobis aperte ſacris voluminibus & Apoſtolorum literis tradita ſunt: in paucis facilior erit conſenſus & facilius conſtabit concordia, ſi in pleriſq́ liberum erit in ſuo cuiq́ ſenſu abundare, tantum ut abſit contentio. Tantum de Turcico bello Deſiderius.

§. 31. Hæc eſt Principis jurisdictio circa totum religionis corpus. Nec minor in ſingulis parti-

partibus ejusdem auctoritas, eaque latissimè diffusa per omnes leges, quæ de religione, sacrisque rebus & personis aliquid definiunt: Nos summatim comprehendemus: nam aut in personas illa agit, aut res: sed quæ de rebus jus dicit, dominium vocatur, singulari capite deinde à nobis explicandum: nunc illam circa personas videamur, imperio animatam: cujus iterum duplex officium: aut enim de moribus, vita & delictis Ecclesiastici Ordinis cognoscit, præmiis in bonos distributis, & in malos suppliciis: aut superiore jure, eoque potiore rescindit ea, quæ per Clerum suo munere & auctoritate turpiter abutentem acta sunt, non ut æquum est & decorum, sed ex ambitione aut avaritia. De criminibus personarum prius inquirendum: est enim hoc argumentum latissima contentionum seges, quas cum Pontificiis habemus, dividentibus quasi orbem cum Christianis Principibus, quibus in unam suæ Reipublicæ partem omne imperium & jurisdictionem de causis vel oblique religionem concernentibus superbè & contumaciter rapiunt quam inique id quidem & fatali nostrum errore, ex superioribus constat: Nunc in præsentia id tantum nobis curæ sit docuisse per exempla vel ipsis Pontificiis non inficianda, cùm ipsum Romanum Pontificem, tum omnem Clerum ab Imperatoribus olim judicatum esse: Nec in Orientali imperio multum morabimur, ubi vel unius (*a*) Justiniani in Vigilium Papam animadversio, quod Anthimum Episcopatui suo nollet restituere, ut fidem dederat, de illibata adhuc

(*a*) Niceph. l. 17. cap. 16.

adhuc poteſtate luculentiſſimum teſtimonium perhibet: accitus enim Byzantium ad imperatorium tribunal Pontifex & ob pertinaciorem linguæ libertatem alapis injurioſe caſtigatus carcerem pro palatio habuit, unde vix poſt biennium ad Narſetis interceſſionem dimiſſus eſt: ſed novimus, poſtquam Eccleſia Romana ab Oriente per factiones, tumultus & contumacia arma ſceſſionem fecit: tantum non omnes illorum Cæſarum actiones data opera criminatam eſſe, ut pudorem ſuum ſublevaret, qui verecundiſſimis hominibus perduellionis crimine proculdubio ſuffuſus eſt. Quamobrem paulo inferius ad Carolina & Ottoniana tempora deſcendemus, cùm verſantibus ita fatis Romanum in Occidente imperium præcipua ipſorum Præſulum ope & induſtria primò in Carolum & ejus ſtirpem: mox deficiente illa aut negligente per Ottonem in Germanos translatum eſt. Faciamus autem principium ab ipſa Romana Eccleſia, quia ſi in illam jurisdictio Imperatorum evincitur, facilior aſſenſus de cæteris erit, quas fere pro caudâ reputat. Nec de electione & confirmatione Pontificis hic verboſi erimus, ſingulare enim caput ea res deſiderat; ſed actu jam ſedentem Pontificem excutiamus tantum, quo jure in eum Imperator uſus ſit: Coronato Romæ ipſis natalitiis Carolo M. Leo Pontifex proſtrato ad pedes ſacros Imperatoris corpore fidelitatem & ſubjectionem præſtitit, ſcilicet *ad orando more antiquorum Principum*, ut annales Francici ajunt. In eundem Leonem jam anno coronationem imperialem præcedente conſtituto judicio Carolus

Carolus inquisivit, quod multorum criminum ab inimicis postularetur: nec recusavit jurisdictionem summus Sacerdos, sed ad Pauli exemplum coram illo tribunali voluit judicari: igitur *causa ventilata*, verba sunt (a) Reginonis, *cum nullus probator aut testis legitimus appareret, qui locum controversiæ subire præsumeret, præfatus Pontifex coram omni populo in domo S. Petri Evangelium portans ambonem conscendit, invocatoq; S. Trinitatis nomine jurejurando ab objectis se criminibus purgavit.* Tantum Papæ necesse fuit suspicione criminum onerato etiam deficientibus accusatoribus innocentiam suam Principi probare, quasi ex officio inquirenti: Post coronationē verò inter Carolum & Leonem pro Romani Pontificis electione & obsequio certæ leges perscriptæ sunt, quas etsi nobis temporum injuria inviderit, earum tamen mentionem faciunt tabulæ donationis Ottonis I. à Pontifice recens electo *talem in præsentia missorum suorum, vel filii sui, seu universæ generalitatis promissionem pro omnium satisfactione atque futura conservatione* requirentis, *qualem Dominus & venerandus Spiritualis Pater Leo sponte fecisse dignoscitur.* Propemodum verò ex antiquissimo scriptore Italo, coævo Ottonibus, quem vulgo Eutropii continuatorem vocant, quid istæ promissiones sibi voluerint, colligere licet: Scilicet *inventum est, ut omnes majores Romæ essent imperiales homines, tam Episcopi quam laici, & omne vulgus pariter cum his faceret fidelitatem Imperatori, & ut suus missus omni tem-*

(a) ad Ann. 800.

tempore moraretur Roma ad deliberandas litigiosas contentiones. Morabatur quippe in Palatio S. Petri, & erat constitutum, quanta & qualia stipendia de Palatio ei darentur quotidie: quod autem reliquum erat de supra dictis monasteriis vel patrimoniis, deferebatur affluenter. Tanta nempe imperialis virt⁹ ibi vigebat, ut si in legali judicio minoris vel inscii causa proponeretur, & ille alicujus consilio pedes teneret legati Imperatoris, petens ab eo justā legem, & missus adjuraret Principes Romanorum dicens: Per eam fidem, quam Domino Imperatori debetis, facite huic homini justam legē, nemo ausus erat declinare neq; ad dextram neq; ad sinistrā, etiamsi à propinquis Pontificis illata esset injuria. Multoties verò non ante Apostolicum, sed in judiciali loco ad lateranum, ubi quidam locus dicitur ad lupam, quæ mater vocabatur Romanorum, ibi judiciariam legem finiebant. Compositiones quoque, quæ solebant à malefactoribus solvi, æqualiter dividebantur Misso Imperatoris & Apostolici. Si autem talis culpa erat, ut res scelerata fisco publico subderetur, non ad Ecclesiasticam transibat subjectionem, nisi per donativum imperiale præceptum. Si enim aliquis iram incurrebat Episcopus aut Judex Romanus, & placitum esset Cæsari venire Romam, veniebat: sin autem, mittebatur Dux Spoletanus, comprehendebatur offensor, & ducebatur in exilium, domus verò illius signabatur annulo Regis usque ad ejus consultum: ut si quando reverteretur ad gratiam, haberet propria salva: sin alias, per imperialia præcepta distribuebatur militi-

militibus. Quod si ad Judicis potestatem rejiciebatur quisquam, & Cæsaris adhæreret clementiæ, mittebatur pro tali negotio legatus ab Imperatore, qui diligenter examinaret rei veritatem, & si ejectus propriam haberet culpam, sustineret injuriam. Hæc ille, quisquis est, Eutropii continuator: & mox adjungit, *hac consuetudine usi sunt Romani usque ad Ludovicum Magnum Imperatorem.* Vides hic omnes Romanos cives nullo ordinis discrimine homines imperiales, id est, Imperatori fidelitate & obsequio devinctos: vides tam Episcopos quam laicos: & inter Episcopos ipsum Romanum Pontificem: is enim & primarius erat Ecclesiæ Romanæ Præsul, & Reipublicæ civis: Vides Missum Imperatoris, qui sua vice jus Romæ diceret, & litigantium audiret causas: vides stipendia ex palatio S. Petri, id est, ut opinor, Ecclesiæ reditibus ei procedentia. Vides majestatis Cæsareæ vim & inter Romanos summam venerationem, quæ judices ad injuriam & affectus pronos solo nominis sui fulmine correxit. Vides propinquos Pontificis coram Missis Imperatoris causam agentes: sed illi sæpius Ecclesiasticæ personæ sunt, ad Cardinalitiam vel Episcopalem dignitatem ambitu, prensatione & studiis promoti. Vides locum judicii & mulctas imperatorio fisco debitas: Vides eos, qui Principis indignationem iramque sceleribus aut contumacia sua provocarunt, exilio damnatos bonis confiscatis: Vides nullam inter Episcopos & Judices differentiam factam: vides ipsos Episcopos Romanos in eandem classem trahi, judicandos vel per ipsum Impera-

peratorem, si ei libuit accedere Romam: vel per vicarium ejus Spoletanum Ducem, qui hoc absente in causis gravioribus ad jus dicendum Romam missus est. Vides denique gratiam à solo Imperatore factam, nec id prius, quam per legatum in causæ merita & rei veritatem diligenter inquisitum esset. Quid clarius hoc ipso pro Imperatoris jurisdictione in Pontificem & totum clerum dici potuit? quid nubium nunc novi Centauri captant? quid refugii eis est in tanta planitie? quid non erubescunt tam alieni à majorum suorum institutis? quid perfidia sua & crimine gloriantur? quid ne quidem hoc ipso sacrilegio contenti longiore ambitione in nostra quoq; involant, & violentiore impetu, quàm ille Homerici Jovis, cœlum terram cum omnibus Diis per ludibrium pedibus trahunt? O ambitionem inter jejunia, castitatem, preces & ipsa sacra prodigiosa natam! O temerariam audaciam, quæ præterfluentem rapidè amnem ad piscatum intrat! O seculi cœcitatem & veternum, quando ad priora tempora respicimus exemplo captato! sed etiam ô inanes querelas & in ventum effusas! Immedicabile hoc malum est, & ultra Chironium vulnus aut morsum aspidis. Præstat abstinere manum; nocet medicina in sanitatem ægrotantis mista. Levis enim & imbellis morbi pertinacia vincitur; violenta turbat. Fatis curæ sit plena Ecclesiæ restitutio ad antiquam sanctimoniam: quod possumus, nos ipsos sepiamus, ne majore naufragio ambitio sacra reliquam Principum majestatem mergat: sed in quem luctum nunc intempestive præcipites cadimus?

 Hem!

Hem! in viam & ad nos redeundum est: nam has lachrymas dolor foras vocat, & Christianæ rei lugubre funus, quod ducimus quotidiè. Igitur ut ceptum filum urgeamus, Carolus ad modũ ac præscriptum illarum conventionum, (quæ fortassis haud longe à natura & indole Capitulationum abierunt, regiminis modum certis legibus definientes., nec non auctoritati & potestati Ecclesiæ dependenti, quam in bona donata ab Imperatore accepit, prospicientes) continuo cepit Rempublicam administrare: inde cum in Pontificis adversam factionem exilio animadvertisset, porro animum ad negotia Romanæ Urbis totiusque Italiæ ordinanda adjecit, non publica tantum, *sed & Ecclesiastica*, ut disertim (*a*) Regino & Annales Francici memorant. Hinc paret, juris imperatorii fuisse, ordinare sacras res & Ecclesiasticum statum, ubi Pontifici sine dubio prima manus admota, quippe cujus res eo tempore valde debiles & confusæ præcipuam curationem desiderabant. Ludovicus Pius, Caroli filius, missis in Italiam legatis in eundem Leonem inquisivit, quod aliquos Romanorum Optimates adversus se conjurantes inscio Cæsare morte multasset: nec prius Imperatori satisfactum quam Pontifex illi per Oratores se humiliter purgasset: Hanc rem (*b*) annales Francici ita nobis enarrant. *Priusquam tamen illuc* (scilicet Padrabrunnam, ubi generalem populi sui conventum habebat) *sed domi adhuc esset, allatum est ei, quosdam de primoribus Romanorum ad interficiendum Leonem Papam in ipsa Urbe Roma conspi-*

(*a*) ad Ann. 801. (*b*) ad Ann. 815.

conspirasse: ac deinde cum hujus causa indicium ad Pontificem esset delatum, omnes illius factionis auctores ipsius jussu fuisse trucidatos: quod cum moleste ferret, ordinatis tunc Sclavorum & Heriholti rebus, ipsoq; in Saxonia dimisso cum ad Franconofurt palatium venisset, Bernhartum, Regem Italiæ, nepotem suum, qui & ipse secum in Saxonia fuerat, ad cognoscendum, quod nunciabatur, Romam mittit: is cum eo venisset, ægritudine decubuit: res tamen, quas compererat, per Gerholtum Comitem, qui ad hoc legatus erat datus, Imperatori nunciavit: quem legati Pontificis Johannes Silva candida, Theodorus Nomenclator & Sergius Dux subsecuti, de iis, quæ Domino objiciebantur, per omnia Imperatori satisfecerunt. Unde colligere licet, succensuisse Pontifici Imperatorem, quod sontium punitione in Romanos cives sibi merum imperium vendicare videretur: adhæc suspicio forte Ludovico oborta, reos quæsitis aliunde coloribus ideo esse peractos, quod majore fide imperatorem colerent, quam id ex re Romanæ Ecclesiæ esset. Quicquid verò ejus sit, indubitato illud ex ista Ludovici inquisitione constat, Imperatorem potuisse in Pontificem pro imperio animadvertere, si vel innocentis cædis convinceretur, vel falcis in alienam messem audaciter immissæ: atque id ipsum mox idem Ludovicus manifestius testatum fecit, cum rumor Paschalem Pontificem, (qui post Stephanum adepta Sede adornata ad Cæsarem legatione (a) *pactum*, de quo paulo ante dictum, *quod præcessoribus suis factum*

(a) Annal. Franc. ad ann. 16.

factum erat, etiam secum fieri & firmari rogavit) inter percussores tacite referret, qui nonnullos Nobilium Romæ obtruncarunt, non alia causa, quam *quod proniores esse justo viderentur ad fidelitatem Lotharii Imperatoris*: ut loquitur (*a*) Sigebertus: nam Cæsar omni severitate auctores cædis pervestigari jussit: & quamvis Pontificis Oratores, antequam delegati Cæsaris Romam irent, Ludovicum adiissent, ut Dominum suum de suspicione purgarent, ambigua tamen responsione dimissi sunt, nequicquam eorum adventu mora delegatis injecta, quin continuò Romam profecti de veritate anquirerent: nec sane impune Pontifex facinus tulisset, si sufficientibus indiciis potuisset reus peragi: ut verò conceptam semel suspicionem quoque elueret, juramento opus fuit, quo *de hoc crimine coram populo & legatis Imperatoris Romæ cum magno Episcoporum numero se expurgavit*. Prolixius id omne ab authore (*b*) Annalium Francicorum memoratur, quod visum est huc transcribere. *Nunciatum est etiam Theodorum Romanæ Ecclesiæ Primicerium & Leonem Nomenclatorem generum ejus in Patriarchio Lateranensi primo excæcatos, ac deinde fuisse decollatos, & hoc ideo eis contigisse, quod se in omnibus fideliter erga partes Lotharii Juvenis Imperatoris agerent. Erant & qui dicerent, vel jussu vel consilio Paschalis Pontificis rem fuisse perpetratam. Ad quod explorandum ac diligenter investigandum missi sunt Adalungus Abbas Monasterii S. Vedasti, & Humfridus, Comes Curiensis: sed antequam*

(*a*) ad ann. 823. (*b*) ad ann. 823.

quam illi fuissent profecti, venerunt legati Paschalis Johannes Episcopus Sylva Candida, & Benedictus Archidiaconus S. Sedis Apostolica, rogantes Imperatorem, ut illam infamiam à Pontifice auferret, qua ille in memoratorum hominum necem consensisse credebatur: quibus cum ille, juxta quod ratio postulabat, respondisset, eosque dimisisset, prædictos legatos suos ad investigandam rei veritatem, sicut prius disposuit, Romam ire præcepit. Legati Romam venientes rei certitudinem assequi non potuere, quia Paschalis Pontifex se ab hujus facti communione cum magno Episcoporum numero jurejurando purgavit, & interfectores prædictorum, quia de familia S. Petri erant, summopere defendens mortuos velut majestatis reos condemnabat, jureq; casos pronunciabat: atque ob hoc cum prædictis, qui ad eum missi fuerant legatis Johannem Silva Candida Episcopum & Sergium Bibliothecarium: Quirinum quoque Subdiaconum ac Leonem Magistrum militum ad Imperatorem misit: qui cum tam per illos quam per suos legatos de sacramento Pontificis & excusatione reorum comperisset, nihil ultra in hoc negotio sibi faciendum ratus memoratum Johannem Episcopum & socios ejus ad Pontificem dato convenienti responso remisit. Multa ex hoc Annalium loco digna sunt observatu: Primo cædem factam Ecclesiasticarum personarum: itemque percussores ejusdem fuisse Ordinis: & nihilominus Imperator criminalis causæ cognitionem suo foro destinat: Deinde jus inquirendi in ipsum etiam Paschalem delegatis datum, nec

passum Cæsarem tumultuaria exculpatione sibi satisfieri, sed Romæ in facinoris loco auditis procul dubio testibus & aliis probationibus conquisitis legatos accuratissima diligentia perfunctos: Cum nihil certi de Pontifice comperissent, in reliquos cædis auctores omnes de Familia S. Petri, id est Pontificis, judicium constitutum: nec ipsi vel se exceptione fori tutati sunt, vel Paschalis suæ jurisdictioni injuriam fieri conquestus est: sed eo tantum nomine apud delegatos Imperatoris Judices reorum patrocinium suscepit, quasi in perduellionis & læsæ majestatis criminis convictos jure esset animadversum: quam in rem credibile est multa eum congessisse, quæ onerarent cæsos, & præcipitatum supplicium imprimis periculo non ferente moram exusarent, juramento insuper ad fidem verbis suis faciendum addito. Denique totam causam dependisse ex arbitrio & sententia Cæsaris, à quo velut Oraculo Paschalis per legatos denuò mittendos aut absolutionem impetrare debuit, aut Decretum, ut ulterius de cæde quæreretur. Verum visus est Pontifex satis innocentiam suam probasse, quare abrupit Imperator actionem & judicium amplius sustulit. Sequenti anno cum Paschalis è vivis excessisset, Ludovicus filium suum Lotharium Romam misit, ut cum Eugenio novo Pontifice Romanam rem imprudentia aut ambitione priorum Præsulum corruptam in melius ordinaret, qui multa Pontificum acta circa bona Ecclesiastica rescidit, & constituit leges de electione. Defuncto Ludovico Lotharius per filium Ludovicum Romam ablegatum à Sergio & omni Ro-

mano

mano populo tam Ecclesiastici Ordinis quam secularis fidelitatis & subjectionis juramentum exegit. Conceptis id verbis (*a*) Anastasius narrat; *Tunc demum in eadem Ecclesia sedentes pariter tam beatissimus Pontifex, quam magnus Rex & omnes Archiepiscopi atque Episcopi, stantibus reliquis Sacerdotib⁹ & Romanorum ac Francorũ Optimatibus fidelitatem Lothario magno Imperatori semper Augusto promiserunt.* De Ludovico Lotharii filio operæ pretium est audire appendicem Eutropianam. *Hac consuetudine* (sc. quam supra ex eadem appendice transcripsimus) *usi sunt Romani usque ad Ludovicum magnum Imperatorem, Lotharii filium. Hic quia magis Italiam habitare elegit, vicinior factus est Roma, ubi & ampliore quadam usus est potestate, habens strenuos viros ejus urbis, scientes antiquam Imperatorum consuetudinem, & intimantes Cæsari, quæ suggerebant illi repetere antiquam Imperatorum dominationem: & nisi ob reverentiam beatorum Apostolorum dimitteret, pro certo faceret.* Nihil itaque sub imperio Ludovici II. de jure remissum: imo hoc jugius semper & assiduius repetita usurpatio, quo vicinior Romæ Imperator & in meditullio Italiæ imperium tenuit. Nam si quando Pontifices in diversum ire voluerint, Consiliarii Principis, viri antiqui moris & imperii jurium peritissimi continuo quid officii imperatorii esset, & qua ratione exorbitantem licentiam oporteret in ordinem cogi, tempestive admonebant. In quo verò nonnunquam benignior Imperator fuit, id cum ab ejus gratia tantum & arbitrio penderet,

nunquam in jus ivit aut præjudicium legitimæ potestati tulit : quàm masculè enim auctoritatem suam adversus Nicolaum in negotio Archiepiscopi Ravennatis tutatus sit, & improbæ ambitioni restiterit, idem continuator Eutropii narrat. Sed in hujus Imperatoris morte jura Romani imperii ingens detrimentum acceperunt, Carolo Calvo, Francorum Rege non ambitiosius inverso legitimæ Successionis Ordine, qui Germaniæ Regibus debebatur, imperium capessente, quam ignave illud & turpiter prodente. Ut enim apud Pontificem fratrem suum Ludovicum præverteret, muneribus & noxia liberalitate præcipuas vires pristinæ majestatis aut prodegit aut vendidit, pluribus deinde quasi in cumulum invidiâ conjectis, cum Germanorum potentia brevi se tota possessione ejiciendum ominaretur, ne victores solidus virtutis suæ fructus maneret. Et profecto est hoc eorum ingenium, qui malis artibus & festinato ad honores contendunt, ut amplissima promissorum spe & blandienti supra modum auri fulgore honestatis & justitiæ pudorem operiant, oppido liberaliores de alieno, cujus qualecunque lucrum faciunt, quamdiu eo potiuntur, nec suæ rei damnum, si malè partis aliquando excidant. Ad hoc institutum Carolus non modo imperiales reditus ambitu & largitionibus exhausit, sed etiam summam Cæsareæ auctoritatis vim Pontificibus jam diu molestam tantùm non penitus extinxit : ab illo enim tempore eviluit illud Romanæ Ecclesiæ & omni Italiæ tremendum Imperatoris nomen, & humanarum rerum vicissitudine in

ludum

ludum pene, certè contemptum abiit: umbra enim fuit, imo vix umbra antiquæ majestatis, quicquid in Italorum Regulis verius quam Imperatoribus residuum mansit: reliqua jam romana Curia inexplebili voragine cupidè absorpserat. Prodigæ donationis Carolinæ testem habemus Continuatorem illum Eutropii jam sæpius à nobis laudatum, cujus verba iterum hîc lubet adferre. *Carolus Calvus*, inquit ille, *veniens Romam renovavit pactum cum Romanis, perdonans illi jura regni & consuetudines illius, tribuens illis sumptus de tribus supradictis monasteriis, id est, Domini Salvatoris, & Beatæ Mariæ semper Virginis in Sabinis atque S. Andreæ juxta montem Soractis, & de cæteris quam plurimis monasteriis fiscalia patrimonia. Patrias autem Samniæ & Calabriæ simul cum omnibus Civitatibus Beneventicis contulit: insuper ad dedecorem regni totum Ducatum Spoletanum cum duabus Civitatibus Thusciæ, quod solitus erat habere ipse Dux, id est Aretium & Clusium, quatenus ut is, qui præerat regia vice ante Romanis, videretur post esse subjectus. Removit etiam ab eis regias legationes, assiduitatem ad præsentiam Apostolicæ electionis: quid plura, cuncta illis contulit, quæ voluerunt, quemadmodum dantur illa, quæ nec rectè acquiruntur nec possessura sperantur. Fugato itaque isto Carolo præ metu alterius Caroli, qui veniebat, infirmatur, antequam de regno egrederetur Italico: egressus namque vix defunctus est. Ab illo autem die honorificas consuetudines regiæ dignitatis nemo Imperatorum,*

 nemo

nemo Regum acquisivit, quia aut virtus defuit aut scientia præ multis regni contentionibus & assiduis divisionibus. Hoc modo initium ab isto Carolo ad proditionem imperatoriæ auctoritatis, quam Ecclesia Romana tanta veneratione & cultu supplex adorabat, factum, exemplum ad posteros transmisit. Sicut enim Scipio Africanus Antiochi legatis verè dixit, (*a*) *Regum majestatem difficilius à summo fastigio ad medium detrahi, quam à mediis ad ima præcipitari:* & illud Stoicæ Philosophiæ (*b*) lumen, *non enim his gradibus, quibus ad summa perventum est, retroitur: sæpe inter fortunam maximam & ultimam nihil interest:* ita cum semel imperii Romani vis apud Sedem Apostolicam labi cepisset, præcipitio magis ruit ad interitum, quam sensim demissa est, splendidissima purpura in debiles Italorum Principum humeros conjecta, unde plus contemptus contraxit, quam illis attulit majestatis. Fecit ad mali summam incerta dominantium fortuna & populi multiplicata servitus, cum hinc inde adversi Augustuli quilibet suæ factionis hominibus confisi, Pontificis gratiam injuria imperii licitarētur: interdum tamen quasi per intervalla eluxit aliqua flammula ex vetere luce. Anno enim nongentesimo quarto Carolinis jam plene possessione imperii dejectis in Romana Synodo procurante Pontifice Johanne IX ad Lamberti Widonis filii, Imperatoris tribunal cum Ecclesiasticę personę admissæ, tum causæ, imperiali indignatione in eos constituta, qui cuipiam eo nomine molestiam crea-

(*a*) Ap. Liv. l. 37. c. 45. (*b*) Sen. de Benef. l. 4. c. 33.

crearent. Acta illius Synodi, quæ Baronius Annalibus suis inseruit, hac de re ita loquentem Lambertum exhibent. *Si quis Romanus, cujuscunque sit Ordinis, sive de clero, sive de Senatu, seu de quocunque ordine gratis ad nostram imperialem majestatem venire voluerit, aut necessitate compulsus ad nos voluerit proclamare, nullus eis contradicere præsumat, & neque eorum res quispiam invadere vel deprædari, aut eorum personas in eundo vel redeundo vel morando inquietare præsumat: donec liceat imperatoriæ potestati eorum causas & personas aut per Missos nostros deliberare: qui autem eos inquietare eundo vel redeundo vel morando tentaverit, vel eorum quidpiam rerum auferre, postquam per nostram misericordiam se proclamaverint, imperialis ultionis indignationem incurrat.* Hinc liquet Ecclesiasticas personas in causis etiam spiritualibus, tam per modum simplicis querelæ, quam appellationis, apud Imperatorem litigare potuisse: Revocata etiam illo tempore fisci Cæsarei jura, & imperialis pastus servitus denuo Episcopis & Comitibus pro vetere more imposita: ut octavum inter duodecim capitula tunc constituta expresse habet. Hæc sunt reliquiæ illius ævi ex imperatoria potestate, quæ in turbulentissimis illis Italiæ æstibus servata sunt, quibus etiam Romanæ Ecclesiæ multa periere, ut Papa Johannes in modo memorata Synodo stomachose conqueritur: sed hæc persequi non est nostri instituti; quos potius ad Ottones decet properare, ab Ecclesia Romana in Italiam vocatos, quam imperii suorum

genti-

gentilium tandem pœnituit, deprædantium magis per civilia arma sacras possessiones quam juvantium: inde imperatoria jura veluti postliminio reducta & reddita Ottoni M. ne fortissimus Princeps inanem tanti nominis gloriam pristina potentia vacuam generose aspernaretur, qui præterea non aliter Pontifici anteriores donationum tabulas suis additis confirmavit, quam si vicissim Pontifex fidem suam obstringeret, de obsequio ad eum modum sibi hæredibus suis præstando, sicut Leo III. Carolo M. fideli subjectione exhibuit. Hoc pactum fundamentum est & basis jurisdictionis imperatoriæ in Pontifices, qua idem mox Otto in Johannem XII. violato fidei & læsæ majestatis reum magnifice usus est. Post irritas enim admonitiones & perfide promissam à Pontifice vitæ morumque emendationem cum videret Imperator nihil se benignitate & clementia proficere, ipse cum exercitu Romam venit, ut puerum Papam bonorum virorum exemplo & rectis monitis meliorem faceret, sed jam illum præcepta ad Saracenos fuga elapsum comperit. Igitur denuo in fidem adactis Romanis, indictoque Episcoporum Cleri & Optimatium populi Romani conventu citari fecit Pontificem, & contumaciter non comparentem papali sede & dignitatibus excidisse judicavit, undique conquisitis probationibus, ut nihil omnino defuerit legitimo judicio, in quo causæ & fata subditorum aguntur, necessarium. Tam perspicue ista à Luitprando produntur, ut nec Baronius potuerit de veritate rei sic gestæ dubitare, improbato saltem procedendi modo, quod à consiliis Hilde-

brandi.

brandinis paulo esset alienior. Hujus magni Principis nepos Otto III (a) quam severe in Crescentio & ab eo Pontifice creato Johanne XVI. jura imperii atque auctoritatem suam vindicavit? Nec alii Imperatores usque ad Heinrici quarti infelix & luctuosum regimen in asserenda majestate adversus Romanos Pontifices sibi unquam defuerunt: Quid enim Heinricum & Conradum, qui proxime Ottones secuti sunt, plus annua mora aliud Romæ fecisse putas, quam ex more & præcepto majorum suorum Statum tam Ecclesiasticum quam politicum ordinasse, & utrobique pro summa potestate jus dixisse? Constat sane ab Heinrico Benedictum Præsulem electum: Conradum verò post obitum Johannis XX. Benedictum IX. Apostolicæ Sedi itidem imposuisse: ut de jurisdictione minus sit ambigendum: De integra Heinrici III. auctoritate nos (b) Frisingensis non sinit dubitare, qui claris verbis asserit, *in ipso dignitatem imperialem, quæ per longum tempus à semine Caroli exulaverat, ad generosum & antiquum germen reductam esse*: nec id Baronius tam dissimulat, quam ineptè ringit & stomachatur, ad nescio quam hæresin Heinricianam, natam scilicet aliquanto post ex Gregorii VII. secundi Jovis cerebro, impudentius stolidusve incertum, provocans. Ac profecto ad hæc usque tempora jurisdictionem in Romanam Ecclesiam illibatam Principibus nostris mansisse, locuples sat testis est Onuphrius Panvinius, ipse Pontificius, & ob id suomet studio in Pontifices quam Imperatores pronior,

(a) Vid. Glaber Rudolph. (b) l. 6. c. 32.

pronior, qui tamen hîc lucidissimis veritatis radiis victus non potuit omnem pudorem defricare: sed nec alius quispiam fuit, cui fata Apostolicæ Sedis ab omni ævo magis explorata fuerint, ne contra testimonium ejus excipias: Conscripsit Pontificum vitas, ubi in Gregorio VII. hæc verba habet. *Huic* (i. e. Hildebrando, Gregorio) *cum omnes Latinæ Ecclesiæ tum præcipuè Romana acceptum referre debet, quod libera sit, & ab Imperatorum manu eruta, cum antea tanquam vilis ancilla non ab Imperatoribus modo, sed à quovis Principe Romani Imperatoris præsidiis fulto premeretur, ab hoc maxime illius & omni seculo tremendæ venerandæque Romani Pontificis & infinitæ pene potestatis jus manavit. Nam etsi ante Romani Pontifices tanquam religionis Christianæ capita, Christique Vicarii & Petri Successores colerentur, non tamen eorum auctoritas ultra protendebatur, quàm in fidei dogmatibus vel asserendis vel tuendis: cæterum* IMPERATORIBUS SUBERANT, *ad eorum nutum omnia fiebant, ab iis creabantur, de iis judicare vel quicquam decernere non audebat Papa Romanus.* Hactenus igitur non obscura vestigia extant summi imperii, quod in Pontifices & Apostolicam Sedem Romani Imperatores exercuisse deprehenduntur. In alias Ecclesias hoc certiora sunt jura Principum, quò ad fidem historiarum leges etiam civiles accedunt, quæ sibi illam jurisdictionem sumunt, ut summæ potestatis indubiam partem: Capitula Francorum eam in rem multa constituunt observatu hinc inde sanè quam dignissima. *Episcopi,*

Abba-

Abbates, Comites, (*a*) inquiunt, *& potentiores quiq; , si causam inter se habuerint , nec se pacificare voluerint , ad nostram jubeantur venire præsentiam , neq; illorum contentio alibi dijudicetur, neq; propter hoc pauperum & minus potentum justitiæ remaneant.* Ac proinde apud antiquos Francos Comitum jurisdictionem in Ordinem quoque Ecclesiasticum valuisse (*b*) Lehmannus pluribus argumentis probat , donec sub Carolo Magno majoris εὐταξίας caussa (*c*) Ecclesiastica judicia instituta sunt, in quibus auctoritate tamen & auspicio Imperatoris Clerici à solis Episcopis judicari debuerunt: interea nihilominus Ecclesiarum Rectores , si inter eos minus convenerit , per advocatos suos jussi sunt ire ad Comites & ibi forum habere in causis etiam merè Ecclesiasticis: (*d*) lex ipsa sic habet. *Ubi ex utrâq; parte Ecclesiasticum negotium fuerit , Rectores earundem Ecclesiarum , si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem de hujusmodi pacificatione intra eos convenire non possint, advocati eorum in mallo publico ad præsentiam Comitis veniant , & ibi legitimus terminus eorum contentionibus imponatur :* Sed ante omnia Missorum ratio & officium , quos Francorum Reges singulis annis in provincias miserunt cum plenissima inquirendi potestate, non in Comites modo & profana negotia , sed etiam Episcoporum doctrinam, mores & vitam , nil nisi supre-

(*a*) l. 3. c. 67. & 77. (*b*) Chron. Spir. l. 2. c. 21.
(*c*) Capit. l. 7. c. 322. Conf. l. 1. c. 28. & 38. & l. 5. c. 14. & 20. & 225. (*d*) Capit. l. 5. c. 11.

redirent: gravioribus autem causis ad ipsam Principis decisionem remissis. Hac de re in eum sensum (a) lex loquitur. *Hoc volumus, ut Missi nostri observent, ut quicquid de his causis vel simul vel singulatim emendare potuerint, emendent, & ea, quæ emendaverint, diligenter scriptis notent, & hoc sic peragere curent, quatenus juste reprehendi à quoquam nullatenus non possint, & quod facere debent aut possunt, nullatenus prætermittant, imò caveant, ne, quod absit, aut gentis alicujus, aut honoris aut timoris sivè odii causa illud quod agere debent, omittant: & summopere studeant, ut hoc, quod per se efficere non possunt, nobis notum faciant, ut omnimodis prævideant, ut per singula capitula tam verbis quam scriptis de omnibus, quæ illic peregerint, nobis rationem reddere valeant.* Item. *Ad hoc Missi à nobis constituti, ut si quilibet Episcopus aut Comes ministerium suum propter quodlibet impedimentum implere non possit, ad eos recurrat, & cum eorum adjutorio ministerium suum adimpleat: & si talis causa fuerit, quæ per eorum admonitionem emendari non possit, per eos ad nostram notitiam deferatur. Et si forte Episcopus, aut Comes aliquid negligentius in suo ministerio egerit, per istorum admonitionem corrigatur, & omnis populus sciat, ad hoc esse constitutos, ut quicunque per negligentiam aut incuriam vel impossibilitatem Comitis justitiam suam acquirere non potuerit, & eos primum querelam suam posse deferre, & per verum auxilium justi-*

(a) l. 4. c. 56. l. 2. c. 26.

compromiserunt : Post hæc Imperator usus est jure suo & de Burgundiæ Ecclesiis per tabulas hodieque superstites variè disposuit : de (*a*) Viennensi in hunc sensum. *Viennensis Ecclesia sicut inter cæteras Ecclesias & metropolitanas sedes regni Burgundiæ gloria & honore quasi clariore sidere refulget, ita peculiari gratia prærogativa apud imperialem celsitudinem meruit præeminere, ut Metropolitanus ejus inter cæteros Archiflamines principalem locum ac dignitatem obtineat : & quia Princeps consilii nostri & Archicancellarius in regno Burgundiæ, & primus in aula regali & in administratione Reipublicæ cæteris excellentiore dignitate præpolleat.* (*b*) Eraclius Archiepiscopus investitus est *de regalibus Ecclesiæ Lugdunensis & de omnibus, quæ in Lugdunensi Episcopatu ad imperium pertinent. Civitatem Lugdunensem & totum Episcopatum liberum facit ab omni extranea potestate, salva per omnia imperiali justitia* : in summa Andreas (*c*) Chesneus testatur, vidisse se *plures chartas hujus Imperatoris pro Ecclesiis Viennensi, Lugdunensi, Bellicensi, aliisq; in Burgundia constitutis, quæ fidem faciunt, cum in regno Burgundiæ pro supremo Principe agnitum esse.* Atque hæc est illa summa Principum jurisdictio, quæ sacri Ordinis mores, vitam, disciplinam, imo ipsum docendi munus à divinis oraculis temere abiens olim tempestive correxit : quæ si seculi vitio & imprudentia nostra in Romano

(*a*) Vid. Joh. de Bosco in Viennensibus Antiquitat.
(*b*) Guilhelmus Paradinus Histor. Lugd. l. 2. c. 35.
(*c*) Histor. Burg. l. 4. c. 7.

novatum deinceps à Pontifice Johanne pactum cum Ottone M. quale Leo III. Carolo fecisse dicitur, eadem jura Imperatori restituit. Et quamvis ferale Heinrici dissidium cum Gregorio VII. idque mox subsecuta transactio filii ejus Heinrici V. & Paschalis Pontificis circa electionem Pontificis & Cleri aliquam mutationem invexisset, ipsi tamen nihilominus & omnis Sacer Ordo, qui intra imperii fines consistit, semper in obsequio & fidelitate duravit, ut veros subditos decet: Certe enim Fridericus I. omnes Italici regni Episcopos & Optimates in Comitiis Roncaliensib⁹, ubi pristina imperii jura severe revocata sunt, in verba sua & fidem juramento adegit. Malim hoc ipsum Radevici verbis narrare, qui summa diligentia Friderici res feliciter gestas descripsit: *Deinde super justitia regni* (a) inquit ille hac de re, *& de regalibus, quæ longo jam tempore seu temeritate pervadentium seu neglectu Regum imperio deperierant, studiose differens* (sc. Imperator Fridericus) *cum nullam possint invenire defensionem excusationis, tam Episcopi quam Primates & Civitates, uno ore, uno assensu in manum Principis regalia reddidere: primiq; resignantium Mediolanenses extitere, requisitiq; de hoc ipso jure quid esset, adjudicaverunt Ducatus, Marchias, Comitatus, Consulatus, monetas, telonea, fodrum, vectigalia, portus, pedatica, molendina, piscatorias, portus, omnemq; utilitatem ex decursu fluminum provenientem: Nec de terra tantum, verum etiam de suis propriis capitibus census annui redditionem, &c. praterea*

(a) l. 2. c. 5. & 6.

prateret & hoc sibi ab omnibus adjudicatum atque recognitum est, in singulis Civitatibus potestates, consules caterosve Magistratus assensu populi per ipsum creari debere, qui fideles simul & prudentes & Principi honorem & Civibus patriaq; debitam justitiam nossent conservare. De his autem omnibus fideliter & sine fraude recipiendis ab omnibus Civitatibus & Sacramenta prastita & vades pro lubitu Imperatoris exhibiti sunt. Cæterum de Episcoporum fidelitate & subjectione paulo obscurior hic est Radevicus, quare placet ei lucem ex Ottone Muræna coævo scriptore accendere, cujus hæc verba Baronius annalibus suis inseruit: *Hoc sic peracto*, (i. e. regalibus à delectis judicibus indicatis) *Mediolanensis* ARCHIEPISCOPUS *una cum Consulibus Mediolani, omnes alii prasentes Lombardia*, EPISCOPI, *Comites, Marchiones, Duces, caterique Italia Principes, & omnium Lombardia Civitatum Consules ibi adstantes publicè in colloquio ipso surgentes in manu ipsius Imperatoris omnia, qua pradicti Judices jura regalia esse dixerant, refutaverunt, & ei fidem de ipsis omnibus fecerunt.* Ægrè hoc habuit Pontificem Hadrianum, qui ambiguis literis ad Cæsarem datis religionem, preces, iram minas confuse miscuit: inventa est ejus quædam epistola à Nauclero, ubi inter alia hæc leguntur. *Quid dicam de fidelitate B. Petro & nobis à te promissa & jurata, quomodo eam observes, cum ab iis, qui Dii sunt & filii excelsi omnes, Episcopis videlicet homagium requirens fidelitatem exigis, & manus eorum sacratas manibus tuis*

tiam acquirere, & quando aliquis ad nos necessitatis causa reclamaverit, ad eos possimus relatorum querelas ad definiendum remittere. Porrò in Missorum potestate & mandatis fuit, Monasteria ac religiosorum Ordines visitare, ad pristinam disciplinam reductis illis, quæ contra regulas & instituta Ordinis, nec non leges publicas aut pietatẽ peccata erant: id officii (*a*) hac lege comprehenditur, *ut Missi per singulas Civitates & Monasteria virorum & puellarum prævideant, quomodo aut qualiter in domibus Ecclesiarum aut ornamẽtis Ecclesiæ emendata vel restaurata esse videntur, & diligẽter inquirant de conversatione singulorum, vel quomodo emẽdatum habeant, quod jussimus de eorum lectione & cantu cæterisq; disciplinis ad ordinem Ecclesiasticæ regulæ pertinentibus.* Denique ut aliorum oblivìscar, executionem sententiæ à Comitibus contra Episcopos latæ ex bono & æquo, sed ab his improba tergiversatione & fuga diu suspensam Missi auctoritate sua & mora condemnatæ parti sumptuosa procurabant: Licuit igitur Episcopos convenire in seculari foro, licuit Comitibus jure Magistratus sententiam ferre, cui stare Episcopos oportuit: & verò qua luculentiore ratione his ipsis argumentis quis summam imperii vim circa sacra probaverit? sed eccum ipsam legem, ne mihi soli credere videare. (*b*) *Ubicunq; Missi aut Episcopum aut alium quemlibet quocunq; honore præditum invenerint, qui justitiam facere vel noluit vel prohibuit, de ipsius rebus vivant, quamdiu in eo loco justitias facere*

(*a*) l. 2. c. 121. (*b*) l. 4. c. 66.

facere debent. Præter Francorum Constitutiones Bavaricæ etiam leges Episcopos seculari potestati judicandos subjiciunt, cum in aliis causis, tum præcipuè publicis criminibus, privatis saltem vindictæ propriæ usu vetito. (*a*) Verba legis hæc sunt. *Si Episcopus contra aliquem culpabilis est, non præsumat eum occidere, quia summus Pontifex est, sed mallet eum ante Regem vel Ducem aut ante plebem suam: & si convictus crimine negare non possit, tum secundum canones ei judicetur. Si talis culpa est, ut deponatur, deponetur & exilietur: de homicidio, de fornicatione, de consensu cum hostibus, si intra provinciam inimicos invitaverit, & eos prodere voluerit, quos salvare debuit, pro istis culpis damnetur.* In Italia & Romano imperio, (præterquam quod Francorum leges illic etiam vim suam ut in aliis omnibus Caroli M. imperiis exseruerint: nam omnibus nullo discrimine facto præcipiunt: (*b*) *volumus atque præcipimus, ut omnes ditioni nostræ Deo auxiliante subjecti: tam Romani, quam Franci, Alemanni, Bojoari, Saxones, caterique nobis subjecti omnes*) *inventum est*, quemadmodum paulo ante ex Continuatione Eutropii citavimus, *ut omnes majores Romæ essent imperiales homines, tam Episcopi quam Laici, & facerent fidelitatem Imperatori*; ut & illa Romana Synodus sub Lamberto Imperatore habitá omnibus Romanis cujuscunque sint ordinis secularis & Ecclesiastici liberū ad imperatorium tribunal in litigiosis causis accessum permittit, pœna in impedientes constituta: Re-

(*a*) Tit. 10. (*b*) l. 6. c. 81.

diversa docere ausus sit, si plane abstineat publicis concionibus, aut frigidus in illis sit & negligens, si à sacris faciendis sibi propterea caveat, quod ambitiosus & iratus Pontifex præcipitato fulmine innocentem populum percusserit: si privatis affectibus indulgens invisum non tam Deo quam sibi hominem à Domini cœna arceat, & Ecclesiæ communione, is jurisdictione Principis coercendus est: cum enim ejus judicio omnes omnino actiones subjiciant externæ moralis bonitatis vitiique capaces, ac quibus aliis injuria fieri potest, non autem illæ solum, quæ ab imperio proficiscuntur, oppido liquet, nulla ratione istas Sacerdotum excipi, quæ sæpius affectato studio immeritos premunt: nam neque conjugiale officium, neque rei familiaris diligens cura ex imperio sunt, propter quæ tamen aliquando tribunalia adeuntur: Potestas civilis omnis mali vindex est constituta, etiam illius, quod in sacris rebus fit. Enimverò hæreticorum causam, qui à vera religione vel novandi studio vel nimia sapientia & amore sui discedunt, supra prolixè egimus. Id saltem nunc hic restat dicere, siquidem inter Antistites aliquos controversia orta fuerit, quis magis consentanea sacris literis doceat, ejus quoque litis judicium summi Principis fuisse, quam variis modis, sed semper auspicio suo diremisse legitur. Usitatissimum omnium fuit per consultas Synodos sopire mutuas simultates & in veritatem inquirere: quod si à Synodis provocatum esset, indicto conventu causæ denuò agitatæ finis impositus. Aliquando, sed rarius, ipse Imperator de religione & innocentia

quam peccatorum condonationem ære & opibus venalem transformavit: sed quemadmodum ea gratia & venia plurimum judicio Ecclesiæ relicta est, ita nonnunqnam summa potestas eidem imperavit, ut absque solemni circulo peccatorem intrò admitteret, quamvis non omnem totius examinis seriem absolvisset, & æquum esse Ecclesia judicavit, superiorum mandatis ea in re obsequi. Ivo Carnutensis Episcopus, Ecclesiastici juris acerrimus cõtra reges propugnator, hic tamen fatetur debitum suum, cum se apud Episcopos de Gervasio recepto in hunc modum excusat. *De Gervasio quoq; non debet vestra paternitas mirari vel indignari, quod eum ad communionem in Paschali curia suscepi: pro regia enim honorificentia hoc feci, fretus auctoritate legis, in qua legitur: Si quos culpatorum regia potestas aut in gratiam benignitatis receperit, aut mensæ suæ participes fecerit, eos etiam Sacerdotum & populorum conventus suscipere in Ecclesiastica communione debebit, ut quod principalis pietas recipit, nec à Sacerdotibus Dei alienum habeatur*: ad quam hic legem Ivo provocat, eam alibi dicit *regale capitulum* Episcoporum auctoritate constitutum; quare cum tam illustres sint summæ potestatis partes, in illis quoque Sacerdotum actionibus, quas soli Deo debent citra humanum beneficium, quid mirum est, quod Principes sibi prius causas probari voluerint, quibus ab Ecclesiæ corpore deploratum membrum resecandum sit, quam ad ipsam sectionem maturato opere perveniatur? Inter Hungariæ decreta anno 1651. condita prohibi-

tum

tuum exilium promerita pœna fuit; adeo plus Senatus constantia contra proditores valuit, quam Pontificis indignatio, minæ, preces pro assentatoribus & clientelari familia. Nec functi tantum Ordines interdicti tempore suis exercitiis, sed etiam doctissimi Patres publicis scriptis Venetorum causam & jura contra Pontificem fortiter tutati sunt, ut proculdubio Paulum mitis ingenii hominem, nisi ab aliis impelleretur, seriò pænituerit consiliorum, quæ ad aliorum suggestus & præcocia ingenia amplexus posteritati exemplum reliquit, quam innocens sit & innoxius ille Pontificius ensis, qui impetuosa iracundia in eos imprudenter stringitur, quorum causæ Deus & justitia adversus ambitionem aut affectuum sordes favet. Hæc de Venetorum illo dissidio, quod cum Romana Ecclesia habuit. In Gallia familiarior paulò est iste civilis potestatis usus in moderandis Ecclesiasticis censuris, non modo cùm Pontifex Regem & regnum ferit, sed & si certæ provinciæ Episcopus aliquis privatis odiis in fidos Regi & Reipublicæ subditos detonat; tunc ad sacra facienda, revocandas comminationes, impertiendam quærentibus absolutionem, admittendosque ad sacram communionem inique exclusos mandatis, mulctis & pignorum prædiorumve capione pertinax pietas compellitur: nec id quidem injuria, aut sine exemplo: nam & (*a*) Romani Imperatores noluerunt quempiam illo sidere afflari, nisi justa sit causa & sanctis canonibus congrua, cognitione etiam sibi reservata, quam ex more antiquo Gallia per appella-

(*a*) l. 30. C. de Episc. & Cler. Nov. 123.

appellationes ab abusu ad summam Parlamenti jurisdictionem defert, quæ vices regias sustinet. Hispania idem remedium usurpat per intercedẽdi opponendique modum. Nostris Imperatoribus præter communia cum aliis Rebuspublicis jura specialis Ecclesiæ Romanæ advocatia singulare etiam præsidium adversus injurias suppeditat. Quemadmodum verò summæ potestatis est temperare clavium usum, & licentiæ affectibusque pravis obsistere: ita in arma Ecclesiastica pro merito & ut oportet districta duplici iterum virtute aliquid potest: Primo enim confirmat & approbat Ecclesiasticas minas, ex quo imperiale illud anathema, quod plurimæ Justiniani leges expediunt: Deinde absolvit & liberat à pœnis canonum & positivi juris: cujus enim est eas constituere, illius & ab iisdem eximere. Unde Johannes Episcopus Romanus insolita & vix credenda successoribus suis modestia apud Justinianum Imperatorẽ pro illis intercedit, qui imperiali fulmine ambusti ejurato scelere exhibita pœnitentia in Ecclesiæ gremium recipi cupiunt. *Obsecro clementiã vestram*, inquit, *ut qui proprio deposito errore & prava intẽtione repulsa ad unitatem Ecclesiæ reverti voluerint, in vestrã communionem receptis indignationis vestræ removeatis aculeos, & nobis intercedentibus benigni animi gratiam condonetis.* Scilicet notum est, quanto circuitu coërcitionis vetus Ecclesia in eos usa sit, qui ob vitæ, morum & doctrinæ vitia sacra communione ejecti promissa emendatione in pristinam gratiam admitti petiere: non enim ad prima statim pœnitentiæ indicia pleno velo

priorum Judicum cognovit, quod Constantinus in Donatistarum causa post duplex Episcoporum judicium fecit: Rarissimum, non verò sine exemplo est. Synodo certis argumentis in suspicionem vocata, ut is ipse, qui summum imperium habet, ad se causam evocaverit, ex consilio Orthodoxorum quod æquum & justum est, pronunciaturus: ita Antiochena quidem Synodus vetat injuria aliqua affectum ὀχλῆσαι τὰς βασιλέως ἀκοὰς, quamdiu res potest per majorem Synodum expediri: sed Imperatori tamen, si forte adeatur, cognoscendi potestatem non aufert aut negat: Et verò, quo quis evidentiori ratione superiorem in religionis negotio summæ potestatis auctoritatem laudaverit, quam si omnes appellationum gradus in eam desinant, ut ultimam metam, quam piaculum est transilire? Quod intermissa ad immodestam & præcocem Pontificis censuram officia pietatis & neglecta sacra attinet, quæ imperium summi Magistratus restitui curavit contempta fulminatione, insontibus nihil timenda, ejus illustre exemplum hoc seculum pene sub initium suum nobis exhibet. Illustrissimis Venetiis eo tempore brutaliter irascebatur Paulus Pontifex, quod in Republica ordinanda prudentiores essent, quam id vel Patri placeret, vel profanæ rationes Romanæ Sedis ferre possent: quantum enim peccatum esse putas, quod inofficiosas donationes superstitioso hominum impetu in sacrum ordinem collatas publico decreto correxerint: quod insanum & inutile Diis hominibusque studium excitandi sacras ædes, quæ jam tum suo numero & mole

Christia-

Christianum orbem moleste urgent, ad Magistratus scientiam & auctoritatem revocaverint; quod impuberis puellæ stupratorem Monachum &, ne scelus emanaret, abominandum percussorem, summa sodalium indulgétia ad triremes damnatum, inde raptatum secuerint in partes; quod aliud monasticum pecus in sollicitando honestarum matronarum pudore conspurcandisque ex repulsæ dolore velut impudicarum ædibus assiduum in carceres conjecerint? Hæc crimina fuerunt & sacrilegia, quæ majorum nostrorum pietas æterna laurea donasset & cœlo. Sed Pontifex qui Ecclesiæ libertatem gravissimorum etiam scelerum impunitate & maximis opibus quocunque titulo injuriose quæsitis metiretur, cum primis imperiis nihil profecisset, impotens & præfervidum telum ex immaturis nubibus inauspicato librat, quo si quis causam recte æstimare velit, nocuit magis suæ famæ, quam auctoritem erexit. Sapientissimus enim Senatus, quem præcipitata necessitate adegerat, ut hostis esset, facile persuasit civibus, non agi de religione, sed Republica, quam externus hostis ad prædam & servitutem peteret: Hinc nova ad Episcopos & Præsules totius Venetæ ditionis mandata data, quibus sub exilii pœna jubebantur solemne sacrum apertis templis celebrare & cœtus Ecclesiasticos agere, contempta censura, quam summa injuria in Venetos vibratam divina & humana jura viribus suis destituerent. Et paruere edicto omnes antiqui Ordines, pauci quidem ac inter eos primi Jesuitæ alio migrarunt; quibus deinde etiam pace cum Pontifice facta perpetuum

dinario jure primò concessum Episcopis judicare de iis rebus, quæ ad religionem pertinent, quod sanctioni Valentiniani primi tribuunt: licet Ambrosius, cujus auctoritate nituntur, causis fidei illas Ecclesiastici ordinis conjungat: ita enim (*a*) inquit, *in causis fidei vel Ecclesiastici alicujus ordinis eum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis*: aliam Arcadii & Honorii legem ex Codice Theodosiano (*b*) Grotius citat, quæ Episcopis cognitionem de religione tribuit, à Valentiniano III. confirmatam, ademptis aliis *præter religionem* causis: est & alia Valentiniani II. antiquior Honorianâ lex, quæstiones, *quæ ad Christianam pertinent sanctitatem sub eo Judice moveri* præcipiens, *qui Præsul est in suis partibus omnium Sacerdotum.* Sed (*c*) Marcianus Imperator in aliis etiam causis permisit Clericum reum ad Episcopalem audientiam trahi, si actor voluerit: eo autem Præfecti Prætorio judicium eligente vetat Clericum se tueri fori exceptione. Illud præterea (*d*) Theodosius & Valentinianus constituerunt, ut filiabus & ancillis jus sit Episcoporum auxilium adversus Domini & Patris lenocinia implorare. Denique Justinianus omnium, ut fertur, primus Clericos tam à Laicis quam Clericis non in Ecclesiasticis modo causis, sed & civilibus apud Episcopum voluit conveniri, licentia tamen Episcopo data deferendi difficiles controversias ad civiles judices, & gravatæ parti appellationis be-

Ii neficio

(*a*) Lib. 5. Epist. 32. (*b*) De Imp. Summ. Pot. circ. sac. §. 11. (*c*) l. 25. pr. C de Episc. & Cler. & l. 12. C. de Episcop. Audient. (*d*) l. 12. C. de Episc. aud.

neficio ad feculare tribunal refervato, qua lege Chalcedonenfis Synodi nonum caput, quod interdixit Clericis Sodales fuos ad civilia judicia vocare, antequam actio apud Epifcopum, vel quem ex Epifcopi confilio partes elegiffent, difcuffa eft, in neceffitatem juris mutavit, nam Synodus quidem Canonicas correptiones & cenfuras in transgredientes exequi potuit, judicandi poteftatem feculari judici, fi eum forte partes adiverint, auferre non potuit. Juftinianum Carolus M. in capitularibus Francorum, fecutus eft, cujus (*a*) ibi talis conftitutio legitur. *Placuit ut Clerici non diftringantur vel dijudicentur nifi à propriis Epifcopis. Fas enim non eft, ut divini muneris miniftri temporalium poteftatum fubdantur arbitrio. Nam fi propriorum Epifcoporum juffionibus inobedientes extiterint, tunc juxta canonicas fanctiones per poteftates exteras adducantur, id eft per judices feculares. Item: fi clerici inter fe negotium aliquod habuerint, à fuo Epifcopo dijudicentur, non à fecularibus.* Unde & certos provocationis gradus, primo ad Epifcopum, deinde Metropolitanum; tertio ab hoc ad facram religionis illius Synodum, & denique provinciæ Patriarcham (*b*) Juftinianus inftituit, exclufo penitus ab his caufis feculari judicio: Ulteriores autem appellationes, quemadmodum & à fententia Præfecti prætorio, ne quidem ad imperatorias aures conceffæ. Et profectò id valdè è dignitate & honore facri ordinis effe, cui fua reverentia & auctoritas à fubditis conftare debet, ne ad quævis profana

(*a*) L. 7. c. 322. (*b*) l. 29. C. de Epifc. audient.

profanæ justitiæ lectisternia inverecundè raptentur, negari nequit, dummodo meminerint Episcopi, cui id beneficii & gratiæ debeant, nec imperatoriam providentiam extremâ mox ingratitudine divino jure, à quo Pastoribus nulla jurisdictio, permisceant. O Reges & Principes! huic rei potius impendite vigilias vestras & laborem, quam aleæ, venationi & theatro. Hîc interponite auctoritatem, non quando de vestra sanitate bibitur. Hic consilio opus & prudentia, non ad expilandas miseræ plebis fortunas: ex hoc certamine gloriam capite, non inter pocula aut gynæcéum: qui rempublicam amatis, imo, qui vestram tantum, hoc agite, huc attendite: de vestris capitibus comitia habentur. Digni sunt singulari legum præsidio & honore Sacerdotes, digni privilegiis & exemptione, digni favore vestro & opibus, quibus nudam pietatem vestiant, quamdiu gratiæ & beneficiorum meminisse possunt: sed si obliviscuntur conditionis suæ, si gratiam in debitum convertunt, si contumaciter abjurant suarum fortunarum tutelares Deos, & superbè in cœlum eo consilio respiciunt, ut ex eo vobis ipsis dominentur, ac potentiam & vires, quæ vestra sunt, in Reipublicæ perniciem proditores impendant, tunc finite eos sentire, qui sint, si suum Respublica repetierit: detrahite illis aliena spolia, ut agnoscant sola cœlestia dona, quæ in religione sunt externa majestate destituta; Recinite ipsis Friderici I. fortissimi Imperatoris cantilenam, quam ipse jam ante aliquot secula Pontificiis legatis cecinit. *Episcoporum Italiæ ego quidem non affecto hominium, si*

tamen & eos de nostris regalibus nihil delectat habere: qui si gratanter audierint à Romano Præsule, quid tibi & Regi? consequenter quoque eos ab Imperatore non pigeat audire, quid tibi & possessioni? Nuncios nostros non esse recipiendos in palatiis Episcoporum asserit: Concedo, si forte aliquis Episcoporum habet in suo proprio solo, non de nostro, palatium. Si autem in nostro solo & allodio sint palatia Episcoporum, cum profecto omne, quod ædificatur, solo cedat, nostra sunt & palatia: injuria ergo esset, si quis nuncios nostros à regiis palatiis prohiberet. Interea omninò ex re sacri Ordinis est & religionis institui judicia Ecclesiastica, in quibus non tantum causæ ad religionem pertinentes & Ecclesiastica crimina judicentur, quis enim hic melior judex quam Ecclesia? rectè (a) Justinianus. *Si verò Ecclesiasticum sit delictum, egens castigatione Ecclesiastica & mulcta, Deo amabilis Episcopus hoc discernat, nihil communicantibus clarissimis provinciæ judicibus: neque enim volumus talia negotia omnino scire civiles judices cum oporteat talia ecclesiasticè examinari, & emendari animas delinquentium per Ecclesiasticam multam secundum sacras & divinas regulas, quas etiam nostræ sequi non dedignantur leges:* verùm etiam civiles, quas clerus inter se habet: nam multum inter est famæ ejus & existimationis, ut non nisi à suæ disciplinæ judice condemnentur, auspicio tamen Principis judicante: nisi enim istud sit, consilium in pestem abit, & mandata potestas in sacrilegium contra primæ Eccle-

(a) Nov. 89.

Ecclesiæ mores & institutum. Sed operæ pretium est audire illustrem Conringium, virum qui vulgares nostri seculi dotes ultra invidiam quoque superavit. (*a*) Ille hac de re ita nobiscum censet. *Interesse auctoritatis, quæ merito debet competere sacris ministris, ne sint subjecti cuilibet judicio seculari, liquidum est: eoque omnino in qualibet civitate ita sunt constituenda judicia, saltem de personis sacris, ut authoritati illorum sit consultum. Et verò hoc ipsum spectavere primi Cæsares Christiani, dum clericos exemerunt à vulgaribus judiciis. Non est tamen vel hæc exemptio profecta à singulari quadam divina constitutione, sed introducta autoritate civili & quidem boni civilis obtinendi causa. Simpliciter verò Clerum omnem aut etiam summos Episcopos neutiquam Cæsares subduxerunt etiam suo atque adeo totius Reipublicæ judicio. Nec quisquam talem quidem Ecclesiasticorum libertatem atque exemptionem vel somniavit jure divino competere, donec demum Romani Pontifices struentes novam sacram Monarchiam ceperunt hominibus persuadere, clericos jure divino esse exemptos jurisdictioni civili Regum & Rerumpublicarum, suæ autem tantum jurisdictioni à Deo optimo Maximo commissos esse: & si verò passim terrarum novum hoc placitum credi ceperit, attamen usu ipso edocti multi Reges & Principes placitum hoc Romanum Respublicas funditus evertere strenuè huic sese opposuerunt: & verò non tantum reformati Status Imperii verum etiam ipsi*

(*a*) Ad Lamp. part. 3. c. 11. §. 40.

Reges Hiſpaniæ & Galliæ, etſi Romana ſacra amplexentur tamen jurisdictionem ſuam in clerum fruſtra ringente Romano Pontifice exercent: in ipſa Italia faciunt idem Veneti, ceu notum eſt ex præclaro illo inter Paulum V. & Rempublicam Venetam agitato certamine. Judicium ex conſenſu arbitrio abſolvitur, quod à Conſtantino primùm Epiſcopi acceperunt, cum jure, ne liceret ulterius litem movere ſententia Epiſcopali ſopitam: enim verò nihil novi hîc videtur Epiſcopis tributum, cuilibet enim in Romano orbe jura talem arbitrandi poteſtatem dant, ut prævio compromiſſo ſi in arbitrum ſit conſenſum, ſententia ejus ſtare partes teneantur, etiamſi iniqua ſit & contra jura: Denique ex delegatione jurisdictio iterum ſubſiſtit communi juri: nam & (a) tam inferior Judex, quam Imperator ſpeciali mandato Epiſcopis delegare poteſt: * & ubique provocatio eſt à delegato judice ad delegantem. Cæterum Eccleſiaſticæ jurisdictoini, quocunque ex hiſce tribus modis competierit, omnes inerant cognoſcendi ſpecies & ipſum jus obligandi victum judicata re, niſi provocatum eſſet, ubi licuit: Executio tamen non fiebat Epiſcopali manu, ſed auctoritate & juſſu civilis judicis: minus enim decorum exiſtimatum eſt, ut lituus & mitræ vim & arma parturirent: hinc conſtitutum fuiſſe Sozomenus ait. οἷς ἔργον τὰ κρίνομενα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τὺς ἄρχοντας, καὶ τὺς διακονυμένυς αὐτοῖς ςρατιώτας: & ex eo etiam factum, quod accuratior antiquitas eorum jurisdictionem ſingulari nomine audientiæ

(a) Aut. ſi quis litigantium C. de Epiſc. aud.

tiæ appellaverit, quæ in audiendis causis terminetur citra exequendi potestatem.

§. 34. Et verò jurisdictionem quandam Ecclesiæ à Christianis Principibus datam tanto minus convenit mirari, quòd Judæorum etiam præcipuis aliquid potestatis jura tribuunt: nec enim invitis eorum Primatibus, quibus Imperatores *suam de religione sententiam* relinquunt, quisquam vel in istam sectam recipi vel opem reconciliationis accipere potuit: nec Justinianus omne anathematis jus ipsis ademptum voluit, quando illi abusum Græcorum Codicum interdicit, haud dubie locum ex aliis causis faciens, coercitioni sufficientibus: imo quod plus adhuc est, Arcadius & Honorius alia constitutione, his, *qui illustrium Patriarcharum ditionibus subjecti sunt, Archisynagogis, Patriarchusq́, caterisq́, qui in Judaica religionis sacramento versantur, eadem privilegia servari volunt, qua venerandæ Christianæ legis primis Clericis deferuntur:* unde non sine causa sagacissimus Grotius conjecturatus est, in alia eorundem Principum lege, quæ etiam in (*a*) Codice Justinianeo extta, negantem desiderari particulam, ut scilicet *Judæi communi Romano jure viventes in his causis, quæ non tam ad superstitionem eorum, quam ad forum & leges ac jura pertinent, adeant solemni more judicia, omnesq́ Romanis legibus conferant atq́ excipiant actiones.*

§. 35. Excutienda nunc ultimo loco esset sacri ministerii supellex, qua illud vel divina manus vel auctoritas canonum instruxit, num scili-

(*a*) l. 8. C. de Jud. & Cœl.

cet illic sit aliquid, quod imperium sapiat, nec tamen summæ potestati debeatur: sed cum hoc argumentum meliore jure parentis partis in nostra aquila sit, ubi de Ecclesiastica potestate & officio Episcopali non erimus incurii, noluimus nobis aut inutili studio geminare laborem, aut causæ continentiam indecora & lacera festinatione dirimere.

ANNOTATA.
Ad
CAPUT VI.
§. 23.

Sub prætextu.] Detestamur artes illas toto animo, quibus tyranni innocentes homines religionis specie in foveas & supplicia solent præcipitare. Catharinæ tutricis in Gallia & Lotharingiorum, qui obnoxiam eam habebant, plus fere quam latronum aut grassatorum crudeles insidias bonis etiam viris timendas, quis probaverit? præsertim non tam pietati aut antiquis sacris conservandis, quod simulabatur, quam alendis factionibus & potentiæ firmandæ accommodatas. Id nimirum consilii eis fuisse ad comitia disturbanda palam à Thuano traditur. Tum ludibria illa religionis adjecta, ut terrore illorum catholicos cives à protestantibus, quibus omnibus libera regni comitia paribus animorum studiis expetebantur, dividerent. *Mentione Comitiorum regni*, verba sunt ipsius Historici: *lib. 23. maximè offendebantur Catharina ac Lotharingi, veriti, ne comitiorum auctoritate in usum revocata ipsorum potentia in ordinem cogeretur, itaque eos, qui ordinum conventus urgebant, tanquam perduelles ac seditiosos insimulabant, ad quos, cum viderent Protestantes, qui jam magno numero erant, se aggregare, ut eos dividerent, renovanda passim per Galliam contra sectarios supplicia censuerunt, inventis artibus, ac paratis velut foveis, in quas etiam insontes & ignari præcipitarent. Nam ubiq;, ac Lutetiæ præsertim erectæ Sanctorum ac B. Virginis Mariæ locis profanis per vicos ac compita imagines, ad quas omni cultu exornatas candelæ interdiu accende-*

cendebantur, & cantica more insolito à turpibus personis, lixis, bajulis & aquariis non sine sacra disciplina & sacerdotalis ordinis dedecore decantabantur, positis per vias arculis, in quas transeuntes pecuniam ad cereos ac candelas in eum usum coëmendas erogare importunis hominum ad id destinatorum prensationibus cogebantur; quod tributum si quis pendere recusaret, aut eas imagines insalutatas quamvis incogitanter pertransiviisset, aut non deniq; ad insuaves illos modos venerabundus substitisset, in eum tanquam suspectum impetus à plebe fiebat, belleq; is secum actum putabat, si tantum pugnis cæsus ac pedibus in cœno conculcatus cæterum salva vita in carcerem truderetur.

[§. 24. Quanto opportunior clementia.] Reginaldus Polus Cardinalis moderatissimi ingenii vir sæpius dicere auditus est, quamvis id non ex institutione Ecclesiæ Romanæ. *Se ac cæteros Episcopos non solum judices adversus prave de religione sentientes, sed patres judices esse constitutos. Thuan. Histor. l. 17.*

[ὐ γὰρ πεφύκασιν.] *Non enim nati sunt verecundiâ & pudore duci, sed metu. Nec temperare sibi à malo turpitudinis sed pœnarum causa.*

[Discriminatim hæc habe.] Paulò aliter partitus est Jacobus Angliæ Rex doctissima illa in regni Comitiis de religionis causa totoque regni statu oratione habita. *Cæterum eorum, qui pontificia religioni addicti sunt, duo esse genera, eosq; aut clericos esse ac literatos, aut literarum rudes & ex populi face. Et hos quidem minus reprehensione dignos & inter eos, qui sobrium & quietum vitæ genus sequuntur, quosq; senes dedidicere, quod juvenes didicerunt, pudet, omni prorsus culpa vacare, quippe quorum sanatio à Deo & S. ejus Spiritu sit expectanda. Sed & esse inter eosdem, qui fanatico errore agitati turbarum occasionem captant, quorum conatibus, ne furoris contagia longius serpant, maturè obviam ire debeant, quos penes summum imperium & legitima potestas est. Clericos autem, quoniam inveterato errore scientes videntesq; peccant, & insolens & odiosum Principatus desiderium, quod pontifex in terrenas potestates ambitiose affectat, tuentur, & quantum possunt adjuvant, nullo modo ferendos, & à Christianorum cœtibus omni ratione explodendos, eos quippe esse, qui furentes inconsiderato religionis impetu prava sua doctrina animos incendunt, & reges trucidandos docent, dignum*

prorsus laude atque adeò meritorium facinus ducentes, si quis, postquam Romanensis Monarchia, vel potius monstrosum Ecclesiæ caput aliquem regem diris devoverit, aut subditos ejus fidei & obsequii vinculo solverit, aut regnum ejus à prædatoribus diripiendum proscripserit, in eum vel gladium stringat, & contra Principes ac Magistratus bella, motus ac seditiones excitet. Tum commendata concordia, cujus ineundæ gratia utraque pars moderata consilia sociare debeat, à quo se alienum non sit exhibiturus, imò impetu castissimo in amplexus pontificiorum ultrò ruiturus, postremo subjungit. *Quod ita sibi dictum accipere pontificii debeant, ut non propterea sua lenitate ac patientia intemperanter abutantur, aut sibi licere putent conventicula impunè celebrare, & partes in regno fovere: quod si faciant, quam clementem ipsum hactenus experti sunt, tam infestum hostem sint deinceps habituri, quamquam alioqui à persecutoris nomine maximopere abhorreat. Thuan. l. 31.*

[Ubi fides suadenda est, non imperanda.] Id Heinricus III. Rex Galliæ, post diu adhibitam inaniter vim in extremo vitæ articulo, cum adhuc parricidalis Monachi culter sacro ejus sanguine caleret, palam ad amicos confessus est. *Nec vos religionis causa terreat*, inquit, apud *Thuan. l. 96. Histor. Hic error me diu tenuit, & inextricabiles in errores induit. Ex religionis causa, quæ fortasse ab initio fuit, in factionem itum est: eam regni ordinum arbitrio permittite, hocque fixum ratumque animo tenete, religionem, quæ à Deo mentibus insinuatur, ab hominibus non imperari.* Hæc ille Heinricus, præcipuus auctor, ut creditur, Parisiensis lanienæ, & tota vita infensissimus protestantium in regno hostis. Qua tamen inconsulta pietate non aliud effecit, quam ut incrementa caperet ipsi adeò invisa secta, ipseque, quod expectationi pontificiorum non respondisset, in suspicionem collusionis, à qua omnium maximè abfuit, adductus defectione regni, ira Pontificis, denique, quæ ultima est plerunque factionum linea, parricidio per illos gradus periret, quibus se paulatim occidere moríque sensit.

[Vide autem ne in malum vertat consilium.] Profectò enim certò vertet: id experientiâ avorum nostrorum parentumque ætate constitit, vim & arma frustra semper tentata, auctumque his artibus malum esse, non suppressum. Hospitalius in Senatu Parisiensi inaugurali sua oratione prudentes

denter inter alia censuit. *In religionis causa plus fore negotii, neque enim aliunde remedium quam à Dei ope & Concilii celebratione, armis, vi, rem hactenus, sed infeliciter tentatam: & superiores Reges fecisse, quod non imperiti medici vulgò faciunt, qui cognitum morbum habent, causam ejus plerumq; ignorant. Nunc exemplo & experientia omnes edoctos, vim remedium intempestivum esse. Nam quas non leges sancitas? quas non pœnas indictas, Senatoribus ipsis exitiosas? In Germania vero, Anglia & Scotia, quid armis profectum, nisi ut antiqua religio in periculum vocaretur, nova stabiliretur? Non ut corporis sic animi morbos curari debere, quos ratione & verborum lenitate, potius quam asperitate ad sanitatem reduci usu sit compertum. Thuan. l. 25.* Extat eodem libro Johannis Monluccii Valentini Episcopi sententia, in conventu ad fontem Bellaquensem habito super Colinii libello supplice lata, in qua cruciatibus plus nocitum esse, ait, religioni, quam emolumenti parum. *Verum non minus peccari ab iis*, inquit, *qui in illos, qui sola pietatis studio ducuntur, proq; ea fortiter ad mortem pergunt, & jacturam suorum ac fortunarum contemnunt, plus aequo sæviunt: nam irritari plerumq; spectantium animos, & in confesso esse, id in multorum animis excitasse studium cognoscendi de ea doctrina, quam in mediis flammis homines minimè mali tam constanter profitentur, ac postremo ipsos eam suscepisse.*

[Πεφύκασι δ' ἅπαντες.] *Nati vero omnes sunt & privatim & publicè peccare: & non est lex, quæ satis ab hoc possit arcere.*

[C'est prendre une mauvaise chemin.] *Malam & intutam viam eligimus in materia religionis id moliri, ut animos humanos captivemus carceribusq; includamus, cum nemo sit præter Deum, qui ad hoc clavem habet. Fac custodias firmari timore aut spe, honore aut infamia, promissis aut minis, beneficiis aut suppliciis. Semper tamen mentes illæ à servitute aufugiunt, & in primam suam libertatem revertuntur. Cogi corpus quidem potest & verbum ore elici. Sed cor humanum obnititur assiduè vetitis, & contemnit illud, quod ipsi permissum est licitumq;.*

[Χαλε-

[Χαλεπὰς τοῖς νόμοις.] *Graves pœnas legibus constituit, sed non executus est. Neque enim tam plectere homines, quam metu ducere allaboravit, ut secum in sacris idem sentirent. Et sua sponte mutantes laudavit.*

[§. 25. Docendi meliora sunt.] Senatus Parisiensis ad Regem. *Quibus & hoc addendum duximus, quandoquidem miserorum, qui cottidie ob religionem plectuntur, suppliciis id tantum hactenus effectum est, ut crimen potius detestabile esset, quam errores ipsi corrigerentur, æquum videri, ut potius veteris Ecclesiæ vestigiis insistatur, quæ non ferro & flammis in religione constituenda ac propaganda, sed puriore doctrina & honestis vitæ Antistitum exemplis rem confecit. Igitur in id tibi toto animo incumbendũ censemus, ut quod in tua unius potestate positum est, quibus rationibus olim religio constituta est, iisdem nunc conservetur ac retineatur. Antistites, sicut fidos ovium pastores decet, ovile quisque suum præsentes gubernent: idem faciant, qui iis subsunt, hoc est, pie vivant, & sincerè Dei verbum doceant, aut saltem per ministros idoneos doceri curent, in posterum vero ii præficiantur, qui possunt ipsi, quod sui muneris est, per se exequi: hoc est docere populum: neque vicaria ad id opera indigeant. Hac est radix, quam excolere, hoc fundamentum, cui superstrui oportet. Hac enim ratione minime dubitamus fore, ut venienti morbo, antequam latiùs serpat, in tempore occurratur, & pravarum de religione opinionum in dies pullulantium luxuries coerceatur. Contra hæc remedia, si spernantur, nullæ leges, nulla edicta, quæcunque tandem fiant, huic malo curando satis erunt. Thuan. Histor. l. 16.*

[Τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα.] *Errantem enim non verberare neque accusare, sed docere oportet, in quo errat.*

[Εἰ μὲν δύνασαι.] *Si quidem possis, meliora doce. Sin minus, recordare, ad id tibi lenitatem esse datam, ipsosq; Deos his talibus indulgentes esse.*

[Certe la conscience]. *Sane enim non vult regi conscientia adacto ad gulam gladio, cum non dependeat à mandatis crudis & violentis. Sed cicur fit ipsa, instruitur & redditur capax salutis suæ mansuetudine, persuasionibus & argumentis plausibilibus de vera doctrina.*

[Te primum in exemplum compone.] Hospitalius in Comitiis regni sub Francisco II. Aureliani habitis. *Hactenus fecisse nos*, inquit, *quod belli duces imperiti solent, ut nudatis*

datis præsidio munitionibus cum omnibus copiis in hostem ducant. Contra oportere nos prius virtutibus, bonis moribus ac verbo Dei, quæ supplicum arma sunt, huic certamini idonea, intus munire, tum foras prodire, & in adversarios ducere. Quippe ejus, qui bene vivat, efficacem esse ad persuadendum orationem. Thuan. Histor. l 27.

[Εἰ μελλήσεις.] Si cupias res civitatis bene administrare, virtus tibi cum civibus est communicanda.

[Πρὸς ταῦτα.] Ad hæc occultat nihil, omnia videns,
Et omnia audiens omnia aperit tempus.

[Ἄγει δὲ.] Trahit vero in lucem veritatem tempus.

[Πάντ' ἀνακαλύπτω.] Omnia manifestans tempus in lucem protrahit.

[Ἡμέρας δε.] Dies vero superstites testes sapientissimi.

[Χρόνος γάρ.] Tempus enim benignus Deus.

[Χρόνος μαλάξει.] Tempus curet te.

[§. 25. Δυχεραίνοντες.] Rempublicam patriam exosi, culpam semper aliquam & crimen legibus impingentes.

[Μανία τοῦτ' ἐστι.] Furor hoc est, non regnum.

[Ἀλλ' ἡ ἐμὴ μανία.] Sed hic meus furor subditos moderatos bonosq; efficit.

[§. 30. Αἴτιον τῆς ὁμονοίας.] Summam & maximam concordiæ causam, à qua veluti fonte se invicem sociali & indissolubili amore prosequentur.

[Τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστι.] Ejusdem est naturæ religiosum esse & hominum amantem. Apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.

[Δόγματος ἐν.] Placiti igitur pœnam exigis ? neutiquam, sed impietatis: philosophari fas est, sed non æque impium esse.

[Τὸν προσεχόμενον.] Qui religionem habet, eum oportere credere, & esse Deum, & quærentibus ipsum beneficia atque mercedem rependere.

[Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς.] Pietatis in Deos scito, id potissimum esse, rectas de ipsis opiniones habere, scilicet quod sint, & hujus universi curam gerant.

[Οὐ γὰρ τὸ ἀθάνατον.] Non enim oportet credere Deum tantum immortalem & felicem, sed & amantem hominum, & de illis sollicitum & beneficum.

[Δόξαν καὶ ἐπίνοιαν.] Opinionem & judicium publice omni humano generi similiter græcis barbarisq; & innatum & in

in omni, quod rationem habet, factum secundum naturam. Admodum forte & perpetuum ab omni tempore. Et apud omnes populos simul natum permanensq́.

[§. 33. Et ubique provocatio est.] Quam caveant Principes adimere litigantibus, in illis præcipue judiciis, ubi de sanguine agitur, aut alia corporali pœna, quale est inter alia frequentius de hæreticis cognitio, plerunque solita sacro ordini mandari. Hanc enim cum Heinricus II. Rex Galliæ olim Episcopis cum summa judicandi potestate credidisset, appellationis beneficio condemnatis ablato. Rex enim edicto *præfectis omnibus mandaverat, ut quos Ecclesiastici judices ac fidei quæsitores ut pravæ opinionis convictos damnassent, pro delicti magnitudine nulla interposita morâ nec ulla provocationis habita ratione punirent;* intercessit prudentissima admonitione Senatus Parisiensis, ea lege innoxiis civibus periculum creari clamitans. *Atque personas ipsas* inquiunt Patres, *in quibus tibi vita necisque jus est, alienæ potestati hoc edicto subjicis, qua in re dignitatem & auctoritatem tuam lædi & infringi magnopere dolemus, quippe cùm tuos lege scripta deferas, quorum famam, existimationem, fortunas, salutem denique externis, hoc est ecclesiasticis judicibus permittis, & adempto provocationis beneficio, quod unicum innocentiæ præsidium est, eos illegitimæ potestati, atque adeò superbiæ & arrogantiæ hominum potestate regia in se transmissa abutentium objicis. Thuan. l. 16. Histor.*

[Εἰς ἔργον.] *Executioni mandari, quæ per Episcopos judicata sunt, Magistratus & inservientes illis milites.*

CAPUT